MONICA SPIRIDON

EMINESCU

Proza jurnalistică

II 452 098
BCU IAȘI

Cartea veche

II 452 098
BCU IASI

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

11.

EMINESCU

PROZA JURNALISTICĂ

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

MONICA SPIRIDON este profesor universitar la Facultatea de Litere a Universității din București. Specializată în semiotică culturală, teorie literară, literatură comparată, discursul intelectual european al secolelor XIX–XX, este autoare a zece volume (publicate între 1982 și 2002), coordonatoare și co-autoare a altor patru volume (publicate în perioada 1998–2002).

Este autoare a 17 capitole în volume colective publicate în Statele Unite, Marea Britanie, Italia, Germania, Portugalia, Grecia, Canada, Olanda. Membră în Biroul Executiv al *International Comparative Literature Association* (ICLA) din 1997 și, din august 2000, fondatoare și președintă a *ICLA Research Committee on Eastern and South-Eastern Europe*, a publicat peste 100 de studii științifice în reviste academice din țară și de peste hotare și circa 280 de articole în presa culturală românească.

Este membră în comitetul editorial al revistei *Review of National Literatures and World Report* (New Series) New York, SUA, membră în comitetul editorial al revistei *Synthesis* a Academiei Române și liaison officer în comitetul editorial al revistei *Literary Research / Recherche littéraire* (University of Western Ontario, Canada)

Din septembrie 2001 este membru fondator al *REEC* (*Le Réseau Européen des Etudes Comparatives*) cu sediul la Bruxelles.

Este coordonatoare a unor proiecte internaționale pe termen lung, inițiate de Comunitatea Europeană, printre care, începînd din 2002, membră în Biroul Științific al Proiectului *ACUME* (*Cultural Memory in the European Countries)* și responsabilă cu coordonarea sub-proiectului *Spaces and Landscapes of Memory.*

BCU IASI

MONICA SPIRIDON

326 655

EMINESCU

Proza jurnalistică

0 000010 71880 BCU IAȘI

Curtea veche

BUCUREȘTI, 2003

ALE

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Citatele din publicistica eminesciană care fac obiectul acestui demers critic sunt preluate din M. Eminescu: *Opere, 2–4. Studii și articole politice*. Ediție îngrijită de Ion Crețu. București, Editura Cultura Românească, S.A.R., 1938–1939 (care conservă unitar formele lexicale: *sunt, suntem, sunteți*) și M. Eminescu: *Opere, IX–XIII. Publicistică*. Ediție critică îngrijită de un colectiv de cercetători de la Muzeul Literaturii Române. București, Editura Academiei, 1985 (care conservă, dimpotrivă, cu o argumentație abundentă, formele: *sânt, sântem, sânteți*). Ambele ediții sunt menționate în text prescurtat, prin numărul volumelor (indicat cu cifre arabe în cazul ediției Ion Crețu și cu cifre romane în cazul ediției Muzeului Literaturii Române) și pagini.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
SPIRIDON, MONICA
Eminescu: proza jurnalistică / Monica Spiridon
București: Curtea Veche Publishing, 2003
420 pag., 20 cm

ISBN 973-8356-81-4

821.135.1.09 Eminescu, M.

Coperta de DAN STANCIU

© Curtea Veche Publishing, 2003
pentru prezenta ediție

15 MAR. 2018

Motto

„Fără să subscrie la părerea lui Rousseau despre zădărnicia periodicelor și a muncii ziaristice («regret când văd oameni făcuți să ridice monumente mulțumindu-se să care materiale și arhitecți transformați în lucrători manuali»), adnotatorii ziaristului Eminescu n-au rostit, totuși, mai nimic despre valoarea literară a ziarismului său și mai ales de valoarea complimentară a acestei opere."

Perpessicius

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Prefață

Eminescu și turnantele culturii românești

Într-o vreme în care „actualitatea" lui Eminescu a devenit o obsesie colectivă, cartea aceasta încearcă să-l recupereze pe scriitor mergînd mai degrabă împotriva curentului: nu aducîndu-l pe autor în prezent, ci invers, descoperind în scrisul său o variabilă majoră a unui context intelectual particular.

Ar putea fi astfel dezamorsate două înclinări exegetice tenace și deopotrivă pernicioase.

Pe de o parte, antrenarea poetului în polemici triviale inflamate de tipul: *„Sus Eminescu!"* sau *„Jos Eminescu!"*, desfășurate de regulă în piața publică.

Pe de alta, exilarea sa pe un piedestal intangibil, dacă nu de-a dreptul într-un altar, și venerarea sa cu bogate ofrande de tămîie hagiografică.

Cum întotdeauna extremele se ating, acestora le datorăm în egală măsură cantonarea rituală a dezbaterilor *pro-* sau *contra-* eminesciene la nivelul unor speculații reducționiste, prin punerea inevitabilă între paranteze a mediului cultural în care scriitorul s-a manifestat și pe care îl întruchipează simptomatic.

Ca poet, ca jurnalist, ca dramaturg, ca prozator, Eminescu a fost înainte de orice un scriitor romantic, indisociabil de o turnantă decisivă a destinului nostru cultural. El a asumat în veacul său un rol simbolic, înregistrat în statele de funcțiuni ale mai tuturor culturilor europene — Poetul

național. Respinsă cu vehemență în special de generația tînără, sintagma *Eminescu — poet național* are însă un înțeles contextual-instrumental și trebuie decodată ca atare. În secolul al XIX-lea, marilor poeți romantici — de la Mickiewicz, la Petőfi sau la Hugo, citînd absolut la întîmplare — le-a revenit o funcție de pivot în articularea Marilor narațiuni identitare simbolice, lansate în circulație cu scopuri legitimante.

Conform binecunoscutei tipologii a curentului propuse de Virgil Nemoianu, Eminescu a fost probabil ultimul dintre romanticii europeni și unicul reprezentant autohton al romantismului aulic — *High Romanticism.*

În calitatea sa de romantic paradigmatic, Eminescu rămîne, de pildă, unul dintre cei mai prizați cartografi ai spațiului nostru identitar, un teritoriu simbolic pe care l-a imaginat dincolo de orice frontiere geopolitice sau clivaje culturale. O serie de unități esențiale ale gramaticii naționale românești — aflate și astăzi în uz — își au sursele în scrisul eminescian, privit ca un ansamblu, în care, alături de marile blocuri poematice, predominant postume, sau de micile bijuterii descriptive își află locul de drept și proza sa jurnalistică, abundentă și eterogenă. Vizionarismul spațial bazat pe o logică a armoniei între incompatibile este principalul mecanism de proiecție al unei veritabile distopii, bricolate din cele mai eclectice materiale — *„România Felix* eminesciană", un *Paradis identitar* anterior păcatului originar al diferenței culturale, leagănul sacru al unei națiii binecuvîntate, ca să-l parafrazăm pe Pierre Nora.

De aici și diferențele cardinale care îl despart de Caragiale — alt arhitect al spațiului identitar național — care produce însă proiecte solid ancorate într-un *aici și acum.* De altfel, posteritatea n-a întîrziat să-i plaseze pe cei doi într-o ecuație polară exemplară.

Eminescu este arhitectul unui proiect peren al identității noastre, perceput *ab initio* ca exponențial. Universul proiectat de Caragiale a fost de regulă subevaluat, ca o configurație mai mult sau mai puțin supusă uzurii temporale. În această privință, E. Lovinescu s-a înșelat, pe cît de grav tot

pe atît de semnificativ. În realitate, macheta lumii noastre elaborată de Caragiale a fost de la bun început la fel de pertinentă şi a avut aceeaşi vocaţie revelatoare ca aceea eminesciană.

Spre deosebire de Eminescu, obsedat de peren şi de arhetipal, Caragiale ne-a pus la dispoziţie cu uneltele literaturii rezultatele uneia dintre cele mai inspirate şi mai exacte radiografii de mentalitate colectivă pe durată istorică medie, pe care le avem. (El n-a operat nici pe durata scurtă, prin excelenţă efemeră, cum pare a fi crezut Lovinescu, nici nu s-a situat în cea eternă, deci practic imuabilă, cum a procedat Eminescu.)

Scriitorul Eminescu a avut neşansa ca orizonturile receptoare succesive ale posterităţii sale să-i supraliciteze literatura, erijînd-o într-un *Discurs fondator.* Consecinţa palpabilă a unei asemenea stări de fapt a fost quasi-instituţionalizarea scriitorului drept *omonimie generică,* de la care pînă astăzi se revendică, în politică, ideologie, morală etc. aproape oricine. Abstras din mediul său amniotic, scrisul eminescian a alimentat opţiuni culturale, ideologice, politice de toate culorile, cînd nu de-a dreptul incompatibile.

Graţie unor persistente iluzii retroactive, care au repercutat asupra discursului său standardele valorice şi reperele semantice ale contemporaneităţii, Eminescu a devenit succesiv sau simultan — protocronist şi protolegionar, prototracolog, protomarxist, protoceauşist, proto-etc., precursor de serviciu şi argument legitimant al celor mai eclectice direcţii de gîndire. O asemenea situaţie paradoxală îşi are sursa în grave derapaje de nivel ale interpretării, confundînd ideologicul şi simbolicul sau, mai precis, reducîndu-l pe cel de-al doilea la primul.

În condiţiile date, un viraj decis în direcţia re-contextualizării lui Eminescu, pornind de la recuperarea sectoarelor scrisului său — poezia, dramaturgia, jurnalistica, proza — în orizontul integrator al unei opere unice şi mai ales al unor serii literare constituite, devine indispensabil.

În ceea ce îl priveşte, Eminescu-poetul a beneficiat *ab initio* de prestaţia critică excepţională a lui Maiorescu, care

B C.U "M EMINESCU" IASI

l-a fixat într-o efigie pertinentă și multă vreme inalterabilă. În schimb, **Eminescu-gazetarul** a fost canonizat emfatic de un istoric căuzaș și militant — Nicolae Iorga — care a inaugurat triumfător suita manipulărilor sale. Cu faimosul său articol *„Un nou Eminescu apărut..."*, Iorga l-a transmutat pe autorul de proză jurnalistică din sfera literaturii într-un domeniu unde acesta n-a încetat pînă azi să rămînă exilat, dacă nu claustrat: ideologia și practica politică.

Așadar, în sensul său profund, remarca lui Perpessicius, pe care am ales-o drept *motto* — că despre gazetăria eminesciană nu s-a spus mai nimic esențial pînă azi — rămîne încă valabilă în pragul celui de-al treilea mileniu.

Și asta fiindcă **Eminescu-jurnalistul** așteaptă să fie debarasat de balastul speculațiior reducționiste și lăsat să redevină Scriitor.

„Conceptul de Eminescu"

„Când privesc zilele de-aur a scripturilor române,
Mă scufund ca într-o mare de visări dulci și senine
Și în jur parcă-mi colindă dulci și mândre primăveri."

Versuri ca acestea și întreg poemul din care fac parte trădează o nostalgie a *afilierii culturale*, paradoxală la un autor ca Eminescu.

De ce? În primul rând, fiindcă ea pare a contrazice flagrant determinantele istorice și tipologice ale condiției sale literare. În gândire, ca și în rostire, Eminescu e un scriitor cu ductus preponderent romantic. Or, romanticii se prenumeră, de regulă, printre acei creatori cărora ideea precedenței le provoacă resentimente, de o violență mergând până la asasinatul simbolic. Puțin înclinat către consimțământ, exacerbând mania diferențierii, acceptată drept unică convenție, romanticul simulează cu fast aproape liturgic înființarea din nimic, arătându-se atins de sindromul unui individualism demiurgic.

În al doilea rând, indiferent de poza, strategic deferentă, adoptată în *Epigonii*, Eminescu este un *„ziditor"*, specie înzestrată de la naștere cu un mecanism imuno-defensiv eficient, apt să neutralizeze prompt orice agresiune virală emanând din partea ascendenței.

În condițiile date, *aspirația succesorală* a scriitorului ne sugerează să ne punem întrebări privind *vocația reală* pe care se sprijină ea. După încheierea unui veac de posteritate, nu e lipsit de interes a pune sub lupă virtualitățile de afiliere

generică — retrospective ca și prospective — ale creației lui Eminescu, privite în bloc.

Cu privire la raporturile reale dintre poetul Eminescu și antemergătorii elogiați în poem, G. Călinescu a făcut precizări esențiale. Monografia operei eminesciene dovedește, cu probele pe masă, că — privit pe firul *ascendent* al istoriei literare — scriitorul a fost un *mutant*. Foarte cunoscută, pregnantă, diagnoza călinesciană în materie nu lasă loc nici unui echivoc: „În literatura română, Eminescu nu s-a născut, ci a ieșit de-a dreptul din ape ca și Luceafărul." Perspectiva genetică este, deci, respinsă de plano.

Fără a altera concluzia lui Călinescu, doar nuanțând-o, cercetări ulterioare s-au dedicat unor sondaje revelatoare în apele amniotice unde s-a plămădit, ferecată în propria cochilie, o perlă de valoare unică. Mă gândesc, de pildă, la studiile — tactic subtile și metodologic exemplare — semnate de un expert al perioadei preeminesciene, Paul Cornea, în volume ca *De la Alexandrescu la Eminescu* sau *Structuri tematice și retorico-stilistice în romantismul românesc*.

Dacă ascensiunea abruptă, pornind dinspre relieful plat către „literatura muntelui" (în termenii lui Paul Cornea), rămâne o trudă cu roade sărace, există și altă soluție? Se pare că da.

Lucru demn de semnalat, a aplicat-o Călinescu însuși. Sub presiunea necesității demonstrative, în *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, autorul răstoarnă pur și simplu perspectiva consacrată. Nu se mai interesează de chinurile parturiente în care, chipurile, precedența l-ar fi născut pe Eminescu, ci, invers, de felul în care, *presupunându-l ipotetic drept telos, precedența creatoare se constituie prin el*. Procedând astfel, G. Călinescu renunță la postura tradițională de istoric literar, pentru aceea de critic. Și asta fiindcă își asumă atribuția primordială a criticii (în termenii în care, de pildă, o definește N. Manolescu, în *Lecturi infidele*): anume *funcția legitimantă*.

Călinescu „justifică" literatura înaintașilor, îi dovedește existența în amalgamul sincretic al culturalului, unde ființează. Privită prin „vizorul" Eminescu, existența ei devine *necesară*. Din foișorul de observație Eminescu-criticul re-

citește poezia română și, într-un sens, o „inventează". În termeni mai concreți, îi schimbă, *prin proiecție interpretantă*, regimul, trecând-o într-un plan deziderativ, dirijând-o și imprimându-i un *Sens* prestabilit. În acest Sens particular, urmașul își „naște" predecesorii, pe Pralea, Văcărescu, Sihleanu și ceilalți. (La urma urmei, după ce îi citise în *Lepturariul* lui Pumnul, nici Eminescu nu le aplică alt tratament în *Epigonii*. Analizând poemul, Dimitrie Popovici a arătat convingător că, în linearitatea plată a *Lepturariului*, Eminescu introduce relief, direcție și tensiune între planuri, deci creează sens prin denivelare.) În concluzie, tradiția devine, așa-zicând, reductibilă la „urmașul" pe care, practic, nu-l produce, *presupunându-l însă ca necunoscută a ecuației sale*, ridicându-l la rangul de necesitate, de constantă a literaturii române.

Lecția călinesciană poate fi interpretată în două *sensuri complementare*. Pe de o parte, „reactivul" Eminescu scoate la iveală trăsături determinante ale literaturii române. Pe de alta, privită „prin prisma" *înaintașilor* ca și a *urmașilor* săi, fâșia de lumină primordială numită Eminescu se descompune în nuanțe spectrale. Căci, în poezie, în proză, în gazetărie, autorul Eminescu reprezintă, de fapt, o *omonimie generică*.

Demonstrația unei asemenea ipoteze proiective se poate face ușor în proza jurnalistică, privită în latura ei *strict literară*.

Discursul publicistic românesc suportă operațiunea euristică a „reducției la numitorul comun Eminescu". Coexistă în gazetarul Eminescu mai multe paradigme, sau „Figuri" complementare care, prin *proiecție tipologizantă* — în aval, ca și în amonte de el —, limpezesc filoane esențiale ale genului.

În presă, scrisul eminescian este produsul unui *istoric cu orizont informativ pozitiv*, cu scrupulul citatului exact, cu rutina frecventării documentului. Printre uneltele sale, figurează sursa arhivistică, sinteza etno-psiho-socio-economică etc. Un coeficient indiscutabil de profesionism dă timbrul dominant acestui tip de discurs.

Istoricul jurnalist care-l produce este, însă, omonimul altui Eminescu, autor al unui *discurs cu dominantă sacerdotal-vizionară*. Expertul „pozitiv" izbutește să infuzeze unor

date concrete nebulozitate mitico-simbolică, transfigurând trecutul palpabil într-o utopică „vârstă de aur".

În sfârșit, ambii acționează în slujba unui al treilea, *polemist și pamfletar redutabil*, cu limba ascuțită și condeiul percutant, angajat în campanii cu scopuri circumstanțiale precise. (Dacă ne gândim doar la duelul cu *Românul* și cu publicațiile satelite.)

Înțeles astfel, „cu amănuntul", nu global, Eminescu poate opera asupra elocinței noastre gazetărești o *reducție paradigmatică sugestivă*.

Dacă introducem „grila" Eminescu în materia impură a publicisticii noastre, ea se descompune spectral într-o serie de *dominante tipologice*. Una dintre filierele generice îi reunește, peste timpul istorico-literar, pe pașoptistul Bolliac cu polemistul interbelic inflamat Arghezi. (Unul din perioada întemeietoare, celălalt din epoca de specializare matură a prozei noastre jurnalistice.) Alta înscrie pe Bălcescu (jurnalistul de la „Poporul...", mai apoi de la *Popolul suveran*) în genealogia retorică a lui Nicolae Iorga. În fine, o a treia pleacă de la mesianismul lui Heliade-Rădulescu, ajungând la vizionarismul sacerdotal al lui Pârvan. Deopotrivă ecluză și focar de *convergență*, Eminescu *înscrie această triadă în memoria generică a gazetăriei noastre*, asigurându-i un *destin formal*.

Dintr-o atare perspectivă, „momentul Eminescu" își dovedește disponibilitățile indiscutabile de afiliere. Cum anume? Pe de o parte, modelându-și precursorii și plasându-i într-o ecuație „legitimantă". Pe de alta, situându-se în memoria generică a urmașilor și lăsându-se la rândul lui iluminat de ei. Căci Iorga (cel care l-a și relansat ca gazetar între războaie), Pârvan sau Arghezi *se repercutează tipologic asupra lui Eminescu, tot atât, cât acesta din urmă asupra predecesorilor săi de la 1848*.

Într-un cuvânt, Eminescu este o *universalie* a structurii generative profunde a publicisticii noastre.

Din păcate, în acest compartiment, de mare importanță în istoria literaturii române, recuperarea integrală a moștenirii eminesciene și, ca un caz în speță, înscrierea tipologică a prozei sale jurnalistice rămân blocate de o serie de

impedimente majore. Eminescu nu este un scriitor obișnuit, ci un veritabil *mit cultural*. Descoperirea postumelor, apoi excavarea *Caietelor* au avut consecințe bine fixate *în latura lor pozitivă* — de Constantin Noica în sintagma „Eminescu, omul deplin al culturii românești".

În latura lor negativă, aceleași consecințe au obnubilat receptarea *literară* a moștenirii eminesciene. În publicistică, de pildă, rolul lui Eminescu în constituirea unei tradiții solide și strălucite de proză retorică a rămas în parte ignorat. Cu precădere acest sector al creației sale — deși nu numai el — a căzut victimă freneziei hermeneutice a practicanților unor discipline antropologice, colaterale literaturii. Pentru comentatorii improvizați de toate nuanțele, jurnalistica heteroclită a scriitorului a fost o mină de aur și — în quasi-absența vreunei reacții a breslei literare — o redută ușor de asediat și de luat.

O înțelegere conținutistă rudimentară a raporturilor dintre ideologic și retoric grevează și azi studiul gazetăriei eminesciene, manipulată ca simplu recipient pentru ipoteze speculative, convingeri, atitudini etc., ignorându-se statutul ei de parte inalienabilă a literaturii române.

Aș adăuga că nici poezia nu este întru totul scutită de asiduitățile unor profesioniști, probabil onorabili în alte domenii, deveniți peste noapte eminescologi de ocazie. Nu toți, dar marea majoritate a acestora se mișcă în edificiul literaturii cu dezinvoltura și agilitatea elefantului în magazia de porțelanuri. Printre ei, o serie de autointitulați-discipoli ai regretatului Constantin Noica, nu învățăceii autentici, ci „noicologii" și „noicolatrii" diletanți. (În mod paradoxal, un filosof pentru care *paideia* avea nu doar o rezonanță gravă, ci și o misie severă, o accepție aulică a făcut în mod spectaculos „școală" tocmai printre... autodidacți.) De altfel, nu numai Eminescu, ci și Blaga (iar, dintre prozatori, Eliade) sunt printre cei victimizați preferențial de pseudo-exegeții îmbătați de filosofare euforică.

În condițiile date, proza publicistică se află într-o situație frustrantă, deși, cum am arătat, paradigma Eminescu iradiază tipologic semnificativ asupra elocinței jurnalistice (capitol fundamental, după cât mi se pare, al literaturii ro-

mânești). La rândul ei, poezia este prea adesea agresată de cei care văd în poet un simplu croitor de straie versificate; pentru un capital autonom de ipoteze și idei.

În momentul de față, *aptitudinea lui Eminescu de a face școală, de a se afilia formal*, de a avea înaintași, succesori autentici, simpli epigoni ș.a.m.d. este o chestiune de importanță capitală.

*

În decursul timpului, devotații acomodării poetului cu posteritatea sa creatoare n-au lipsit. Îi descoperim chiar printre doctrinarii modernismului: de pildă, Lovinescu, după care, în elegia erotică argheziană, ar fi clar detectabilă o „matrice" eminesciană.

Mai instructive sunt manevrele în aceeași direcție ale unor practicieni: Davidescu, Fundoianu, Petică, Ion Barbu și alții. Davidescu, pe de o parte, taie decis cordonul ombilical dintre vârsta eminesciană și simbolism; dar, pe de alta, izbutește a „recupera" pe Eminescu drept antecesor al simbolismului („Estetica poeziei simboliste românești", în *Viața românească*, 1926), într-un mod care aduce mult cu a-l „inventa". Ca să nu mai vorbim de dexteritatea lui Fundoianu de a jongla aiuritor cu formulele *neo-* și perspectivele *retro-*, stabilind raporturi inedite între romantism și „clasicismul cel nou". Printre simboliști, Ștefan Petică ilustrează chiar un anume bovarism eminescian în atitudinile teoretice. Și exemplele ar putea continua. (Spicuiesc doar mostre, la întâmplare, neintenționând să abordez o istorie a receptării eminescianismului în poezia noastră, deși ea s-ar dovedi imperios necesară.)

În perioada mai nouă, Ion Barbu atribuie lui Alexandru Philippide un neoeminescianism *sui generis*. („Redevenirăm contemporanii lui Eminescu", exclamă poetul, la apariția volumului de versuri *Aur sterp*.) La drept vorbind, nu doar lui Philippide, ci unei promoții întregi de creatori, în numele căreia autorul *Jocului secund* folosește un plural al solidarității: „Fii ai unor părinți eminescieni, fagăduiți dulcelui vis germanic, prin taina ierbii de omăt și a *florii albastre*, călcarăm cu hotărâre și lepădarăm dubla trivialitate a

unor rurali fără mister și a unui modernism ce reușise să-și asimileze, din toată sforțarea occidentală, doar formele galante ale traficului viu sau ale cupletului" (*Pagini de proză*).

Nici într-un caz, nici în celălalt, afirmațiile lui Ion Barbu nu implică, de fapt, ipoteza unei derivări nemijlocite. Revendicarea genetică rămâne pur simbolică. Ea autentifică totuși co-participarea eminescianismului la intertextul poeziei noastre, de la simboliști la Bacovia și la Arghezi, de la Philippide la Ion Barbu însuși, de la Nicolae Labiș (cel ce se întreba, retoric, într-un rând: „De ce-i atât de puțină poezie pe mormântul tău cenușiu, / pe mormântul poeziei tale?"), la Emil Botta sau la Nichita Stănescu.

Trecând prin sită deasă aspirația orfică, vizionarismul particular, elegiacul adeseori de tentă sapiențială ale poeziei lui Nichita Stănescu, putem să izolăm, în stratul ei de adâncime, un nucleu eminescian.

Cu toate acestea, mergând pieptiș pe firul cronologiei, dinspre Eminescu spre urmași, nu obținem concluzii spectaculoase. În domeniul poeziei, pe traseul succesiunii eminesciene a survenit un eveniment de importanță capitală: e vorba de ruptura modernistă. O mutație radicală se produce în poezia veacului posteminescian și, peste crevasa deschisă de ea, filiațiile sunt dificil de proiectat. Pe traiectoria obișnuită a genealogiilor artistice; modernitatea reprezintă un accident cu consecințe serioase. Ea instituționalizează un model aparte al schimbării literare, diferit întru totul de puseele iconoclaste rituale împotriva precedenței, ca, de exemplu, cele de ținută romantică. Nu mai avem de-a face cu resentimentele succesorale canonice împotriva cine știe cărui „tată literar castrator", ci cu schimbarea la față a ideii de poeticitate. Nu mai fluctuează — ritmic — cum ne obișnuisem — semnalmentele istorice ale poeziei, ci se înlocuiesc reperele fundamentale care ne îndrituiau să recunoaștem poeticul. În acest context, reducția la „numitorul comun Eminescu" devine problematică.

Întrebarea privind succesiunea eminesciană — pe care și-o puneau Lovinescu, Davidescu, Ion Barbu și ceilalți — *se cuvine reorientată*; mai precis, *răsturnată*. Într-o formă operativă, adaptată circumstanțelor, ea ar trebui să sune cam

așa: *„Pe ecranul conștiinței noastre receptoare este Eminescu modificat de influența retroactivă inevitabilă, exercitată asupra lui de un veac întreg de posteritate creatoare?"*.

La fel cum procedase — în extrema opusă a istoriei literaturii noastre — G. Călinescu, recitind pe predecesori prin urmași, putem să încercăm și noi a reciti pe Eminescu prin Labiș și Nichita Stănescu, prin Leonid Dimov, Cezar Baltag și Mircea Ivănescu, prin Mircea Cărtărescu sau prin foarte tânărul Paul Daian.

Un Eminescu reînnoit se găsește, așteptând să fie descoperit, în *viitorul* acestor poeți, într-un spațiu literar românesc, gândit după tipar borgesian: adică unde valorile se proiectează și se repercutează unele asupra altora, împotriva cronologiei. Probabil că cea mai sigură cale de a afla dacă Eminescu modelează în vreun fel poezia de aplecare intertextualistă și cu certă vocație succesorală a celei mai tinere promoții de creatori de azi este de a ști dacă poetul național se lasă modelat el însuși — la limită „reinventat" — de descendenții săi. Misia criticii de azi este de a „justifica" pe Eminescu, de a-l face necesar și prin urmași.

La ambele extreme ale istoriei noastre literare, în orice compartiment al creației sale, poezia, proza, gazetăria, afilierea generică a lui Eminescu se pune în mod eficient mai degrabă în termenul care să se așeze *în răspăr cu cronologia*. În aceiași termeni strategico-paradoxali, în care scriitorul însuși înțelesese, în *Epigonii*, relația succesorală:

„S-a întors mașina lumii, cu voi *viitorul* trece,
Noi sântem iarăși trecutul..."

„Un nou Eminescu apăru...“

Postura în care îl fixăm, în mod curent, pe jurnalistul Eminescu este oratorul de *tribună*. Vocabula trebuie luată într-o accepție mai degrabă generică. De obicei, tribuna — unde oratorul dezbate, *sub presiunea unui metronom cotidian*, chestiuni „arzătoare“, de la politică și actualitatea culturală, la economie, jurisprudență sau moravuri se află plasată în *forum*. Potrivit împrejurărilor, patosul, solemnitatea și miza discursului conferă tribunei fie demnitate parlamentară, fie alura unui bivuac de campanie, de unde gazetarul-strateg proiectează asalturi-fulger sau lansează ofensive de amploare și durată.

Nu de puține ori, tribuna servește eficient drept catedră. Cuvântările urmează modelul „prelecțiunii“, de filosofie, statistică, istorie autohtonă sau universală ș.c.l., iar publicistul apare înarmat cu nelipsitul catalog, încondeindu-i pe recalcitranții la conduită, instrucție, morală. Cuvântarea (într-un decor parlamentar sau în forum), diatriba și excursul „tactic“, prelecțiunea populară cu deschidere enciclopedică enormă sunt doar câteva dintre „genurile“ retorice prin care vocația circumstanțială și *profană* a jurnalisticii eminesciene se lasă identificată. Prin semnalmentele sale, frapante, ținând de arsenalul tehnic sau de lexic, de gesticulație sau de ținută, Eminescu este inserabil tipologic alături de publiciștii din toate timpurile ca Bolliac, N.D. Cocea, Hasdeu, Arghezi și mulți alții.

Și totuși, această ipostază — emfatică și popularizată insistent de comentatori — coexistă cu alta. Mai exact, este

susținută, complinită, fertilizată de ea. Fiindcă ziaristul Eminescu predică frecvent și din *amvon*.

Alegând un exemplu aproape la întâmplare, *transfigurarea hagiografică* a destinului unei personalități istoric atestate e un subterfugiu curent, grație căruia Eminescu se leapădă cu dexteritate de toga tribunului pentru odăjdiile fastuoase ale cuvântătorului din înălțimea amvonului. Nu numai Matei Basarab, Mircea cel Bătrân sau Ștefan cel Mare suferă o astfel de proiecție paradigmatică, ci și un istoric, gazetar, congener ca Nicolae Bălcescu: „Murind în Italia, sărac și părăsit, rămășițele lui dorm în pământul din care a pornit începătura neamului nostru, cenușa sa n-a sfințit pământul patriei, ci e pe veci amestecată cu cea a sărăcimii din Palermo. [...] Facă-se această scriere [*Istoria Românilor subt Mihai-Vodă Viteazul*] evanghelia neamului, fie libertatea adevărată idealul nostru, libertatea ce se câștigă prin muncă. Când panglicarii politici care joacă pe funii, împreună cu confrații lor din Vavilonul de la Seina, se vor stinge pe rudă de sămânță de pe fața pământului nostru, atunci va suna ceasul adevăratei libertăți." (2, 154)

În final, se produce o tranziție subtilă către orizontul „prezentului apocaliptic", cu ocurențe semnificative în jumalistica poetului. Deși recuzate strategic la adversari (ca Rosetti), sistemul de referință eschatologic și imageria apocaliptică — ambele de extracție biblică — sunt prizate sistematic de ziaristul Eminescu atunci când se află instalat în amvon. Pilda evanghelică despre Bălcescu și „mucenicia" sa sfârșește, edificator, într-un pasaj cu o cadență tipică: „Dar suna-va acel ceas? [...] // Fie-vor în stare acei tineri...?// Fi-vor destul de înțelepți...?//

Oare un stejar care-l rupi din rădăcină și-l sădești în mod meșteșugit într-o grădină de lux are viitor?// Oare neamul românesc cu toată trăinicia rădăcinilor...? etc., etc.

Iată întrebări la care nu îndrăznim a răspunde. Dumnezeul părinților noștri să aibă îndurare de noi." (2, 157–158)

Reținem, din cele de mai sus, metoda cu care Eminescu *schimbă macazul retoric* între discursul de tribună și cel de amvon. Iată încă un exemplu:

Protagonistul excursului este domnitorul Grigorie Ghica. Textul debutează în registrul profan, ca *prelecțiune istorică pozitivă*, exaltând atributele unui monarh de tip luminat. Figura lui Ghica se construiește din citate cronicărești, agrementate cu raiduri în istoria contemporană europeană: „Periodul al doilea al istoriei moderne, de la închierea războiului de treizeci de ani până la revoluția franceză, se caracterizează prin întemeierea puterei statului în persoana monarhilor. Oriunde un monarh zicea *«L'État c'est moi»*, el avea concursul populațiunilor, sătule de rapacitatea multiplă a sutelor de mii de mici tirani feudali, din cari fiecare era pe pământul său stăpânitor absolut. [...] În această vreme a ideei monarhice cad cele două domnii a lui Grigorie Ghica Voievod: iar cronicele noastre, în limba lor frumoasă, ne arată pe acest Domn întrunind în sine calitățile cele mari ale monarhilor. [...]

Astfel era Grigorie Ghica VVD. Vrednic reprezentant al principiului monarhic și fiu al unui secol bogat în caractere mari, el pricepuse că puterea Domnului nu poate sta în dreptul său de a dicta legi și a stoarce dări, ci că acea putere se razimă pe buna stare a populațiilor. Pentru întâia dată i se spune birnicului *pentru ce (s.a.)* plătește dare, întâia dată slujbașii țărei sunt priviți ca atari (iar nu ca privilegiați) și trebuia sa muncească pentru leafă, să nu ieie mită, să nu facă hatâr, prin urmare, aici vedem apărând *serviciul (s.a.)* statului în locul vechiului serviciu al Evului Mediu, care avea un caracter cu totul personal. El urăște luxul și dă rușinătoare pilde la boieri și pământeni prin modestia îmbrăcăminții; el înființează o fabrică de postav, el deschide școli, el pavează Iașul și aduce apă în oraș, și toate acestea în scurta domnie întâie de 2 ani și 6 luni." (IX, 217–219)

Compusă astfel, istoria martiriului său (termenul aparține lui Eminescu) intră în bine cunoscuta categorie a exemplelor *„vera"*, exploatate curent de rețetarul retoric: „Alături cu rapacitatea predecesorilor săi, vedem pe acest bărbat plin de dezinteresare închinând viața sa binelui public, simplu în obiceiuri, isteț la minte cumpănit la vorbă, energic în fapte, acest bărbat care, domnind sub alte împre-

jurări decât acelea de slăbiciune a patriei sale ar fi devenit o podoabă a veacurilor, nu un martir." (IX, 219)

Manevrat abil cu cheia universală a comparației biblice, destinul Domnului glisează treptat pe panta exemplelor *„ficta"*, dobândind virtuți de apolog: „Iar dacă acela care în sufletul său reprezentează ideea statului își ridică fruntea cu îndrăzneală, el cade zdrobit ca și idolul de fier cu picioarele de lut."

Lamentația psalmică, introdusă în partea a doua a textului, desăvârșește procesul *mezalianței între cele două registre retorice*: „Popor românesc, mari învățături îți dă ție această întâmplare! Dacă fiii tăi ar fi fost uniți totdeauna, atunci și pământul tău strămoșesc rămânea unul și nedespărțit. Dar veacuri de dezbinare neîntreruptă te-au adus la slăbiciune, te-au adus să vezi rușinea cu ochii. Nu merge la mormintele domnilor tăi cu sămânța dezbinării în inimă, ci precum mergi și te împărtășești din Sângele Mântuitorului, astfel, împărtășește sufletul tău cu amintirea trecutului, fără patimă și fără ură între fiii aceluiași pământ..."

Dacă prima parte a articolului se sprijinea pe citatul din cronici (reprodus *in extenso*), finalul mizează mai curând — și la fel de firesc — pe reactivarea memoriei scripturilor: „Ajunsă în piață, în mijlocul căreia se înalță, în cunună de laur, bustul de marmură al martirului, clericii începură cu citirea acelor molcome și tânguioase versete bisericești, scrise în dulcea limbă a trecutului, pline de sfințenie și pace sufletească, prin care se cere de la stăpânul lumii repaosul de veci, vecinica amintire și orânduirea sufletului martir *în corturile dreptilor*." (IX, 220) (E interesant de notat că formula finală revine în necrologul unui alt membru al familiei Ghica, generalul Ion Ghica, după ce textul debutase, de asemenea, în registrul pozitiv-informativ: „Astfel se duc unul câte unul top aceia cari au dat impulsul regenerării țărilor române.

E o datorie de recunoștință pentru noi de-a ne reaminti faptele bărbaților acelora mai cu seamă cari, din dezinteresare deplină și în marginea puterilor lor, au contribuit la ridicarea patriei, căci rasa aceasta de oameni, pe care, după

cuvintele *Scripturii*, D-zeu [î]i odihnește «în laturea celor vii și în corturile drepților», devine din ce în ce mai rară.

Fie-i, dar, țărâna ușoară și amintirea pururea vie!" (XII, 111, *Ioan Grigorie Ghica*)

Semne ale elocinței de amvon există de timpuriu în publicistica lui Eminescu, putând fi depistate, ca de obicei în *structuri compozite*, coabitând cu semnalmentele profanului. Se află în rândul primelor mulajul sintactic după *Scripturi*; elementele ritmice și cadența de litanie; prelucrările iconografice și simbolice, în acord cu canoanele legendei și hagiografiei creștine; hieratismul anumitor posturi; fastul liturgic al atmosferei; perspectiva eschatologică ș.a.m.d.

Bucovina este asimilată, într-un rând, Ierusalimului pierdut: „Dar nu vom lăsa să se închidă această rană. Cu a noastre mâini vom zugrăvi icoana Moldovei de pe acea vreme și șirurile vechi, câte ne-au rămas, le vom împrospăta în aducere aminte, pentru ca sufletele noastre să nu uite Ierusalimul. Căci acolo e sfânta cetate a Sucevei, scaunul Domniei vechi cu ruinele măririi noastre, acolo scaunul firesc al unui mitropolit care în rang și în neatârnare era egal cu patriarhii, acolo sunt moaștele celor mai mari dintre Domnii români, acolo doarme Dragoș, îmblânzitorul de zimbri, acolo Alexandru, întemeietorul de legi, acolo Ștefan, zidul de apărare al creștinătății." (IX, 429)

În continuare, totul se scurge într-o alternare cadențată de informații socio-economice și de referiri vituperante la actualitate, cu aluzii la „Vavilonul babilonicei împărății" sau cu invocații ale voievozilor sanctificați de memoria obștei (Grigore Ghica, Ștefan cel Mare). Narațiunea finală — despre „miracolul" săvârșit de portretul defunctului Ștefan la Putna — mulează textul eminescian pe calapodul retoric familiar al predicii: „Într-una din zilele anului 1777, la miezul nopții [data morții lui Grigore Ghica Voievod, *n.a.*], Buga, clopotul cel mare, a-nceput să sune de sine, întâi încet, apoi tot mai tare și mai tare.

Călugării treziți din somn se uitară în ograda mânăstirii. În fioroasa tăcere, în sunetul clopotului ce crește treptat, biserica se lumina de sine înăuntru de o lumină stranie nemaivăzută. Călugării coborâră într-un șir treptele chilii-

lor, unul deschise ușa bisericii... În acea clipă, clopotul tăcu și în biserică era întuneric des. Candelele de pe mormântul lui Vodă se stinseră de sine, deși avuse untdelemn îndestul.

A doua zi, portretul voievodului Moldovei era atât de mohorât și de stins, încât pentru păstrarea memoriei lui un călugăr ce nu știa zugrăvi, au făcut copia ce există astăzi.

Aprinde-se-vor candelele pe mormânt? Lumina-se-va vechiul portret?" (IX, 431)

Se poate spune că în retorica românească, privită în perspectivă istorică, *modelul predicii* a cristalizat deplin o dată cu Antim Ivireanul. Mitroporitul-orator știa, de altfel, ce efecte se pot scoate din confederația formală *sacru/profan* exploatată în mod curent de Eminescu. Amvonul vlădicăi s-a preschimbat adeseori în tribună. Genul prin excelență jurnalistic, din veacul al XVII-lea și începutul celui următor, ar fi predica, în versiunea brevetată de Antim, susține un expert în materie (Dan Horia Mazilu).[1]

Eugen Negrici atrăgea atenția asupra *versatilității* lui Antim, la toate nivelele, fie că este vorba de politonalitate, de heteroglosie sau de structura pendulară a modelului sintactic.[2] Într-o asemenea logică a impurității se încadrează și *jocul dublu între registrele retorice*, sacru și profan, eventual elevat și vulgar: „...Ca viarmele ce zace la rădăcina hreanului, de-i va zice cineva să iasă de acolea, să meargă la alte rădăcini mai bune și mai dulci, el zice că mai dulce decât hreanul nu iaste; căci acolo s-au născut și întru aceia s-au pomenit. Așa și voi, pomenindu-vă într-aceste fapte și lucruri și nefiind cineva să vă învețe, cu adevărat, vă par amar acum vorbele mele, nefiind obicinuiți cu dânsele. Iar când vom sta cu mintea noastră la socoteala cea adevărată, după cum zice un filosof: să ne cunoaștem pe sine, adecă să ne luom seama să vedem din ceput ce-am fost și acuma ce suntem și după moarte ce vom să ne facem? Că sfârșitul a tot cuvântul, după cum zice Eclisiastul la al 12 cap.: «De Dumnezeu să ne temem și poruncile lui să le păzim...».“[3]

Reținem coabitarea informală a referinței familiare, domestice chiar, cu sentențiile filosofice antice și cu citatele biblice. Tranzițiile se fac fără nici o crispare; în angrenajul

predicii, rotițele de cele mai heteroclite provenienţe funcţionează perfect.

Pe trunchiul omiliei tradiţionale, Antim grefează altoiul mustind de sevele profanului umil: „Doftorii cei desăvârşiţi şi înţelepţi atunci mai mult măresc lauda meşteşugului lor, nu când cu hier şi cu foc luptă patima să o supuie, după cum iaste liagia războiului, ce numai când aceia ce pătimeşte cu apipăieri mângăioase şi cu doftorii dulci vor afla leacul bolnavului şi cele înfricoşate porunci ale meşteşugului doftoresc să le opreasca şi oarecare zile cu mâncări doftoreşti şi hrănitoare potolind durerile, să arate pre acela ce pătimeşte mântuit de boală. *Aşa şi prea înţeleptul doftor al sufletelor şi trupurilor noastre*, împăratul împăraţilor, Hristos..."

La fel ca în retorica lui Eminescu, logica impurităţii se bizuie pe contraforţii comparaţiei de tipul „Precum... tot aşa"; „Precum un om casnic, vrând ca să samene grâu curat în holda lui, pune multă nevoinţă de-ş cerne şi-l curăţă de neghină şi de altele, aşa şi sfinţii noştri au pus multă nevoinţă de au cernut cu ciurul chibzuielii toată Sfânta Scriptură..."; „Dară apoi cum şi pentru ce să fie întocma cu apostolii? Pentru căci acele ce au făcut apostolii, cu osteneala lor şi cu propoveduirea, el le-au făcut însuş, cu a sa pildă. (...) Aşijderea şi marele Alixandru, când ocolise ostrovul Tirului, pentru căci au luat el întâi pe umerile sale un braţ de lemne, s-au îndemnat toată oastea lui de au luat pietri şi lemne cu mâinile lor, de au umplut gârla şi au făcut trecătoare şi au mers de o au luat."

Frapează în *Didahii baza empirică*, priza solidă la experienţă. Din sistemul de referinţă al „gazetarului" Antim nu lipsesc cabala politică sau intriga măruntă, cutumele şi atitudinile vremii, ceremoniile „mondene", ştirea la zi etc. La fel ca Eminescu, mitropolitul are în dotarea tehnică un pupitru de dispecer, de unde comută cu profesionism lungimile de undă retorică.

De altfel, cei doi retori au în comun o întreagă serie de atribute — convergente — ţinând deopotrivă de *„logos şi de personalitate"* (ca să folosim sintagma consacrată de cel mai sagace interpret de până acum al *Didahiilor*).

Și unul, și altul cuvântează într-o calitate oficială. Există, prin urmare, în elocința ambilor, o tensiune analoagă între *spiritul impersonal* — dictat principial de „funcție" — și, respectiv, *demonul angajamentului polemic direct*. (Acuzat că ar fi compromis acest echilibru, înclinând balanța spre coloratura personală, Eminescu va fi înlocuit din postul de redactor-șef la *Timpul*.)

Amândoi au tendința netă — facilitată și de serializarea foiletonistă a discursurilor — să-și dăscălească publicul. De aici și dialogismul virtual, mocnind în fiecare dintre excursurile lor. Bună parte dintre predicile lui Antim adoptă ductusul lecției: „*Iată dară* că fără de credință nu iaste cu putință să ne mântuim și să știți că lacașul ei iaste inima omului și viața ei, faptele cele bune. [...] Și *iată* că v-am spus, cu puține cuvinte, puteria credinții. Auziți și al nădejdii. [...]

Iată că ați înțeles puterea nădejdii; *să vă spuiu acum* și a smereniei."

Elocvența lui Antim mizează pe *paideia* și are, ca și aceea eminesciană, finalitate pragmatică: „Auzit-ați fapta sfântului? Priceput-ați fierbințeala inimii lui spre a face bine? Înțeles-ați puteria dragostei către aproapele? Afle-să și acum vreunul, au din cei bogaț, din cei săraci, după ce va cunoaște lipsa și sărăciia fratelui său creștinului, carele iaste aproapele său, să-i facă ajutor la nevoia lui..."

Metacomentariul didactic însoțește, firesc, acest tip de predică, pusă în mișcare de o maieutică abilă: „...iar încăș avem la praznicul de astăzi câteva întrebăciuni, carele sunt trebuincioase a le ști. Și întâi iaste: pentru ce Hristos, fiind făr' de păcate, s-au botezat? A dooa: pentru ce s-au botezat în apa Iordanului și nu într-alt râu? A treia: pentru ce s-au pogorât Duhul Sfânt pre capul lui Hristos și pentru ce în chipul porumbului? A patra: câte botezuri sunt? A cincea: pentru ce iaste botezul de apă și de duh?"

Subtilitățile teologale sunt supuse unei chirurgii analitice dispunând de instrumentarul retoric cel mai fin, pentru a fi apoi etalate în detaliu, la „vederea" și înțelegerea auditoriului comun. Mecanismul argumentativ eminescian nu funcționa altfel, odată instalat în ariile cele mai ermetice ale

cunoașterii. Tehnica demonstrativă se dovedește aptă, în ambele cazuri, să străpungă precis și metodic întăriturile compacte ale discursului specializat, deschizând breșe generoase asaltului profan. „Aptitudinile de logician și rigorist erau, la vremea aceea, o noutate", notează Eugen Negrici, vorbind despre Antim. „În limba literară română, — observă același, de asemenea, în alt context —, discernământul, competența informativă, spiritul analitic, stringența deducțiilor lui Ivireanul n-au pereche câteva veacuri la rând."[4]

Dincolo de deschiderea enciclopedică a elocinței lui Eminescu și Antim, în spatele dezinvolturii lor calculate există totdeauna *reglaje tehnice de mare precizie*, camuflate mai ales de patosul oracular.

Anafore și epistrofe savante susțin, de pildă, la marele teolog elanul declamativ și cadența mnemotechnică: „Ce ziceți voi, râvnitorii, cum că preoții sânt răi și păcătuiesc. Adevărat, eu însă zic că păcătuiesc. Numai aceștea ce vor fi socotiți, păcătoș, *aceștea* sânt cei ce vă dau blagoslovemi. // *Aceștea* sânt cei ce vă sfințesc. // *Aceștea* sânt cei ce vă nasc a doa oară în baia sfântului botez. // *Aceștea* vă pecetluiesc cu darul Duhului. // *Aceștea* sparg zapisul păcatelor voastre."

Într-un caz, ca și în celălalt, acumulările și repetițiile, simetriile și gradațiile sofisticate sunt doar pivoții balansului retoric între sus și jos, între înalt și umil, sacru și laic, nobil și trivial, model și copie degradată, paradigmă și caricatura ei ș.c.l.: „*Hristos zice*: «Nu judecareț, ca să nu vă judecați», / *iar noi* de-a puteri a fi nu iaste nici zi, nici ceas să nu judecăm de rău, nu numai pre cei ce-i știm, ce și pre cei ce nu-i știm.

Hristos zice. «Precum pohtiți voi să vă facă voao oamenii, feceț și voi lor.» // *Noi pohtim* să ne cinstească toț, / să ne dea toț pocloane și daruri, / să ne laude, / să ne fericească, / să ne grăiască de bine, / să facă toț după pohta noastră, / să nu ne stea nimenea împotrivă, nici să ne zică nimica, de am face verece rău; // *iară noi pohtim* să osândim pre toț, / să nu dăm nimănui nimica, / să nu facem nimărui nici un bine, nici să se folosească nimenea de noi. // Pre toț îi hulim, / pre toț îi grăim de rău, / pre toț îi pârâm, / pre toț îi luăm în râs și în batjocură.[...]

Hristos zice: «Poruncă noauă vă dau voao, ca să iubiț unul pre altul», / *iar noi* ne urâm și ne căutăm ponciș unul altuia, ca când ne-am fi ucis părinții, sau ne-am fi făcut alt rău, ceva."

Există în această navetă demonstrativă o slăbiciune evidentă (la Eminescu declarată neted) pentru *ostentația verbală*, pentru exces. În cazul lui Antim, aceasta a fost inseriată printre semnele „euforiei noviciatului" (adică ale conștiinței sale că se află la vârsta copilăriei literaturii române, când stocul tuturor îndrăznelilor era intact).[5]

Personal, prefer să plasez chestiunea mai degrabă într-o sferă fenomenologică decât într-una istorică. Mai ales că, tipologic vorbind, ea reprezintă un element de convergență formală pentru două condeie atât de depărtate în timp ca Ivireanul și, respectiv, Eminescu, de-ar fi să ne gândim doar la ei doi. La Eminescu, chestiunea noviciatului și, respectiv, cea simetrică, a descendenței, sunt extrem de complicate. El aparține, într-o privință, la fel ca Antim, unei etape aurorale, cu precădere a poeziei noastre, dar nu numai. Fapt care nu-l împiedică, ci mai curând îl incită să aibă o conștiință emfatică a descendenței și să se proclame, de câte ori are ocazia, „urmaș" al mult-puținului ce se putea aduna de oriunde, în materie de precedență formală. O situație mai net marcată, aș zice, în publicistică decât în poezie. În tot cazul, familiaritatea sa cu obârșiile literaturii române fiind de acum un bun dovedit a plasa, *tipologic*, pe Antim în *genealogia sa formală* pare o opțiune, sper, mai puțin hazardată.

De altfel, cine survolează tradiția noastră retorică — în toate formele în care aceasta s-a manifestat — observă ușor că *mezalianța* fecundă între *elocința sacră și aceea profană* îi oferă câteva dintre semnalmentele tipice. Metisajul formal, amestecul între registre se depistează, cum am văzut, la tot pasul în *Didahiile* lui Antim Ivireanul. O lectură prin același vizor al publicisticii eminesciene pune în lumină o alchimie retorică de aceeași factură. Referirile la „sfânt-adormitul renăscător al poporului românesc, Matei-Vodă Basarab" rimează perfect, într-o predică târzie (1883), cu anecdota tri-vială despre țăranul care a găsit niște ouă de cioară („Un

țăran din Ghergani găsise niște ouă de cioară. «*La noi, în Englitera*, un asemenea ou costă 6 pân-la 7 franci.»

La noi (s.a.), în România, sămânța de ciorovină e mai ieftenă: dovadă mulțimea de pui zburătăciți în Dealul Mitroporiei. Asta e pozitiv"), spre a reveni în final la fraza somptuos solemnă („Precum marii și înțelepții egipteni, gonind pe hyxoși, au nimicit orice urmă ce-o lăsase pe pământul sfânt al râului cu izvoarele necunoscute, tot astfel o generație mai bărbată va zdrobi toate urmele ce le faceți pe acest pământ"). (XIII, 305–306)

În alt articol, polemic, apostrofa vehementă — care radiografiază, fără menajamente limbajul politic al vremii — culminează cu invocarea etalonului *Scripturii*: „*Scriptura* zice: «Vedereți bârna din ochiul vostru, nu aşchia din ochiul aproapelui.»" (XII, 289)

În fine, potrivit necesităților, alternarea de registre se poate produce ritmic, ținând pe auditor în alertă și contrariindu-i așteptările. De notat, în același text, formula adresării directe întreținând aceeași tensiune dialogală ca predicile emanând din amvonul vlădicăi: „Da, puneți-vă cenușă pe cap, bateți-vă pieptul, strigați: «*Mea culpa*», căci culpabili sânteți, le zicem și noi, care-i vedem la lucru de atâta vreme. Da, sânteți culpabili, și e bine că o recunoașteți înșivă în cele din urmă, căci niciodată prestigiul justiției n-a fost mai compromis, niciodată administrațiunea n-a fost mai slabă și mai coruptă, instrucțiunea publică mai părăsită, prevaricațiunile mai dese, jafurile, tâlhăriile și omorurile mai numeroase, țăranul mai sărăcit și mizerabil, nivelul moralității publice, în fine, mai scăzut.

Caine, ce-ai făcut pe Abel? sântem în drept a vă întreba. În timp de șase ani de când țineți puterea în mână ce ați făcut cu acest popor pe care l-ați momit întotdauna cu fraze sforăitoare și care nu v-a întrebat niciodată de unde ați venit și unde vă duceți? Să v-o spunem noi, căci epoca răfuialei a sosit, o anunțați voi înșivă cu spaimă ca păsările sălbatice ce țipă speriate apropierea furtunii. [...]

Acum uitați-vă fără voie în urma drumului parcurs și, ca femeia lui Loth, rămâneți împietriți de groază. Vă întrebați singuri fără să vă gândiți întrebarea ce faceți este con-

demnațiunea voastră: «Dreptatea este ea oare bine așezată pe puternice temelii?»" (XIII, 54–55)

Analiza formală pare să ofere probe elocvente, în stare să justifice plasarea lui Antim Ivireanul în memoria retorică ereditară a lui Mihai Eminescu. Și totuși, perspectiva strict tipologică rămâne singura lipsită de riscuri. De ce? Fiindcă, *în istoria literaturii române, derivările genetice pun de regulă probleme delicate.*

Este cazul și cu *ecuația retorică* aflată în discuție aici.

Prezența pe traseu, la două extreme, a lui Antim și, peste aproape două secole, a lui Eminescu ar fi o ispită pentru extrapolări evoluționiste facile. O serie de aparențe-capcană pledează în acest sens. De exemplu, *momentul patruzecioptist.*

Privit global, el este *laic*, combatant, polemic, pamfletar, atașat de tribună. Și, în măsură egală, impregnat de un mesianism de cea mai pură *fibră liturgică.*

În *Arta prozatorilor români*, Tudor Vianu insistă asupra finalității combatante, practice a scrisului epocii, văzând în ea rădăcina tentei pronunțat discursive, retorice, a productelor unor creatori altminteri diferiți între ei: „...oricât de deosebite ar fi temperamentele lor individuale, coincid prin acea tendință activă, practică și militantă a scrisului lor, menită să cucerească pentru poporul român și pentru statul în formație bazele unei noi de libertăți naționale și de sporită conștiință de sine. Un astfel de ram, mărturisit cu hotărâre sau numai implicat în atitudinile lor scriitoricești, conferă grupului de prozatori din jurul evenimentului de la 1848 un netăgăduit caracter retoric."[6]

Vianu lucrează cu o accepție restrictivă a noțiunii de „retoric". Dar chiar și în aceste condiții, remarca sa privind orientarea *publică* și spiritul *tribun* al literaturii patruzeci și optului rămâne validă.

Aserțiunea se testează, spre exemplu, în scrisul unui istoric informat, exact și sobru ca Nicolae Bălcescu. Și asta indiferent că este vorba despre *Reforma soțială la români*, despre *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul* sau despre publicistica risipită în preajma revoluției în gazete ca *Magazin istoric pentru Dacia*, *Foaie pentru inimă și literatură* sau *Popolul*

suveran (în redacția căruia a și lucrat o vreme). Spicuite de oriunde, la întâmplare, eșantioanele trădează o dicție unică, un fel al *rostirii*, lăsându-și grifa asupra cuvîntului scris și imprimându-i cadența tiradei din înălțimea tribunei: „Cine, privind starea prezentă a românilor, nu s-a simțit pătruns de durere? Românii în care elementul de viață e puternic, românii înzestrați de natură cu toate facultățile cerute pentru o dezvoltare mare morală și intelectuală vegetează azi în mijlocul vieții și mișcării generale. Pentru ce această adormire? Istoria strămbunilor, bogată de suvenire glorioase nu-i deșteaptă? Urmași ai romanilor care dictară legi lumii de-atunci nu-și aduc aminte de origina lor? Nu-și aduc aminte de luptele strălucite ale părinților lor, de laurii câștigați pe câmpul de bătaie? Vorbele Independență, Patrie, Națională nu cheamă în inima lor nici o simțire nobilă?" (Trecutul și prezentul)[7]; „Care oare va fi rezultatul final al acestii căi? Această mișcare de perfecție va avea oare un termen? Răul peri-va de tot din lume? Omenirea va ajunge vreodată a-și identifica în tot esența sa cu esența divină? Acest secret mintea omenească nu-l poate încă pătrunde." (*Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*)

Întreg studiul — construit după cele mai severe canoane ale disciplinei istorice, solid documentat, argumentat riguros și redactat cu elegantă fluență — este, de fapt, pronunțat în fața auditoriului potențial de un cuvântător învești mântat solemn în odăjdii: „Deschid sfânta carte unde se află înscrisă gloria României ca să pun înaintea fiilor ei câteva pagine din viața eroică a părinților lor..." ș.c.l. O *Introducere* acuzat programatică, făcută parcă spre a fi declamată în forum, execută cu dezinvoltură salturi de la informația neutră și prozaică („Daca vom trece la organizațiunea economică a țării, găsim pe cei mai mulți locuitori moșneni sau rezemași, adecă liberi, și cu proprietățile lor. Dar lângă dânșii proprietăți mari, pe care se află locuitori serfi, robi ai pământului, căci în urma năvălirei barbarilor, robii romani se transformară pretutindenea în robi ai pământului") la tânguirea înfiorată, în sonuri prelungite de litanie („Vai, dar, de acea națiie care calcă voia lui Dumnezeu, care preferă răul la bine! Dumnezeu o părăsește; viața ei se

stinge în viața omenirei, și ea espiază printr-un lung martir călcarea legei lui Dumnezeu"), când nu zăbovește în deteururi moralizator-didactice, dintre acelea ce făceau deliciile lui Antim („După ce, în *Evanghelie* Mântuitorul ne arătă legea morală, absolută, nemărginită, *legea dreptății (s.a.)*, și aruncă omenirea pe calea nemărginită a unei dezvoltări regulate [...] prin sângele său vărsat, prin moartea sa, el ne arătă legea practică, legea lucrării, legea jertfirei, a iubirei și a *frăției (s.a.)*, chipul cu care ne putem mântui, putem învinge răul și îndeplini menirea morală a omenirei, adecă mai întâi prin cuvânt, prin idee, pe urmă prin lucrare, jertfindu-ne individia familiei, aceasta patriei, patria omenirei, viitorului").

Poate mult mai ilustrativ e „cazul" Cezar Bolliac, gazetar pursânge, după opinia comentatorilor, primul nostru jurnalist cu adevărat profesionist.[8] Interesant de notat că Tudor Vianu nu îl are în vedere atunci când se ocupă de generația „retorică" a pașoptiștilor, optând pentru triada-eșantion Heliade-Bălcescu-Russo. Paul Cornea, în schimb, îi situează excelența exact în *sfera discursivului* și a elocinței demonstrative, ca arii predilecte ale jurnalismului politic.[9]

N-aș zice că tribunul este absent nici din articolele în care se tratează chestiuni artistice sofisticate, precum poezia sau artă dramatică: „Misiunea poeziei este de a întări sufletele prin pictura patimilor, mizerielor și măririlor umanității; / de a înălța adevărul, dreptatea, / de a nobila libertatea; / de a se coborî în anima poporului, a căuta durerile lui, lacrimele lui; [...] / de a răzbuna o patrie când ea geme în prada apăsătorilor; este un puternic ajutor al moralei și al civilizațiunii, un inamic teribil al barbariei, al arbitrarului. Amar acelora cari deturnă poezia din calea ei și vor să o facă instrument al moliciunii sufletelor, al depravațiunii inimei! Aceia nu și-au cunoscut misiunea lor."[10]

Afurisind pe detractorii poeziei, Bolliac nu e mai teribil decât când se înverșunează contra tiraniei: „O, oameni, fosili! Privilegiați bălsămiți! Unirea este cu neputință între noi și între voi, pentru că legile naturei se opun, pentru că viața nu mai intră unde a intrat moartea, pentru că râurile nu se mai întorc în surgentul lor, pentru că gheața nu se

poate încălzi decât numai după ce se va descompune. [...] Privilegiul, abuzul nu poate vieţui, se asfixiază îndată în libertate şi libertatea este singurul element al nostru!"

Printre jurnaliştii patruzecioptişti, Bolliac este apropiat de Eminescu şi prin tributul ce plăteşte misiei contingente a meseriei. El e adeseori un simplu soldat al scrisului cu regularitate de metronom, concepându-şi foiletonistic articolele, în complicitate cu un public fidel, care poate fi abordat (cum proceda şi Eminescu) *ex abrupto*: „În fine, de bine, de rău, tunsă, rasă trecu adresa, şi după legi, trecu cu majoritate. Trecu însă cam cum am fi voit noi să treacă: fără să poată impune ţărei un minister din coaliţiune, din fosta majoritate a Camerei, din reacţiune."

Vocaţia profană — latură esenţială a producţiei sale gazetăreşti — se manifestă deseori în texte pedestre, funcţionale, informate, exacte. Şi totuşi, nu acesta e sectorul prin excelenţă „laic" al jurnalismului lui Bolliac. Ci mai degrabă paginile care trădează *regia retorică, aplecarea spre ludic*: „Coaliţiunea într-o societate este carul *Latan* pre piesă cu *Dulcamara* pre chichijă şi cu *saltimbancii (s.a.)* în codirlă. Dulcamara în costum bizar harangând cu idee extravagante prin expresiuni şi vorbe neauzite şi saltimbancii din codirlă făcând gesturi impudice şi obscene cu scălămbături când la vraji, când la public. Cercul se măreşte din ce în ce de curioşi de toată natura şi de fetiţa cu doniţa-n mână şi de rândaşul cu coşniţa la spinare, şi de meseriaşul cu rindeaua sau cu mistria în mână şi de negustor cu cheia prăvăliei în mână, şi de imploiat, şi de funcţionar, şi de reprezentant, şi de ministru cu portofoliul la subţioară."

Una dintre victimele preferate ale spectacolelor jurnalistice montate cu vădite delicii de Bolliac este... C.A. Rosetti, distribuit în roluri şi prezentat în costumaţii dintre cele mai groteşti: „Vrajul, inspirat din ce în ce, lasă raze din creierii lui, care încântă şi electrizează pre neofiţii din giuru-i, până când două flacăre, misterios colorate, îi ies pre ureche, ca cele două coloane de lumină ce ieşeau din tâmplele lui Moise."

Printre mijloacele mobilizate polemic de fostul coordonator al *Românului* reţinem suflul susţinut al acumulărilor,

amploarea emisiei verbale, ritmul de mitralieră al interogațiilor retorice: „Libertatea presei, libertatea asociațiunilor, libertatea alegerilor, libertatea tribunei, libertatea juriului, neatârnarea absolută a judicătorilor sunt cele mai tari garanție ale tuturor libertăților. Să ne spună Românul, cu toate foițele lui, dacă se bucură poporul român astăzi de aceste libertăți? Daca întrunirile sunt iertate altora decât învingătorilor? Daca alegerile la municipalitate și la Cameră sunt libere? Daca ei nu le-au înrâurit? Daca juriul, dacă judicătorii mai ales sunt neatârnați de voința guvernului? Daca miniștrii au vreo responsabilitate? Apoi să nu mai zică că suntem sub regim liberal!"

În fine, să notăm excesul, emfaza evidentă a acestei dicțiuni gazetărești, a cărei rezonanță profană se trage uneori din virulența lexicală scăpată din frâu, trădând un gazetar cu mare ascuțime de limbă: „Și apoi, acești oameni, ciocoi de meserie, lingăi de profesiune, sfărâmături din camarila unui domnitor spre formarea camarilei altui domnitor, ei nu mai pot face altă meserie decât aceasta; pentru că elementul vivificator al lor este praful de dimineață al scărilor și al anticamerelor, este aerul care iese la întâia deschidere a ușei cabinetului în care locuiește puterea, pre pragul căruia cabinet ei își încrucișează labele și-și culcă duios capul, cu nasul la crăpătura ușei, precum stau câinii cei fideli la ușa vânătorului ce le dă mai mult sânge prin procurațiunea sa proprie."

Deși aplecarea sa laică este vădită, Bolliac lucrează ca și ceilalți în *dublu registru*. Diatribele sale necruțătoare sunt infiltrate adeseori de patosul caracteristic al amvonului.

Tonul profetic este lansat și susținut de comparațiile biblice, conținând formulele stereotipe consacrate: „O, Doamne! când ne vom împăca cu oamenii aceștia care strigă *pace* și seamănă *răscoală*! Când va veni timpul ca sărutările noastre frățești să nu fie întâmpinate cu sărutări de Iudă![...]

Voi ne prigoniți, ne sărăciți, ne calomniați, ne întemnițați, ne exilați. Răsplata lui Dumnezeu asupra voastră și asupra fiilor voștri!"

Articole ce debutează în notă reținută și neutră explodează pe alocuri în jerbe de analogii paradigmatice culese din *Scripturi*. Emisia verbală arborescentă și cu debit regulat se frânge, rostogolindu-se în cascade care bolborosesc sacadat, cu vuiet înalt: „Ceea ce se făcea atunci se face și astăzi, și este situațiunea actuală. Amar acelor oameni din popor cari se vor lăsa a se amăgi de vorbele șirete ale ciocoilor! Amar acelora cari își vor unge părul lor cu untul de lemn al păcătosului! Ei vor servi, fără să știe, cauza tiraniei unei clase împotriva poporului și vor vinde pe frații lor, precum Iuda vându pe Crist fariseilor! Hanan și Caiafa, osândind pe Crist (poporul), se scuzau cu vorbe foarte frumoase și patriotice înaintea poporului din Ierusalim. Ei ziceau că moartea lui Crist este scăparea patriei evraice; că Crist, prin doctrina lui poporană, tinde a așeza despotismul său. Ce zic alta decât aceasta, apărătorii coaliținnii? Nu strigă ei în foile lor grase că a ceda poporului român dreptul de a se amesteca în lucrurile țărei ar fi a aduce tirania guvernului? Astfel zicea Hanan și Caiafa, ucigând pe Crist și pe poporul Iudeei."

Dacă privim comparativ pe Bolliac și Bălcescu, observăm că primul este mai flexibil decât cel de-al doilea. Dar dacă unul excelează în labilitatea formală, la celălalt înclinarea către amalgamarea registrelor retorice are determinante temperamentale mai adânci. Excelența lui Bolliac stă mai ales în *dezinvoltura actoricească*, în dexteritatea profesionistă cu care alege masca adecvată circumstanțelor. Tocmai de aceea sudura între planuri se face mai anevoios, iar expresia verbală — privită de sus — pare sincopată. Între registrul laic și acela sacerdotal, Bolliac reușește să facă un fel de navetă, dar sforțarea rămâne vizibilă, sonurile sunt emise câteodată gâfâit și cu respirația retorică întretăiată.

Lucrurile devin mai limpezi dacă introducem în jocul comparativ a treia Figură a retorismului compozit patruzecioptist: Heliade. Nici el nu ține să despartă (ca să parafrazăm pe Bolliac) „condicele cerești de cele pământești". Dar ce era la Bolliac mai ales *iscusință profesională* se dovește la Heliade Rădulescu o formă de *cameleonism structural*. Orga lui retorică știe să intoneze acorduri extrem de diverse, de-

cupând în nuanțe tonale multiple un spațiu verbal având drept antipozi *sacerdotalul* și, respectiv, *familiaritatea trivială*.

La toți autorii patruzecioptiști de care mă ocup, mezalianța retorică păstrează, totuși, o *dominantă* clară. La Bălcescu, *exactitatea gravă* a istoricului, la Bolliac, *vehemența profesionalizată* a polemistului dau tonul. Heliade reține în primul rând atenția prin nuanța *profetic-oraculară*. O descoperim nu numai la poetul *Biblicelor*, ci și în elocința tânguioasă a expatriatului, în verva explozivă a jurnalistului sau în discursivitatea pestriță din *Echilibrul între antiteze*; tot ea susține încordarea agonică a *Proclamației de la Islaz* (producție a lui Heliade, după cum se știe): „Cu noi este Dumnezeu, fraților, în numele lui sculați-vă și îngerul răzbunării dumnezeiești va stinge pe tot vrajmasul și va doborî și cal, și călăreț; carele și armele lui vor fi risipite ca pulberea și planurile lui împrăștiate ca fumul.

La arme, români!

La armele mântuirii!..."[11]

În gazetăria risipită prin *Curierul românesc*, *Curierul de ambe sexe*, *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, *Pământeanul* ș.a.m.d., diapazonul retoric emite note sacerdotal-aulice, abandonate rapid, la nevoie, pentru limbajul umil, când nu trivial. De pildă, într-o *Oratie funebră* (*Slavonismului*), partitura Eclesiastului este interpretată liber și folosită ca trambulină pentru giumbușlucuri retorice de un gust îndoielnic: „O, nedeșertăciunea nedeșertăciunilor și toate sunt nedeșertăciune!

Așa e lumea asta, fraților, rotundă ca o cizmă: când cu botul țuguiat, când cu gura căscată și cu limba scoasă; când nouă, când veche; când cârpită, când spartă; când pintenată, când scâlciată; când moțată și lustrată, când dată prin pulbere și prin tină; când cu ciorap de mătase, când cu obială; când cu piciorul gol, când în piciorul boierului, când într-al ciocoiului; când elastică, când scorțoasă și rozătoare de glesne. Câte cizme nu s-au mai purtat de la aflarea cizmelor încoà? Unde sunt atâtea cizme cavalerești ce sfărâmau capetele învinșilor și vasalilor? Toate s-au dus, toate au pierit; toate ne arătară că totul e supus piericiunii."

Orchestra retorică a lui Heliade este mult mai puternică, mai amplu desfășurată și cu un repertoriu mai divers decât a altor frecventatori contemporani ai elocinței. Dar tocmai de aceea ea emite cu insistență note stridente, fără a reuși să păstreze atât de doritul „echilibru între antiteze" (fie doar și cele ale expresiei). Nicăieri acest lucru nu se vede mai bine decât în textul omonim, edificat după un proiect de mare ambiție.

Unul dintre modelele sale retorice recurente este paralelismul sacru/profan, în care planurile sunt „ambreiate" cu ajutorul unui „precum... tot așa" implicit (câteodată chiar explicit): „Omul ce devanță secolul său, omul înțelept și cu minte, ce face când se află singur înaintea unor oameni fără credință, fără conștiință? Ce face când se află față în față cu niște tâlhari numeroși și potenți?

Cuvine-se a-și expune neputința înaintea forței, a-și expune viața, nu numai a sa, ci și a semenilor săi, și a lipsi astfel epoca sa de cunoștințele lor?

Nu mai înainte de timpul cuvenit. Se retrage, dar, și-și caută un azil spre a medita, a aștepta momentul favorabil de a-și răspândi doctrina, lumina și adevărul.

Tot asemenea se împlinesc evenimentele la nașterea cuvântului Mântuitorului lumii.

Căci el era ființă, Dumnezeu și om totdeodată, și căta să reprezinte umanitatea întreagă în toate fazele și drepturile sale."[12]

Nu sunt rare ocaziile când sacerdotul își leapădă veșmântul solemn, dând la iveală dedesubt o togă de tribun, pregătit să cuvânteze în forum. Lexicul e vitriolant, și descoperim în el câte o formulă prizată frecvent de Eminescu („Toată lumea să piară, numai Manea să trăiască"; „Nea-ntr-o parte"; „cavalerii de industrie" ș.a.): „Anii aceștia își avură mai mult decât toți și ciocoii lor, mai numeroși, mai potenți, mai îndemânatici, mai trecuți prin toate școalele, fanariotă, machiavelică, iezuitică, și prin școalele tuturor cavalerilor de industrie, tuturor felonilor, ciocoi organizați în bande, violenți, aroganți, impertinenți ca niciodată, recrutați din toate națiunile, din câte trele principatele, din toate județele, din toate mahalalele, toți dispuși a servi ca-

balelor de din afară și a distruge tot ce a mai rămas român, și drepturi, și datine, și limbă, și nume istorice, să nu rămâie nimic de generos, nimic de nobil, nimic de *boier (s.a.)*, după cum se zicea pe limba vechie."

În scrierile lui Heliade, torentul elocvenței nu e îndiguit și se rostogolește impetuos, măturând totul în cale, antrenând în jerbețe înspumate, fără alegere, trunchiuri răsturnate, dar și nimicuri, gunoaie, deșeuri verbale nedemne, murdării de tot felul. Poate că, într-un fel, o astfel de retorică, fără dispozitive de filtrare și care nu evită noroiul călduț al anecdotei vulgare sau al cancanului monden, este reversul necesar, cealaltă față a discursivității oraculare. Cel puțin așa susține — nu fără temei — într-un studiu sagace, Eugen Negrici (unul dintre criticii familiari cu literatura începuturilor noastre): „Căci virulența pamfletului și fervoarea cutremurată în fața măreției divine sunt, deopotrivă, atributele profeților — tot atât de aprigi în critică, cât și în credință. Nimic mai potrivit unor suflete abia ridicate deasupra cazaniilor picurate cu ceară decât spiritul religios, nimic mai de înțeles pentru cel care e conștient de destinul său singular, de marele gol din jur, decât acest ton profetic."[13]

Contestabilă mi se pare cea de-a doua concluzie implicată în pasajul de mai sus: anume că acest fel de rostire neîndiguită ar fi atributul unei elocvențe aurorale, pătrunse de conștiința noviciatului și, deci, dispensându-se orgolios de repere inhibitorii.

Chestiunea este delicată și lămurirea ei grevată de o serie de *aparențe contradictorii*, rod al unor iluzii perceptive obstinate.

O conștiință descălecătoare a avut, fără îndoială, mitropolitul Antim. Ținuta acuzat *agonică* a retoricii sale se explică parțial prin implicarea vlădicăi în campania de împământenire a unor forme lingvistice noi, de colonizare a unor teritorii expresive virgine. Dezinteresul său față de „puritatea" registrelor ar putea, la urma urmei, să pornească și de aici.

Mult mai complicat e cazul Heliade. Pe de o parte, strict cronologic vorbind, el scrie *după* Antim, dispune deci de o *precedență*. Ipoteza succesiunii s-ar confirma prin afini-

tăţile formale existente în discursul celor doi. Pe de altă parte, când ne referim la patruzecioptiști, ipoteza *afilierii genetice* devine extrem de riscantă. Romantismul epocii a fost la noi o rețetă „de ruptură" nu de continuitate.[14] Scriitorii promoției caută să se desprindă radical de „fanariotism" și se conduc după modele europene de prestigiu. Heliade, Bălcescu, Rosetti și ceilalți fac studii și călătorii revelatoare „inițiatice" în Occident și sunt debitorii *matricei romantice* a vremii, nu modelelor autohtone, câte vor fi fost, pe care, după toate evidențele, le-au ignorat. În aceste condiții, e hazardat de a vorbi, în termeni istorici, de o „productivitate" a paradigmei didahiei în retorica noastră. Discuția se cere mutată pe terenul ferm al fenomenologiei.

O lectură și o analiză documentată, fără prejudecăți, arată limpede că patruzecioptiștii nu „moștenesc", ci... *reîmprumută mesianismul biblic, o dată cu modelele retoricei franceze* (cu precădere cele ale marii revoluții, dar nu numai).

Susținut de o ideologie corespunzătoare — cu circulație pe aceleași filiere — mesianismul stilistic dă, într-adevăr, coloratura pronunțată de *amvon* spiritului tribun al patruzecișioptului, *refăcând, deci, pe căi proprii*, ecuația retorică de care vorbeam. A ne închipui că ei valorificau în acest fel pe Antim ar fi să cădem în trapa evoluționismului „organicist" amăgitor.

A nu ne aventura pe nisipurile mișcătoare ale darwinismului literar — de o vreme încoace în vogă la noi — este o dovadă nu doar de prudență, ci și de scrupul profesional. Deși tentația reducției arhetipale la retorismul didahiei ar fi foarte mare, *dubla vocație paradigmatică a elocinței noastre* se cuvine mai curând scrutată tipologic prin „vizorul" Eminescu. Pornind de la el, putem urmări cu folos — *în aval, ca și în amonte de el* — simbioza productivă a oratoriei de amvon cu cea de tribună. Cel ce proiectează sau repercutează, în viziunea noastră de azi — pe Antim asupra pașoptiștilor este gazetarul Eminescu. *Filiațiile cele mai edificatoare din literatura noastră au adeseori acest caracter proiectiv.*

Până aici, datele verifică ipoteza lui Eugen Negrici privind conștiința aurorală a pașoptismului, în speță a lui Heliade.

Şi totuşi, explicaţia dată de critic pentru a justifica pe de o parte emfaza, pe de alta impuritatea retoricii acestuia nu mi se pare, cum am mai spus, plauzibilă. De ce? Foarte simplu. Fiindcă exact aceleaşi trăsături există şi în retorica lui Eminescu, autor cu o sensibilitate reală şi declarată faţă de orice precedenţă formală de care se poate agăţa, bun cunoscător al literaturii româneşti de până la el şi, totodată, „moştenitor" sensibil al zestrei retorice pe care i-o punea la dispoziţie gazetăria înaintaşilor. Mai mult, aceleaşi trăsături — plasate într-un orizont tipologic revelator — le descoperim şi la o serie de „succesori" ai lui Mihai Eminescu din secolul nostru, dacă ar fi să ne gândim, deocamdată, doar la Iorga.

În istoria literaturii noastre, Eminescu este o *ecluză* sau, dacă vrem, un *releu de forme*. El asumă metisajul genuin existent în producţia înaintaşilor, dublându-l de conştiinţa stăpânirii depline a instrumentului său. Diferenţa dintre discursul său şi cel al antecesorilor este aceea dintre simplul *sincretism* şi *simbioza* deplină.

Fără a scrie cu conştiinţa „marelui gol" dimprejurul său, Eminescu reeditează o serie de trăsături retorice, înscrise în gena unei precedenţe cu adevărat aurorale şi poate chiar îmbătată de „euforia noviciatului".

Locvacitatea nestrunită, virulenţa polemică, îndrăznelile lexicale profane, imagistica provocatoare se află etalate emfatic pretutindeni în publicistica sa. Familiarul este împins fără reţineri până în pânzele albe, iar resursele limbajului laic explorate metodic.

Spre deosebire de Arghezi, Eminescu se prenumeră printre cei care au brevetat în presă nu tiparele scripticului, ci pe cele ale *oralităţii*. Articolele par făcute special pentru a fi *pronunţate*. Autorul lor are o audiţie lexicală bogată, un simţ acut al ritmului şi îşi mulează scrisul pe tiparele colocvialităţii curente: „Ceea ce li se pare curios patrioţilor e ca Adunarea să fie dizolvată după atâtea fapte meritorii pe cari le-a comis. *Auzi, dizolvată?* o Cameră ai cării membri s-au îmbogăţit cu ocazia răscumpărării, o Cameră în care există tainice biurouri, unde, cu bani peşin, fiece izraelit de treabă poate câştiga onoarea şi avantajele cetăţeniei româ-

ne fără a fi îndeplinit condițiile înscrise în Constituțiune? *Auzi, dizolvată* o Cameră care, fără rezistența opoziției întrunite, era să împământenească propunerea Costinescu cu toate urmările și categoriile ei?[...] *Auzi d-ta?*" (XII, 146–147)

Nestânjenit de nici un fel de inhibiții, polemistul Eminescu are incontinența verbală a unui cazan sub presiune, care face brusc explozie. El știe, cu o vorbă aplicată de Lovinescu pamfletarului Arghezi, „să spurce frumos". Victima e ochită precis, apoi atacată brutal în picaje abrupte, fără nici un fel de ocolișuri preliminare: „D. Daniilopulo, om cu oarecare învățătură, dar nu tocmai în toată firea, a declarat sus și tare că «datoria unui om de conștiință ca d-sa este să se abțină».

Din aceste vorbe ale unui domn care n-a fost niciodată hiriș cu toate sâmbetele, căruia-i lipsește cel puțin una, «Pseudo-Românul» deduce că alegerea e «un argument puternic pentru cei cari cer desființarea corpului de advocați».

Iată miss Wanda ajunsă un argument pentru străpungerea istmului de la Panama. Se potrivește ca nuca-n perete. Pentru că «Nea-ntr-o parte», care are câteva chibrituri și musculițe în cap, declară că oamenii nu sânt vrednici să stea de vorbă cu el, trebuie desființat corpul advocaților.

Și cine mai vrea desființarea acestui corp?

D. Grădișteanu; ilustrul, neprihănitul erou de la Șapte Nuci, părintele spiritual al lui Popa Tache și al vestitului Temelie Trancă, agentul electoral al cabinetului Mitică Ghica, odinioară aprig campion al conservatorilor, azi aprig cavaler al roșilor, pururea în pita lui Vodă, la câte șapte colțuri." (XII, 339)

Există în jurnalistica — în special târzie — a lui Eminescu eșantioane de o rară violență a expresiei. Ele dovedesc că, așa cum susține Eugen Negrici, coborâtă pe treapta ei ultimă — atât în privința vehemenței, cât și a crudității limbajului — expresia profană cea mai nestrunită rămâne, în fond, cealaltă față — cea infernală? — a verbului profetic. În astfel de cazuri, înclinarea laică a discursului frizează, cu o sintagmă a lui Bahtin, „naturalismul de speluncă".

Trimiterea la Mihail Bahtin n-a fost deloc întâmplătoare. Analizând „satira menipee", genul prin excelență jurnalistic al Antichității, teoreticianul dialogismului îi află rețeta specifică exact în simbioza dintre elementul mistic-religios și naturalismul de speluncă. Fapt care ne face să ne întrebăm dacă nu cumva una dintre universaliile retorice ale gazetăriei nu este tocmai această ecuație — ilustrată virtuos de Eminescu, de precursorii, ca și de urmașii săi — care silește la cooperare amvonul și tribuna, sacrul și profanul, registrul profetic oracular și acela lumesc, familiar, eventual „umil".

De multe ori, la Eminescu, verbul înveninat al pamfletului de presă ține, în fapt, de ambele registre și mediază trecerea între ele. Se poate chiar ca șarja polemică să se bizuie pe o parodie spumoasă a stilului *Scripturii*: „Preaosfinția sa musiu Chițu a ieșit proroc și făcător de minuni. Hagi Ivat care s-a încumetat a scoate luna din puț, n-a scos-o așa de bine la capăt ca Preaosfinția sa, vlădica celei mai proaspete divinități, descoperite în seara banchetului, pe când Duhul Sfânt se pogorâse asupra apostolilor în chip de udătură, insuflându-le tuturor darul dumnezeiesc al suptului.

Demult am bănuit în adevăr că roșii ar fi având parte la crearea universului; dar că unul dintre ei e chiar Dumnezelea, închinat de neamul lui Fundescu în biserică de urdă, asta n-am știut-o încă.

A ieșit la maidan și Dumnezelea ciurarilor.

D-lor, zice Preaosfinția sa nea Chițu, ridicându-mă acolo unde prevăzusem că am să mă ridic, am văzut aceasta ca prin un *apocalips (s.a.)*, prin o revelațiune ca a lui Sf. Ion...

La început...

O voce. La început era cuvântul.

Chițu. Ei bine, la început era «Românul», și «Românul» era Rosetti, și Rosetti era «Românul», și nimic nu s-au făcut din cele ce s-au făcut fără «Românul» și fără «Rosetti».

Voi zice, să trăiască «Românul» românilor și să trăiască românii E «Românului».

Iată cuvintele Preaosfințitului Chițu, citate exact din «Evanghelia» sfântului Ioan Fedeleș." (XII, 352)

Invective proferate cu glas detunător de gazetarul-tribun sunt infiltrate de turnurile de frază, de stereotipiile plasticizante, de regia solemnă specifice predicii: *„Măcinatu-s-ar fi* oare țara aceasta întreagă cu oamenii ei fără veninul descompuitor adus din Fanar, fără ca asemenea venetici să fi avut influență asupra destinelor ei? *Stinsu-s-ar fi* orice patriotism adevărat, orice iubire de adevăr, fără ca să existe o asemenea moară a sufletelor moarte, o anume organizare care să încurajeze corupția și trădarea, un anume partid în ochii căruia fărădelegile, viciile, ignoranța și lipsa de omenie să fie titluri de recomandație?" (XII, 346)

Uneori, firele toarse din caierul profan și din acela sacralizant sunt întrepătrunse dibaci într-o urzeală armonioasă, unde modelele pamfletului politic și cele ale predicii se sudează indestructibil, în textura unei discursivități de o „impuritate" pe cât de inedită, pe atât de eficace: „Permită-ne confrații a le-o spune; semnul dumnezeiesc prin care se deosebesc adevărații reformatori de panglicarii ce vor să ia ochii mulțimii cu lucruri nouă, steaua în frunte cu care se nasc în lume, este iubirea trecutului, simțul istoric. «Nu voi să stric legea veche, zise Isus Nazarineanul, voi s-o restabilesc.» «Nu voi să ating biserica, zice Luther, voi s-o fac cum a fost.» «Voim să punem la loc bunele și bătrânele datini ale țării», zice Matei Basarab. «Vă cer trecutul țării mele îndărăt cu Domnia ei, cu legile vechi, cu datinele ei», zice Tudor către împăratul Turciei, și numai în trecut văd toți rădăcinile regenerării.

«Spitaluri trebuiesc în sate; abia s-au înființat câteva și nu mai ajungeau paturile», zice «Românul».

Da, într-un spital ați prefăcut țara, pe care, prin importul vostru de fraze, ați îmbolnăvit-o moralicește și fizicește. Spitaluri pentru bolnavii morali, temnițe, spitaluri pentru bolnavii fizici! Spitaluri pentru jertfele politicii voastre economice și sociale, căci poporul întreg e bolnav de hatârul cu care milionarizați creaturile voastre.[...] El nu mai crede în onestitate, căci malonestitatea este un titlu de înaintare, și din oameni vrednici «de pușcărie și carantină» se compune sfatul legiuitor al țării. El nu mai crede în eroii săi, după ce eroii nopții de la 11 fevruarie sânt mari și tari, după ce tră-

darea și infamia s-a botezat în numele eroismului. Ați războtezat cuvintele, ați suplantat înțelesul pe care li-l dăduse secolii vieții noastre istorice, ați scornit limba păsărească în locul celei românești, ați desființat, Erostrați străini și nelegiuiți, toate vertebrele de drept, de echitate și de tradiție ale acestei străvechi și de Dumnezeu păzite țări!" (XIII, 53)

Mult mai rare sunt cazurile în care notele înalte ale lamentației înfiorate *domină autoritar* ansamblul mixt, impunându-și cadențele, ordonând simetriile, susținând tumultul acumulărilor: „Și tu, Doamne Ștefane, stăteai mut și rece asupra acestei adunări de precupeți de hotare și n-ai izbit cu ghioaga Ta răpuitoare de eroi în capetele acestor reptile, acestor agenți provocatori ai străinătății.

O, Doamne, Doamne, că mare mult ne-ai uitat!

Tu, scutul Creștinătății și cetatea Crucii, ai ascultat pe un C.A. Rosetti, care-și bate joc de legea Ta strămoșească și care mâni se va îngropa ca patrupedele, fără preot și fără lumină.

Tu, care de patruzeci de ori, în patruzeci de bătălii te-ai aruncat în rândul întâi al oștirii, căutând martiriul pentru țară asculți oameni pentru cari patria și naționalitatea sânt o marfă pe care o precupețesc?

Tu, ale cărui raze ajung până la noi ca și acelea ale unui soare ce de mult s-a stins, dar a cărui lumină călătorește încă mii de ani prin univers după stingerea lui; tu care, însuți nemuritor, ai crezut în nemurire, și, lumină din lumină, ai crezut în Dumnezeul luminii, s-asculți pe acești oameni incapabili de adevăr și de dreptate, pe acești traficanți de credințe și de simțiri?" (XIII, 317)

Astfel de exaltări ceremoniale au un obiectiv precis, sunt produsul unui *calcul retoric* nu simptomul unei discursivități scăpate din hățuri (cum se întâmpla adeseori la Heliade). Aparatul ritual-ceremonios al vorbirii funcționează ireproșabil, nu mai puțin ca mecanismul fabricant de otrăvuri pamfletare. De la pupitrul său de dispecer, Eminescu le urmărește atent, *speculând abil contrastele*, efectul de ruptură, disonanțele savante; sau, dimpotrivă, *mizând pe neutralizarea lor* în armonii hibride, de o omogenitate aproape perversă.

Cu mijloacele precare ale unui articol de jurnal, Eminescu reușește un tur de forță. El sugerează publicului citi-

tor o scenografie retorică ușor de recunoscut, parlamentul sau forul, catedra, amvonul ș.a.m.d. Protocolul compozițional, dicția, registrele stilistice sau travestiurile cuvântătorului se schimbă cu agilitate, potrivit unei concepții regizorale ireproșabile. Și asta, fiindcă gazetarul-orator Eminescu oficiază (la fel ca Antim Ivireanul) pe o scenă.

În istoria formală a literaturii noastre, gazetăria sa este un moment de răscruce, *fixând definitiv și dând gir valoric unor structuri retorice perene*, ce se vor regăsi, după el, în arta discursivă a veacului nostru.

Oratoria lui Pârvan, spre exemplu, poartă în memoria ei genetică rostirea sacerdotală, emfatică și gravă a predicatorului din amvon Eminescu. Să nu uităm că Pârvan a cuvântat de regulă de la o catedră, în scopuri științifice profane, și vom avea o nouă probă a *perenității structurii retorice mixte*, investite de verbul eminescian cu demnitate și eficiență.

Memoriale, Idei și forme istorice marchează în istoria discursului nostru un moment de referință. *Materia profană a științei* este „propovăduită" — cum spune un comentator al lui Pârvan — de un sacerdot inspirat: „Să pomenim pe întemeietori.

De optsprezece sute de ori s-au uscat florile crescute pe mormintele lor. De optsprezece sute de ori s-au ridicat din nou prin zăpada subțire a primăverii alte flori proaspete.

Sunt Parentalia.

Oamenii noi, înflorind în marea lumină a vieții, se pleacă cu reculegere spre pământul unde dorm oamenii vechi, din țăria cărora au crescut ei, oamenii noi, ca florile nouă din pulberea florilor vechi.

În pomenirea morților e conștiința despre viața fără sfârșit în cele obștești ale ei, e mângâierea blândă a amintirii, care, și după mii de ani, învăluie cucernic palidele umbre ale celor cosiți fără întoarcere, în fiecare generație." (*Închinare împăratului Traian la XVIII veacuri de la moarte*)[15]

Un orator pe cât de exaltat, pe atât de lucid, dublându-și excursul așa cum proceda și Eminescu — de un comentariu autoreflexiv, dezvăluindu-și, în cadențe solemne, rațiunile ultime: „Și lumea contemporană întreagă trăiește o vreme a formelor, a idolilor morți luați drept zeii înșiși și

toată știința, filosofia și arta nu mai e decât pură morfologie metodică. Cum, după o formulă dată, chimistul reconstruiește un corp, tot astfel, cu *membra disiecta*, artistul, cugetătorul, istoricul, după metoda cu care a fost dresat în școli, compune cu ușurință, repeziciune și perfectă liniște de suflet nenumărate opere moarte. Ce pot toți oamenii aceștia ști de chinul creării sub imperiul demonului lăuntric? De marea suferință a exteriorizării ideei, care-și cere inexorabil trupul, în care să se coboare în lume? Dar și de nebuna jubilare a găsirei armoniei între gândul nou și materia inertă biruită, în veci nu vor ști banausii, a căror muncă e silnică, al căror spirit e mort" (*Datoria vieții noastre. Lecție de deschidere a cursurilor de istoria antică și de istoria artelor, ținute în semestrul de iarnă MCMXIX — MCMXX la Universitatea din Cluj, cetită în ziua de III noiembrie MCMXIX*).[16]

Alt element de referință printre urmași ar fi publicistul Arghezi. În literatura noastră, dincolo de toate deosebirile, Arghezi și Eminescu sunt cazuri paradigmatice: mari poeți a căror artă a fost dublată de o activitate publicistică de aceeași anvergură și, mai ales, de aceeași calitate. Activitatea lor publicistică a obligat discursul jurnalistic al vremii să-și înnoiască tiparele, în aceeași măsură în care poezia lor ne-a obligat să renunțăm la reperele curente cu care defineam discursul poetic.

Dincolo de aparența omogenității sale formale — date de modelul scriptic savant de care ascultă fără abatere —, jurnalismul arghezian este, la rândul lui, „impur" genetic și jonglează profesionist cu registre heteroclite. Cel mai la îndemână exemplu este, probabil, *Pravila* (apoi *Manualul de morală practică*), un mozaic de tablete publicate în presă sub diverse generice, îngemănând pamfletul politic, satira socială, schița de moravuri, anecdota pitorească și faptul divers în matrița unificatoare a parabolei biblice. Un jurnalist spurcat la limbă ca Arghezi predică în „pilde", după model biblic, și nu disprețuiește discursul didactic, prin excelență tezist, tratând, asemeni lui Antim sau Eminescu, alături de teme de importanță socio-politică majoră, subiecte contingente (familia, moravurile, educația publică, cultura, politețea, diversele profesiuni, literatura și arta, viața privată, ci-

vilizația urbană ș.c.l.). De multe ori, ca să sublinieze și să anunțe deschiderea paradigmatică, jurnalistul își însoțește bucățile de *motto*-uri din scripturi. Creația divină este un reper stabil al lumilor închipuite cu condeiul de Arghezi: „În primele zile ale existenței, Dumnezeu a binevoit să facă totul și să fie de toate mulțumit, și să vadă că bune erau toate câte a făcut. [...] Prevăzând negreșit cutia cu capac, Cel Atotputernic a făcut colete rezistente la expediție, variind după tarif, între două sute și una mie grame, ca scoica, stridia și broasca țestoasă, fără să abandoneze peștele și racul înainte de a-i prevedea cu o manta de ploaie, linoleum și mușama." („Împachetatorul".)

Numeroase articole mizează pe acest tangaj între contingentul umil și sferele celeste. Ferestrele lumilor prozaice, uneori abjecte, triviale, imunde, creionate cu condei înveninat sau doar ironic de Arghezi se păstrează deschise spre transcendent. Iată o scenă înregistrată în fața unui varieteu, pe timp de iarnă. Un câine vagabond și o femeie cerșind sunt simple trambuline de realitate prozaică, „joasă", de care jurnalistul se servește ca să construiască viziuni de cea mai pură substanță iconografică: „Am improvizat; după cărți și tablouri, un șir de îngeri răpind copilul și femeia din zăpadă și ducându-i într-o casă gătită cu lumini și veșminte, cu o masă albă pusă în mijlocul odăii și cu paturi curate dedesubtul cărora și câinele se va fi strecurat. Îngerii au murit, casele basmelor și ale Paradisului s-au surupat, mânăstirile săracilor au fost schimbate în cimitire și în pușcării. Ca și câinele, Madona e pe vecie pribeagă și străină. Ea trebuie să caute în pomana trecătorilor și în gunoi hrana puturoasă ce-i lipsește, și trebuie să se certe cu câinele pe oasele aruncate din restaurantul vecin, unde orchestra bate cântece americane." („Câinele și Maica Domnului".)[17]

Însă, paralelismul cel mai revelator pentru posteritatea retorică a lui Eminescu-publicistul impune, ca termen de comparație, pe Nicolae Iorga. Și asta din două motive.

Primul este de găsit în paginile publicate de cei doi.

Claviatura retorică a lui Iorga are amplitudine impunătoare. Sonurile emise de ea lin atât de registrul aulic, cât și de acela profan. Istoricul aplicat și exact, cu formație pozi-

tivă solidă, are în articolele consacrate trecutului accente mesianice, în pagini ritmate după o cadență himnică.

Pagina scrisă pare concepută în scopul rostirii și tălăzuiește în acumulări emfatice, forțând și, finalmente, spulberând îndiguirile convenționale ale gazetăriei: „Dar *popoarele* sfâșiate, // *popoarele* rupte în clase ce nu se înțeleg și se dușmănesc tocmai pentru aceasta, // *popoarele* care nu sunt adunate nici în jurul unui steag național, nici în jurul unui steag cultural, // *popoarele* pe care în fiecare zi le zguduie o primejdie, le oprește o piedecă, pe când din toate părțile le îmbulzesc dușmanii — state mari și lacome, popoare deplin dezvoltate, care trimet spre cucerire oameni conștienți, harnici și luminați, ce vin în semnul, ce nu se poate respinge, al muncii // *popoarele* acelea cum pot ele oare să se mulțămească cu o literatură de migăleli și de toane, cu o literatură de căzniri maimuțărești, cu o critică ce dă cât îi dai, ce aruncă la fiecare dată în cumpăna dreptății plumbul grosolan al patimii?“[18]

Foaia retorică este întoarsă rapid pe o față și pe alta, în timp ce Iorga când își mustră contemporanii cu buzduganul, când doar îi sfichiuiește ironic, usturător, când cădelnițează înfiorat pe altarul trecutului umilitor pentru pigmeii moderni: „Și din această Mare Moartă răsar grozave stafii de oratori, dintre cari unii au și călătorit la Cernăuți, cu numele lui Traian pe buze, ca să-și comande scândurille reprezentației de limbuție... Oratori! Doamne păzește-ne! Asta ni trebuie nouă? Și mai ales asta-i trebuie Lui?

Căci ce poate fi în acele cuvântări cu care suntem amenințați și care ar cuteza să se reverse asupra mormântului de la Putna? Plângeri? Căinări? Plâng evreii la zidurile Ierusalimului, ființă știu că în vecii vecilor nu se vor putea apropia decât cu lacrimi de nevolnici și neputincioși de dânsele. Noi trebuie să ne amintim, dar nu se cuvine să plângem. Sau, atunci, sunete de trâmbițe, imnuri, marșuri de glorie? Vor fi însă acolo oameni în uniformă neagră cu lampasuri verzi, cu pene de cocoș la pălărie de vânător, cu pușca pe spinare, jandarmii bucovineni, înaintea cărora mărturisesc că astfel de cântece viteze ce par și nepotrivite și ridicule: strămoșul se va zvârcoli în pământ de rușine!

Și apoi, din acel mormânt se desface astăzi înainte de toate sfințenia. Când creștinii Apusului, în alte împrejurări, au intrat în biserica Sfântului Mormânt din Ierusalim, ei au fost fără îndoială bucuroși peste orice măsură și plini de o nemărginită evlavie. Dar nimeni nu s-a gândit la profanarea prin discurs a acelui lăcaș; preoții au slujit, și mulțimea s-a închinat cu inima, recunoscătoare și tăcută."[19]

Există și al doilea motiv care legitimează apropierea gazetarilor Eminescu și Iorga.

La începutul veacului nostru, Nicolae Iorga dă semnalul relansării prozei publicistice eminesciene, patronându-i valorificarea editorială. „E o uimire — scria Iorga în *Oameni care au fost* — câtă bogăție, noutate, logică, prevedere, căldură, câtă mare și curată înțelepciune de om superior, genial, se cuprinde în acele buletine politice, dări de seamă teatrale, notițe după cărți, care aveau singura menire de a umple coloanele goale ale bietei foițe ieșene. La fiecare moment, marea lui putere de intuiție fixează puncte sau deschide perspective cu totul nouă. Din viața de mai înainte cunoștea tot prezentul românilor, în câțiva ani căpătase o vedere clară asupra trecutului lor întreg, păstrase toată vigoarea spiritului său filozofic și, oricând, el stăpânea subiectul său, fie și atins în treacăt, de la o uimitoare înălțime."

Iorga intuiește exact că Eminescu — scriitor care îl obsedează — este, de fapt, o *omonimie generică*, reductibilă la *Figuri distincte* ale scenei publice: „El a fost cel puțin în aceeași măsură un *cugetător*, un *luptător*, un *profet*."[20]

Stea fixă a jurnalisticii noastre, Eminescu renaște simbolic o dată cu fiecare generație de gazetari — iluminând-o revelator, în aceeași măsură în care se lasă iluminat de ea — dând valoare emblematică faimoasei exclamații a lui Iorga, care-i anunța destinul triumfal din secolul nostru: „Un nou Eminescu apăru...!"

Note

1. Dan Horia Mazilu, *Proza oratorică în literatura română veche*, vol. II (*Renașterea. Barocul*), Editura Minerva, București, 1987; *Didahiile. Noul statut al predicii*, pp. 177–211.

2. Eugen Negrici, *Antim. Logos și personalitate*, București, Editura Minerva, 1971 și *Euforia noviciatului*, în *Figura spiritului creator*, Editura Cartea Românească, București, 1978, pp. 25–49.

3. Citatele după ediția Antim Ivireanul, *Didahii*. Postfață și bibliografie de Florin Faifer. Editura Minerva, București, seria „Arcade", 1983.

4. Eugen Negrici, *Antim. Logos și personalitate*, București, Editura Minerva, 1971, p. 13.

5. Eugen Negrici, *Euforia noviciatului*, în *op. cit.*, supra.

6. Tudor Vianu, *Arta prozatorilor români*, I, Editura pentru Literatură, București, 1966, pp. 23–24.

7. Citatele după ediția Nicolae Bălcescu, *Opere alese*, I-II. Ediție îngrijită de Andrei Rusu. E.S.P.L.A., București, 1960.

8. Vezi, printre altele, Ovidiu Papadima, *Cezar Bolliac*, Editura Academiei, București, 1966; George Munteanu, *Introducere*, la Cezar Bolliac, *Opere*, I-II, E.S.P.L.A., București, 1956; și, mai ales, Paul Cornea, *Cezar Bolliac sau romantismul în jiletcă roșie*, în *De la Alexandrescu la Eminescu*, Editura pentru Literatură, București, 1966, pp. 181–249.

9. Paul Cornea, studiul citat în *De la Alexandrescu la Eminescu*, p. 242.

10. Citatele după ediția Cezar Bolliac, *Scrieri*, II. Ediție de Andrei Rusu, Editura Minerva, București, 1983.

11. Citat după Ioan Eliade-Rădulescu, *Scrieri politice, sociale și lingvistice*. Ediție îngrijită de George Baiculescu, Editura Scrisul Românesc, Craiova, f.a.

12. Citatele după ediția *I. Eliade-Rădulescu: Echilibrul între antiteze*. Cu o prefață și indice de Petre V. Haneș. I–II, Editura Minerva, București, 1916.

13. Eugen Negrici, *Elanul ingenuu*, în *Figura spiritului creator*, Editura Cartea Românească, București, 1978, p. 54.

14. Paul Cornea, *I. Heliade Rădulescu sau „echilibrul între antitese" în teorie și practică*, în *Studii de literatură română modernă*, București, E.S.P.L.A, 1962; Paul Comea, *I. Heliade-Rădulescu în conștiința criticii românești*, studiu introductiv la *Antologia I. Heliade-Rădulescu interpretat de...*, Editura Eminescu, București, 1980. Profităm de prilej pentru a mulțumi și pe această cale profesorului Paul Cornea pentru sugestiile prețioase pe care ni le-a oferit cu generozitate, în perioada redactării acestei cărți.

15. Citat după ediția Vasile Pârvan, *Memoriale*, Editura Cultura Națională, București, 1923.

16. Vasile Pârvan, *Idei și forme istorice*, Editura Cartea Românească, București, 1921.

17. Tudor Arghezi, „Împachetatorul", în *Adevărul literar și artistic*, an VIII (1927), nr. 339; „Câinele și Maica Domnului", în aceeași revistă, an VIII (1926), nr. 325, rubrica „Spini de hârtie".

18. Nicolae Iorga, *op. cit.*, supra, vol. I, pp. 68–69.

19. Nicolae Iorga, „Un roman de Eminescu", *Sămănătorul*, IV (1904), nr. 1, p. 18.

20. Nicolae Iorga, *O luptă literară*, vol. II, p. 83 (*Eminescu și generația de astăzi*, 16 noiembrie 1903).

BCU "CAROL I" BUCUREȘTI - UNIVERSITY LIBRARY

Genul proxim și diferența retorică

Proza publicistică masivă a lui Eminescu poartă pecetea unui moment istorico-literar anumit. Ea vine după o perioadă — cea patruzecioptistă — când se practicase în Principate o gazetărie emfatică, hiperdilatată verbal (cu sorgintea în elocința marii revoluții franceze, conform chiar diagnosticului eminescian). Însă, venind după ea, îi pecetluiește sfârșitul, marcând începutul jurnalismului cu adevărat profesionist la noi.

Redactor, o vreme, al marii gazete conservatoare *Timpul*, Eminescu s-a angajat într-o polemică durabilă cu *Românul*, revista liberală condusă de Rosetti. *În contextul de care pomeneam mai sus*, duelul dintre cei doi publiciști depășește cu mult în semnificație adversitatea politică dintre gazetele lor. Motive aparent conjuncturale de dispută ascund, în fapt, o miză mai mare, angajând în joc două moduri de a se înțelege retorica în genere, discursul publicistic, în speță. Însoțindu-și totdeauna considerațiile de o metaretorică solid articulată, avizat în materie, Eminescu demontează minuțios sistemul de „gândire", ca și pe cel de „rostire" al adversarului său.

Dintre „amabilitățile" cu care Eminescu gratifică în mod curent pe C.A. Rosetti — adversarul său de la *Românul* — o sintagmă semnată „Hidoasa pocitură" sugerează că personajul creat ad-hoc de publicist era, de fapt, *un bun comun al scrisului vremii*: „«Hidoasa pocitură», zice Alecsandri, «spirit infernal», zic marginile Bucureștilor, și dacă țăranul n-a ajuns să zică nimic, e că nici știe de existența acestei caricaturi.

Crede poate d. C.A. Rosetti că-l urâm pentru aceasta? Nu, ne-ar fi ruşine să-l urâm. Ura presupune oarecare respect, pe care nu l-am simţit niciodată pentru d-sa. Ne e scârbă şi ruşine. Scârbă de a vedea pe un om străin ca origine şi apucături conducând destinele celui mai numeros şi mai cuminte popor de lângă Dunăre, ruşine de noi înşine, de amorţirea noastră naţională, că am putut îngădui unui asemenea panglicar oriental, bun pentru a bate toba înaintea unei menajerii, să se pretindă conducătorul spiritului public de la noi." (XIII, 50)

Prizată insistent de Eminescu în presă, imaginea apare şi în laboratorul poeziei.[1] Alecsandri însuşi revine obsedant la fostul său comiliton, într-un cânticel comic faimos sau în corespondenţa cu Ion Ghica (unde *Românul* e numit când „Scuipătoarea", când „Ţiganul")[2]. Împotriva „vestitului limbaj italo-macaronic" al celui în cauză s-a înverşunat Caragiale în comedii şi în articole.[3]

Eminescu îl prezintă sistematic pe supranumitul Berlicoco drept revers perfect al său, un *dublu pe dos*. O periculoasă maladie perceptivă — pretinde ironic poetul publicist — ar împinge irepresibil pe Rosetti să-i întoarcă orice alegaţie cu susul în jos: „Există o boală de ochi numită daltonism. Ochii deprinşi de ea văd culorile altfel; în loc de roşu, văd verde bunăoară. Această boală poate deveni foarte primejdioasă, dac-o contractează un conducător de trenuri de drum de fier, căci pricepe semnele ce i se dau cu steaguri sau discuri colorate altfel de cum i se dau, şi aplicându-le cum le vede, poate expune pe pasageri ciocnirilor celor mai dezastruoase. Ei bine îi cerem iertare d-lui C.A. Rosetti că ne permitem a-i face diagnoza ochilor săi intelectuali, dar d-sa s-a născut cu daltonismul minţii, e incapabil a distinge culorile sau se preface a pricepe pe dos ceea ce zicem şi ne atribuie pururea contrariul de ceea ce am afirmat." (XIII, 57)

Dacă l-am crede pe redactorul *Timpului*, ca să obţinem fără complicaţii „schema" de gândire a părţii adverse, ar fi suficientă o schimbare de semn a celor susţinute de el. Să nu luăm pripit pe credit declaraţiile maniheiste tranşante, produse în focul polemicii. Relaţia retorică Eminescu-Rosetti nu se acoperă integral cu animozităţile politice sau cu

duelul dintre gazetele lor. Dincolo de ea, într-un plan mai adânc, supliciul polemic suportat de Rosetti în plasa arachneică a intertextului vremii capătă *valoare exemplară*. În diatriBețe eminesciene și în replicile ulcerate ale lui Rosetti (totdeauna însă deferente la adresa poetului), în pamfletele, dramatizate sau nu, ale lui Alecsandri și Caragiale — de la *Epistola către generalul Florescu și Clevetici, ultrademagogul* la *O scrisoare pierdută*; de la corespondența primului cu Ion Ghica la notițele satirice ale celui de-al doilea din „Ghimpele" — se trădează nu atât două mentalități politice adverse, cât două vârste ale elocinței, *două strategii „datate" ale discursului*.

O analiză a polemicii dintre redactorul *Timpului* și, respectiv, „directorele, fundatorele și redactorele" gazetei liberale *Românul* (vorba lui Caragiale) rămâne edificatoare exact în această privință. Ea ar mai avea, în plus, și darul de a spulbera o serie de poncife, grevând proza jurnalistică eminesciană, scoțând la lumină aspecte trecute cu vederea sau interpretate pripit.

Resentimentele lui Eminescu la adresa lui Rosetti merg în câteva direcții precise. Se denunță mai întâi „logosul" *apocaliptic* al părții adverse și coloratura lui acuzat eschatologică; după aceea, se pune un diagnostic ferm de *utopism* gândirii liberale; în fine, conform unei cunoscute tactici romantice se incriminează excesul de tehnicism retoric, în termenii lui Eminescu, recursul la *„sofistică"*.

Le vom privi rând pe rând, insistând asupra *alternativelor* concepute în fiecare caz de poet. Și, mai ales, asupra *motivațiilor* oferite propriului discurs, *chiar atunci când el nu se dovedește* — la o radiografie atentă — *chiar atât de diferit de cel al interlocutorului*.

Așa stau lucrurile, de pildă, în ce privește figurația apocaliptică, o iubire veche a lui Rosetti, niciodată trădată. În timpul mișcării patruzecioptiste muntenești, în exil, ca și după întoarcerea în țară, fixațiile sale imagistice rămân practic aceleași. Nimic nu pare în stare a scoate pe Rosetti din inerția sa lingvistică: „Astăzi, când din pricina neunirii ș-a nedestoiniciei noastre revoluționare unii rătăcim pe pământ străin ș-alții gem în servie și-n întunericul temnițelor;

astăzi, când împărații se-nfrățesc și toți într-o unire păzesc mormântul în care îngropară libertatea, iar noi, în sara sâmbetei care luminează spre zioa cea dintâi a învierii, păcătuim întru necredință și neunire, mă cred dator a vorbi întru amărăciunea sufletului meu pentru cei ce sufăr și nu știu de unde vine răul; pentru cei ce se cleatănă în credința lor și nu pot vedea steaua mântuirei și pentru cei ce crezură ziselor noastre și nu știu de ce nu se-nființară, [...] A! Românie nemuritoare! Doi ani de când mă uit cum te pun pe cruce! Doi ani de când aud bătăile cuilor și râsurile ucigașilor; doi ani de când văd sulițele înfigându-se în coastele tale, buzele-ți udate cu fiere, pe Petru lepădându-se de tine și pe Toma necrezând întru învierea ta, și cu toate acestea, astfel precum sunt, izgonit, învins ș-umilit de oameni, ardic fruntea-mi spre cer și strig: «Stea sfântă a României, te-am văzut și crez că ești nebiruită!» [...]

Astfel îmi tind mintea-n toate părțile, și cu toate aceste, când pui mâna pe inimă-mi, simpt că-n fund sunt unu ca și România și c-a venit timpul a cerceta fără cea mai mică părtinire pricinile căderii ș-a găsi mijloacele cele mai sigure ale biruinței; a cunoaște ce furăm și ce suntem, care ne sunt oamenii și care este misia fiecăruia, unde ne sunt ranele și unde ne este puterea, ca să ne găsească învierea tari și pregătiți întru toate, ca astfel în minutu ce Domnul va zice «Românio, vino afară!» să putem să-i luăm mahrama de pe față și s-o lăsăm să meargă."[4]

Recunoaștem, în acest pasaj din 1850, un sistem de convenții verbale prizate de discursul biblic folosit de Rosetti mai cu seamă în *litera* lui, ca o haină procurată de-a gata și potrivită în orice ocazie. Într-un rând, se recurge la citatul direct din *Apocalipsa Sfântului Ioan*: „Ascultați astăzi numai glasul meu, căci în adevăr vă zic: în întunericul în care suntem, printre *fulgerile inimilor voastre (s.a.)*, am văzut România cea mare, una și nedespărțită, nouă, tânără și frumoasă, stând pe scaunul ei de lumină și populii ceilalți năvălind și bând din râul cel limpede al apei vieței ce curge ne-ncetat la picioarele ei, ș-am auzit glas mare din ceruri zicând: «iată locașul lui Dumnezeu cu oamenii și însuși Dumnezeu va fi cu ei și va șterge toată lacrima și moartea

nu va fi mai mult, nici plângerea, nici strigarea, nici durerea, căci cele dintâi au trecut».“[5]

Scenariul ca atare este definitiv inclus în repertoriu și reactualizat prompt în orice ocazie. Ruptura între reprezentația verbală și referentul ei pare totală de vreme ce, mult mai târziu, Eminescu, într-o conjunctură total diferită, impută *Românului*, cu bogate exemplificări, trimiterile obsesive la Antichrist, la „oara“ fatală, la îngerul dreptății sau la inferne. De cele mai multe ori, între pretextul modest și fastul verbal pus în mișcare disproporția este de-a dreptul jenantă. Amănuntul nu lasă indiferent pe Eminescu: „Ziarul «Românul» e desăvârșit întru toate, și chiar în simțimintele sale patriotice.

I se rupe inima de biata țară și, într-un strigăt de durere, ne îndeamnă să fim gata, căci oara se apropie, catapeteasma bisericii în curând are să se dărâme, cerul să se despice și pământul să ne înghită.

Iată ce ne zice el, *în stilul său apocaliptic*, într-unul din numerele lui trecute (27–28 octomvrie): «Luați aminte, căci toată Europa este in mare frământare.

Luați aminte, căci cine nu se pregătește pentru a întâmpina evenimentele și a *prinde norocul (s.a.)* în cale, pierdut este.

Fiți gata, că nu știți oara, ne zice și biserica cea veche.»“ (3, 213)

De câte ori se ivește prilejul, poetul revine la numitul cap de acuzare: „Odată atinsă, această formulă a început să geamă sub pana d-lui C.A. Rosetti, d-sa s-a ținut obligat să ne dea o explicare pe larg a acestor vorbe și a făcut-o în cinci articole consecutive ale «Românului», în acel stil onctios și apocaliptic, care-i e propriu.“ (XI, 444). Sau, mai departe: „Ne doare însă soarta țării, ne doare această anarhie de idei, această viciare a simțului public prin fraze apocaliptice, ne doare mizeria intelectuală și morală din țară... etc.“

Cu toate acestea, dacă suntem atenți, acuzatorul public Eminescu nu disprețuiește nici el o atare recuzită verbală. Numai că ce este similar *formal* diferă funcțional. Trimiterile eschatologice eminesciene nu sunt simple condimente ocazionale, ci *fac parte dintr-un sistem perfect reglat de*

procedee, dispunând și de o *motivație* solidă. Oricum, ele au o anume pondere statistică ce dă de gândit. Iată doar un exemplu: „O fatalitate grea, păcatele părinților și a strămoșilor poate, păcatele generației actuale setoase de câștig și lipsite de conștiință, un ce nedefinit ca adâncul Gheenei, incalculabil ca lipsa de caracter, variabil asemenea vecinicului neadevăr apasă asupra țării stoarse și sărmane, scufundate în apatia popoarelor osândite la nefericire.

În tradițiile lumei creștine, care crede în venirea lui Antichrist, există legenda că acest dușman al adevărului și al sufletelor se va naște lângă gurile Dunării. Dacă ținem seamă de împrejurarea că există într-adevăr în cazuri excepționale o clarvedere în viitor, dacă ținem seamă că milioane de oameni cred în venirea acelui dușman al universului și vedem stările de lucruri din țara noastră, vom trebui s-ajungem la încheierea că aici și numai aici el se va naște sau s-a născut. Aici unde vânzătorii patenți de țară trec de mari patrioți, aici în Babel, unde cuvintele și-au pierdut înțelesul lor originar, aici unde cei ce vor avea nenorocirea de a trăi vor invidia repaosul celor din mormânt." (3, 233)

Ce este epidermic și convențional la Rosetti participă în discursul eminescian la *coerența unui sistem argumentativ minuțios gândit*. Jurnalistica eminesciană dispune totdeauna de o scenă, plasată între două vaste orizonturi simbolice, Paradisul și Infernul. Mai precis, trecutul istoric și, respectiv, prezentul decăzut din vechea demnitate. Între ele, gazetarul face ritual naveta: „Exista-va acest popor sau istorici? Străinii vor pomeni de el în compendiile lor ca de o curiozitate etnologică dispărută de pe pământ, pentru că n-a avut nici când energia de a se ridica contra mișeilor, ci aclamându-i, din contră, ca salvatori ai săi a răstignit pe adevărații săi fii? Exista-va el când Antichrist, [...] cu barba albă și cu fizionomia care inspiră încredere, cu atât mai periculos, cu cât e mai simpatică figura lui, l-a promis încă de mult amicilor săi? [...] Pe noi ne ajunge în întunericul în care ne aflăm o rază din vremea lui Mircea cel Bătrân și a lui Ștefan cel Sfânt; pe noi ne ajunge încă amintirea lui Matei Basarab; nepoții noștri nu vor avea înainte-le decât chipul hidoasei pocituri, care a înveninat țara aceasta cu

răutatea și perversitatea sa și a fratelui său de cruce, care zilnic o vinde. Și strănepoților le va fi scârbă de noi, cu sila vor căuta, vor veni să se scuture de amintirea prezentului ca de un vis rău." (3, 232–233)

Judecat în planul strict ideologic, Eminescu a fost acuzat că plasează trecutul într-o perspectivă idilică, fiindcă tânjește după timpurile feudale, de nu de-a dreptul după barbarie și primitivism. Plasat în *sistemul argumentativ* al poetului, paseismul dobândește alt sens și, în orice caz, *alt rost*. Dacă trecutul primește atribute idilice, Istoria se transformă într-o *istorisire*, izvorând din timpurile exemplare și scurgându-se către necesarul sfârșit. Încadrată astfel între cele două orizonturi liminare, informația cea mai prozaică își pierde concreteţea. Prin dilatarea enormă a sistemului de referință în care este înrămat abil, discursul eminescian *naște o ficțiune explicativă, euristică.*

Între orizonturile fixe ale scenografiei publicistice eminesciene, se petrec evenimente *paradigmatice*. Cadrele de referință rămânând tot timpul neschimbate, orice element banal de recuzită dobândește rol evocator, după principiul *pars pro toto*. Contextul implicit — paradisiac sau, dimpotrivă, infernal — este ușor actualizat de cititor printr-o proiecție imaginară.

Prin contiguitate, referirile la C.A. Rosetti implică apocalipticul și invers: „Christ a fost reprezentantul săracului cinstit și harnic. Antihrist e reprezentantul săracului viclean și leneș; căci vicleșugul și lenea, tertipul și rușinea de muncă sunt cele două mari semne caracteristice atât ale roșilor ca colectivitate exceptând pe puțini, cât și a elementelor străine pe cari ei mai cu seamă le favorizează." (3, 256)

După o astfel de „ambreiere" în registrul bine cunoscut cititorului, de la banii de hârtie la drumul de fier, de la podul proiectat de liberali peste Dunăre la banca de scompt sau la judecătorii eligibili, toți și toate intră automat în cortegiul odios al „monștrilor apocaliptici".

În partea paradisiacă, lucrurile stau simetric la fel. Un proces de „contaminare" încorporează firesc cele mai seci date statistice (aparținând finanțelor demografiei, etnografiei) în pasta unui discurs omogen. Fermecătorul *Pays de Co-*

cagne al trecutului e confecționat din materiale heteroclite, de la cifre și documente de cancelarie la pasaje din literatură sau din cronici. Stilizate iconografic și simbolic, chipurile hieratice ale foștilor voievozi, dar și cele ale unor persoane în carne și oase sunt învăluite strategic într-o nebulozitate culeasă din scripturi.

Între poet și publicul său cititor, imagistica aceasta (bine fixată prin iterație) funcționează drept releu și, în orice caz, drept Cod. Compunând scenariul „mitologic" (în care Rosetti și comilitonii, Cato cenzorul și Mircea cel Bătrân, Alexandru Machedon și Ștefan cel Mare sunt protagoniștii narativi), polemistul exploatează un model familiar și celui mai umil cititor: narațiunea biblică, *model popular și totodată autoritar*. Ea convertește istoria în istorisire despre început și sfârșit, acreditează un mit al perfecțiunii originilor și altul al dezastrului inevitabil datorat devierii de la etalon. Orice ficțiune explicativă — cum este argumentația lui Eminescu — are nevoie de un asemenea *model inteligibil*. Se aplică aici o tactică străveche recomandată de retorici. Ce este nou și vrea să dobândească credit (*Rhema*) trebuie ancorat cumva de un deja-cunoscut, bucurându-se de girul public (*Thema*). Relația dintre polemist și cititori se desfășoară într-o ramă preexistentă. Mai mult decât ar părea la prima vedere, publicistica eminesciană depinde de un sistem de convenții solide.

Prin urmare, iată cum și *de ce* recurge Eminescu netulburat la mijloacele formale prizate de hulita parte adversă. Refuncționalizată, arma retorică a adversarului este întoarsă către el și transformată în bumerang. În sistemul lui Rosetti, apocaliptismul este *un simplu fel al spunerii*, perpetuat printr-o inerție rezistentă la presiunile contextului.[6] De aici și izul de vetust și superficial, de „spoială" al acelorași mijloace care; dincolo, sună „firesc", fără stridențe, și au o rădăcină viguroasă în solul gândirii.

Într-o scenografie imaginară ca cea eminesciană, unde proiecția la scara absolutului are un rol demonstrativ, apelul la recuzita apocaliptică era o *necesitate*. Față de trecut, prezentul devine lumea pe dos. Paradisul revolut, atestat de documente și figurat, de obicei din cifre statistice plate, re-

clama *drept corelat scenografia eschatologică*. Fără a înceta să fie emfatică — după cum admite, într-un rând cu obișnuita-i franchețe, poetul — ea *devine necesară și, mai ales, plauzibilă*. Motivația care „naturalizează" în jurnalistica eminesciană chiar ceea ce la adversar pare (și este!) deplasat, neverosimil, prăfuit este plierea față de ceea ce se numește în retorici *koina doxa*. Mai clar, întreprinderea persuasivă eminesciană este legitimată de conformitatea ei scrupuloasă cu așteptările și cu sistemul de referință al simțului comun: unul dintre reperele esențiale ale gazetăriei, în opinia lui Eminescu.

*

Alt plan în care se pot stabili paralelisme revelatoare trimite o dată în plus la relația dintre trecut, viitor și prezent.

În gândirea argumentativă a lui Rosetti stăruie o *mistică lipsită de nuanțe a revoluției*, considerată mereu moment *ab quo* și chiar referent universal în planul biologic, social sau cosmic, devenită câteodată model al unor evenimente dintre cele mai banale[7]: „A! revoluție! geniu uriaș al viitorului, sfântă trâmbiță a vieței, cum să nu cred în tine când văd că-n Englitera războaiele Eptarhiei, conchista normanzilor și cearta a două rose fură revoluțiile ce dezvoltară caracterul național și fericirea publică; în Franța, tristele anale ale urmașilor lui Charlemagne, dureroasa deservire a comunelor, războaiele cele sângerânde ale relegei și sfintele revoluții de la '89, '30 și '48 sunt singurele mijloace prin care se desfășoară toate calitățile cele mari și nobile ale poporului franc și ale lumii întregi; când văd că Grecia, Polonia, Italia, Germania, Ungaria și România sunt datoare viața lor revoluțiilor numai râurilor de sânge cu care desetoșarăm pământul nostru; când văd că natura prin revoluții numai trăiește și urzește, când văd că femeia naște prin revoluție și dureri, că Iisus născu în iesle, în mijlocul miilor de prunci jungheați de către cei ce voiau să stingă lumina, că *Evanghelia* prin revoluții numai ajunse până la noi și că revoluția noastră este tot pentru frăție și dreptate?"[8]

Trimiterile, obsedante, la pragul „zero" al revoluției — obnubilând orice înțelegere pozitivă a trecutului, eventual chiar a prezentului palpabil — distingeau de la bun început pe Rosetti de realistul Brătianu sau de Bălcescu, al cărui mesianism avea (cum bine sesizează Lovinescu miezul chestiunii) „acoperire în optsprezece secole de istorie".

De regulă, *detenta temporală regresivă a lui Rosetti e minimă* și nu depășește anul 1848, asimilat simbolic cu „facerea lumii".[9] Când totuși, din necesități demonstrative presante, el se hazardează pe terenul accidentat al istoriei, comite o serie de gafe notorii.

În astfel de ocazii, ca atunci când bipartiția politică a actualității (conservatori / liberali) este proiectată abuziv asupra unor timpuri revolute, Eminescu sancționează prompt pe „Erodot" al *Românului*, aplicându-i o lecție usturătoare de simț al realității istorice și atribuindu-i credibilitatea Șeherezadei: „Geaba invalidezi de zece ori argumentele aduse de onorabilele capacități de la «Românul», geaba arăți din fir a păr că ceea ce spun dumnealor sunt basme, care n-au nici măcar farmecul de a fi interesante ca cele o mie și una de nopți ale frumoasei Șeherazade; ele revin zilnic ca și când nimenea nu le-ar fi revelat, și toate acestea pentru ce? Pentru că publicul român, ca orice public din lume, trăiește în prezent, și puțini, prea puțini se interesează de trecutul țării lor, ca să știe cum au stat lucrurile acum douăzeci, treizeci de ani. [...] «Românul» ca organ, d-nii Brătianu și Rosetti, ca oameni politici, au contractat obiceiul de-a așterne în socoteala trecutului tot ce le dorește inima și, făcând meseria aceasta de precupeți de vorbe mari zeci de ani de-a rândul, au ajuns să crează poate ei înșiși ceea ce spun." (XII, 22)

Un elan *ascendent* animă acest tip de discurs, ținându-l permanent cu fala întoarsă spre un viitor nebulos, „izvod de fericiri promise și neîmplinite", cum tot Eminescu remarcă undeva.

În plan substanțial, cea mai gravă imputare adusă de poetul gazetar părții adverse este înclinarea către utopie: „O profesie de credințe politice, care ar face abstracție de linia generală descrisă prin spiritul public, nu s-ar deosebi

mult de scrierile regelui Iacob al Angliei, de *Utopia* lui Thomas Morus, de statul ideal al lui Plato, de *Contractul social* al lui Jean-Jacques Rousseau. [...] Nu o utopie, o mie de utopii populau capetele generației trecute, care-și închipuiau libertatea fără muncă, cultura fără învățătură, organizația modernă fără o dezvoltare economică analogă." (XI, 17)

Diagnosticul s-a dovedit exact. Azi nu mai există îndoială asupra utopismului „social-evanghelic"[10] (cum îi spunea Dimitrie Popovici) al unei întregi promoții, care — obiecta Lovinescu — ar fi coborât visul și utopia în uliță. Recunoaștem în retorica patruzecioptistă modelul numit îndeobște milenarism, o ramură viguroasă a utopiei de sorginte antică, altoită ulterior cu seve noi, provenind din mesianismul biblico-eschatologic[11].

Pentru noi rămâne interesantă competența comentatorului tehnic Eminescu și, mai ales, soluția proprie propusă chestiunilor în dispută. Atitudinea sa caracteristică nu este *ascendentă*, ci *regresivă*, iar argumentația se sprijină pe o bază fermă de date: „E drept că prezentul cu graiul lui viu, cu ambițiile și pretențiile lui e un avocat foarte eloquent pentru meritele sale, fie reale fie închipuite, față cu meritele unui trecut, a cărui gură o astupă pământul. Și cu toate acestea, fost-ar-fi cu putință de-a vorbi chiar despre neatârnarea statului român, fără a sufla praful așezat pe tractatele noastre vechi și de pe cronicele noastre?" (*Studii asupra situației*, XI, 19)

Conform unei deprinderi uzuale, jurnalistul își „mitraliază", în continuare, preopinentul cu rafale de date, nelăsându-i nici o șansă de replică: „Și ce străluciți, într-adevăr, ce neasemănat de mari sunt reprezentanții din trecut ai neatârnării statelor române, față cu epoca noastră? Oare Mircea I, în cei 35 de ani, Ștefan cel Mare în cei 46 de ani ai domniilor lor, au avut o altă preocupare decât neatârnarea țării?

Mircea I — acest prototip luminos și al artei războinice și al celei diplomatice la români — n-a gândit toată viața lui decât la mănținerea neatârnării. La 1394 bate pe Baiazid Ilderim în memorabila luptă de la Rovine, păstrată în memoria întregei Peninsule Balcanice; la 1395 încheie trac-

tat de alianță cu Ungaria; la 1396 ia parte la bătălia de la Nicopole; la 1398 bate el singur pe Baiazid lângă Dunăre; la 1406 își întinde mâna în Asia și scoate pe Musa ca pretendent în contra lui Soliman I, îl susține cu bani și arme și îl face împărat; la 1412 scoate un alt pretendent, pe Mustafa, în contra lui Mahomed I, ba chiar în anul morții sale, 1418, a ajutat cu bani și arme pe un sectator momentan, anume Mahmud Bedreddin, sperând succese politice din sciziuni religioase între turci.

O politică analogă a contrapunerii iscusite a puterilor creștine, a luptei directe cu turcii, au susținut Ștefan cel Mare." (XI, 19–20)

Iată-i, deci, pe Eminescu și pe Rosetti așezați exact la antipozi, cum, de altfel, pretindea poetul însuși.

Dacă suntem atenți cum funcționează sistemul argumentativ eminescian — întotdeauna ireproșabil pus la punct — observăm că cel ce detectă stofa fabulatorie în relatările altora alunecă el însuși pe panta ce conduce de la *istorie* către *istorisire*. În jurnalistica lui Eminescu, istoria pozitivă și prozaică deține atribute inconfundabile, întregistrate în mod curent de „mitul vârstei de aur": adică de una dintre ipostazele esențiale, cu rădăcini străvechi ale... *gândirii utopice*. Mai mult, articolele eminesciene ne îngăduie comparații grăitoare cu modele celebre ale genului.

Spre exemplu, în poemul lui Hesiod *Munci și zile*, ideea rostogolirii de-a-ndărătelea dinspre o vârstă a perfecțiunii spre un prezent degradat se folosește de un subterfugiu argumentativ similar. Printre treptele simbolice ale *involuției* (figurate emblematic de *aur*, de *argint* și de *fier*), Hesiod reușește să strecoare vârsta — cu statut echivoc — a „eroilor", personaje atestate istoric sau coborând dintr-un depozit fabulatoriu colectiv. Și la Eminescu, trecutul este ilustrat cu „figuri" exemplare alese cu pricepere, de la noi, dar și de aiurea. În virtutea unei continuități savante a citării, o proiecție fictivizantă bine condusă asimilează exemplele numite în retorici *„vera"* alături de cele categorisite, tot acolo, drept *„ficta"*: mai precis, pe eroii epici greci, deseori pomeniți de poet, cu descălecătorii de neam (Traian), apoi cu întemeietorii de genealogie dinastică (Basarabii, Mușatinii),

în fine, cu o serie de domni pilduitori (Grigorie Ghica, Mihai Viteazul ș.c.l.), până și cu un Dragomir imaginar, plantat de poet în basmul *Tinerețe fără bătrânețe*, după ce în prealabil fusese „localizat" pe malurile Dâmboviței și în vremea lui Mircea cel Bătrân.

Între perioada cu adevărat de aur a lui Cronos (*ta epi Kronu*) și prezentul deplorabil, Hesiod intercala veriga intermediară, cu rol demonstrativ, a *eroilor din Insulele fericiților*, asimilată virtual cu prima printr-o suită de insinuațiuni subțiri. În cazul lui Eminescu, transfigurarea datului real, de o parte, istoricizarea basmului, de alta, sunt cele două subterfugii grație cărora *istoria este transfigurată utopic* și proiectată *„ta epi Kronu"*, tot în scopuri probante.

Avem, de altfel, de-a face cu un procedeu argumentativ clasat. Îl folosise și Platon, preluându-l de la sofiști și adaptându-l dialecticii demonstrative proprii.

Trimiterea la Platon — un specialist al utopiei — nu este forțată. În special în opera târzie (*Politicul* și *Legile*), dar și înainte (*Timaios* și *Critias*), Platon speculează argumentativ, într-un mod analog cu Eminescu, istorisiri de sorginte mitică despre așa-numita „Vârstă de aur".

Parte dintre raidurile eminesciene în trecutul istoric seamănă cu viziunile utopice platoniciene. De pildă, prin simplitatea cu care se dispensează de orice fel de suprastructuri fastidioase (juridice, administrative), lumea arhaică eminesciană, având necesități elementare, amintește de umanitatea idilică și austeră a „fiilor pământului" evocată în *Politic* (271 a–272 b): „La noi, boierul moștenea o blană de samur de la străbunu-său, un șal turcesc de la bunu-său, un antereu de citarea de la tată-său, având de gând să lase și nepotu-său, ca să se fudulească și el cu dânsele, și fiecare avea strânsură pentru iarnă și parale albe pentru zile negre; c-un cuvânt, fiecare avea mai mult de câtu-i trebuia, căci pe atunci toată țara era «conservatoare»." (2, 181–182)

Înțelepciunea genuină, echilibrul, legalitatea eficientă și fără aparat represiv le regăsim în *aurea aetas* eminesciană ca și în aceea platonică. Când este cazul, Eminescu montează „scenete" demonstrative: „Stan găsește azi o pungă înainte de a fi pierdut-o Bran. Care-i urmarea judecătorească?

Se discopere lucrul, şi Stan mănâncă mai întâi bătaie de la primar şi de la subprefect, apoi e închis preventiv, pierde zece zile de lucru, câte un franc, fac zece franci. Judecătorul de instrucţie îşi pierde ziua cu dânsul, în loc de-a se ocupa c-un delict mai complicat, deci punem leafa lui zece franci, fac 20. Judecata tribunalului corecţional ţine 10, fac 30. Stan e închis pe două luni de vară, câte un franc ziua, fac 60, la un loc 90. Stan se întoarce acasă şi-şi găseşte ogorul pârloagă şi via păraginã, pierzând munca unei veri, fac, zicem 100, la un loc 190. Stan găseşte dările neplătite şi-şi angajează munca pe un an, ca să le plătească ş.a.m.d., c-un cuvânt: Stan e ruinat pe câţiva ani, pentru c-a găsit o pungă înainte de-a o fi pierdut Bran, bez bătaia primarului şi subprefectului pe deasupra.

Cum era înainte?

Bran pârâ pe Stan la boier şi-şi primea punga îndărăt, iar Stan căpăta în schimbul pungii cinci beţe sănătoase, pe care le ţinea minte, ş-apoi se ducea să-şi vadă de trebi. Scurt, drept şi — gratis. Azi mănâncă două-trei bătăi şi-şi pierde şi tot rostul." (2, 176–177)

Să se observe nota inedită de „idilism contabil" a închipuirilor poetului, unde viziunile paradisiace îmbietoare se traduc în socoteli gospodăreşti dintre cele mai prozaice. Într-un rând, o astfel de fantasmagorie paseistă primeşte calificativul — edificator — de „socoteală răzeşească": „Se ştie că socoteala noastră răzăşească despre marile întreprinderi de transport şi comunicaţiune e cam simplă, însă cu atât mai adevărată. Noi zicem aşa: ia atâta care, cât grâu şi oameni ai de transportat la Kiustenge, plăteşte din visterie preţul transportului, şi totuşi acesta va fi de zece ori mai mic decât anuitatea ce-o vei plăti zeci de ani de-a rândul pentru un drum de fier, ce va transporta scump, pentru un pod ce va costa scump. Am dedus din această socoteală că circulaţie şi transport sunt numai pretexte mărturisite cu mină gravă în public, pe când cauza acestei întreprinderi e gheşeftul în linia întâia, un pod de trecere pentru oştiri împărăteşti în linia a doua şi alte lucruri de-acestea de mare politică europeană." (3, 262–263)

Câte un *flash back* comparativ e îmbibat de un anume umor nostalgic: „Apoi exista autoritate și ascultare. De zicea Vodă un cuvânt, era bun zis; iar azi...?

Azi poruncește cânelui, cânele pisicii, pisica șoarecelui, iar șoarecele de coadă își atârnă porunca." (2, 178)

O stare particulară de beatitudine (*eudaimonia*) e proprie spațiului privilegiat condus — în Legile — de *daimoni*, un fel de interpuși ai divinității. Învestiți cu atribute de *eroi* hesiodieni, parte dintre prototipurile eminesciene — Mircea, Ștefan și ceilalți — cumulează și ei însemne simbolice: „Și bieții Domni din vechime, cari ca Petre cel Șchiop abdicau de la Domnie ca să nu se mărească în zilele lor haraciul Porții cu o mie sau două de galbeni sau Miron Costin cronicarul, care și-a pus viața la mijloc și a pierdut-o pentru că Vodă Cantemir sporise birurile! Un om care renunță la Domnie pentru a scăpa țara de o dare, un altul care-și dă capul călăului pentru onoarea de a fi protestat contra unui spor de bir! Și nu era un desperat ce n-avea ce pierde Miron Costin, căci avea o sută de moșii bine numărate pe fața pământului Moldovei." (3, 257–258)

Eminescu evoluează, deci, aproape de schemele consacrate ale genului, cu pendularea canonică între trecutul de aur și prezentul construit după tiparele lumii pe dos și populat cu monștri apocaliptici.

Deși lucrează în branșe diferite, adversarii ireconciliabili — Eminescu și, respectiv, „hidoasa pocitură" — se dovedesc *coacționari ai întreprinderii utopice*. Căci *vârsta de aur* și *milenarismul* sunt ramuri distincte și orientate divergent — prima regresiv, a doua progresiv — ale trunchiului numit *discursul utopic*. Rădăcinile lui plonjează adânc în antichitate. Diferite altoiuri târzii au făcut ca tulpina să dea roade diverse.

Nutrit de sevele mesianismului biblic și manipulând în mod strategic noțiunea de *popor*[12], milenarismul s-a contopit cu ideologiile revoluțiilor de orice nuanță, alimentând fie speranța într-un pământ al făgăduinței, fie pe cea într-un *timp* al beatitudinii. Încrederea într-un viitor făgăduit de progresul tehnic și gândirea utopică milenaristă de fibră revoluționară sunt două aspecte complementare și în parte definitorii, pentru o bună parte din gândirea europeană

modernă. La noi, ideea timpului promis vine pe căi întortocheate încă de la marea revoluție franceză din 1789, în a cărui goarnă — cum spunea Hugo — suflă tot veacul al XIX-lea. După unii, milenarismul n-ar fi decât o variantă a vârstei de aur care, concepută fie ca prezent, fie ca trecut, fie ca viitor, impune realității o evoluție calitativă[13].

Care sunt, așadar, dedesubturile unei asemenea adversități ciudate? Pentru cel familiar cu mecanismele argumentative ale elocinței eminesciene este clar că există rațiuni precise, care motivează atitudinea poetului. Dacă *în planul gândirii* înclinarea utopică este, probabil, cea mai gravă imputare adusă sistematic lui Rosetti, cum procedează acuzatorul public pentru a escamota — eventual spre a justifica propria tentație similară?

Eminescu operează simultan în două planuri.

Pe de o parte, am văzut, *aurea aetas*, vârsta eroilor sau cum mai vrem să-i spunem, este construită analitic și metodic din elemente pozitive, din materiale palpabile. Lui Eminescu îi reușește extraordinar schimbarea de regim prin proiecție a materialelor, principial indiferente cu care operează, manipulându-le cu dexteritate argumentativă de prestidigitator.

Pe de alta, cititorului i se oferă o *motivație deschisă* a propriilor tehnici, comentate cu subtilitate de poetul-jurnalist.

La sfârșitul seriei sale de *Studii asupra situației*, Eminescu abordează chestiunea frontal: „E prea adevărat că ideile noastre sunt adeseori escamotate și anticipate de către acești adversari *generis nullius* și că, pentru a se putea gera ei în adevărații proprietari ai ideilor noastre, ne taxează de reacționari cu instincte medievale, adică ne numesc scară la Dumnezeu și peste mare. Toate astea le fac pe cuvântul că ne numim «conservatori» și pentru că în cărți și în gazete din Franța și Germania între conservatorii de acolo există, din cauza unei vechi civilizații, o seamă de reprezentanți ai culturilor și formelor trecutului. Cuvintele «conservator» și «liberal» au însă la noi cu totul alt înțeles și față cu *raționalismul frazelor, gol*, insipid și inexact al așa numiților liberali, noi reprezentăm *realismul* naturii înnăscute a statului..."

Va să zică, Eminescu reproşează altora vidul speculativ, carenţa acoperirii pragmatice, depărtarea de bunul-simţ comun (vezi „socoteala răzăşească") şi oferă, drept alternativă, o utopie cu solvabilitate empirică, altfel spus o *utopie realistă sui generis*.

De câte ori se iveşte prilejul, se insistă — dincolo de obiectul concret al discuţiei — asupra cuplului antinomic *speculaţie–experienţă*: „Aci vom căuta să constatăm în prima linie următoarea deosebire între două maniere de-a privi natura statului şi ştiinţele cari-l ating. Maniera întâia e cea veche franceză din timpul enciclopediştilor, *raţionalistă şi deductivă*, care stabileşte că libertatea de dispunere a individului primează orice alt interes şi că statul caută să fie oprit de-a exercita vreo tutelă oarecare, fie asupra individului, fie asupra claselor. [...]

A doua manieră de-a vedea, *inductivă, deci bazată numai pe experienţa faptelor*, priveşte statul ca pe un product, nu al raţiunii sau al unui contract sinalgamatic, ci al naturii, şi caută să stabilească atât legile, după care el se dezvoltă, cât şi elementele din cari se constituie." (3, 241)

Dincolo de întâlnirea cu Rosetti *pe un teren clasat al scrisului*, justificările ce şi le acordă deschis Eminescu rămân însemnate. Şi în ele domină acoperirea empirică, trimiterile la experienţă şi, mai ales, la realism, termen-cheie cu iteraţie semnificativă. Asta în special în condiţiile în care, mutându-ne din planul gândirii în cel al rostirii, vom constata că *argumentul realismului* ca alibi ne apare obsedant.

Dacă *în plan substanţial* Rosetti era nerealist, în cel al procedurilor tehnice este taxat irevocabil de *sofist*: „Citit-a vreodată d. C.A. Rosetti resturile sofiştilor greci, eristica filosofilor din India, scrierea lui Gerard Hamilton asupra sofismelor parlamentare, cartea lui Dumont din Geneva asupra aceleiaşi materii? Nu ştim în adevăr dacă are cunoştinţă de lucrurile acestea, dar ceea ce ştim e: că un sofist politic mai perfect decât părintele democraţiei române arareori se va găsi. Nu cunoaştem, în adevăr, apucătură, subţire sau din topor, pe care redactorul «Românului» să n-o întrebuinţeze faţă cu noi şi trebuie o minte călită oarecum în toate subtilităţile ce se obicinuiesc de oameni spre a falsifica ade-

vărul, pentru a întâmpina curioasele, dar intenționatele sărituri ale spiritului său." (XIII, 57)

De câte ori are prilejul, poetul denunță fără menajamente aerul „criptic", aspectul artificial încifrat, supracodificarea obscurizantă și creatoare de mister inutil și alte asemenea tehnici, prizate cu aviditate la *Românul*. Articolele prezentate de adversar cu titlul de program procură, de obicei, ocazii festive pentru execuții publice. Înainte de a se trece prin sită lexiconul politic liberal, nu se disprețuiește deturul pamfletar, portretul colorat al lui Rosetti construit cu tot disprețul pentru eufemism. Urmează operațiunea de demontare semantică tacticoasă, menită să spulbere orice brumă de credibilitate a celuilalt și să-i rezerve prestanța unui spectacol dubios.

Trec peste portretul «hidoasei pocituri», reprodus anterior în altă ordine de idei a demonstrației, și mă opresc la duelul lexical angajat cu seriozitate mimată: „Se va zice însă: «Se poate ca un om să mintă viața întreagă, să facă zilnic protestațiuni de patriotism și naționalitate în care să nu creadă?»

Se poate, pentru că vorbele ce le întrebuințează au alt înțeles în dicționarul criptografic al său.

Știm de ex. că expresia «națiune» înseamnă în coloanele foii sale «partidul roșu».

Un întreg dicționar de chei și țifre foiește în «Pseudo-Românul», pe care nu-l pricepe decât d. C.A. Rosetti și confidenții săi. «Vegheați, ora a sunat.» «Ale tale dintru ale tale», «Națiune», «Românul», toate acestea au în dicționarul lor o altă însemnare decât în lexiconul limbii noastre." (XII, 51)

În ceea ce-l privește, Eminescu joacă *declarat* pe *cartea transparenței*, epurate de orice artificiu retoric: „Suntem noi oare de vină dacă *adevărul curat (s.a.)*, spus net, e deja o injurie? Ne propunem câteodată a fi foarte urbani — ce folos? Adevărul simplu, descoperirea simplă a neștiinței și a mărginirii multora din partidul la putere, este deja o atingere. Cauza e simplă. Nu sunt oamenii la locul lor. *Nu sunt ceea ce reprezintă*. Compararea toată, și ceea ce reprezintă, demnități înalte ale statului, excitează deja râsul și ironia

cititorilor, încât o vină din partea noastră, o intenție de a ponegri nu există defel.

Aceste adevăruri le-am expus în toate chipurile; mai subțire, mai de-a dreptul, mai în teorii abstracte, mai în figuri intuitive. Geaba. Inscripția de pe un templu antic «Cunoaște-te pe tine însuți» rămâne un problem nedezlegat pentru imensa majoritate a spiritelor omenești. Așadar, ironia din partea noastră e îndreptățită, împărtășită de public, și nu ni se poate imputa." (XI, 145)

De partea cealaltă, totul este prompt expediat în teritoriul *sofisticii*: „A atribui cuiva ceea ce el n-a zis pentru a-l combate, este însă o *sofismă veche*, cunoscută și trecută conștiincios în *Topica* lui Aristotel." (XI, 145)

Publicistul lucrează în sistem manicheist, opunînd polar sofistica și adevărul; mai exact, *retorica* de orice fel și *adevărul genuin*, lepădându-se ca de satana de prima și pretinzându-se un devotat al celui de-al doilea: „Căci în aceste discuții nu e cestiunea de a afla adevărul, ci din contra, de a acredita un neadevăr, *nu de logică*, ci de *eristică*; cestiunea de a taxa pe adversar de ceea ce vrei să-l taxezi, potrivească-se epitetul sau nu. Aparența ține locul adevărului, *înduplecarea* locul *convingerii*." (3, 154)

O suită de opoziții satelite mai gravitează în jurul acestei polarități esențiale, printre ele, cum a fost cazul mai sus, *convingerea* și, respectiv, *înduplecarea*; sau argumentația *ad rem* față de aceea numită *la persoană*: „În orice discuțiune serioasă și onestă sunt cu putință numai două moduri: unul *ad rem*, care dovedește adevărul tezei în sine, altul *ad hominem*, care arată că adversarul a susținut sau făcut însuși lucrul pe care azi îl combate.

Argumente *ad rem* nu s-au adus nicicând în contra noastră, pentru că secta liberală consistă din oameni absolut incapabili, născuți cu neputință de a pricepe cel mai elementar adevăr chiar. [...]

Repetăm, deci, că îndată ce e vorba de întâmpinări *ad rem*, cari să se refere la teză în sine, niciodată nu le vom putea primi de la mințile radicale, pentru că acestea nu sunt în stare de-a recunoaște nici chiar cele mai elementare adevăruri, nici chiar pe acela că introducând într-un stat emi-

namente național un sistem de instituții cosmopolite americane, prefaci țara cu necesitate într-o Americă nouă, într-o mlaștină de scurgere. [...]

Așadar, cu argumente *ad rem* nu avem a ne ocupa, ci numai cu cele *ad hominem*, pe care «Românul» îndeosebi se încearcă a le aduce în cele din urmă două numere ale sale în contra noastră." (2, 452–454)

În mod sistematic, calculat și — cu o vorbă a sa — „metodic", Eminescu se dezice de arsenalul retoricii, revendicând pentru sine ingenuitatea lipsită de orice premeditare și *transparența spontană*, fără a uita să acuze partea adversă de subterfugii perimate și pervertitoare. Și asta, în condițiile în care, cum s-a văzut, poetul are acces la o tehnică perfecționată, dublându-și demonstrațiile de metacomentarii avizate și bine puse la punct cu „bibliografia". E mai curând improbabil ca C.A. Rosetti să fi citit din scoarță-n scoarță pe „maeștrii" enumerați de poet; dar este evident că tocmai acesta din urmă este la curent cu tot ce poate fi considerat esențial în materie, eristica de care face atâta caz strategic, *Topica* lui Aristotel și toate celelalte...

Poate că suprema dovadă de „tehnicism" să fie însăși ușurința versată cu care își îngăduie luxul să scoată la iveală procedeele (atâtea câte sunt) prizate de alții, camuflând cu „naturalețe" și încercând să facă uitată mașinăria demonstrativă proprie.

Dacă suntem atenți la justificări, la „motivațiile" oferite de Eminescu discursului său, observăm că ele *converg într-o direcție unică*. Recuzita apocaliptică, gândirea utopică, în fine, strict formal vorbind, tehnicismul retoric sunt astfel prezentate încât să devină plauzibile. De obicei se face caz de transparență, de concordanța cu simțul comun și se invocă insistent temeiuri realiste. *Legitimându-și realist întreprinderea, la toate nivelele*, gazetarul recurge, de fapt, la o tactică străveche. În plan substanțial, ca și formal, observă teoreticienii *Opoiazului*, acoperirea realistă proprie, paralel cu deconspirarea arsenalului formal, a convențiilor sau a rețetelor de „gen" ale altora, apar sub cele mai diferite înfățișări în istoriile literaturilor, *de câte ori se produce o tranziție de la o vârstă la alta*. Într-un astfel de moment survine și due-

lul de presă Eminescu-Rosetti, normele după care se desfăşoară o atestă din plin. Eminescu dezgoleşte nemilos, toate dedesubturile sistemei celuilalt; iar când crede de cuviinţă şi necesităţile o impun, îşi însuşeşte ce-i convine din ea, refuncţionalizând şi procurând alibiuri realiste, în stare să garanteze totdeauna *verosimilitatea*. (Retorica se situează, de altfel, exclusiv pe acest teren al verosimilului, dincolo de frontiera ce desparte adevărul de fals.) Să nu uităm nici antiretorismul emfatic al lui Maioreseu, în duel cu parteneri cărora li se aplică un tratament retoric meticulos, ca la carte. Este şi aici de recunoscut apartenenţa simptomatică la o vârstă culturală aparte.

Dacă facem credit formaliştilor ruşi, printre manevrele care însoţesc dinamica istorico-literară perpetuă se numără şi subterfugiile legitimiste cu rol de „naturalizare" (de camuflaj realist). În contrast cu ce este denunţat ca depăşit, uzat, soluţia nouă — mai mult sau mai puţin diferită — va fi prezentată drept firească, transparentă, normală, de bun-simţ sau de bună-credinţă ş.a.m.d. În acelaşi carusel, peste un timp oarecare, un nou „realism" se va dezice de cel vechi, trecându-l inclement în muzeul artificiilor[14].

În istoria literaturii române, lucrurile stau la fel. În perioada postpaşoptistă, se produce un proces de transmutare analog — şi nu lipsit de orice legătură — cu cel care, anterior, făcuse în Franţa trecerea de la gazetăria inflamată, de opinie, alimentată de retorica Revoluţiei şi, respectiv, marele jurnalism specializat, practicat şi cu concursul unor poeţi romantici faimoşi, în gazetele din perioada Restauraţiei. Raportul dintre Eminescu şi Rosetti se mai complică şi prin amănuntul că, în raport cu propria sa generaţie, acesta din urmă a reprezentat „un caz"[15].

Paralel cu mişcările de la 1848 din Principate şi, după aceea, cu exilul căuzaşilor, se resimte profund în scrisul nostru de presă milenarismul cu însemnele sale notorii. Se descoperă cu uşurinţă în el sechelele maladiei care a contaminat un anume tip de iacobinism (conservând formal memoria revoluţiei galice) cu simptomele mesianismului evanghelico-social. În timpul revoluţiilor, circumstanţele dau acoperire pragmatică (forţă ilocuţionară) şi verosimilitate

acestui fel de expresie. În perioada postpaşoptistă, contemporană lui Eminescu, se produce însă un glisaj avându-şi, din nou, punctul de sprijin în context. El este resimţit ca atare şi *dinăuntru*, de unii dintre foştii combatanţi, Alecsandri, să zicem.

Printre comilitonii săi, Rosetti a fost încă de la început un excentric, un extremist, comparativ cu ponderatul Brătianu sau cu mesianismul „ştiinţific", fundamentat pozitivist, al lui Bălcescu. În tot ce scrie el există un exces şi o disproporţie stridentă între referent şi limbajul scăpat de sub control, rostogolindu-se ca un bulgăre de zăpadă, sub impulsul unic al propriei inerţii retorice.

Sistemul de referinţe biblice alimentează o gândire cu elan ascendent; pierzându-şi progresiv orice priză la realitate, fascinată de imponderabilitatea sa spectaculoasă şi de gratuitatea propriilor acrobaţii verbale: „De aceea şi noi sufeream şi toată lumea suferea, căci încă nu venise acel minut; şi vai de naţia aceea ce se scoală până nu sună acel minut, vai de dânsa, zicem, căci sângele ei se varsă fără mult folos; nu izbuteşte până nu vine acel minut când nu mai lucrează un om, nu mai lucrează un popor, ci omenirea întreagă porneşte, merge spre Dumnezeu, şi vai de naţia aceea ce în acest moment rămâne în nemişcare; ea atunci este rebelă la glasul lui Dumnezeu ce strigă: «Pasă!» şi naţia aceea va fi pedepsită de Dumnezeu cu mulţi ani de robie, cu bătăi, cu... toate chinurile acelea cu care bătu pe români, căci nu ascultară comanda sfântă din anul 1789, când, prin glasul Franţei Domnul a zis Europei cum a zis lui Lazăr: «Scoală-te şi pleacă!»"[16]

Un scriitor atât de fanatic ataşat prezentului ca Rosetti izbuteşte, în mod paradoxal, să fie în contratimp. Sub condeiul său, evanghelismul social-utopic, figuraţia şi recuzita verbală a acestuia suferă, cum se observă, un proces de carnavalizare. Demonetizat prin hiperdilatare semantică, pan-revoluţionarismul său emfatic coboară din registrul grav în acela trivial şi ridicol. Există, într-adevăr, în elocinţa lui Rosetti o eroare de optică, aşa cum insinua Eminescu, punându-i diagnosticul de daltonism. Proliferarea tumoral-retorică, de evidentă disfuncţionalitate, este sesizată

prompt de Eminescu, de Caragiale, de Alecsandri: toți văd în ea o formă fără fond, rotindu-se în gol, fără conștiința uzurii progresive a osiei sale.

Cu atât mai mult în *momentul Eminescu*, Rosetti întruchipa frapant latura desuetă a sistemului care se perima. Decalajul între discurs și realitate — existent în presa pașoptistă încă de la început, dar la un moment dat „autentificat" de context — va fi deranjat pe Eminescu, în special în varianta muntenească (cea mai emfatică): „Să ne întrunim cu toții pe tărâmul național și, puind umărul într-o singură credință și voință, să scoatem carul din hăgașiele în care stă nomolit și să-l împingem nainte pe calea unirii, autonomiei, a dreptății și a libertății, ș-atunci să fim siguri că vom putea zice României: începi acum viața ta cea nouă, vlăstar al viței nemuritoare! Ridică-ți capul cu semeția ta cea veche! Pasă înainte ș-arată-te din nou în toată frumusețea și vigoarea ta, patrie nemuritoare a fiilor leoaicei, și lumea va recunoaște parfumurile tale cele dulci, boboc al florii omenirii."[17]

De conivență cu Maiorescu, dar cu alte mijloace și dintr-o perspectivă diferită, Eminescu s-a lansat într-o campanie de deconstrucție a mecanismului uzat. Intervenția sa în inflația verbală generalizată, ilustrată paroxistic de Rosetti, aduce cu o reformă monetară în sistemul presei. El a pledat, în esență, pentru o argumentație coerentă, *realistă*, adică verosimilă, adaptată la sistemul de înțelegere și la bunul-simț al publicului, reperul major al jurnalisticii sale.

Nu este vorba de o eradicare totală, brutală, lipsită de nuanțe. Ci de una recuperatoare, integrând — prin refuncționalizare — elementele valide. (Cum s-a văzut, o serie de elemente viabile prezente în discursul lui Rosetti s-au păstrat în argumentația lui Eminescu.) Raporturile eminesciene cu precedența patruzecioptistă sunt extrem de nuanțate. Există în scrisul gazetarului-poet ceva din radicalismul polemic al lui Bolliac, de pildă; sau din vizionarismul profetic heliadesc; în fine, din istorismul pozitiv și grav al lui Bălcescu. Totul asimilat într-un întreg de o coerență fără fisură.

Ca și în multe alte privințe, Eminescu *depășește asimilând*. Îndeosebi în orizontul elocinței noastre, poziția sa

aparte trebuie înțeleasă în termenii unor genuri proxime și ai unei serii de diferențe specifice.

Nu altfel se pune problema în cazul unei — inevitabile — paralele Eminescu–Maiorescu.

*

Fără să se rupă, deci, cu bruscheţe de stilul consacrat anterior al publicisticii noastre politice, scrisul lui Eminescu a contribuit decisiv la profesionalizarea elocinței, într-un timp în care străvechea *ars dicendi* părea compromisă prin improvizație și diletantism epigonic. Privită în perspectiva timpului, îndârjirea cu care Eminescu discreditează sofistica își află *un reper necesar* în campania de anvergură montată de Maiorescu în beneficiul aceleiași cauze.

Oratori versați, și unul, și altul se conduc după principii bine limpezite teoretic, la care Eminescu revine de câte ori se ivește ocazia și pe care Maiorescu le etalează sintetic în articole-program.

Pentru edificarea publicului, Eminescu visează să întocmească un manual de sofistică *sui generis*, cu funcție de demistificare: „Un cod al șiretlicului gazetăresc, al apucăturilor sofistice a acestei bresle de negustori de vorbe, scris popular pentru înțelegerea fiecărui, ar merita în adevăr acel nume pe care călugării-l dădeau în Evul Mediu logicei lui Aristotel: *medicamentum mentis.*" (XII, 181)

Executându-și adversarii cu manualul de retorică pe masă, Maiorescu atribuie, de asemeni, întreprinderii sale polemice virtuți terapeutice. Două dintre studiile consacrate chestiunii sunt subintitulate *Studii de patologie literară.*

Anumite pasaje maioresciene, înverșunate împotriva tertipurilor elocinței, amintesc automat de ieșirile lui Eminescu împotriva sofisticii: „Acest artificiu de argumentare intră în categoria sofismelor de mult știute și se numește tocmai sofisma amplificării. În cunoscuta cercetare a unui foarte cunoscut filozof asupra *Eristicei*, adică asupra meșteșugului disputării sofistice, se enumeră toate tertipurile (*Kunstgriffe*) întrebuințate de cei ce vor să aibă cu orice preț dreptate. Cel dintâi tertip explicat acolo și însoțit de exem-

ple este amplificarea, și este pus ca cel dintâi, fiindcă este cel mai obișnuit, știut încă din topicele lui Aristotel.

De aici putem scoate o altă observare de strategie literară: nu întrebuința niciodată tertipuri sofistice; iar dacă firea ta te împinge la ele, alege cel puțin pe cele mai fine și ferește-te de cele triviale, — pentru a căror demascare ajunge simpla mențiune a unor scrieri elementare de logică."[18]

Până și trimiterile ironice la bibliografia eristicii sau la *Topica* lui Aristotel sunt comune.

Și, reciproc, într-un articol eminescian, regăsim resentimentele cunoscute ale mentorului junimist contra „beției de cuvinte": „Beția de cuvinte din gazetele românești e numai întrecerea beției de cuvinte din cele străine. Mai puțin culți, deci având mai puține de împărtășit decât străinii, gazetarii noștri au și mai multă nevoie de gură decât de cap, dar și în străinătate lucrează în mare parte gura, fără ca creierii să știe mult despre aceasta." (2, 202)

Punctele de convergență nu se reduc la atât. În linii generale, ambii folosesc aceeași „strategie" (vorba lui Maiorescu) pentru a-și camufla și „naturaliza" arsenalul, revendicându-și recursul la „un metod științific", cu darul de a conduce neabătut spre adevărul nud: „Dar și din partea politică, noi nu vom studia aici decât *metoda. Ne va fi indiferent dacă materia discutată este din domeniul politicei sau ar fi din cel al zoologiei*; numai modul discutării — artificiul argumentărilor, procedarea pentru descoperirea sau ascunderea adevărului — ne va interesa."[19]

Maiorescu are de asemeni aerul că opune categoric rațiunea analitică și pe aceea retorică, mizând pe incompatibilitatea între meșteșug și adevăr. Campaniile sale au de obicei drept țintă atragerea adversarului pe un teren nefavorabil argumentației retorice: cel al polarității dintre adevăr și fals?[20]

Întâlnindu-se în punctul de pornire și în scopuri, aflați în mod evident de aceeași parte a baricadei și răspunzând eficient comandamentelor aceluiași moment, cei doi recurg însă la rețete particulare, pe care merită să le privim în paralel.

Maiorescu ilustrează magistral o elocință a despărțirii apelor, a disocierilor și a delimitării.[21] Dacă mentorul Juni-

mii este selectiv, respingând cu nedisimulată plăcere tot ce „nu e în chestie", Eminescu este asociativ și integrator mai degrabă, mizând pe expansiune și pe amploare. Detururile informative executate cu vădită voluptate în domeniile cel mai puțin previzibile, iscusința omului de teatru, farmecul poetului, vocația didactică, toate sunt puse în mișcare într-o ofensivă concertată. Eminescu operează pe o scenă unde totul este ridicat la scară, proiectat în orizonturi absolute, în perspectiva timpului și a spațiilor. Regia, tonusul reprezentației, recuzita, totul este „la înălțimea unei montări fastuoase". Cu precizarea că „înălțime" nu înseamnă ruptura de nivelul comun, ci doar știința de a plana deasupra îngrăditurilor ce parcelau cunoașterea, stânjenind mișcarea liberă a spiritului.

Pe când Maiorescu este un polemist de umoare egală, Eminescu este inflamat și patetic, fără a-și pierde ascendentul tehnic prin asta. În realitate, și unul, și altul sunt actori rutinați. Există în orice formă a elocinței o teatralitate latentă, pe care cel care cuvântează este liber s-o speculeze sau nu. Dar în timp ce Eminescu oferă spectacolul exagerării calculate, Maiorescu preferă rolul „moderatului" și evită tactic excesele.

La Eminescu, exagerarea și emfaza scenică afectează epicitatea construcției, dicția, ținuta, gesticulația verbală. Înainte de a fi decăzut la condiția jalnică de verbozitate găunoasă (motiv pentru care Maiorescu îl și condamnă formal în articole), acel gen al elocvenței numit *epideixis* (*ostentatio*) a fost un instrument prețios de adaptare a discursului la capacitatea de înțelegere a publicului. (În formă caricaturală, același tip de expresie îl practica Rosetti la *Românul*, tribună a scrisului de orientare demotică prin excelență.) În această anume privință, Eminescu se situează pe o linie de compromis și de sinteză personală inimitabilă între Maiorescu și Rosetti.

Pline de virtuozitate și de savoare, demonstrațiile maioresciene își păstrează interesul claustrat între fruntariile propriei coerențe, adânc impregnate de narcisism procedural.

Acesta este și planul în care se situează, spre exemplu, confruntarea cu V.A. Urechia, unde nu se vizează în ultimă

instanță nici o idee majoră sau vreo cauză esențială de apărat sau de combătut. Ceea ce urmărește diabolic Maiorescu este sistema demonstrativă a victimei sale. De aici și obstinația reducției la strictul necesar din partea unuia, pe când celălalt lucrează prin cumul sau, cu o vorbă a lui Maiorescu, îngrămădește inutil un „nomol de erudiție". Polemicele maioresciene procură (după cum a demonstrat în amănunt N. Manolescu într-o carte de referință) o probă de virtuozitate în mânuirea chițibușului. A căuta cu microscopul erorile de procedură ale altuia și nodurile în papură din pledoariile părții adverse rămâne o tehnică tipic avocățească.

În introducerea celui de-al doilea studiu de „patologie" literară, autorul strecoară insinuări perfide privind temperatura neconvenabilă la care ajuns disputa: „Lupta între «Revista contimporană» și critica din «Convorbiri literare» s-a încins cu multă căldură. Revista de la 1 iunie 1873 publică un răspuns lung al d-lui P. Grădișteanu, un răspuns ceva mai scurt, dar foarte puternic al d-lui V. Alexandrescu-Urechia și câteva cuvinte gentile ale d-lui Aug. Laurian, iar d. Pantazi Ghica și-a ales un cerc mai întins de cetitori și își răspândește observările d-sale în contra noastră prin cel mai însemnat jurnal politic din capitală."

În raport cu eticheta și cu ținuta maioresciană, închisă la toți nasturii, ambalarea temperamentală a adversarilor pare de-a dreptul de prost gust. Asta așază de la început pe polemist într-o poziție avantajoasă. Urmează operația de circumscriere și de-limitare, moment preliminar obligatoriu al demonstrațiilor polemice înscenate de Maiorescu. „Fiind vorba de o luptă literară, să ne fie iertat a înlătura mai întâi tot ce ne pare că trece peste limitele ei."[22]

Înainte de a se angaja în duel, combatantul are grijă să stabilească el însuși terenul și armele.

Confruntarea se produce, deci, în condițiile dictate de Maiorescu. Ținta duelului se confundă adeseori cu propriul ei model, monopolizând interesul polemistului. Așa stau lucrurile, spre exemplu, în disputa cu Gherea, partener tratat în mod evident cu mai multă considerație decât se arată lui V.A. Urechia. (Aici este de reținut o deosebire esențială între polemicele eminesciene și cele maioresciene: nu există,

în primele, preocuparea obsesivă de categorisire pe ranguri, mai bine zis pe „sortimente", a preopinenților, expres subliniată în cazul celor din urmă.)

Deferența este însă perfidă, căci nu implică discuția de la egal la egal, ci tot un dialog condus *ex cathedra*. Singura concesie făcută școlarului, prins în flagrant delict, este cantonarea explicației în planul elevat al principiilor. Victimei i se acordă, pe credit, capacitatea de a fi receptivă la „schema" abstractă a maestrului: „Este așa de puțin deprins d-nul Gherea cu operațiile argumentării, încât nu-și poate da îndată seama de raportul extensiunii sau sferei de aplicare a noțiunilor?

Eu zic: egoismul e rădăcina oricărui rău. Generalitatea este aici în cuvintele «orcare rău», și propoziția redusă la paradigmele obișnuite în manualele de școală (toți *s* sunt *p*) glăsuiește: tot răul este din egoism. Aceasta însemnează că întreaga sferă a noțiunii de rău este legată de sfera egoism, dar nu însemnează că și întreaga sferă a noțiunii egoism este legată de rău, ci din contră numai o parte. Când zic toți leii sunt animale, aceasta nu însemnează că toate animalele sunt lei, ci numai că unele animale sunt lei; celelalte pot fi cum vor voi: vulpi, papagali sau alte animale mai puțin citabile. (Vezi Maiorescu, *Logica*, pag. 47.)"[23]

Eminescu, în schimb, acceptă provocarea pe orice teren și luptă frecvent în condițiile impuse de partea adversă, ridică orice mănușă, nu disprețuiește din principiu nici o armă. Pledoariile sale au bătaie lungă și un interes depășind cu mult ingeniozitatea mecanismului lor. Deși există și e evident uneori, tehnicismul procedural nu se transformă în obiect de interes în sine. (Observația trebuie luată în sensul ei tipologic, nu axiologic: în această privință, Eminescu este pur și simplu *diferit* de Maiorescu.)

Nu mai puțin blindat tehnic decât mentorul Junimii, logician fără cusur, Eminescu nu se dă în lături să uzeze la maximum de un repertoriu de scheme, umplându-le ingenios cu alte exemple concrete.

Publicul îi poate astfel „prinde" rețeta, devenind familiar cu mersul demonstrației. Adeseori jurnalistul apare la tribună atacându-și subiectul fără preliminariile ceremo-

nioase maioresciene, de parcă ar continua ceva început mai de mult: „Nu suntem dispuși a reveni la umilitul apel pentru unire al «Românului», la mutra blândă și supusă pe care o face hidoasa pocitură, când vede cum că ștreangul politicei șărlătănești, pe care o face ș-o dictează de doi ani și mai bine, a început să-l gâtuie. Nu ne pasă asemenea de mântuirea ce-o caută, tinzând mâinile în dreapta și în stânga, pentru a găsi razim în primejdia sa." (2, 369)

Explicația se află în elaborarea permanentă de presă a poetului: prin natura ei o reprezentație non-stop, obligându-l la un repertoriu stabil, apt să atragă un public statornic. Fiecare articol devine simplu act al unui spectacol de proporții care, pe măsura trecerii timpului, se preschimbă într-un ritual nelipsit de solemnitate didactică. Discursul eminescian trădează, de altfel, la tot pasul, cum am mai spus, implicarea tradițională dintre *paideia* și *retorică*. Aici apropierea contrastivă de Maiorescu se impune din nou. Strict formal vorbind, ambii oratori recurg la tipicul „prelecțiunii cu public" cultivată asiduu la Junimea.

În diverse ocazii, Eminescu-profesorul obișnuiește să etaleze în fața elevilor săi mostre din elocința adversarilor, luați „de sus" după sistema maioresciană: „Estragem din discursul d-lui Emil Costinescu următoarele floricele — începe abrupt un articol, numit *Ecourile banchetului*: «Acest model *de bust* chemat a fi transformat în bronz, va sta în sala redacțiunei jurnalului, ca un *model de activitate*, și peste cincizeci de ani, când *poate*!! nu vei mai fi.»

Un model de bust care va fi un model de activitate, iată un model de stil.

D. Rosetti, care are 68 de ani, peste cincizeci de ani nu va mai fi, *poate*! 68 și cu 50 făcând 118 ani, acel *poate* dovedește mai mult la d. E. Costinescu, o inimă bună decât un cap sănătos." (XII, 348)

Lui Brătianu i se pune o notă proastă și e făcut de râs în fața clasei: „Pentru a controla vorbele atribuite celor răposați întru fericire trebuie ca cineva să fie nu spiritual, ci spiritist și să trăiască în aceea ce școala numește dimensiunea a patra. În dimensiunea a patra, cu excluderea celorlalte

trei, d. Brătianu poate fi un om incomensurabil de mare." (XII, 433)

Asemenea pasaje amintesc frapant de maniera maioresciană de minimalizare ironică necruțătoare: „Demn de observat e d. Sion când se desfată în tăria espresiunilor. La pag. 96, vorbind despre ochi, zice: «Cine nu și-a scăldat sufletul în deliciul acestor stele, care se zice că sunt scaunul sufletului și al inimei?». A-și scălda sufletul în deliciul unor stele care sunt un scaun, iată o imagine a cării soață se află numai în următoarele strofe a d-lui Pelimon..."

Ar fi de adăugat că cel puțin unele dintre victimele spectacolelor didactice montate de Eminescu și de Maiorescu sunt mai degrabă demne de stimă și că producțiile lor își așteaptă și astăzi reabilitarea, adică o lectură fără *parti pris*, conform unui principiu elementar de justiție, *audiatur et altera pars*...

Dincolo de apropierile formale persistă însă mari deosebiri. Despre ele vorbește cu perspicacitate, în 1931, Pompiliu Constantinescu, într-un articol numit „Recitind proza politică a lui Eminescu": „Maiorescu e un cap filozofic, un analist și un duh echilibrat; el își întinde dominația asupra lumii academice a vremii, în fixarea acelei *pături elevate care avea menirea să răspândească prin școală un fond cultural într-o formă distinsă*. Maiorescu a creat un gen de *filozofie oratorică*, a afirmat o metodă și a educat un simț estetic, *purificat de contingențe pragmatice*."

Proza politică a lui Eminescu, deși se înglobează în cadrele largi ale junimismului, a creat o sensibilitate și a descătușat o pasiune naționalistă. Ideologia lui are un profund caracter sentimental. Maiorescu opera în regiunea mai frigidă a rațiunii, pe când Eminescu se adresează unui instinct vital, de forțe ancestrale obscure. Ca și în poezie, în ideologia politică eminesciană circulă un subconștient neînfrânat, se cristalizează o afectivitate al cărei gest agresiv dovedește existența unui fond romantic, amenințat să fie alterat în absolutul lui pur. Proza politică eminesciană creează, deci, o valoare sufletească; ea e mai mult expresia unei simțiri decât rezultatul reflexiei reci. Nu voim a spune prin aceasta că Eminescu nu utilizează cunoștințe solide de istorie, de eco-

nomie și de politică, însă ele se subordonează unui concept afectiv prestabilit, unui univers aproape poetic al românismului și a ceea ce el socotește «nația pozitivă».

Criticul prinde foarte exact unitatea în diferență a relației, apăsând asupra a două deosebiri esențiale. Una este în punctul de pornire (cea temperamentală); cealaltă privește destinația discursului și, deci, funcțiile lui, dependente de orizontul virtual de așteptare și de un destinatar ideal.

În ceea ce-l privește, Maiorescu mizează pe complicitatea cu un auditoriu de inițiați, pe care pseudo-didacticismul oratorului îl poate cel mult amuza. Căutarea unei soluții cât mai surprinzătoare de execuție a adversarului este capitală pentru retorul preocupat să țină cu sufletul la gură auditori subțiri, versați, ca și el. Vădit fascinat de excelența tehnică, Maiorescu se lasă pe alocuri furat de mecanismul avocățesc al demonstrației sale, de mașinațiunea formală subtilă. În litigiul cu *Revista contimporană*, polemistul are răbdarea perversă de a reveni minuțios, punând în paralel întâmpinările sale, răspunsurile revistei, din nou obiecțiile sale, apoi o serie de contraobiecții virtuale ale preopinentului ș.a.m.d. Nu motivul disputei contează, care de obicei e minor, ci — în termenii lui Maiorescu însuși — *modul* ei: „Dar revista nu a ales acest *mod* expeditiv și prudent de a întâmpina critica făcută, ci și-a susținut erorile, încercându-se a aduce argumente în favoarea unora din ele."

Poanta controversei rămâne înscenarea finală: după ce a demontat meticulos sistema adversarului, Maiorescu o recompune regizând pentru ilustrarea metodei — un dialog fictiv între sine și V.A. Urechia, în care jucăria stricată funcționează în gol. Din acest motiv, fiecare *show* oratoric maiorescian e un fel de premieră, gustată cu delicii de un club restrâns. Tema sa preferată rămâne discursul asupra metodei. De aici și impersonalitatea polemicelor maioresciene, reperată expert de N. Manolescu.

În ceea ce-l privește, Eminescu află o cale personală de împăcare a principiilor cu implicarea directă, uneori patetică, într-un aliaj care anihilează tensiunile dintre imparțialitatea omului de știință și inflamația explozivă a retorului. Acolo unde Maiorescu este disociativ, el preferă asocierea

incompatibilelor. Iată, de pildă, suita de articole polemice împotriva unui anumit Holban, adversar al lui Titu Maiorescu, învinuit în scopuri electoral-distructive că ar fi propagator al ideilor schopenhauriene nocive.

Confruntarea se produce în două runde. Iar jocul se desfășoară pe planuri supraetajate. La Maiorescu, modelul este liniar, la Eminescu, el comportă o structură spațială, dispunând de mai multe nivele de adâncime (sau, dacă vrem, de înălțime).

Pe unul dintre paliere se desfășoară lecția de filosofie administrată de Eminescu lui Holban. Inițial, ea pare să capete o turnură maioresciană. Iată capul de acuzare al victimei: „D. Maiorescu aparține unei școale filosofice periculoase, căci Schopenhauer și Max Stirner spun că «forța primează dreptul» etc. Aici, d-sa citează o frază în franțuzește, ce avea acest cuprins. Întrebat de un deputat cine susține aceasta, d-sa răspunse «Schopenhauer».“ (2, 218) Replica eminesciană pornește de la amănuntul exact și de la reconstituirea detaliului, după tipar maiorescian: „E absolut neadevărat că Schopenhauer ar fi zis vreodată în vrun pasagiu a numeroaselor sale scrieri că «forța primează dreptul». D. Holban a citat în franțuzește un pasaj din Max Stirner și cu nerușinare l-a atribuit lui Schopenhauer, spre a amăgi o adunare incultă, ce nu-i putea controla nici ignoranța, nici reaua sa credință.“

Între paranteze, fie spus, rezultă indirect că precizările lui Eminescu se adresează exact aceluiași public. De aici, totul capătă deschiderea unei prelegeri în regulă, redactată cu toată seriozitatea, fără nici un fel de morgă jucată. „Profesorul“ Eminescu urmărește să informeze, scoțând la iveală toate presupozițiile, nelăsând nimic la voia întâmplării. La Maiorescu, astfel de trimiteri docte, câte sunt, își afișează convenția în fața unui public cunoscător al „regulii jocului“. Eminescu prinde însă prilejul să intre în priză și „să se ambaleze“ didactic: „Max Stirner, pseudonimul sub care a scris un oarecare Caspar Schmidt (născ. la 25 oct. 1806), este hegelian, fost teolog, cunoscut prin traducerea *Economiei politice* a lui Say și a cărții despre bogăția națiunilor a lui Adam Smith. După credințe politice, acest filosof al

egoismului, al dreptului ca creațiune a forței, este «radical liberal». Ca filosof, a scris o caricatură ironică a filosofiei lui Fr. Feuerbach, în care neagă morala în favoarea egoismului. (Vezi *Der Einzige und sein Ligenthum*, Lipsca, 1845.)

Schopenhauer, care numește pe Hegel șarlatan și școala sa o adunătură de stârpituri, susține tocmai «contrariul» de la cele zise de acest Caspar Schmidt.

Schopenhauer zice:

«Dreptul poate fi suprimat prin forță, niciodată nimicit» («*Blos unterdruckt nie aufgehoben*». Vezi *Lumea ca voință și idee*, vol. II, p. 630), și „fiecine are dreptul a face tot ce nu atinge pe altul" (*Parerga*, vol. II, p. 257). (2, 219–220)

Conferențiarul urmează în aceeași notă academică, pentru a face după aceea saltul la propria interpretare și la deturnarea semnificațiilor în direcția care-l interesează. *Aici intervine implicarea personală, absentă în discursul maiorescian.*

Co-participarea oratorului explodează în invectivă și în salva pamfletară colorată, abandonând principiile și *țintind fără greș persoana*: „D. Holban atribue, deci, lui Schopenhauer idei, pe care acesta le numea șărlătănești și idei de stârpituri, insultă memoria unui geniu, al cărui nume nu e vrednic să-l pronunțe, dă o idee mincinoasă, despre scrierile filosofului, pentru... pentru a contesta alegerea colegiului I de Iași.

A atribui lui Schopenhauer ideile lui Schmidt, înseamnă tot atât ca și când Praxiteles, sculptând statua lui Apollo, ar fi luat drept model umerii d-lui Pantazi Ghica și fizionomia d-lui Holban." (2, 220–221)

Într-un al doilea articol, Eminescu revine asupra obiecțiilor victimei sale.

Textul ne îngăduie să urmărim cum „se montează" progresiv Eminescu, împingându-și, treptat, adversarul cu spatele la zid: „Înainte de toate!, constatăm, că nu l-am taxat pe d. Holban *numai* de ignorant. Citând fals, atribuind ideile lui Stimer unui alt autor, d-sa a fost de *rea-credință*, și acest din urmă calificativ dorim să se cunoască. D-sa a spus neadevărul despre un autor cu renume european și l-a spus cu intenția de a-l spune. Ignoranța este o nenorocire, nu o vină, minciuna este o vină pozitivă; ignoranța arată că capul este

deşert, minciuna arată că inima şi caracterul sunt de nimic. Un om ignorant poate fi de treabă, unul cu-n asemenea caracter niciodată." (2, 300) Suntem departe de glacialitatea distantă maioresciană. Verdictele nu se mai dau dintr-un Olimp învăluit în ceţuri impenetrabile de către o voce condescendentă, binevoind să ridice pentru o clipă vălul ignoranţei, mai mult de ochii lumii decât în beneficiul victimei. Asistăm mai curând la o luptă corp la corp, între forţe vădit disproporţionate. Victimei nu i se mai acordă nici o şansă. Polemistul dezlănţuit îl mitraliază cu rafale seci, necruţătoare: „D-nia sa ţiind să constate şi de astă dată că ceea ce a zis este exact, spune în fiece vorbă ce-o pronunţă un nou neadevăr, şi aceasta ştiind bine că-i neadevăr.

D. Holban zice că filosoful în cestiune e contra proprietăţii!

Neadevărat.

Că e contra *castităţii familiei*.

Neadevărat.

Contra *onorii*, a *virtuţii*, a *moralităţii*.

Şi-n fine — *finis coronat opus* — d-nialui mai susţine că abjectul Schopenhauer e *materialist*. În şapte rânduri de şpalt a «Monitorului», d-sa aruncă 7, zi: şapte neadevăruri, nemaiauzite prin colosala lor sfruntare, prin lipsa de ruşine a acelui ce cutează să le pronunţe." (2, 302–303)

Modelul eminescian exclude egalitatea calmă, cuminte, preferând amplificarea progresivă, paralel cu variaţia de temperatură, de atitudine, de ton. Pe de altă parte, poetul lucrează în cercuri concentrice, angrenând „cazul" Holban într-o serie de orizonturi de referinţă colaterale, permiţându-i revenirea la obsesiile sale recunoscute. De pildă, *„misiunea noastră ca stat"*. („Misiunea statului român în afară era ca să formeze o despărţire între trei civilizaţii deosebite, între Austria şi Rusia pe de o parte, între Rusia şi Turcia pe de altă. Iar cât despre rolul intern, el e mai cu seamă un rol de cultură temeinică, care să se răsfrângă asupra tuturor românilor, oriunde ar fi trăind ei, şi să formeze oarecum stratul de căpetenie al unei culturi naţionale comune" — 2, 215); *necesitatea unei culturi pozitive, beţia de cuvinte* ş.c.l. („În lupta pentru limbă şi adevăr şi contra jargoanelor franţuzi-

te sau nemțite și a beției de cuvinte, d-sa [este vorba de Maiorescu însuși] a rămas învingător; autorii loviți de pana sa energică nu mai cutează de a se întoarce la obiceiul lor de a înșira cuvinte nouă, în loc de idei adevărate; limba și împreună cu ea și mintea se curăță și se lămurește, căci numai o limbă în care cuvintele sunt împreunate c-un înțeles hotărât de veacuri este clară, și numai o cugetare, care se servește de o asemenea limbă e limpede și cu temei"); în fine, *mizeria vieții parlamentare*, vechi cal de bătaie al gazetăriei sale („Nouă ne pare rău că d. Vernescu își sacrifică talentul său oratoric, voind să ridice nivelul acelei adunări. D-sa își înnobilează contrarii, înjosindu-se de a disputa cu ei, cari e vrednic de contrari mai buni și de... amici mai buni. De ce nu-i lasă în știrea Domnului să se zvârcolească după plac în mlaștina lor? O sută de oameni, care nu știu ce votează și după vot se întreabă un sfert de ceas că oare ce-or fi votat în absență... de spirit, cari apoi rezvotează o altă propunere contrarie celei dintâi... E o superfluență de bunătate de a-i lua în serios.")

Polemica eminesciană acționează, deci, după principiul turbionului care antrenează în vârtejul ei tot ce îi poate scoate în cale hazardul asociativ. O mare apetență a discursivității demonstrative animă pe poet. Cumulul, impuritatea, absorbția materialelor heteroclite sunt operante și în planul strict stilistic. Suntem foarte departe de umoarea egală și de cavalerismul afișate studiat de Maiorescu. De la prelecțiunile docte de filosofie și de la subtilitățile schopenhauriene se poate trece, fără preaviz, la considerații cu mult mai lumești. De pildă, la „fizionomiile" adversarilor lui Maiorescu: „Răspundem indirect spre caracterizarea lucrului. Meargă în adunare un om, care cunoaște pe nici un deputat, și uite-se de jur-împrejur cari sunt oamenii cei mai urâți fizicește — nu mai vorbim de suflet — și dacă va găsi figuri a căror vedere să-i strice dispoziția pentru o săptămână de zile, atunci să puie mâna pe ei. Căci numai chipuri cu totul neizbutite ale naturii se pot însărcina cu caricarea unui adevăr limpede ca lumina zilei." (2, 217)

Nu se face economie de epitete fără mănuși și nici de exclamații teatrale: „Citând cazurile Carp și Dim. Rosetti,

d-sa s-a rugat de miniștri să aibă indulgență, să nu dea în judecată pe acești doi domni.

Bunătatea d-sale!

Mai bine vorbea însă de scârba, pe care trebuie s-o producă în orice om întreg indulgența d-sale. Căci a suferi indulgența cuiva, înseamnă a fi «inferior» celui indulgent. Ce urât, ce mărginit, ce scârbos ar trebui să fie omul care ar avea nevoie de indulgența d-lui Holban." (2, 223)

Eminescu se adresează unui cititor comun, sensibil după toate aparențele la savoarea oralității, la turnura familiară, uneori frizând ușor vulgaritatea: „D. Holban n-a produs nimic, nu știe nimic, nu însemnează nimic cu toate acestea, fiindcă e român, ține cumpănă la toate.

Apoi nu e așa.

Ceilalți sunt asemenea români, desigur că după origină, limbă și mutre mult mai curați decât d. Holban, dar pe lângă acest așa-zis merit, mai au și altele, pe care d. Holban nu le are.

În fine, Schopenhauer e materialist.

Dar știu astăzi până și copiii, și orice enciclopedie îl poate lumina pe d. Holban că Schopenhauer e idealist *«pur sang»*. Ceea ce produce iluzia în capul d-lui Holban e că d-lui își închipuiește, că idealiști se numesc aceia, care-și bagă degetul în gură și apoi scriu la cai verzi pe pereți." (2, 304)

Prin urmare, de o parte, avem o formulă a separării decise a alternativelor. De cealaltă, o rețetă eficace a conciliierii lor. În cazul lui Eminescu, retorica este — cum fusese și pentru cei vechi — un stil al lui *actio*. Reușind să acomodeze extremele, adaptându-se, cum stă scris în manuale *„ad communem iudicium popularem que intelligentiam"*, Eminescu duce la strălucire și prestanță genul consacrat cu numele de *popularis oratio*.

Și Maiorescu, și Eminescu aduc retorica în instanță pentru ca, prin chiar pledoariile lor incriminante, s-o reabiliteze. Deși se întâlnesc în final, ei se angajează pe căi diferite: în timp ce Maiorescu excelează în oratoria *aulică*, Eminescu reprezintă în istoria literelor românești un moment important al elocinței *demotice*.

Note

1. Vasile Alecsandri, în „Epistolă către generalul Florescu", publicată în *Timpul* din 9 februarie 1878. La numai şase zile, în *Timpul*, 15 februarie 1878, Eminescu o citează *in extenso* într-un articol. Iată pasajul: „Cât pentru insinuările nerușinate ale «Românului», le calificăm prin următoarele versuri ale marelui nostru poet:

«Iubiam odată lupta... dar lupta cea leală,
Pentru o idee mare, frumoasă, triumfală,
În care luptătorii, cu inima-ndrăzneață,
Prin arme fără pată, se atacau în față,
Numind orice lovire piezișă: *felonie*,
Și oarba clevetire: *băloasă infamie*!

Acum, în loc de arme curate, lucitoare,
Eu văd că se preferă hulirea mânjitoare.
Oricine stă-n arenă de tină are parte...
Eu, nedeprins cu tina, mă țin de ea departe
Ș-aștept să văd sub trăznet hidoasa pocitură,
Care-a sădit în țară invidie și ură.»"

2. V. Alecsandri, *Corespondență*, Ediție îngrijită de Marta Anineanu, E.S.P.L.A., București, 1960, p. 642 și V. Alecsandri, *Scrisori. Însemnări*, București, E.P.L., 1966, p. 40. Poetul se adresează lui Ion Ghica, vorbind de „hidoasele pocituri" de la *Românul* și urmând: „Ce adunătură de rândași literari!". V. Alecsandri, *Clevetici ultrademagogul*, în Teatru, I, Editura Librăriei Socec, București, 1875, pp. 29–34.

3. I. L. Caragiale, C. A. Rosetti, în *Opere*, III, *Reminiscențe și notițe critice*, Ediție ingrijită de Paul Zarifopor. Editura Cultura Națională, București, 1932, p. 132.

4. C. A. Rosetti, *Apel la toate partidele*, în antologia *C.A. Rosetti. Gânditorul. Omul.* Ediție îngrijită de Radu Pantazi. Editura Politică, București, 1969, pp. 155–156.

5. *Ibidem*, p. 175.

6. Pentru o analiză pertinentă a retoricii lui C. A. Rosetti plasată în orizontul operei și în contextul de referință al biografiei, vezi lucrarea Danei Dumitriu, *Introducere în opera lui C. A. Rosetti*, Editura Minerva, București, 1984.

7. În lucrarea sa de sinteză *C. A. Rosetti*, Editura Minerva, București, 1973, Marin Bucur urmărește într-un capitol aparte degradarea — în plan ideologic, ca și stilistic — a mesianismului patruzecioptist sub pana lui C. A. Rosetti, în „donquijotism".

8. *Apel la toate partidele*, loc. cit., pp. 160–161.

9. „Unde mergem?", *Românul*, 1861, *loc. cit.*, p. 296.

10. D. Popovici, *Studii literare*, III, *Ideologia literară a lui Heliade Rădulescu*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1974, pp. 211 ş.u. *Funcţiunea socială a artei*. Vezi şi Paul Cornea, *Originile romantismului românesc. Spiritul public, mişcarea ideilor şi literatura* între 1780 şi 1840, cap. *Statutul poeziei şi „solia" poetului*, pp. 561–570.

11. Cf. Jean Servier, *Histoire de l'utopie*, Gallimard, Paris, N.R.F., 1967 şi *Le discours utopique. Colloque de Cerisy*, Union Générale d'Éditions, 10/18, 1978.

12. Jules Michelet, *Le peuple*, Flammarion, Paris, 1974 (ediţie Viallaneix). Paul Cornea, *Regula jocului*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1980: *Cuvântul „popor" în epoca paşoptistă: sinonimii, polisemii şi conotaţii. Între semantica istorică şi semiotica mentalului colectiv*, pp. 208–244.

13. Marina Scriabine, *Age d'or et création artistique*, în *Le discours utopique*, cit. supra, pp. 421–439.

14. În special, B. Tomaşevski, *Teoria literaturii. Poetica*, Editura Univers, Bucureşti, 1973, pp. 266–273.

15. Pentru o analiză completă a „cazului Rosetti", trimit încă o dată la sinteza Danei Dumitriu, cit. supra, ca şi la turul erudit de orizont al lui Marin Bucur, de asemeni menţionat mai sus.

16. C.A. Rosetti, în antologia cit. supra, pp. 104–105.

17. *Ibidem*, p. 296.

18. Titu Maiorescu, *Contraziceri? Mic studiu de strategie literară*, în *Critice*, II, E.P.L., Bucureşti, 1967, p. 298.

19. *Ibidem*, p. 296.

20. *Ibidem*, pp. 301–302.

21. Titu Maiorescu nu face aici obiectul interesului meu decât tangenţial, în măsura în care oferă un necesar reper contrastiv pentru publicistica polemică (şi nu numai) a lui Eminescu. O radiografie a sistemului retoric maiorescian se află în lucrarea lui N. Manolescu, *Contradicţia lui Maiorescu*, ediţia a II-a, revăzută, Editura Eminescu, Bucureşti, 1973.

22. *Contraziceri? loc. cit.*, p. 306.

23. Pompiliu Constantinescu, *Recitind proza politică a lui Eminescu*, în *Scrieri*, 2, E.P.L., Bucureşti, 1967 pp. 541–542.

Poezie și adevăr

Privită în ansamblu, publicistica eminesciană a fost o arenă unde — într-un spectacol fastuos, montat anume pentru public — *rațiunea analitică* a combătut vehement *rațiunea retorică*.

De câte ori se ivește ocazia, Eminescu își așază, cu nedisimulat orgoliu, oratoria publicistică în altă sferă decât cea obișnuită (cea a *opinabilului*), rezervându-i neutralitatea prudentă a științei și scrupulul metodic al disciplinelor exacte: „Cată să spunem câteva cuvinte asupra *metodului de cercetare a cestiunii etnologice și sociale* pe care l-am urmat, precum și asupra formei acestor studii" (XII, 319). În același articol se pledează chiar pentru o scriitură „albă" *sui generis*, în care să nu fie *vizibil implicat* nici un subiect enunțător: „Să presupunem că așa ar fi. Că autorul acestor șiruri e nebun, e bun de legat și de dus la Mărcuța.

Rămâne mai puțin adevărat ceea ce a zis? Asta-i cestiunea. Daca ceea ce a zis autorul e adevărat, ceea *ce* a zis importă, nu *cine* a zis. Daca un nebun multiplică două cifre corect, este quotientul neadevărat, pentru că cel ce-a calculat are idei fixe sau halucinațiuni?

Daca un nebun constată, conform adevărului, că un perete e alb, devine peretele negru, pentru că nebunul i-a atribuit o calitate ce i se cuvine? [...]

Dar ne este cineva amic ori adversar, dar român sau străin, adevărul spus de noi rămâne același pentru toți. Ne mărginim la constatarea de fapte exacte și la rezumarea lor în adevăruri generale; *metodul nostru e cel urmat în științe în*

genere, în cele naturale îndeosebi. Oare supărarea bolnavului pentru că-i constatăm boala o modifică?"

Regula jocului pare a fi *adequatio rei et intelectus* (supunerea spiritului cunoscător la evidența realului), și cei ce n-o respectă sunt descalificați cu dispreț: „N-ar fi greu de polemizat în ziaristică — se plânge poetul — dacă am avea a face cu rațiunea. Cine nu poate să înțeleagă, aceluia îi mai putem subveni lipsurile traducând ceea ce voim să-i zicem în termeni mai concreți, dar pentru cine voiește să nu înțeleagă mijloacele de înduplecare nu sânt argumentele minții, ci cu totul altele." (XI, 38)

După cum se poate observa, o vocabulă insistentă în paginile publicisticii eminesciene este ADEVĂRUL. Departe de a se scălda într-un vag conotativ, cuvântul are un înțeles precis, aproape „tehnic". De câte ori se ivește prilejul — ca în pasajul de mai sus — poetul trimite prompt la universul de referință în care trebuie interpretat. Angajat într-o polemică de durată cu revista *Românul*, Eminescu, pe atunci redactor al *Timpului*, denunță prestidigitația verbală a adversarului, sub cuvânt că acesta nesocotește exigența esențială a *exactității*, substituindu-i o simplă *competență argumentativă*. Comentariile acide pe marginea exactității sau inexactității „celuilalt" sunt numeroase. Într-un rând se contestă atât validitatea sistemului de gândire, cât și cea expresivă a publicisticii de la *Românul*: „Confrații noștri cată să știe că vorbele au un înțeles oarecare, al lor propriu, și că nu se poate substitui, așa, după plac, una alteia. Știm foarte bine că generația roșie vorbește și scrie așa ca și când vorbele n-ar fi având nici un înțeles. Și nu-l au în capetele ei. Procesul substanțial al gândirii nu se petrece deloc înlăuntru-le; nu se învârtește în ele decât moara de vânt a sunetelor articulate, nu compararea și coordonarea substanțială a ideilor ce corespund cu acele sunete articulate. De aceea, noi zicem «Românie», și-n capul lor răspunde «Phereky-des», ca și când termenii ar fi echivalenți." (XII, 405)

Eminescu pretinde chiar polemicii să se păstreze în limitele raționalului, ale adevărului verificabil, ale bunei-credințe. Din incompetență, eventual cu rea-credință, Rosetti și comilitonii ar devia spre zone mult mai agreabile, unde

nu trebuie să te supui probei faptelor: „În loc de a dovedi o teză, în cazul nostru *în loc de a dovedi prin fapte* că dreapta voieşte trecutul, de unde ar rezulta în adevăr că e reacţionară, se aleg în discuţie din capul locului numiri, adică vorbe, care cuprind în sine deja concluziunea şi din a căror analiză lexicală să rezulte ceea ce mai întâi ar fi trebuit, după toată buna cuviinţa, să se dovedească. Nepărtinitorul zice «cult» sau «religie», amicul cauzei zice «pietate» sau «beatitudine dumnezeiască», adversarul zice «bigoterie» sau «superstiţie». Nepărtinitorul zice «preot», d. Sihleanu zice «pochi». Astfel, cei ce discută, trădează, prin chiar alegerea termenilor, intenţia pe care o au.

E într-adevăr trist ca nişte *apucături sofistice*, atât de vechi şi atât de cunoscute fiecăruia, încât de la întâia vedere sar în ochi, să poată avea o influenţă asupra convingerii oamenilor." (XI, 171)

Rânduri ca cele de mai sus fac o diferenţă între „adevăr" şi, respectiv, „meşteşug", acesta din urmă fiind asimilat unui instrument al erorii. Anatema aruncată ritual de Eminescu asupra retoricii nu pare prin nimic deosebită de „teroarea"[1] dezlănţuită de romantici, care pretindeau, cum se ştie, cuvântului să se facă pur şi simplu una cu lumea.

Numai că... *Jupiter tonans*, care excomunică retorica, uzează el însuşi de un dispozitiv retoric bine pus la punct şi funcţionând ireproşabil. Analiza strânsă de text arată ce tribut plăteşte poetul meşteşugului atât de hulit. Gazetăria sa recurge la procedee clasate şi mizează curent pe *ingenium*. De câte ori e cazul, chiar recuzita „apocaliptică" a adversarului este — fără remuşcări — refolosită...

Strălucitoare, derutantă — aşa cum îi pare lui Iorga[2] sau lui Ibrăileanu[3] — gazetăria eminesciană atrage atenţia şi prin caracterul ei paradoxal. Salturile ei între planuri, incompatibilităţile flagrante pe primul îl încântă, iar pe cel de-al doilea îl provoacă să caute explicaţii naive.

Spirit disociativ şi exact, Lovinescu vorbeşte despre o ideologie clădită pe baze sentimentale, recurgând la o expresie lirică şi pamfletară.[4]

Contradicţia este de domeniul evidenţei. Care să fie explicaţia? Îl ia pe Eminescu, pur şi simplu, gura pe dinainte

în focul frecventelor polemici, care îl stimulează să se lase în voia dispozițiilor umorale, uitând de principiile solemn invocate? Să fie, oare, recursul ritual la „metod" un simplu subterfugiu retoric? Răspunsul se află în lectura fără prejudecăți a textelor. Tactica subtilă a lui Eminescu este însoțită de umbra unui *discurs explicativ* (meta-retoric), spulberând orice îndoială asupra rosturilor ei. Poetul pășește, de altfel, pe o cale bătută. În decursul îndelungatei epoci de decădere a retoricii, n-au lipsit cei amatori să găsească argumentele necesare reabilitării „artei probante".

Cel ce voiește să împace *adevărul* și *rațiunea retorică* trebuie mai întâi *să le redefinească*. Este exact ce face Eminescu.

Mai întâi în partea *adevărului*. În planul înalt al principiilor, universalul spre care tinde poetul păstrează o deschidere către lumea mai palpabilă și mai modestă a experienței: „Zeița rațiunii credea, în Apus, să pună lumea în orânduială numai prin propriul aparat al deducțiunilor logice, ale căror premise nu erau bazate nici pe experiență, nici pe organizația înnăscută a statului și a societății..." (XI, 18)

La fel ca Maiorescu, Eminescu joacă decis pe cartea logicii, și de carența ei nu uită niciodată să-și acuze adversarii. Este însă vorba de o logică aparte, căreia i se pretinde girul eficienței practice: „...însă modul e atât de general, inculparea e de o natură atât de metafizică și de subțire, încât nu ne fac nici o supărare și nu ne servesc cel mult decât ocazie pentru a arăta adevăratele noastre idei generale, adevăratele noastre convingeri supreme, deși — în treacăt observând — nici o idee generală, ca convingerea logică, nu e nici bună, nici rea, ci devine bună sau rea prin aplicarea ei". (3, 224–225)

Principial presupus (reper *ab quo*), logicul este totuși mai curând esoteric, rezervat inițiaților. (Adevăr vădit și în oratoria aulică a lui Maiorescu, preocupat prin excelență de stringența logică.) Pentru a coborî la îndemâna publicului, de care Eminescu este adânc preocupat, logicul trebuie „sensibilizat" *prin exemple*: „De aceea, nu e vorba o repetăm — de principiile voastre sau ale noastre generale, e vorba de aplicarea lor concretă. În aplicarea concretă sunteți minci-

noşi, neoneşti, perverşi, ignoranţi, în concret sunteţi oameni de nimic, nu în abstract, căci abstracţiunile ca atari nu sunt nici bune, nici rele, ci moralicește indiferente. Geaba un cizmar va avea principiile cele mai frumoase, dacă nu ştie să-şi facă treaba lui, cizme bune; geaba d. Brătianu ca financiar va avea principii liberale şi umanitare, dacă nu ştie treaba, pentru care s-au chemat finanţele." (3, 229)

Adevărurile orgolioase capătă la Eminescu în mod necesar *„figură"*, colorându-se familiar şi devenind certitudini confirmate de istorie: „...Deosebirea — pune Eminescu punctul pe i — este că liberalii iau în sens absolut ideile citite şi nerumegate din autori străini, pe când pentru noi adevărurile sociale, economice, juridice nu sânt decât adevăruri istorice." (XI, 51)

Pentru trebuinţele imediate ale oratorului, calea cea mai scurtă către adevăr rămâne *cea tangibilă, a exemplului*. Deşi funcţionează în continuare drept criteriu de valoare, *Raţiunea* este, în practică, înlocuită cu *Certul. Tot ce s-a probat în timp este adevărat*. Printr-o mutare de maestru, Eminescu echivalează *„metodul" ştiinţific* cu *argumentul probant*. (Unei arme ştiinţifice i se substituie unealta retorică.) Aceasta este reforma esenţială întreprinsă în partea Adevărului.

De partea Meşteşugului se cere una pe măsură.

În articole, Eminescu echivalează frecvent retorismul cu pura inflaţie verbală. În focul polemicilor, adversarii sunt acuzaţi că îşi îngăduie derogări regretabile de la o normă la care poetul ţine mult: proximitatea vorbei cu fapta. Nu e greu de observat că avem de-a face cu un principiu de cea mai pură descendenţă pragmatică. Poetul-gazetar se arată interesat de potenţialul performativ al cuvântului, de forţa lui ilocuţionară (cum stipulează numita disciplină): „Căci aceste idei ne sânt cunoscute de mult; oricine a pus mâna pe un tractat de istorie ştie când şi de către cine s-au zis.

Acestea sânt ideile, acestea sânt chiar expresiunile cu cari cei mai nerușinaţi, cei mai nebuni conducători ai Revoluţiunii celei mari a Franţei, aţâţând mulţimea, o precipitau ca să omoare pe adversarii lor.

Aşa vorbea Marat ca să împingă la asasinarea lui Ludovic al XVI-lea; aşa a vorbit Danton ca să asasineze pe pri-

zonierii politici, așa vorbea Robespierre ca să provoace omorul girondinilor, al lui Danton și al partizanilor lui.

Cu aceste idei s-au săvârșit toate măcelurile cari au acoperit de rușine Revoluțiunea cea mare a Franței și cari au condus la moarte tot ce a avut Franța mai inteligent și mai patriot!

Dar toate acestea se petreceau în timp de anarhie, într-un timp în care discuțiunile între partide se terminau prin omoruri, în care pasiunile erau surescitate și, daca nu-l omorai tu pe adversarul politic, te omora el pe tine, timp în care domnea despotismul mulțimei.

Dar noi trăim, mulțumită lui D-zeu, în bună pace, și dezbaterile de la noi se termină nu pe guilotină, ci în sălele de alegeri.

Ce caută *acest limbaj desfrânat în mijlocul unei societăți liniștite*? La ce extreme voiesc oamenii aceștia să conducă pe credulii lor partizani? Care este educația ce voiesc a face acestui popor? Ce idee vrea să dea lumii de această țară?" (XII, 184)

Discursul metatehnic eminescian identifică prompt filiațiile tipologice ale retoricii adverse. Eminescu se dovedește conștient de potențialul performativ enorm al cuvântului — eficient și funcțional — într-un context care justifică dilatarea verbală. Împotriva tuturor aparențelor, simpatiile sale vor fi mers către jargonul Revoluției franceze mai curând decât spre mizeria maimuțărelilor epigonice cărora li s-a tăiat cordonul ombilical ce le lega de tumultul istoriei. Oricât de emfatică, oratoria Revoluției era „secretată" de evenimente ținând publicul cu respirația tăiată, pe muchea de cuțit dintre viață și moarte. Deși din rațiuni morale o înfierează, Eminescu jinduiește în taină după vremea când „a zice" însemna „a face".

Înțelegem, astfel, că transparența pe care poetul o revendică insistent pentru vorbele sale nu înseamnă dispreț pentru meșteșug. Cuvântul poate să farmece, cu condiția să-și tragă seva din act. Avem în Eminescu un adept declarat al retoricii lucid și conștient orientate pragmatic.

Făcând bilanțul, Eminescu vede în retorica publicistică o formă de a acomoda convenabil *pe certa scire cu recta operari*.

Nu este, cum am mai spus, o cale neumblată. De-ar fi să ne gândim numai la Giambattista Vico. În plină degringoladă a retoricii, Vico, autor al unor faimoase *Orazioni inaugurali*, găsește o formulă proprie de împăcare a *competenței argumentative* cu *rațiunea analitică*.

Eminescu și autorul *Științei noi* recurg, în linii generale, la același subterfugiu. *Din științele exacte, „metodul"* — de la care ambii se revendică orgolios — *este transferat, aclimatizat, pe terenul istoriei, al filologiei și chiar al literaturii, cărora li se acordă valoare probantă*. Grație unei suite de ajustări abile, pentru unul ca și pentru celălalt, „umanioarele" dobândesc demnitate de discipline exacte, în așa fel ca Platon să se poată împăca cu Tacit.

*

O expertiză atentă a publicisticii lui Eminescu arată limpede că rețeta sa este un fel de *Logică a exemplului* care se bizuie pe *Auctoritas* și a cărei armă imbatabilă este *Citatul*. Chiar și stilistic vorbind, demonstrația eminesciană este turnată în tiparul lui PRECUM... TOT AȘA.

Obstinația — frecvent remarcată — cu care gazetarul evadează în necuprinse zări istorice nu are rolul de a declanșa vreun resort emoțional sau de a introduce în discuție un ingredient de pitoresc. Eminescu folosește o strategie recomandată de retorici: recursul la așa-numita *auctoritas*: „Astfel înțelege societatea modernă misiunea statului român; astfel rezultă ea din istoria noastră; astfel a fost concepută chiar de către întemeietorul neamului românesc." (3, 207)

Autoritatea *probată* și *deci probantă* a lui Traian („întemeietorul..."), a lui Vodă Cuza sau a lui Vodă Ghica, a lui Miron Costin sau a lui Varlaam susține campania persuasivă în care poetul se implică total: „Bietul Varlaam, mitropolitul Moldovei și al Sucevei, care în înțelegere cu Domnii de atunci și c-un Sinod general al Bisericei noastre au întemeiat acea admirabilă unitate, care-a făcut ca limba noastră să fie aceeași, una și nedespărțită în palat, în colibă și-n toată românimea. [...]

Dar Varlaam era un prost. În zilele noastre nici membru la Academie n-ar putea să fie." (3, 257–259)

Sub acoperirea aceleiași funcții se pot face salturi spre modele mult mai depărtate în timp și spații: „Atena era un petec de pământ și totuși numai din comorile ei și-a luat împărăția lui Alexandru comorile măririi." (3, 206)

Adversarul este de-a dreptul strivit de avalanșa de probe istorice. Se aduc să depună la bară martori oculari („Paul din Aleppo spune că..."), se administrează, de cum se ivește ocazia, dușul rece al cifrelor. La Eminescu, imaginea pilduitoare a istoriei este confecționată din date seci și prozaice (economice, demografice sau topografice).

Într-un adevărat articol-lecție, se revelează, pe de o parte, utilitatea datelor pozitive pentru consolidarea valorii probante și certifiante a discursului; pe de alta, se deschid perspective asupra funcției reale îndeplinite de sistemul de referință istoric în argumentația eminesciană: „Pentru că publicul român, ca orice public din lume, trăiește în prezent, și puțini, prea puțini se interesează de trecutul țării lor ca să știe cum au stat lucrurile acum douăzeci, treizeci de ani. Astfel, oricine în țara noastră căruia i-a-nălbit barba, poate spune câte-n lună și-n soare despre pretinsele sale merite și prea puțini se vor găsi cari *să-i controleze* vorbele. «Românul» ca organ, d-nii Brătianu și Rosetti ca oameni politici au contractat obiceiul de-a așterne în socoteala trecutului tot ce le dorește inima și, făcând meseria aceasta de precupeți de vorbe mari zece ani de-a rândul, au ajuns să crează poate ei înșii ceea ce spun. Noi nu ne-am mira — am mai spus-o și altă dată — dacă roșii ar pretinde într-o bună dimineață că ei au creat universul și că D-zeu a avut un rol cu totul secundar la treaba aceasta..." (XII, 22)

Eminescu glosează pe marginea modurilor de utilizare a argumentului istoric cu funcție probantă. Este unul dintre textele demonstrativ-negative, din care aflăm cum anume se poate *manipula* în mod distorsionant istoria. Trecutul — ni se explică pe larg — poate fi schimonosit verbal prin emisia de alegații *incontrolabile faptic*. Este întotdeauna imputarea esențială adusă de Eminescu preopinenților săi, „precupeți de vorbe mari", punând în seama istoriei „tot ce le dorește inima". Principala probă a competenței în materie este pentru poet abilitatea și profesionismul în *mânuirea*

certului. Carența adversarului la ambele capitole este adesea șarjată: „Are haz «Românul».

Pe cât timp d. C.A. Rosetti se mărginea să-și arunce în lume logosurile apocaliptice sau d. Costinescu apărarea celei mai populare cestiuni, a răscumpărării, lucrul era mai puțin glumeț; ba fondul discuțiunii: îmbogățirea patrioților prin pensii reversibile și prin speculă la bursă asupra hârtiilor ce se făceau 18 și aveau a se cumpăra cu 60 la sută, fondul zicem, era chiar foarte trist și dezgustător.

Acum însă «Românul» face istorie, și istorie națională.

E tocmai ca și când Offenbach ar scrie mitologie greacă, și d-ra Louise Michel *Viețile Sfinților*." (XII, 40)

În operația eminesciană de *despărțire a apelor*, etalarea propriei rețete de manipulare a trecutului ocupă un loc remarcabil. Ilustrativ este articolul din 7 februarie 1881, apărut în *Timpul* cu titlul *Repede aruncătură de ochi asupra proiectului de buget pe anul 1881-1882* (XII, 55–59), însoțit de un *motto* semnificativ *„Amicus Plato, sed magis amica veritas"*. „Facem o declarație din capul locului — începe poetul. Scriind aceste observații, n-am avut nicicum în gând a face un articol de politică militantă; am avut numai un singur scop, acela de-a atrage atenția bărbaților competinți și, prin poziția lor actuală, în putere de-a pune capăt unei situații care a durat deja prea mult. Și este timpul, cred, sosit a lăsa politica la o parte când este vorba de finanțele statului. De-aceea, toate țifrele ce le arătăm sânt culese numai *din izvoare oficiale*. Scriind aceste rânduri, n-am avut în vedere decât *bugetele, situațiile date de Ministerul de Finanțe* și declarațiunile Înaltei Curți de Compturi, prin urmare, nici o singură țifră nu este fantazie sau măcar puse în dubiu: sânt țifrele oficiale care vorbesc."

Uimește „metodul" cu care poetul se dedă unei adevărate prestidigitații statistice, construind din eșantioane cifrice aflate la îndemână structuri inteligibile și elocvente: „Noi am luat și am cercetat toate evaluările bugetare și încasările efectuate de la 1862 încoace și le-am așternut în alăturatul tablou anex no. 1. Avem astfel trei periode distincte de câte cinci ani fiecare.

Period 1862–66, epoca înainte de Constituțiunea actuală

Period 1870–74, epoca guvernului conservator și

Period 1875–79, epoca guvernului liberal."

Tot ce urmează probează o tehnică pentru care sociologii vremii ar fi avut de ce să-l invidieze. Este de reținut prioritatea de a proiecta datele seci într-un *scenariu semnificativ*. În alcătuirea statistică, perspectivele deschise către orizontul trecutului au un rol „revelator" sunt deci hârtia de turnesol pe care sensurile se desluşesc cu claritate: „Dacă ne aruncăm ochii în trecut, vedem cât de hazardată este această promisiune, deşi atrăgătoare. În adevăr, Horațiu a zis: «*Nil mortalibus arduum est*» («Nimic nu este imposibil muritorilor»), dar Horațiu nu cunoştea sistemele noastre financiare; a pretinde că deschiderea creditelor, extraordinare şi suplimentare în un an, să se mărginească la 300.000 lei este a nu cunoaşte istoria noastră financiară. În bugetele noastre, creditele suplimentare şi extraordinare au jucat totdauna un mare rol, şi lucrul este altfel foarte lesne de înțeles; căci într-o țară nouă, care se organizează şi vrea să recâştige timpul pierdut spre a se pune în nivel cu civilizația secolului, se ivesc pe tot momentul necesități nouă, pe cari prevederea guvernanților nu le-a putut prevedea. [...]

În acest sens, tabloul aici anexat sub nr. 3 prezintă şi un interes istoric: la orice mişcare politică creşte şi suma acestor credite; astfel: consecințele loviriі de stat din 1864 se traduc în anul următor cu o sumă de peste 12 milioane credite suplimentare şi extraordinare... ş.c.l."

Convertind, atunci când e cazul, „elocuența trecutului" — cum spune tot el — în date statistice, publicistul o transformă într-o unealtă a lui *Quod erat demonstrandum!*: „Terminând acest repede studiu asupra bugetului prezentat Camerii pe 1881-1882, dorim ca onor. comisiune bugetară să nu se lase a se amăgi de *mirajul excedentelor şi echilibrărilor iluzorii* (*s.a.*), ci mai bine, aruncând o privire în trecut, să se sperie de fantasmele *deficitelor reale*." (*s.a.*) (XII, 59)

Voluptății statistice îi vine frecvent în sprijin răsfățul citării de informații revelatoare, spicuite avizat din documente, acte de arhivă etc. „Acestea — ripostează cu indig-

B.C.U "M. EMINESCU" IAŞI

nare într-un rând poetul — nu sunt erezii istorice, precum binevoiește a glumi «Românul», făcându-se că uită cum că citām acte autentice. De altfel, întreg articolul în cauză este un colaj de extrase din documente referitoare la Tudor Vladimirescu." (XII, 285)

Sau, în altă parte: „Pentru a ilustra teoria noastră, am citat vorbele autentice ale lui Matei Basarab." Și, mai departe, după exact același sistem: „Acestea le spunea la 1639 Matei Vodă.

La 1669, Radu Leon Vodă zicea..." (XII, 276)

Putem dar conchide că excursul istoric este, practic, asimilat de publicistul Eminescu *paradigmei Citatului*.

Chiar și cantitativ vorbind, ponderea decisivă o deține în oratoria de presă a poetului acel capitol al retoricii care se numește GNÔMÈ. În sensul ei originar, *gnômè* — adică *citarea retorică — ține de planul înalt al adevărului, indiferent de unde și-ar trage sursele*. Iar la Eminescu, sursele acestea sunt extrem de diferite. Pe căi divergente uneori, poetul asimilează și preia un material heteroclit, supunându-l unui proces de *reconvertire* funcțională.

*

Într-un *continuum difuz al citării*, se omologhează documentul istoric și etalarea emfatică de *informații pozitive* simplei *anecdote* istorice puse în seama lui Vasile Lupu, *fabulelor* animaliere (eventual culese din Donici), *istorioarelor orale* de tot felul și, la rigoare, *basmelor*. În mod curent, articolele eminesciene sunt montaje ingenioase de aluviuni, unele de-a dreptul incompatibile după canoanele simțului comun.

Iată, spre ilustrare, un articol din 1881 (XII, 43–46), construit evident conform acestui *principiu omogenizant* conceput ca o lecție — de istorie și, în același timp, de retorică — administrată (nu fără o anume voluptate malițioasă) veșnic culpabilizatei gazete *Românul*: „Erodot al «Românului» continuă cu autopsia istoriei naționale, și se-nțelege că orice Domn bun întâlnește în cale e reacționar, e turcofil, iar oricare taie capetele boierilor e național și liberal.

Presimțisem că și Mihai Viteazul, și Matei Basarab vor fi trecuți în registrul negru, iar Mihnea cel Rău și Mircea

Ciobanul, descendenții armașului Dracea, vor fi schimbați în martiri ai libertății poporului."

Urmează un mozaic de decupaje documentare privind avatarurile istorice ale legii cunoscute drept *Glebae adscriptio* (legarea de pământ a locuitorului) și servind unei schițe „asupra originilor proprietății imobiliare în Țările Române", însoțită când e cazul de excursuri lexicografice și de precizări filologice docte. Se produc revelații pozitiviste privind vremea lui Vlad Țepeș, a lui Vodă Brâncoveanu sau a lui Matei Basarab. Îndeosebi, acesta din urmă beneficiază de un material ilustrativ fastidios. Anecdota orală și atestatul documentar stau alături de imaginea plastică, toate diriguite convergent de poet în matca unui „elogiu" construit după cele mai pretențioase canoane retorice: „Cu ochii lui Paul din Aleppo îl vedem pe bătrânul Domn jucându-se cu copiii de pe stradă și aruncându-le bani din balconul curții de la Târgoviște, cu aceiași ochi îl vedem întins în sala cea mare a palatului, cu fața bătrână descoperită și cu ochii închiși, îmbrăcat în haine regale cu nasturi de aur și blănițe cu samur, iar de la cap până la picioare un giulgiu subțire de mătase albă c-o mare cruce de aur. Patriarhul Antiohiei — un arab — citea rugăciunile mortuare sub lumina făcliilor mari de ceară. Om care nu știuse altă limbă decât cea românească, om de-o nepilduită vitejie personală și de un nepilduit patriotism."

Finalul *„laudei"* ridică pe domnitor pe un piedestal hagiografic: „Matei Basarab era sfânt și de aceea avea darul clarvederii. Poate că, în noaptea viitorului, ochii sufletului său, a sufletului celui mai românesc care a existat vreodată, au întrevăzut caricaturi ca d-alde Giani, Cariagdi, Carada, C. A. Rosetti, ba a întrevăzut poate și... politica și aliațele lor."

Contrapus polemic tehnicii practicate de „Erodot" al „Românului", excursul eminescian este un *macrocomplex citațional*, alcătuit prin aglutinarea, apoi prin nivelarea unor elemente discrete.

Un text ilustrativ (XII, 105–106) pornește de la valoarea emblematică a unui basm din colecția Ispirescu — *Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte* — pentru a sublinia funcționalitatea emfatic euristică a istoriei. Eminescu nu

pierde prilejul să-și comenteze tehnica, într-un „discurs asupra metodei" *sui generis*: „când ne uităm cu binoclu, ne pare scena foarte aproape, când îl întoarcem, ea ne pare foarte departe. Dac-am întoarce binoclul istoric spre anul 1654, la încoronarea lui Constantin Basarab, fiul lui Radu Șerban, am vedea tot piesa de azi, jucată în alte costume, am vedea pe ulițe mese cu câte un grămătic și la ele cei 100.000 de dorobanți și seimeni, depunându-și jurământul asupra formulei."

Reținem metafora revelatoare a memoriei: ocheanul, un fel de *figură* a lui Gnômè. Ca și referirile la relația tipic eminesciană trecut-prezent, în care primul îl „conține" întotdeauna, anticipator, pe al doilea motivând scenariile proiective. Autorul articolului nu uită să reproducă *ad litteram* textul jurământului, urmat de un extras din *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*. (De reținut: un compendiu didactic și, mai ales, un text *de autoritate*.) Se mai exploatează un document manuscris păstrat la Putna, descriind coroana lui Ștefan cel Mare, prilej pentru o schiță de portret în tușe fine, preponderent nominale, puse în tempo susținut, cu mare economie de pastă verbală: „Capul ce stă sub această coroană e mare, fruntea largă, ochii mari, pe jumătate închiși, căutătura tristă și întoarsă oarecum în sine însuși, sprâncenile lungi, nasul fin, fața lungăreață și palidă, barba mică și neagră în furculiță, părul capului lung, acoperind spatele și umerii.

E Ștefan cel Mare, zugrăvit la anul 1456. Pe piept îi atârnă un lanț scump care se-ncheie într-un engolpion de aur..."

Se observă așezarea în plan unic a elementelor heterogene structural și omogene funcțional: autoritatea istorică documentară și istorisirea (cu diverse variante), care, la rigoare, poate fi un... simplu basm.

Ca instrument al citării retorice, basmul nu este de disprețuit. Stă dovadă tratamentul neașteptat aplicat cunoscutului *Tinerețe fără bătrânețe*... În publicistica eminesciană, fabulația în cauză este invocată în două rânduri. O dată în textul analizat mai sus: „Între legendele noastre naționale e una (în colecția Ispirescu) de străveche origine, desigur, și de o mare adâncime." Altă dată este ridicată la rangul de

„mit semnificativ al poporului nostru" (3, 276): „Unul dintre miturile cele mai semnificative din câte a păstrat poporul nostru este următorul..." (Urmează, practic, o repovestire, mult mai amplă decât în prima variantă.)

Fabulația este prelucrată de poet potrivit trebuințelor proprii și, mai ales, adaptată istoric. Se uzează abundent de anacronism. Ieșind din anonimatul exemplar rezervat de basm, eroul declară: „Nu țineți voi minte că acum cinci sute de ani mă pusese Mircea Vodă singur în pustietatea aceasta plină de păduri, în mica cetățuie a Dâmboviței, de țineam piept tătarilor de pe Ialomița?" (XII, 105)

A doua oară, utilizarea citațională este introdusă de cunoscuta formulă precum... tot așa: „Cam astfel pate și geniul neîmbătrânit al istoriei românilor. Dacă acest geniu ar veni astăzi sub forma lui Mircea cel Bătrân și ar zice: «...eu v-am dat independența țării, căci după ce am înfrânt oștirile turcești, m-am supus împăratului sub condiții, care au trebuit să vă păstreze țara și naționalitatea», mulți ar lua în râs pe bătrân. (Este vorba, se înțelege, despre însuși protagonistul poveștii în versiune eminesciană.) Dacă același geniu sub forma lui Cuza Vodă ar zice: «...eu v-am dat toate drepturile câte le aveți astăzi, și numai datoria publică de șase sute de milioane e meritul vostru de patrusprezece ani încoace», roșii i-ar răspunde: «că înainte de a se pripăși un fanariot în strada Doamnei, nu existau asemenea idei.»"

Însuși faptul că Eminescu recidivează atestă intrarea materialului — indiferent de proveniență — în creuzetul *gnômè*-ului. Întreg textul pe care se grefează, basmul în cel de-al doilea exemplu, nu este decât un mozaic, aspirând ca un leviathan stilistic citate din documentele independenței noastre, dar și o banală anecdotă episcopală.

Consecvent în a-și însoți practica de un discurs autoreflexiv (deseori cu finalitatea didactică), Eminescu aplică altora lecții usturătoare de citare. Procedeul rimează cu ținuta DEMONSTRATIVĂ a retoricii eminesciene considerate global.

În fața unui nefericit numit Crăciunescu, — victimă ocazională și profesor cu pretenții —, se restaurează osten-

tativ şi se tălmăcesc cum se cuvine pasaje din Marc Aureliu sau din Juvenal.

În ziaristica lui Eminescu, procesul Crăciunescu are mai multe înfăţişări. Într-o primă instanţă se incriminează un plagiat (*Şcoala normală superioară*, I–XII, 18–19). Cazul este folosit iniţial pentru a ilustra un citat: „...căci ce autoritate ar mai putea inspira studenţilor un asemenea plagiator... care ne confirmă o dată mai mult vorba învingătorului de la Iena: «Omul nu e decât o ţifră ce n-are valoare decât prin poziţiunea ce ocupă»".

Cea de-a doua înfăţişare a procesului survine după încercarea — neinspirată — a victimei de a se apăra (*Şcoala normală superioară*, 2-XII, 30 ş.u.). Dialogul aduce aminte frapant de polemica lui Maiorescu şi V.A. Urechia: „Ce susţine şi ce combate Marcu Aureliu în cartea I a confesiunilor sale? Laudă pe profesorii casei sale, mulţămeşte strămoşului său că nu l-au lăsat să frecventeze *şcoalele publice* (*s.a.*) pe cari le *critică* (*s.a.*) cu înverşunare. Cu totul altfel interpretă d-l Crăciunescu acest paragraf — consecuenţă naturală a celor ce fură cuvinte când nu le au — d-sa atribuie lui Marc Aureliu *părerea care convinge singură, fără să facem apel la istoria omenirii, de importanţa rolului ce a luat şcoala ca factor de civilizaţie în constituirea civilizaţiei unui popor (s.a.)*. Ciudată literatură clasică! *Et nunc plaudite vos Romani*, am putea zice colegilor săi de facultate."

Eminescu descoperă cu iritare că, la urma urmei, preopinentul său *îi copiază tehnica preferată:* mai precis, recursul la *Auctoritas* şi la citarea retorică. Prinzând din zbor un citat din La Bruyere, pe care partea adversă se aventurase candidă a-l folosi ca argument pledant în sprijinul său, poetul îl întoarce cu dibăcie, astfel încât ajunge a portretiza pe imprudent: „Sărmanul La Bruyere, şi pe dânsul l-a chemat în ajutor pentru ca să-l mutileze ca pe împăratul filozof. Se vede că d. Crăciunescu crede că a rupe şase cuvinte dintr-un paragraf şi a le aşterne pe hârtie este a produce argumente? Se poate pentru plagiatori; noi însă completăm paragraful citat din La Bruyere, chiar abuzând peste măsură de spaţiu, sperând că cel puţin acum s-o umili îngâmfatul nostru pedant. [...]

Socotim că n-am putea să zugrăvim mai bine pe ilustrul nostru contradictor de cum o face La Bruyere! Să-l mai invoace şi altă dată în susţinerea tezei sale!"

Ca şi la Maiorescu, execuţia decurge cu sânge rece şi cu vădită morgă profesorală (tocmai pentru a contesta veleităţile didactice ale celuilalt): „A legitima deci plagiatul, invocând autoritatea lui La Bruyere ori Voltaire echivalează cu a căuta cristianismul înainte de Crist. Strânsă logică, profundă erudiţie!"

De la înălţimea unei catedre imaginare, în final, se administrează, grav, o lecţie exemplară de citare, menită să tranşeze triumfal litigiul: „Totuşi, d. Crăciunescu continuă a fi maestru de conferinţe, profesor de facultate, ba, culmea indiferenţei, ne trămite după opt zile de matură gândire un monument întreg de... platitudini şi de neesactităţi şi o jumătate de citat din La Bruyere. N-avem oare dreptul să raportăm asupra acestor vremuri ciudate ceea ce George Sand scria după 1840 într-un moment de amărăciune: «*Que notre Epoque est bête et triste, sans grandeur et sans prestige. Si, au moins, elle était bonne et honnête, on lui pardonnerait d'être ennuyeuse; mais elle est entre les mains des juifs et, si Jésus revenait, ces gens là le remettraient en croix.*»"

Prin urmare, Eminescu lucrează totdeauna cu cărţile pe masă, făcând din „Metod" *un obiect de studiu şi de interes în sine*, scoţând chestiunile de procedură din regimul accesoriului şi al podoabei (*ornatio*) şi convertindu-le într-o chestiune de fond.

*

În panoplia unde poetul păstrează armele citării, alături de statistici aride şi de acte parafate, îşi mai află locul, *mituri, istorisiri şi istorii, referinţe literare* ample, precum şi un discurs sapienţial, împănat cu sentenţii latine şi complinit frecvent de o paremiologie bogată (de regulă moldovenească, introdusă adeseori prin „vorba ceea", după reţeta aplicată de Creangă). Uneori, poetul răstoarnă, practic, funcţia ilustrativă a citatului, care nu mai sensibilizează textul, ci se lasă concretizat şi tălmăcit de el.

Tehnica preferată de lucru este „ilustrarea comparativă", conform schemei demonstrative de tipul „precum... tot așa": „Se închină omul întotdeauna și în tot locul?

Precum nu se întâmplă asemenea evenimente în tot minutul și în tot ceasul, precum cineva nu recitează toată ziua «crezul», cu mătăniile în mâini, tot astfel nu înțelegem ca să fie silit a-și face toată ziua profesia de credință politică, de a discuta în toată ziua ideile generale de credință, pe când toată viața noastră omenească consistă dintr-o serie de acte și de aplicațiuni cu totul speciale." (3, 224)

Există în articole o pendulare euristică savant gradată între concret și abstract. Textul din care am citat mai sus este o mostră de articulare între cele două registre aflate în regim de sprijin mutual. După o serie de considerații politice principiale, ținând de programul liberal și, respectiv, conservator, Eminescu decide să efectueze un picaj în palpabil: „Să luăm însă *pilde cu totul concrete*.

E trebuință de cărți de școală de ex., și într-adevăr, zecile de mii de cumpărători ai acestei cărți, școlarii, fac această afacere foarte sigură și lucrativă. Toată lumea — chemată și nechemată — scrie cărți care de care mai rele, și mintea a sute de mii de cetățeni viitori se-ncarcă în lucruri abstracte și încâlcite, cu noțiuni inexacte. Este sau nu de datoria statului să protegă exclusiv cărțile bune și să înlăture cele rele, adică să protegă libertatea de acțiune a pedagogului celui bun, punând o stavilă nelegitimei pofte de câștig a scriitorilor celor răi? Sau figurat: este grădinarul dator a plivi buruienile cele rele dimprejurul plantelor roditoare care sunt în pericol de a se-neca? Desigur că da.

Am luat acest exemplu, pentru că el nu suscită supărarea nimănui, dar *asemenea livezi îmburuienate*, unde planta roditoare e înnecată prin concurența buruienilor rele, *se găsesc pe toate terenele, în administrație, în școală, în parlament, în presă, în economia privată și publică, pretutindeni. Precum gospodarul*, statul casei sale, își prășește porumbul de buruiene, *astfel statul*, gospodarul obștesc, cată să prășească buruienile rele dimprejurul plantelor sale roditoare. *Aceste exemple se pot înmulți la infinit.*" (3, 226–227)

Eminescu execută pendulări între diversele nuanțe ale sensibilului, folosind exemplul în exemplu (dacă putem să spunem așa), făcând detururi calculate și salturi abile, pentru a-și lua avânt și a ajunge — în fine! — din nou la politică, exact la chestiunea care îl interesase de la bun început, după cum înțelegem în fine: „Căci — ca să urmăm exemplul — cărți rele de școală pot fi mult mai ieftine decât una și bună. Dar cele rele umplu capul pentru toată viața cu idei false, cari aduc pierderi inteligenței și inimei, acea una și bună ține o dată pentru totdeauna mai mult, dar devine un îndreptariu al vieții.

Să traducem însă acest exemplu în viața practică a politicei.

D. Brătianu, cu consorțiul său de deputați pe sprinceană, votează concesia Stroussberg... ș.c.l."

Tactica de *sensibilizare a Adevărului* prin ocolire cu ajutorul exemplificărilor în *cercuri concentrice* ajunge totdeauna fără greș la țintă. Despre ea poetul-gazetar vorbește, într-un rând, în mod deschis: „Aceste adevăruri le-am expus în toate chipurile; mai subțire, mai de-a dreptul, mai în teorii abstracte, mai în figuri intuitive. Geaba. Inscripția de pe un templu antic «Cunoaște-te pe tine însuți» rămâne un problem nedezlegat pentru imensa majoritate a spiritelor omenești." (XI, 144)

Printre instrumentele demonstrației intuitive se prenumeră adeseori paradigmele mitologiilor (păgână sau creștină, fără discriminare).

Referiri la Cain și Abel se fac, de pildă, într-un articol intonat ca o profeție apocaliptică și construit în regim de lamento. Construcția mizează pe o gradație subtilă, unde referința biblică marchează climaxul și procură totodată unicul pivot justificativ al exagerării vădite: „*Vivat sequentes.* Trăiască gunoiul și pierde-vară a uliților Parisului, trăiască comuna română sub urmașii dinastiei, care stă în atâtea simpatice legături cu dinastia Rochefort din Franța și cu Radu Anghel din România. Trăiască cavalerii din industrie a căror îmbogățire din timpul războiului e un secret public și care merită cu toți a avea în blazoanele lor și împrejurul cinstitelor gâturi marele cordon al ordinului Sfintei Cânepe, în calitate de samsari de sânge și carne de om!

Da! Naţia a uitat tot sângele ce l-aţi lăsat corpului ei moleşit, după cum omenirea a uitat legenda lui Cain şi n-aşteaptă decât ocazia pentru a vă da la toţi, fără deosebire, pensii, reversibile." (XI, 212)

Declicul final, cu punctarea chestiunii concrete aflate, de fapt, în atenţia lui Eminescu („pensiile reversibile"), e născătoare de umor involuntar. Aceeaşi paradigmă biblică cu iz apocaliptic o regăsim şi în alt text: „Caine ce-ai făcut pe Abel? Sântem în drept a vă întreba. În timp de şase ani de când ţineţi puterea în mână, ce aţi făcut acest popor pe care l-aţi momit întotdeauna cu fraze sforăitoare şi care nu v-a întrebat niciodată de unde veniţi şi unde vă duceţi? Să v-o spunem noi, căci epoca răfuielii a sosit, o anunţaţi voi înşivă cu spaimă, ca păsările sălbatice ce ţipă speriate de apropierea furtunei." (XIII, 54)

Articolul cuprinde şi trimiteri sugestive la Sodoma şi Gomora sau la soarta femeii lui Loth: „Exemplul pornind de la cap, contagiunea s-a lăţit, cangrena a coprins parte din corpul social şi astăzi ameninţă să prăvălească naţiunea în prăpastie. [...]

Acum, uitaţi-vă fără voie în urma drumului parcurs şi, ca femeia lui Loth, rămâneţi împietriţi de groază."

Nu e nici un fel de contradicţie în nonşalanţa cu care Eminescu sare fără preaviz de la Istorie la istorisiri sau la mitologie, pomenind de cutumele zeului Saturn, trimiţând mereu la mitul biblic al lui Cain şi Abel sau la „soarta tragică a regelui Oedipus". Mitul este o istorie exemplară, intrând perfect în schema argumentativă de tipul „Aşa cum..." de care face uz publicistul în mod programatic: „Hotărât, e ceva din soarta tragică a regelui Oedipus în purtarea roşiilor. În Teba, în cetatea cu o sută de porţi, trăia acest nefericit rege care, fără s-o ştie, ucisese pe părintele său şi se cununase cu mamă-sa. Aflând de la oracolul din Delfi că ţara e bântuită de ciumă din cauza acestei crime nemaipomenite, pe al cărei autor nu-l ştia, a pronunţat cu mare furie o osândă asupra autorului... asupra sa însuşi. Astfel îi vezi pe roşii căzând într-o adâncă furie când îşi condamnă vorbele şi faptele lor proprii. Sânt momente de taină în viaţa oamenilor, când ei se sperie de ei înşii, când

descoper pe demonul relelor din ei şi-l blestemă orbeşte, neştiind că lovesc cu extremă cruzime în pieptul lor propriu." (XI, 445)

Livrescul este manipulat în cele mai abile chipuri. Sursele lui sunt heteroclite, Shakespeare, dar şi Vasile Alecsandri, Timon din Atena, dar şi Iorgu de la Sadagura: „Ne-am găsit beleaua cu nemţii. Cine cunoaşte repertoriul lui Alecsandri îşi va fi aducând aminte de farsa *Iorgu de la Sadagura* în care e un prestidigitator şi panglicar neamţ, care răspunde la numele hazliu de «Cocus Mocus Imperator». Acesta mănâncă foc, bea smoală, scoate panglici pe gură, se dă de-a tumba, dar politică, propriu vorbind, nu face încă. E neplăcut când diferitele meşteşuguri ale lui Cocus-Mocus se traduc în ziaristică, când o gazetă mănâncă foc, bea smoală, scoate panglici şi umblă pe frânghie.

Această impresie ne-o face «Bukarester Tagblatt»..." (XI, 380)

Citatul latin fraternizează cordial cu zicala cea mai neaoşă: „Vorba ceea: «Dă-ţi, popo, pintenii şi bate iapa cu călcâiele». Şi aceşti pinteni sânt rezerva pe care şi-o impune partidul..." (XII, 96). Sau: „Este o vorbă veche, care se adevereşte astăzi pentru noi din ce în ce mai mult: «Şi răul, adeseori, e bun la câte ceva»." (3, 157)

Numeroase articole demarează de la pilde, evocări livreşti sau istorice ş.a.m.d., amorsându-şi obiectul din aproape-n aproape. Pentru a se ajunge la Crăciunescu se pleacă de la Lucian din Samosata. Un articol despre căile ferate porneşte din orizontul unei pilde generalizante: „Ca pasărea Phoenix din antichitate care, prefăcută în cenuşă prin flăcări, reapărea mai radioasă pentru a duce o viaţă cu atât mai trainică, cu cât era mai lămurită prin foc, cestiunea căilor noastre ferate reapare, precum a apărut odinioară sub forma cestiunii Stroussberg şi în alte chipuri."

Există o serie de sentenţii latine care plac poetului şi la care revine când are prilejul, de pildă, aceasta, folosită ca auxiliar al ironiei retorice: „«Parturiunt montes, nascitur ridiculus mus.» «Gem munţii şi se naşte un şoarece.»

După vântul care şi-l luase «Pseudo-Românul» când făgăduia noul program al partidului său, ne aşteptam la lu-

cruri, de nu mari, dar cel puțin însemnate, la idei organice, care în adevăr să puie dezvoltarea țării pe o cale mai bună.

Când colo... ce să vezi? Cinci principii — mari și late — ne înșiră foaia guvernamentală ca program viitor partidului roșu." (XIII, 53)

O lecție usturătoare de citare latină se administrează revistei *Presa* în două savuroase articole polemice: „C-o suficiență, vrednică de generația atotștiutoare a advocaților din zilele noastre, «Presa» a publicat un șir de scrisori, *de omni re scibili et de quibusdam aliis*, adecă multe și mărunte, despre câte-n cer și pe pământ, despre D-zeu, biserică, școli de meserii, curte de casație, admisibilitate în funcțiuni, linguistică și ortografie, credit agricol, procedură, academie, portărei etc., etc., toate acestea amestecate, ca vai de capul lor, încât citindu-le, nu mai știi pe ce lume ești.

Ne-am permis a contesta cel puțin lipsa de folos a unei lucrări fără unitate de vederi, fără plan, scrisă, se vede, mai mult de florile mărului, decât pentru vrun rezultat acătării." (XI, 398)

Eminescu își joacă rolul profesoral într-o complicitate studiată cu publicul și dovedește a poseda la perfecție — fără s-o aplice decât rar — tehnica maioresciană a supralicitării calculate a detaliului. Redactorul *Presei* este prins în flagrant delict de necunoaștere a limbii latine: „Într-adevăr, memorabile cuvinte a rostit Marcus Porcius Cato (Major), pronumit Censorius, în Senatul Romei.

Dar ce-i mai memorabil e că un autor latin, care a scris *Origines* și *De re rustica*, să nu știe latinește, ba chiar să nu știe nici măcar cum se scrie numele unui stat, de veacuri inamic al Romei.

Apoi, bătrânul Marcus Porcius Cato trebuia să știe că, după verbele *sentiendi* și *declarandi* (din care face parte *censeo*), urmează acuzativul cu infinitiv și că orașul în chestie se scrie cu th (Carthago sau Karthago). Fraza deci pe care ar fi trebuit s-o rostească acel bătrân om de stat, ar fi sunat: *„Iteo censeo Carthaginem esse delendam* sau mai puțin corect cu *ut*. Dar fiindcă onor, confrați de la «Presa» ne-au dat mai alaltăieri a înțelege c-am trebui să învățăm istoria, desigur, d-nealor știu vorbele autentice ale bătrânului bucher, ca-

re-le n-ajunsese, cu autorlâcul lui, să-și știe măcar limba maternă bine." (XI, 399)

Cum victima lui Eminescu recidivează polemic (la fel ca V. A. Urechia), poetul nu lasă să-i scape ocazia de a-și oferi un moment de amuzament pasager: „Adevărul doare. Lecția cartagineză pe care ne-am permis a o da onorabililor adversari de la «Presa» i-a făcut să-și piardă mințile și să vorbească în bobote. Patru coloane și jumătate de injurii contra ardelenilor sânt răspunsul ce se dă la observațiile noastre.

Eroarea cu Carthago a fost un lapsus calami, adică l-a luat pe autorul scrierilor condeiul pe dinainte.

Autorul scrisorilor din «Presa» știa foarte bine, precum ne declară, că atunci trebuia să ne unim cu forma numită: *acusativum cum infinitivum*.

Oare *acusativum cum infinitivum* tot un lapsus este?

Limba latină e ca o femeie frumoasă, dar cam crudă, onorabili confrați, față cu lasciva bătrânețe care-ar voi să abuzeze de ea. Prin simple injurii adresate ardelenilor, genul substantivelor latinești nu se schimbă, nici prepoziția *cum* nu-ncetează a cere ablativul, c-un cuvânt, «accusativus cum infinitivo» nu devine așa de lesne «accusativum cum infinitivum»." (XI, 404)

Avem de-a face cu unul dintre puținele articole în care Eminescu se lasă amuzat pentru moment de mecanismul demonstrativ ca atare, dincolo de miza minoră a jocului: „Dar să lăsăm astea. Înțelegem ca cineva care nu știe să scrie bine românește să fie silit a se esprima în această limbă. Dar cine focu-l îndeamnă pe autorul scrisorilor de-a face citate latinești când nu le știe? Deșertăciune? Iată ce poate deșertăciunea când simulează a ști ceea ce nu știe.

Dar momente de adevărată petrecere ne-au cauzat injuriile asupra ardelenilor, petrecere la care nu ne putem opri a-l face părtaș pe publicul cititor." (XI, 404)

Regula de căpetenie căreia i se conformează Eminescu atunci când universalizează reducția la paradigmă este: *proveniența desparte, funcția unifică*.

Cutare articol face acrobație de virtuozitate între planurile de referință, convocând ca punct de reper pentru Ion

Brătianu pe zeul Saturn, trece apoi la Timon din Atena și se încheie cu o pildă istorică (tratând despre blazonul lui Alexandru cel Mare). Rămas în manuscris (2264) (XII, 463–465), textul merită toată atenția: „D. Brătianu, confirmând însuși știrea despre o radicală schimbare a Cabinetului său, noi, fără a prejudeca lucrul și fără a ști personajele politice care vor servi a umplea golurile create de Saturn care-și mănâncă copiii, cată să ne așteptăm că d. prezident al Consiliului să cerce poate sprijin și în șirurile acelor conservatori pe cari i-am putea numi dizidenți."

Se schițează apoi, în chiar termenii poetului, „fenomenologia unui suflet bântuit de patimă". Eminescu se apropie de publicistica lui Caragiale, ca și de prozele sale. Se face o anatomie a carierismului, un „studiu de caz" (cum spun sociologii), unde modelele literaturii servesc drept trafor pentru un destin uman (de fapt, un traseu social) ridicat la rang de *exemplum*. Recunoaștem aici un algoritm al trecerii de la cazul în speță la universal, preluat ca atare și de gazetăria lui Arghezi, cu precădere în *Manualul de morală practică*: „Dar, ori una ori alta fie, oricine înțelege, pentru a deveni cineva *enamu che enasu* cu Cariagdi, Carada, Gianni etc., sufletul unui om bine născut cată să treacă prin peripeții aproape tragice, asemeni lui Timon din Atena, eroul unei drame de Shakespeare. Într-adevăr, pentru ca un om atât de prietenos, primitor, generos, cum e Timon în actul I, să se prefacă într-un sălbatec mizantrop, un pustnic, cum e Timon în actul al VI-lea, sufletul său cată să fi trecut printr-o sumă de peripeții ce l-au aruncat dintr-un extrem în altul, l-au prefăcut din alb negru, din floare de crin în mătrăgună. Seria acelor peripeții, luată la un loc și designată c-o singură vorbă, am numi-o fenomenologia unui suflet bântuit de patimă."

Lărgindu-și orizontul de referință, în baza cunoscutei sale sisteme asociative, autorul face un detur în istoria noastră, trimițând la stema lui Alexandru cel Bun, având ca emblemă și crinul Casei de Valois. Deviația a fost strategică, procurând un element contrastiv pentru o metaforă plastică și cu efect vituperant: „Ca un asemenea crin alb să se prefacă în ardei roșu de proveniență fanarioto-bulgară,

iată un problem psicologic ce merită atenție și a cărui fenomenologie, a cărui serie de evoluțiuni, o vom împărți în următoarele stadii."

Nu ne putem îngădui să analizăm paragraf cu paragraf schița istorică propusă ironic de poet. Elementele ei de strategie demonstrativă și mai ales de atmosferă sunt cele din *Scrisoarea pierdută*. Anumite sintagme ca: „Jos micile împărecheri de partid, sus țara!", „Când sânt atât de grave interese la mijloc", vocabule repetate insinuant ca „amicii" ne par astăzi, în orizontul unei lecturi intertextuale, eșantioane revelatoare pentru ambii scriitori: „Stadiul al treilea e, ca și-n tragedii, culminația. Dar dacă tânărul om de stat ar putea dicta în Cabinetul Brătianu? Daca pentru el s-ar dizolva Parlamentul și în cel nou ar veni alte elemente, viguroase? Daca pe ruinurile partidelor din trecut ar răsări formațiuni nouă mai compatibile cu spiritul de progres al regatului? Daca l-ar aproba partidul conservator, tânărul cu stofă n-ar fi dispus a primi un portofoliu?

Stadiul al patrulea începe prin scene de cochetărie între tânărul om cu stofă și iluminatul partidului, d. Sihleanu. Stranele ocupate de sfinții Serurio, Carada și Fundescu zâmbesc cu satisfacțiune la această reprezentație. Dacă l-ar aproba nu partidul conservator, dar *amicii* (*s.a.*) săi, ar fi mai-mai gata să primească un portofoliu.

Stadiul al cincilea și cel din urmă, tânărul cu stofă a lunecat și intră, fără să-l mai aprobe amicii, *dar sperând a-i atrage după el* (*s.a.*). Peste noapte apare decretul. «D.X., numit ministru al Nostru secretar de stat la departamentul cutare. Semnat: Carol Îngăduitorul.»"

Finalul „schiței" eminesciene se consumă într-o atmosferă de „pupat Piața Endepedenți": „Apoteoza dramei a și-nceput cu mult foc bengal și cu prapuri pe uliță, iar din partea binehrăniților Pătârlăgeni cu sugere à la kilometru. În orice caz, mare efuziune de sentimente patriotice și de vin profir."

Adeseori, Eminescu mizează pe efectul revelator al contrastului, mixând șocant registrele stilistice sau contând pe ruptura flagrantă între demnitatea sau proporțiile *exemplum*-ului și modesta aplicare ce i se propune: „*Habemus pa-*

pam. Cu ocazia dezbaterii bugetului Consiliului de Miniștri, d. N. Fleva, marele om, a propus în sfârșit înființarea unui cancelar pe malurile Dâmboviței, care să fie totodată prezident al Consiliului de Miniștri. Am cam vorbit până acum, mai mult în bătaie de joc, despre Bismarck sau Cavour al României; ni s-a făcut pe plac, îl avem. Constituția o datorăm, după mărturisirile d-lui C.A. Rosetti, unei nopți de insomnie a ilustrului Carada (ce minunată trebuie să fie o țară a cărei lege fundamentală e iscodită de Carada!), pe cancelar îl datorăm unei fericite inspirații a d-lui Fleva, om cunoscător întru ale trebuințelor vechii Țări Românești, care știe ce va să zică cancelar în trecutul nostru istoric, mai ales de la descălecatul ciorilor încoace." (XII, 118)

Lui Eminescu nu-i scapă finalitatea ironică a unora dintre trimiterile sale paradigmatice. În continuare, textul abundă în enclave plasticizante, cu o ușoară, dar perceptibilă alunecare calculată de la registrul grav la cel trivial: „Ce treabă o să aibă cancelarul nostru fără portofoliu? Să ducă muștele la apă? Dar mai știi? [...] Până azi am avut tot ministerii de resort. De azi nainte vom avea unul care-n momentele când nu va tăia bondarilor frunze, se va ocupa special cu toate cestiile lucrative. [...] Dar d-nii Fleva, Cariagdi, Carada sânt alt soi de români. Lor le trebuie un *cancellarius*, un *archigrammateus*... cam *agrammatos*. Din fericire, *cancellarius* însemnează în latinește și arhigrămătic, dar și... îngrășat în colivie. În acest din urmă înțeles, *cancellarius* se va potrivi poate!"

Articolele eminesciene au un algoritm al demonstrației care le înrudește. Modelul lor rămâne „construcția dublă". Se poate începe foarte de sus, coborându-se la ilustrarea generalității cu fapte; sau, invers, se demarează din concret, cu salturi (spectaculoase uneori) de pe pista datelor în eterul abstracțiunilor.

*

Duplicitatea studiată a discursului apropie o dată în plus pe Eminescu de Gianbatistta Vico, un alt rătăcit în veacul său și, la fel ca poetul român, avocat al concordiei

dintre raţiunea analitică şi cea retorică. Paralela dintre cei doi rămâne sugestivă în multe privinţe.[5]

Şi punctele colaterale de contact sunt numeroase. De pildă, *filoenciclopedismul* ambilor. Regăsim la Vico setea eminesciană de completitudine, nostalgia faţă de perfecţiunea aşa-numitului *orbis scientiarum*.[6] În publicistica eminesciană, orizontul enciclopedic enorm se impune de la prima privire. Ambii se arată alergici la ideea de mutilare disociativă a *Totului*.

La fel ca Eminescu, profesorul de retorică de la Universitatea din Napoli lucrează de preferinţă în *dublu registru*, conştient de vocaţia ştiinţelor şi a artelor de a opera concomitent pe un plan instituţional, universal şi, în acelaşi timp, istoric. La acest al doilea nivel, abstractul se particularizează în exemple, esotericul coboară la îndemâna neiniţiaţilor, exigenţele aulice ale logicii se acomodează cu instrumentele argumentaţiei şi persuasiunii.

Dar înainte de orice, ar fi de notat menirea înaltă ce rezervă ambii *filologiei*, înălţată la rangul de „ştiinţă a certului", precum şi prerogativele excepţionale acordate *poeziei*. Un adevăr valabil nu numai pentru Eminescu poetul, ci şi pentru publicistul cu aspiraţii „ştiinţifice", încrezător în „metod" şi iubitor de adevăr.

Dacă ne ţinem de litera retoricilor, calea de acces care duce de la *gnômè* la *adevăr* este rememorarea. O memorie activă, pe care Platon o numea anamneză. Ea este şi reînviere a adevărului însă, ca orice *citare*, este şi *repetare*. Repetiţia generalizează şi trece inevitabil în simbol. Memoria este, prin urmare, tărâmul unde *exactitatea* dobândeşte o aură de... *poezie*.

La urma urmei, lanţul de asimilări din aproape în aproape şi de echivalenţe, pe care Eminescu le stabileşte „metodic", trebuia în cele din urmă să ajungă aici, la poezie adică, pentru ca să se împace convenabil teoria cu practica. Fiindcă, odată împlinite exigenţele principiale severe pe care şi le impune poetul, nimic nu mai opreşte fantezia, imaginaţia, invenţia să se transforme în arme ale dialecticii argumentative.

Așa cum se precizează tot în retorici, *gnômè* nu rămâne rece și neutră, căci *patosul* o însoțește ca umbra. Cel care citează o face ca să placă, să farmece și să seducă. Observație valabilă și pentru discursul eminescian, ce nu-și refuză nici una dintre misiile originare ale elocvenței: *docere, delectare, movere.*

Această ultimă concesie a poetului este deci justificată, aproape fatală: recursul la ceea ce se numește îndeobște *ingenium*. Rezultatul nu este — cum s-a putut deduce — o ornamentație stearpă, ci mai curând un *farmec euristic, de indiscutabilă fibră didactică*. Aici, Eminescu se apropie, poate, cel mai mult de Vico.

Pentru autorul *Științei noi*, poezia este un instrument al comprehensiunii, un fel de logică adaptată trebuințelor practice și, câteodată, și celor didactice. *Furor poeticus* se împacă în acest fel cu rațiunea. Pentru Vico, poezia era și un mod al acțiunii, dobândind condiție adjectivală[7] și devenind, când era cazul, un apanaj al practicii. În afară de asta, după părerea sa, în perspectivă istorică, poeticul *ar fi precedat* raționalul.

Lumea pe care Giambattista Vico o întrupează într-o ficțiune necesară a începuturilor nu e deloc departe de aceea eminesciană, ce „gândea în basme și vorbea în poezii..."

Eminescu află, deci, în publicistică șansa de a reînvia farmecul apus al vremurilor când *Poezia* și *Adevărul* erau una.

Note

1. Jean Paulhan, *Les Fleurs de Tarbes ou la terreur dans les lettres*, Paris, 1941. Paulhan face o schiță a jocului istoric de pendul între retoricofilie și, respectiv, retoricofobie. În istoria literaturilor, romantismul s-a distins prin războiul declarat retoricei („*Prends l'éloquence et tords lui le cou...*"). Romanticii se opuneau din principiu determinării transindividuale a discursului retoric, în dauna exhibării personalității cuvântătoare, liberă de orice constrângeri formale. Asta nu a împiedicat, practic, pe Victor Hugo — poet și publicist la fel ca Eminescu — să fie unul dintre ilustratorii notorii ai... elocvenței romantice. La fel stau lucrurile cu Chateaubriand. În ceea ce-l privește, Eminescu este încă un „caz" interesant pen-

tru procesul de condamnare fățișă și de reabilitare subterană a retoricii, cu arme romantice.

2. N. Iorga, *Istoria presei românești de la primele începuturi până la 1926*, Editura Adevărul, București, 1922.

3. G. Ibrăileanu, *Curs de istoria literaturii române moderne*, în *Opere*, VIII, Editura Minerva, București, 1979. Tot despre discursul jurnalistic românesc și despre relațiile publicisticii cu elocvența se tratează și în cursul despre *Epoca Eminescu* (vezi *Prelegerea* VI, în *Opere*, IX).

4. E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, I, Editura Minerva, București, 1973, cap. II, pp. 13–14. Văzând în ideologia eminesciană un hibrid („amestec de criticism junimist și de misticism național"), criticul face observații formale prețioase: „Problema neamului nostru, care nu trezise în junimiști decât un interes mai mult rațional, găsise în Eminescu o rezonanță mult mai adâncă; spărgând cadrele teoriei creșterii organice, sensibilitatea poetului însuflețise timpurile revolute; în conștiința lui, prezentul se legase de un trecut simțit ca o realitate; evoluționismul junimist se prefăcuse astfel în reacționarism, și simplele considerațiuni asupra valorii sociale a țărănimii, într-un misticism țărănesc cu totul deosebit de junimism. Sub aceeași formă a solidarității naționale prin tradiție și a exaltării păturii rurale ca unică realitate a neamului nostru, și în aceeași măsură lirică și pamfletară, ideologia pe bază mai mult sentimentală a marelui poet a reapărut în pragul veacului și în mișcarea sămănătoristă, pentru care dezgroparea publicisticii lui uitate a luat importanța unui moment istoric. „În continuare, criticul extrage un citat revelator din Nicolae Iorga (*O luptă literară*, I, 418): „E o uimire, scria, de pildă, Iorga în 1905, câtă bogăție, logică, prevedere, căldură, câtă mare și morală înțelepciune de om superior, genial, se cuprindea în acele buletine politice, dări de seamă teatrale, notițe despre cărți care aveau simpla menire de a umplea coloanele goale ale bietei foițe ieșene. La fiecare moment, marea sa intuiție fixează puncte sau deschide perspective cu totul nouă."

5. Pentru detalii privind numita opoziție cf. și Vasile Florescu, *Retorica și neoretorica. Geneză, evoluție, perspective*, Editura Academiei, București, 1973, pp. 49–50, 53, 61, 194–195.

6. Cf. Renato Barilli, *Poetică și retorică*, Editura Univers, București, 1975 (*Giambatistta Vico*, pp. 187–233).

7. Cf. Giambattista Vico, *Principiile unei științe noi cu privire la natura comună a națiunilor*, precedată de Autobiografie, studiu introductiv, traducere și indici de Nina Façon. Vezi în special *Cartea*

a doua: Despre înțelepciunea poetică în ale cărei secțiuni se tratează despre metafizica, logica și morala, economia, politica, fizica, istoria, cosmografia poetică ș.a.m.d., rezervându-se poeticului o vocație atributivă în raport cu formele gândirii și acțiunii umane.

Recursul la „metod"

Surprins în exercițiul funcțiunii, „metodul" — cum îi spune Eminescu — produce *efecte de ansamblu* frapante. În astfel de *dominante* formale, morfologia complicată, dar robustă a retoricii gazetărești își află nervurile indispensabile circulației și distilării sevelor vitale.

Publicistica eminesciană este adeseori declamativă, implicând o gesticulație verbală bogată. Făcută parcă pentru audiție, fraza are o cadență perceptibilă: „Grație liberalismului mai mult decât american pe care l-am adoptat în organizarea noastră socială, // grație nesocotinței cu care ne-am lepădat sistematic de orice fel de tradiție națională, // grație lipsei noastre complete de prevedere și de simț de conservare proprie, // grație disproporției totdeauna crescând între aparatul statului și puterea de producție a țării, tărâmul economic ne-a fugit aproape cu totul de sub picioare..." (3, 147).

Efectele ritmice se sprijină curent pe anaforă: „Și *dacă* s-au stricat rândul și tocmeala acestor țări, // *dacă* am pierdut provinții, // *dac*-am înlăturat cu ușurință obiceiuri bune și vechi, // *dac*-au intrat corupția și lașitatea în clasele vechei societăți românești, totdeauna izvorul acestor rele se va găsi c-au fost sau un grec, sau o mână de greci.

Și *această nație, care* prin îmbătrânire au pierdut toate calitățile, păstrând numai viții antice, // *care* în decursul evului mediu au corupt arhitectura, muzica, pictura, // *această nație, care* au înveninat viața popoarelor învecinate, // *care* le-au trădat la turci numai ca să poată păstra ea ierarhia, // *care* furase a cincea parte din pământul României, //

această naţie cu înnăscut instinct de viclenie şi tâlhărăşug, // *aceasta* să fie conducătoarea Orientului?" (IX, 228)

Textul poate fi clădit pe temelia unor simetrii savante, imprimând rostirii un ritm emfatic: „*Cu cât* trec una după alta zilele, // *cu cât* se prelungeşte, fără nici un temei prevăzut sesiunea extraordinară, // *cu atâta* cestiunea revizuirii se încâlceşte mai mult, / *cu atât* mai mult neliniştea şi temerile cresc şi cuprind toate minţile, / *cu atât* mai mult lumea îşi pierde cumpătul şi facultatea chibzuirii." (3, 94)

Câte o peroraţie în volute ample — riscând altfel să-şi piardă suflul pe parcurs şi să devină obositoare — are un tir perfect reglat, ca un mecanism de ceasornic, ticăind alert din repetiţie în repetiţie: „Din multele ce nu le-am făcut citãm câteva numai. De pildă, *nu noi* am dat concesia Strousberg, // *nu noi* am aplicat-o fără votul Senatului şi fără să fi devenit lege; // *nu noi* am format bande bulgare, // *nici* am călătorit la Livadia, // *nici* am intrat în război fără zapis şi chezăşie; // *nu noi* am lăsat să cadă colţul vălului pe scabroasele afaceri a cărăturilor făcute până dincolo de Balcani; // *nu noi* am răscumpărat drumurile de fier, plătind 60% pe hârtii ce făceau numai 20%; // *nu noi* ne-am îmbogăţit din afacerea aceasta ca cinstitele Caradale de toată mâna, // *nici* ne-am creat vreodată lefuri de 30–40 de mii de franci ca aceleaşi Caradale, Costineşti, Stătescu ş.a.; // *nu noi* am făcut la Ploieşti cinstita Republică, // *nici* n-am fost puşi în slujbă pentru acest merit, // nici am scris poezii asupra «şarlei», // *nici* am luat medalia Bene-Merenti, // *nici* n-am scris broşură despre *Spionul* prusian, // *nici* am numit pe M. Sa agent al d-lui de Bismarck; // *n-am* introdus rubla pe patru franci, // *n-am* propus categorii de împământenire, // *n-am* făcut din advocaţi directori de drum de fier, // *nici* din Caradale directori de bancă, // *n-am* numit pe Pietraru funcţionar la Ministerul de Finanţe, // *nici* pe Sihleanu prezident al Comisiei financiare, c-un cuvânt, // *n-am* căutat nicicând a deplasa ilustraţiunile Academiei de la Mărcuţa şi de la Văcăreşti, punându-le în demnităţile statului, // *n-am* ridicat în patru ani bugetul cheltuielilor ordinare cu 34% ş.a.m.d.

Iartă-ne Dumnezeule, dar toate acestea nu le-am făcut!" (XI, 456)

Cel care scrie are urechea antrenată și își dozează bine resursele. Nu supralicitează euritmiile născătoare de efecte facile; știe și să bruscheze coardele la momentul oportun, obligându-le să geamă scurt, spre a rupe monotonia incantatorie: „*Dar* a învățat unul numai abecedarul? // *Egalitate*! Și ca din senin e egal cu economiștii și financiarii și devine director de bancă. // *Dar* are picioarele strâmbe, e cocoșat și n-a fost niciodată soldat? // *Egalitate*! și deodată e maior în gardă. // *Dar* în viață-i n-a făcut studii tehnice și nu știe a deosebi un vagon de un coteț. // *Egalitate*! Și deodată e de-o samă cu Lesseps și se face director de drum de fier! // *Dar* e un biet licențiat în drept de mâna a doua ori a treia? // *Egalitate*! // Și deodată îl vedem ba ministru de Esterne, // ba la Finanțe, // ba la Justiție, // ba guvernator de bancă." (XI, 280)

Statistic vorbind, în tehnica eminesciană a contrapunctului, repetarea cadențată a interogației introduse anaforic prin *dar* deține o pondere însemnată, insinuându-se în articole de cele mai diverse facturi, de la necrolog la invectivă sau la prelecțiunea doctă. Un pasaj ca cel următor are o structură tipică: „*Dar* se ruinează poporul? // Le e cu totul indiferent. // *Dar* se alterează dreptatea moștenită a caracterului național, // *dar* se viciază bunul-simț, // *dar* se împrăștie ca de vânt comoara de înțelepciune și de deprinderi pe care neamul a moștenit-o din bătrâni mai vrednici decât generația actuală? // Ce-i pasă liberalului de toate astea? Toată lumea să piară, numai Manea să trăiască!" (XIII, 86)

Uneori, o disproporție calculată se instalează între lungimea meșteșugită a unei întrebări și răspunsul scurt, având fatalitatea tăioasă a unei sentințe și căzând cu zgomot sec de ghilotină: „Dar oare descrierea nu se potrivește din cuvânt în cuvânt și pentru zilele noastre?

Făceau și adăogau obiceiuri rele? Asta fac și azi.

De unde vin sărăcia și nevoile pe țăran astăzi?

De la ei.

Cine amestecă Domniile, răstoarnă și așază Domni?

Cine l-a amenințat chiar pe Regele actual cu asasinatul?

Ei.

Cine vinde țara fără milă lui Stroussberg și tuturor străinilor?

Ei.

Cine au mărit slujbele şi-au făcut lefuri de 30, 40 de mii de franci într-o ţară săracă, ca să-şi îmbogăţească casele lor? Cine-şi votează pensii reversibile?

Ei.

Cine nesocoteşte pe oamenii vechi ai ţării, punându-i pe o treaptă cu Carada?

Tot ei.

Cine au înstrăinat pe oamenii ţării de către Domnia Sa cu pizme şi năpăşti, ca darea în judecată?

Ei.

Cine arată mare vrăşmăşie către toţi oamenii ţării?

Ei şi iar ei." (XII, 295)

Alternanţele de replici, repetate strategic, asigură discursului lui Eminescu *spaţialitate* sonoră, nu numai euritmie de tip contrapunctic: „Loviri de stat de jos în sus?

Dar ştie d. C.A. Rosetti în contra cui s-ar îndrepta ele? Ştie d-sa că asemenea loviri ar putea preface grădinile de virtuţi ale partidului său în grădini pendente, dar nu ca ale Semiramidei, ci atârnând de felinare?

Loviri de stat de jos în sus?

Dar ştie d. C.A. Rosetti că atunci cânepa ar începe a creşte şi pe seama domnii-sale, şi pe seama românilor în ţara aceasta?" (XIII, 101)

Sau: „Dar care-i opinia guvernului în cestiunea asta? Nici una.

Unui adept al republicei din cafeneaua Pricope i-abate a propune electivitatea magistraturii. Pentru a da vânt cestiunii, toată ţara se pune în mişcare, se consultă Facultăţi, Curţi, corpuri de advocaţi, şi toate fără deosebire se pronunţă în contra electivităţii. Cu toate acestea, electivitatea se cuibăreşte şi face pui sub pălăria onor Giani şi se prezintă în Cameră sub formă de proiect de lege.

Care e opinia guvernului, întreabă toată lumea, îngrijită deja de starea sănătăţii a d-alde Giani, de vreme ce un asemenea nimenea poate dezorganiza justiţia unui popor întreg?

Nici una." (XIII, 106)

Strict grafic vorbind, pagina dobândeşte în asemenea ocazii o alură arhitecturală inconfundabilă: „*Dacă* în timpul

adunărilor de la Mazar Pașa, când ni se promitea *domnia virtuții* (*s.a.*), cineva ar fi prezis ceea ce are să se întâmple peste câțiva ani, desigur, ar fi fost declarat proroc mincinos.

Să fi zis cineva *că*-n nu mai mult de șase ani cei ce promiteau economii vor spori bugetul cheltuielilor cu 40%;

că cei ce protestau contra convenției comerciale vor supune-o iscăliturii Capului statului și vor sancționa-o;

că cei ce combat funcționarismul vor spori numărul posturilor cu sutele;

că cei ce sânt pentru independența alegătorilor vor face pe funcționar să atârne atât de mult de autoritățile supreme, încât aceste mii de oameni să voteze conform comandei din București;

că cei ce-au hulit prin pasquiluri Coroana vor fi decorați cu Bene-Merenti;

că se va specula averea statului la bursă, că se vor cumpăra de stat cu 60% hârtii ce valorau în piața de efecte 20% și că, prin această haiducie parlamentară, o sumă dintre roșii vor deveni milionari;

că se vor da 17 milioane pe drumul de fier Cernavoda-Chiustenge, care nu face nici cinci, și că 4 milioane din prețul de cumpărături se va împărți între membrii Adunărilor;

că se va constata prin dezbateri publice într-un stat vecin cum că o seamă de judecători și de administratori în România sânt tovarăși la câștig ca banditii din codru;

că administrația va ajunge în halul de-a prinde cetățenii ce-i displac pe ulițe și a-i trimite sub escortă la București, pretextând că sânt nebuni.

Dacă cineva ar fi prezis toate acestea, lumea ar fi râs de dânsul, și totuși nu numai acestea, ci multe altele s-au întâmplat și se întâmplă zilnic, fără ca opiniunea publică să se mai poată irita măcar." (XIII, 133)

Specie a scrisului, textul de presă eminescian pare destinat și *audiției*, fiind *construit ca și cum ar urma să fie pronunțat*. Deseori, câte o formulă incantatorie repetată obsesiv îl fragmentează în veritabile versete: „*A propune* Domnului un decret, prin care se răsplătește cu medalia *Bene-Merenti* bat-

jocuri îndreptate contra persoanei și a familiei Sale, *// e lipsă de pudoare, e cinism.*

A însărcina cu siguranța capitalei și a persoanei Măriei Sale pe omul care-a proclamat răsturnarea Lui și republica din Ploiești, *// e un act lipsit de pudoare, e cinism.*

A striga pe toate ulițele că convenția cu Austria e «cadavrul sângerând al României aruncat la picioarele contelui Andrassy» și a iscăli apoi singur acea convenție și a deveni ministru pentru a o aplica, *// e un act de lipsă de pudoare, e cinism.*" (3, 86)

Exemple ca cele de mai sus arată limpede că una dintre trăsăturile inconfundabile ale gazetăriei poetului este acest fel, ușor de recunoscut, al ROSTIRII.

„*Dicțiunea*" ideilor ține de acea parte a discursului numită în retorici *Actio*, latură neglijată de rețetarele genului, în măsura în care este mai curând imponderabilă, ținând de efemerul practicii orale și lăsând „urme" scrise mai puțin palpabile. La noi, Eminescu se prenumeră printre jurnaliștii al căror scris poartă grifa adâncă a *oralității*, unul dintre diversele semne atestând complicitatea gazetăriei cu retorica.[1]

Ori de câte ori *Actio* capătă greutate în ansamblu, proza oratorică dobândește un anume *iz dramatic*. Este știut îndeobște că Grachii (Tiberius și Gaius) au teatralizat elocința latină, discursurile lor remarcându-se exact prin efectele ritmice, prin simetrii, repetiții, *crescendo*-uri studiate, într-un cuvânt prin mișcare dramatică.[2]

În scrisul eminescian „afectarea scenică" e de asemeni netă: „*Trist este când* o națiie mică, în loc de a sta cuminte și a căuta să tragă folos dintr-o situație pacinică garantată de toate puterile, își iese din minți și sfâșie ea însăși tractatul ce-i asigura acea situație. *Trist este când* acea națiie, săracă de bani, azvârle nebunește pe apa Dunării milioane pentru aventuri războinice; *trist este când* acea națiie săracă de brațe muncitoare și bogată, prea bogată, în guri flămânde de speculanți și gheșeftari, își trimise zece mii de muncitori peste graniță să moară în țară străină de foc, de ger și de foame fără vreun folos, fără un anume scop decât, poate, a ajuta interesele unui element etnic dușman elementului ei național. *Trist este* pentru acea națiie *când*, netrăgând nici un

folos din nebuneștile ei jertfe, nu poate barem să-și mănție neatinsă întregimea pământului strămoșesc și, deși biruitoare, este silită a da trei ținuturi unui puternic și neîndurat aliat, și trebuie umilită să se supuie poruncei din afară pentru reorganizarea ei dinlăuntru. *Trist este când* așa o nație, după atâtea nefericiri, de cari în nici un chip nu este răspunzătoare, nu știe a cere socoteală sumară guvernului smintit, ce a împins-o în așa ticăloșenie. *Trist. Însă e și mai trist*, e rușinos, ca atunci când i se cere a se rosti în privința stării ce i s-a creat, atunci când e chemată a-și spune și ea părerea asupra osândei nedrepte, dar nerevocabile ce i s-a dat; să fie reprezentată, să se rostească prin graiul unei haite netrebnice de oameni fără nume sau cu nume furat, fără merite, fără nici o garanție de legătură cu pământul țării, fără nici un pic de demnitate omenească."

De altfel, emfaza *teatrală* este una dintre dimensiunile esențiale, universal recunoscute ale retorismului, tehnică a evoluției în scenă deschisă, în fața unui public, pentru el.[3]

Vorbind, într-un rând, despre poetul Eminescu, Perpessicius îi amintea în treacăt vocația de animator al unui teatru de marionete („...poetul militant nu e numai spectatorul amuzat al teatrului său de marionete; el este, totodată, și judecătorul, și justițiarul"[4]).

Declamația la rampă, tirada teatrală, atunci când este cazul, măștile și travestiurile cele mai diverse, toate erau, în fapt, la îndemâna *omului de teatru* care a fost dintotdeauna Eminescu. Poate — cine știe? — tocmai *teatralitatea virtuală* să fi fost în ochii săi una dintre atracțiile elocinței. Neinhibat de prejudecăți retoricofobe, poetul recurge la procedee convenționale, unele chiar compromise prin uzură, integrându-le însă unui *spectacol coerent*, regizat abil, articulat fără fisură, unde între scopuri și mijloace există un acord desăvârșit. În *teatrul publicistic eminescian*, o *scenografie fastuoasă* — proiectată la scara Timpului și a spațiilor vaste — este servită de un *patos verbal* pe măsură.

O parte dintre articolele eminesciene sunt scurte monologuri în care mișcarea alertă și tensiunea dramatică își află sursele în tăietura energică, mulată pe tiparul balansului între interogație și replică: „Dar, în fața declarațiunilor

d-lui Brătianu, nimeni nu mai înțelege, nici [î]și poate explica ce caută în capul guvernului d. D. Brătianu.

Cum? D.I. Brătianu declară că partidul său este corupt, că cu ideile lui nu mai poate merge înainte, că țara are nevoie de o organizare conservatoare și întărește aceste declarațiuni cu retragerea din minister, și acestei majorități, astfel înfierate de două ori ca incapabilă și imorală, acestei majorități i se dă dreptul de a impune guvernul și de a merge mai departe!

Și se găsește un om destul de lipsit de demnitate ca să primească puterea din mâini așa de întinate!

Ce?

Va fi permis ca o majoritate de exploatatori să numească guvernul și ca guvernul să aducă o majoritate de exploatatori?

Va fi permis unei majorități să domine țara prin corupțiune și să se perpetueze la putere?" (XII, 142).

Din postura de raportor parlamentar, Eminescu se amuză deseori să proiecteze asupra evenimentelor unghiul de vedere al spectatorului de teatru: „Daca ne permitem a aminti cititorului unele scene din Parlament, din timpul votării bugetului și a demisiei celor patru viceprezidenți, o facem mai mult de hazul lucrului, fără vreo altă pretenție. Iată dar câteva probe de parlamentarism radical. [...] Aceste scene nu sânt lipsite de trăsături comice." (XI, 230–232)

Punctele de suspensie acoperă două pagini de replici selectate abil de regizor pentru trebuințele proprii.

Articolul *Naivități radicale*, publicat în 1880, renunță la orice pretenții de veridicitate, mulțumindu-se să fie o dramatizare plauzibilă a unor dezbateri: „Într-o ședință a Camerei, citindu-se un proiect de lege în care venea cuvântul «chip», un filolog radical esclamă indignat:

Filologul: Ce fel, «chip»? Asta-i o *bazaconie* slavonă! Să se înlocuiască numaidecât cu alt sunet radical!

Voci: Așa este!

În Adunarea Deputaților, după apelul nominal:

D. președinte, prezenți d-ni deputați, adică *înscriși*, 89.

Voci: Numai înscriși?

D. președinte: Vom vedea mai târziu!

După o jumătate de oră, votându-se un proiect de lege:

D. președinte: Acum aflu că sânt numai 72 d-ni deputați; continuând astfel, voi rămânea singur! (*Râsete.*)

D. Vernescu, vorbind contra închiderii discuțiunii, crede că guvernul trebuia să ceară un bil de indemnitate înainte de a solicita sancționarea legii relativă la d-nu Calenderu.

Voci din majoritate: Să dăm guvernul în judecată!

D. Giani: Sânt pentru închiderea discuțiunii, căci este cunoscută maniera d-lui Vernescu și trebuie pus o dată capăt...

D. președinte: Domnule! Nu permit personalități contra d-lui Vernescu, care n-a fost contra regulamentului decât numai dându-ne în judecată. (*Ilaritate mare.*)

D. Giani: Nu dezvolt motivele, ci le indic...

D. președinte: Nu, dar dezvoltați numai obiceiurile d-lui Vernescu, ceea ce nu se află în regulament! (*Veselie.*)

D. președinte: Pun la vot: cine este pentru a se trimite proiectul la tipar să ridice mâna!

Voci: Puțini!

D. președinte: După votul dv., proiectul jumătate va rămânea aici, jumătate la tipar, deci mai pun o dată la vot și rog pe domnii deputați să poftească la loc și să voteze! (*Se mai votează de trei ori.*)

D. Chițu: Podoaba de care ne vorbește d. Mârzescu este ca acele podoabe cu care se împodobesc băieții care umblă cu vitleimul...

Voci: A, a, o, o!

D. președinte: Așa cuvinte, domnule...

D. Chițu: Cu voia colegului meu, d. Mârzescu...

Voci: Coleg, în vitleim!

Pe-un deal oarecare,
Cu renume sânt,
Făcea zgomot mare
O moară de vânt,
Și biata morișcă,
Chiar d-avea un pic
De porumb și hrișcă,
Nu lucra nimic." (XI, 44–46)

Avem de-a face cu o suită de „momente" dramatizate, lucrate cu economie de mijloace. Orizontul lor intertextual de referință include pe Alecsandri și pe Caragiale. (De altfel, dincolo de toate diferențele intrând firesc în calcul, scrisul lui Eminescu și, respectiv, al lui Caragiale trădează convergențe demne de atenția unui cercetător interesat de sistemul de așteptări al momentului istorico-literar respectiv. O analiză atentă ar pune în evidență plasma intertextuală a celor două opere ca și interesul lor comun pentru „personaje" ca C. A. Rosetti, de pildă.) Formula este cea a sketch-ului *quasi*-revuistic, nelipsit de o anume facilitate, obținută prin șarjare.

Efecte de detaliu se scot din indicațiile de regie creatoare de atmosferă, ca și din intervențiile rituale ale „corului" parlamentar. „Morala" finală, cu iz de cuplet, subliniază caracterul „popular" al genului.

Un efect comic global rezultă, de asemeni, din montaj. Speculat la scară redusă în *Naivități radicale*, el se desfășoară mai în voie într-o înscenare eminesciană de mai mari proporții, care datează din același an: *Abdicarea d-lui C.A. Rosetti* (XI, 112–115).

Sursa ei? O simplă „lectură" din *Monitorul oficial*, relatând o scenă parlamentară din trecut. Publicistul lucrează ca la carte, fără să omită nici una dintre obligațiile tradiționale ale regiei: „Locul prestidigitațiunii e, ca și azi, dealul Mitropoliei.

Personajele d. C.A. Rosetti, de profesie prezident de Cameră, actualmente reversibil; I.C. Brătianu, ministru mai cu seamă special în Finanțe și Lucrări Publice, dar nu mai puțin apt la Război, Instrucțiune, Interne și Esterne; Vinterhalder, al doilea redactor la «Românul», de profesie mucenic, actualmente rentier. Corurile, tot cele de astăzi, însă c-o nuanță bulgărească mai pronunțată.

Un *Deux ex machina* ar mai trebui care, apărând la sfârșit în focul bengalic al entuziasmului patriotic, să binecuvânteze sceneria." Autorul face evidente publicului *regulile de desfășurare ale spectacolului*: cele specifice *farsei*. Regia oratorică împlinește o funcție euristică, reușind să insinueze că totul — adică bilanțul financiar al unui an revolut — ar re-

prezenta o „intrigă" cu desfășurare palpitantă și cu un deznodământ demn de atenție:

„*În scena 1 (s.a.)* se urcă d. Mehedințeanu, raportorul Comisiei bugetare, la tribună și dă citire unui raport din care extragem următoarele: «După expunerea d-lui ministru de Finanțe (I.C. Brătianu) asupra bugetului general de venituri și cheltuieli pentru exercițiul anului 1868, veniturile, ordinare și extraordinare, sânt evaluate la suma de lei noi 76.092.535». [...]

Aici urmează o repartiție exactă pe diferitele ministerii după analogia anului trecut, 1867.

Scena a doua. După un interval de o oră, în care se primește bugetul *tale-quale* și se discută asupra cestiunii virimentelor, trei coriști introduc în mâna prezidentului o jucărie de surprindere în forma unui amendament, în care se zice următoarele:

«Cheltuielile generale ale statului pe anul 1868 la deosebitele ministere vor fi *în cifra anului 1867*. Iară *escendentele (s.a.)* cifrei, sporite la veniturile anului 1868 în suma de 14.608.686 lei noi, va servi la noile servicii ale deosebitelor ministerii și mai cu osebire la serviciile ministeriilor de rezbel și publice.»

De unde a ieșit, într-o oră de discuție asupra virimentelor, un escendent de 15 milioane la venituri o știe numai unul Dumnezeu. Dar prestidigitațiunea s-a făcut și, în vuietele monotone ale corului: «Închiderea discuției! La vot! La vot!», se primește, cu 67 voturi, contra 3, o lege bugetară al cărei corp stă în plină contrazicere cu amendamentul..."

Intervențiile regizorale au rolul de a segmenta ritmic materialul, canalizându-i sensul în direcția dorită. Asemeni lui Caragiale, Eminescu se pricepe să prindă „pe viu" mișcarea de masă. Tonusul reprezentației este menținut alert, chiar atunci când ea constă într-un bombardament cu cifre: „*Scena a treia*. D. I.C. Brătianu, împreună cu colegul d-sale Anton I. Arion, contrasemnează legea amendată și o supun semnăturii șefului statului, de unde apare peste trei zile «regulată» gata în «Monitor».

Ceea ce izbește ochii oricui în acel buget este regularitatea fenomenală a cifrelor de la venituri.

Rămășițe 3.333.333 lei, 33 parale; imprimate 22.222 lei, 22 parale; tutunul 4.444.444 lei, 44 parale; subvențiuni 2.522 lei, 22 parale; taxe spirtoase etc. 4.555.555 lei, 55 parale.

Astfel, cu puțină cheltuială de fantazie înșirând aceeași țifră de 8–9 ori dupăolaltă, se poate face un minunat buget geometricește exact, matematicește e altă cestiune.

Iată ce Cameră a fost aceea care la 1868 a votat d-lui Rosetti recompensă, o Cameră care ziua în amiază mare comitea escamotări de cifre și acum aproba reducțiuni de 8 milioane, peste un ceas admitea ca din senin excedente de 15 milioane.

Acesta e un fals mărturisit în acte publice, căci un buget e un act public.

Piesa e foarte simplă. Nici o complicație, nici un conflict, pace și armonioasă liniște domnește în tot cursul desfășurării ei."

Dintr-o simplă dare de seamă bugetară și dintr-un „proces-verbal" de întrunire, Eminescu montează pentru edificarea publicului un spectacol. Publicistul nu-și trădează numai *vocația regizorală*, ci *își deconspiră totodată tehnica*, arătându-ne cum se desfășoară procesul dramatizării, măsurând cu exactitate distanțele dintre punctul — banal — de pornire și produsele montajului scenic.

Ce era de demonstrat s-a demonstrat. Relatării pozitive i s-au aplicat canoanele farsei. Sugestia regizorală poate funcționa în continuare nestânjenită: aceleași norme se aplică automat și manevrelor legislative frauduloase țintind stipendierea lui Rosetti.

În final, jurnalistul se simte îndrituit să apară în persoană la rampă, rostind o tiradă incriminantă în cel mai autentic registru pamfletar: „Mucenicul Vinterhalder, grație complezenței sale în afacerea Stroussberg, trăiește din rentele sale la Paris. Acum, și unui alt mucenic, d-lui C.A. Rosetti, i se acordă o rentă reprezentând un capital de peste o jumătate de milion.

E sărac d. Rosetti, are nevoie de sprijinul nației.

Când acum 3–4 ani lumea se mira de unde săracul de Rosetti găsește bani pentru a trăi la Paris, pentru a-și ținea

copiii în Italia, ni se răspundea: «Veniți la redacția „Românului" și vedeți cât aduce negustoria de principii».

Și într-adevăr, negustoria de principii liberalo-democratice-cosmopolite aducea, după condicele administrației, un venit net d-lui C.A. Rosetti de 30.000 de franci pe an.

Apoi, deie-ni-se voie, e bună negustoria! [...]

Dacă e vorba de negustoria de principii și prăvălia de fraze produce o rentă oarecare, destul au adus prăvălia «Românului». Publicul apreciază, îi place marfa, o plătește cu mărunțișul, 20 bani «Gogoașa patriotică». Dar statul? Ce are a face statul cu toate acestea?"

Pe de o parte, bucata rămâne demnă de atenție prin enclavele ei *metatelnice*, arătându-ne cum se scoate un tempo dramatic din relatarea reportericească seacă.

Pe de alta, ea ilustrează un alt *ductus* caracteristic al „regizorului" Eminescu: *pendularea alertă între registre*. În speță, saltul de la expozeul neutru la comentariul acid, plonjând, când e cazul, în zone unde stilul „popular" frizează trivialul.

Tocmai acest „du-te-vino" între *sus* și *jos* este unul dintre atributele ce înrudesc — ca structură, dar mai ales ca funcție — „teatrul" publicistic al lui Eminescu, regizorul-moralist, cu un gen dramatic revolut, de fibră populară și de notorie ținută didactică. Înscenările poetului își află analogia în moralitățile medievale. Mișcându-se nestânjenit în timpuri și spații — de la Geneză la căderea Troiei sau la martiriul Ioanei D'Arc — aducând în scenă numeroase personaje, moralitățile erau un gen accesibil și declamativ, dezbătând, pe înțelesul tuturor (în piața publică sau la răscruci) chestiuni diverse, de la moravuri la politică, de la viața publică la subiecte religioase acute. (Dat fiind că Eminescu scrie pentru un cotidian „de mare tiraj", cum s-ar spune astăzi, și în cazul publicisticii sale lucrurile stau la fel.)

Două sunt semnalmentele genului, care îl fac comparabil cu arta eminesciană: *schematizarea*, mizând pe bunul-simț comun și, respectiv, rețeta de *mixtum compositum*, îngăduind naveta între grav și comic, între scena de moravuri și alegoriile mistice, aducând de-a valma în scenă îngeri și diavoli, regi și tâlhari.

Eminescu gazetarul își toarnă, de asemeni, fenomenologia umană în *tiparele unor roluri celebre*. Actualitatea stigmatizată de el se reduce astfel la un *repertoriu*. Instrumentul brevetat pentru obținerea efectului scontat este formula *Precum... tot așa*. Precum Oedip, tot așa și d. Rosetti; precum Machiavelli, tot așa și cutare politician liberal; precum un personaj al lui Lucian din Samosata, tot așa și impostorul Crăciunescu ș.a.m.d.

O cazuistică bogată, culeasă din istorie sau din istorii, din fabule, anecdote, sentențiii este stoarsă prin dramatizare de posturi exemplare. La fel ca în moralități, tipizarea se însoțește de o schimbare de registru. Figurile „mucenicilor" Vinterhalder și Rosetti se asociază cu referirile la panglicăriile financiare, la prăvăliile de principii și la „Gogoașa patriotică". Scheme familiare sunt aduse să sensibilizeze situații dintre cele mai solemne: „Ce ți-e cu omul iscusit. Cum află el așa ca din senin vindecare la toate relele, cum află oricărui sac petecul, ca și care nu se mai poate! Așa bunăoară, vestitul Nastratin își cârpea într-o zi giubeaua fără nod la ață. [...] Așa și cu liberalii noștri." (XIII, 126)

Pildelor cu Nastratin Hogea li se alătură referirile la *Alexandria*. Amestecul planurilor istorice de referință produce efecte comice: „*Alexandria*, povestea despre viața și vitejiile lui Alexandru împărat, spune că Nevtinav al Egipetului n-avea nevoie să se bată cu oștirile străine ce năvăleau asupra împărăției lui. El făcea o sumă de chipuri de ceară, sufla asupra lor c-o circulară ministerială și numaidecât se topea oștirea persană a lui Darie." Intruziunea sferei administrative în cea imaterială a fabulației produce prin contrast un declic euristic. Concluzia se toarnă într-o pildă familiară, domestică: „Asta vrea să zică a bate apa în piuă și a aștepta să iasă unt." (XIII, 154)

Comparațiile puse în scenă de Eminescu spre edificarea publicului său efectuează frecvent proiecții „carnavalizante" între registrul înalt și cel umil: „Anton Pann ne spunea povestea despre un bărbat gelos care-n ruptul capului n-ar fi poftit pe vreun prieten la masă ori la petrecere. [...] Așa și d. Brătianu cu noul cabinet." (XIII, 155)

În principiu, nimic nu este aulic, putând oricând să coboare în piață. Lexicul tiradelor în scenă deschisă e uneori extrem de colorat, amintind expresia crudă din *Scrisori* (unde morbul retoric eminescian își face simțite efectele): „O! uniforme frumoase, craidoni scoși din cutie, cocote îmbrăcate după cea din urmă modă, bărbați-muieri cari se sulemenesc fiind miniștri, astea le avem cu de-a prisos. Dar realitatea este completă ignoranță și corupție sus, neagră ignoranță și mizerie jos." (XII, 375) În astfel de ocazii, *patos*-ul este, de fapt, jucat, lăsând să i se întrezărească *fibra ludică*.

Flexibilitatea formală a discursului publicistic eminescian răspunde unei norme funcționale originare a retoricii: *polytropia*, știința de a găsi masca potrivită spre a te face ascultat, acceptat și, eventual, urmat de ceilalți. Pentru a se face înțeles de oricine, Eminescu se pricepe să monteze oricând un spectacol.

Speculând cele mai diverse mijloace, de la tact, rostire și mișcare, la tensiune, scenografie sau montaj, *înscenarea* devine în jurnalistica lui Eminescu o pârghie demonstrativă redutabilă.

*

Într-un pasaj din *Arta oratorică*, Quintilian notează: „Și opera istorică poate hrăni pe orator prin seva ei bogată și plăcută. Dar și ea trebuie citită fără a pierde din vedere că oratorul trebuie să evite cele mai multe calități ale ei. Căci istoria e foarte apropiată de poezie și, într-un fel oarecare, este poezie fără un metru regulat. În plus, *istoria își propune să nareze, nu să dovedească*, și orice operă istorică are în vedere nu un efect imediat sau o luptă prezentă, ci memoria posterității și renumele scriitorului."

Fragmentul subliniat stabilește o opoziție faimoasă — *„scribitur ad narrandum, non ad probandum"* — între *narațiune* și *argumentare* în planul strict tehnic. (Iar dincolo de el, repetă axioma incompatibilității principiale între elocință și istorie.)

Pe cât de cunoscută și de acceptată separația de bunuri, pe atât de răsunătoare excepțiile ei, dacă ne gândim

doar la *Dialogurile* înverșunatului adversar al... retoricii (în speță, al sofiștilor), care a fost Platon. Nu e greu de văzut ce greutate deține narația în dialectica sa argumentativă atât de strânsă. *Banchetul Gorgias, Protagoras* — citând la întâmplare — mustesc un retorism nutrit generos de sevele povestirii, îmbibat de licorile mitului și sprijinit pe contraforții artei dramatice.

La fel stau lucrurile în ziaristica lui Eminescu, bine irigată nu numai dramatic, ci și narativ. Ignorând recomandarea lui Quintilian, poetul face din povestire un instrument probant.[5]

Formula cea mai simplă de exploatare a istorisirii în scopuri retorice o procură câte un apolog strecurat, după necesități — cu titlul de digresiune — pe traseul unei demonstrații strânse: „Aci ne aducem aminte de [o] istorioară povestită de un ziar american.

Onorabilul Josua Quincy spunea, într-o prelecțiune ținută la Boston, că a văzut pe cineva în New York dând, cu ocazia alegerii de deputați în Congres, 25 de dolari pentr-un singur vot și, mirându-se onorabilul că un om poate da *atâta* pentru un singur vot, i s-a dat asigurarea că, dacă acel candidat va fi ales, va ști să câștige însutit cât a dat. În sesiunea din urmă primise 30.000 dolari, pentru că izbutise a trece un *bill*, deci poate plăti preț bun. Există oameni, zice foaia americană, care, pentru un serviciu de 5–6 ani în Congres, de unde n-aveau cinci dolari au ieșit c-o jumătate de milion de dolari din Parlament.

Noi găsim că sistemul roșu ar trebui completat și, fiindcă țara pare a fi osândită a fi guvernată de deputați identici cu cel din New York, alegătorii să-și facă un tarif de prețuri pentru vot. Ei ar fi mai folosiți; și țara? Tot așa de bine ar merge. Putem asigura că mulți dintre candidații viitori au ajuns la așa stare, încât ar putea răsplăti acest serviciu al unei dări de vot în mod foarte generos.

Căci, să nu se uite! După răscumpărarea Cernavoda-Chiustenge, au mai rămas poduri peste Dunăre de construit, și aceste poduri, împreună cu rețelele corespunzătoare de căi ferate, promit a fi bune de muls." (XIII, 133)

De multe ori, istorioara edificatoare stă pe muche de cuțit între narație și dramatizare (a se remarca tranziția bruscă între demonstrația contabilă prozaică și anecdota intuitiv-sensibilizatoare): „Costul construcției pe de o parte, dreptul de esploatare și de port pe de alta nu formează două sume ce se pot aduna la un loc, ci două sume în raport. Daca presupunem că costul liniei de 6.000.000, iar drepturile amintite echivalează cu X, atunci avem să plătim, nu 6.000.000 + X, ci 6.000.000 = X, adică ori costul, ori echivalentul veniturilor actuale, menite a restitui acel cost.

Se oferă sir John bunăoară să zidească o casă pe moșia turcului și-i zice: «Bani nu-ți cer, fiindcă știu că turcul n-are parale. Dar îți zidesc o casă frumoasă și drept plată cer să am dreptul de a ședea eu însumi zece ani în casă, să iau lemne din pădurea d-tale de alături și să prind pește în lacul d-tale.

— Bine, zice turcul, mă-nvoiesc. Trece un an, casa e gata, în vremea asta vine proprietar românul, moștenitorul turcului, om cu dare de mână și fecior de bani gata.

— Știi ce, zice sir John românului, plătește-mi costul casei și intră în posesiunea ei. Și eu m-am săturat să mai șed în ea, și d-ta ai de unde plăti.

Se-nvoiește românul, plătește costul construcției și i-l oferă lui sir John.

— Ba nu, zice sir John, nu așa ne-a fost vorba. Numai costul mi-l plătești? D-apoi dreptul meu de-a ședea zece ani în ea, de-a lua lemne și de-a pescui, unde-l pui? Și acela trebuie plătit.

— Apoi, ori una, ori alta, sir John. Sau îți plătesc numai costul construcției, sau numai dreptul de a te folosi zece ani de ea. Amândouă nu se poate, sir John, c-ar fi colac peste pupăză. Căci drept plată a construcției, d-ta te bucuri de dreptul de a ședea în casă. Sau construcția ți-o plătesc, sau dreptul de a ședea în ea.

Ce-am zice asemenea, daca societatea acționarilor căii ferate Stroussberg ar veni și ne-ar zice: «Linia costă 260 mil. Suma aceasta ne-ați plătit-o. Dar acu vă rog să-mi plătiți și

dreptul ce-l aveam de-a mă folosi 90 de ani de ea. Capitalizați-mi venitul ce-l luam în fiece an de la linie.»" (XIII, 75)

Eminescu folosește aici o rețetă de uz curent în scrisul său publicistic. Pe traseul câte unei demonstrații, de multe ori polemice, cum este și aceasta, autorul deschide pe neașteptate câte o *fereastră fabulatorie* în fața cititorului, edificat și prin lărgirea unghiului său de vedere spre un orizont comparativ convingător. De multe ori, astfel de raiduri narative execută salturi bruște spre spații culturale îndepărtate sau exotice. Articolul citat mai sus conține două asemenea enclave probante: una ne proiectează peste ocean; cealaltă se oprește, în final, la Timur Lenk și la celebrul Nastratin. Nu numai unul dintre nenumăratele episoade ale polemicii cu gazeta *Românul* procură argumente colectate din lumea celor „o mie și una de nopți": „Împrejurarea aceasta, a numirii unor oameni necompetenți în materie și a sustragerii lor de la servicii de cari le-or fi pricepând în adevăr, ne amintește o istorie ce se povestește despre Mehmed-Ali, fost vicerege al Egiptului.

După sfatul unui vizir credincios, Mehmed-Ali a trimis o sumă de tineri în Franța ca să urmeze studii speciale: unii administrația, alții finanțele, alții arta militară, alții, în fine, medicina și farmacia. Tinerii se întorc plini de învățătură și vizirul [î]i pune în slujbe. Însă cum? Pe militari la finanțe, pe farmaciști la administrație, pe administratori la farmacie, pe financiari la armată.

— Dar ce faci, omule? întrebă Mehmed-Ali pe vizir. De ce nu pui pe fiecare la locul lui?

— Maiestate, răspunse înțeleptul vizir, dac-am pune pe fiecare la locul lui, ar guverna *ei* țara, și e vorba, pare-mi-se, s-o guvernăm tot noi.

Ar fi bine deci ca la Curtea de Casație să se numească de acum înainte tot ingineri, iar în armată tot advocați." (XI, 150)

În cu totul alt fel este manipulat narativul în bucata care urmează, unul dintre schimburile curente de focuri dintre *Timpul* și *Presa*. După un scurt exordiu tratând chestiuni principiale de politică, relatarea capătă o turnură epică acuzată: „Opt și cu a brânzei nouă s-a ales dintr-o altă

colectivitate politică, condusă de un om fin, mlădios, inconsternabil, condusă de (marele nostru om de stat) d. Vasile Boerescu.

În adevăr, pentru seara de 13 ianuarie, d. Vasile Boerescu (marele nostru om de stat) a convocat la domiciliul său marele partid al Centrului... Portarul său, în așteptarea unui imens număr de oameni, luase un aer grav, pentru a domina cu spiritul autorității sale marea îmbulzeală de la poartă. *Sara era liniștită... Zăpada strălucea în singurătatea uliței.*

Deodată, în liniștea solemnă a serii, s-aude un zgomot de îmbulzeală strașnică. Cine se îmbulzește, cine nu încape pe uliță?

Era unul... *un* membru al Centrului, apoi a mai venit încă unul, apoi iar unul, până la opt, opt persoane (mari și late, cum s-ar zice), afară de prințul Dimitrie Ghica.

Poate oricine să-și închipuiască ce fierbere și ce tumult era în casa d-lui Vasile Boerescu, ce gălăgie trebuia să facă imensa mulțime de... opt, afară de prințul.

D. Vasile Boerescu luă cuvântul *Glasul său stăpâni gloatele*. D-sa arată: 1) că-l înspăimântă decăderea morală a organului d-sale, «Presa» 2) că Centrul, marele partid al Centrului, n-a încetat de-a exista și că nu s-a confundat un singur moment cu roșii, cu toată intrarea d-sale în ministeriu.

Unul *din neagra și nesfârșita mulțime* luă cuvântul. [...] Oratorul a conchis că ar fi inutil a se mai cerca reabilitarea Centrului și a ziarului «Presa», atât de decăzut.

La aceste cuvinte bine simțite și care nu cuprindeau decât purul adevăr, d. Boerescu n-a răspuns nimic; a declarat însă că, întrucât privește starea materială a «Presei», ea este asigurată; roagă însă pe asistenți (anume pe cei cu funcții) să binevoiască a se însărcina cu colaborarea, pentru a o face mai *citibilă (s.a.)*. Se-nțelege că funcționarii asistenți nu putură refuza cererea d-lui ministru.

Aceste zise, *neagra mulțime se risipi*." (XII, 34–36)

Eminescu plătește intenționat tribut anumitor convenții desuete, „de gen", ca și unor clișee verbale compromise („sara era liniștită"; „glasul său stăpâni gloatele"; „neagra și nesfârșita mulțime"; „deodată, în liniștea solemnă a serii" etc.). Soluția aleasă este mimarea *parodică* — a eposului

grav, cu pornire de la un pretext minor. În obținerea declicului edificator, *rețeta formală a narațiunii* joacă un rol esențial. Efectele demonstrative provin din disproporția, comică, între banalitatea anecdotei și ceremonialul relatării ei.

„Narativizarea" argumentației eminesciene se desfășoară deci pe mai multe nivele. Printre ele, cum am văzut mai sus, *grefa epică ilustrativă* într-un sistem demonstrativ de sine stătător.

Ar mai fi apoi *proiecția* unor informații banale (fapte diverse sau date prozaice) *într-un sistem de coordonate* recunoscute ca aparținând fabulației. Sistemul epic de referință poate fi exploatat strict *formal*, ca în cazul întrunirii politice din casa Boerescu. Sau, alteori, poate fi valorificat în latura sa *tematică*, prin invocarea unor *topoi* fabulatorii, ca orizont comparativ pentru un univers familiar: „Acolo [*e vorba de suburbiile Iașilor — n.a.*], în loc de strade sunt adevărate lagune de glod; podului de lemn de preste Bahlui îi lipsesc la mijloc câteva scânduri pe care nimeni nu se-ndură de-a le pune la loc, pe ici, pe colo întâlnești câte un mare ochi de apă, *spre a duce aminte de mărețul act al facerii lumii*. Acolo locuiește o parte a *poporului ales de Dumnezeu*, carele prin diferite apucături ingenioase, prin clădirea sistematică de movilițe de gunoaie, prin așezarea de scânduri rupte, caută a forma trecători prin *împărăția lui Neptun* și a nu sta cu totul izolați de restul umanității.

Dar să lăsăm aceste formațiuni geografice pe seama unui *Herodot al viitorului* și să ne întoarcem la puncte mai cunoscute. Șoseaua Socolei e cunoscută de toți ca drum care duce la viile și vilele orășenilor din Iași, la seminarul Socola, la Vaslui, în fine, e o cale de comunicație despre care nu putem presupune că trece prin mijlocul unor triburi necunoscute. Aproape în dreptul șoselei de la Țuțora șoseaua Socolei se bucura de existența mai multor gropi perfide, pline cu apă. Când trece o trăsură prin aceste gropi, *ea se preface în corabie, caii în servitori ai lui Neptun, iar călătorii invocă prin imnuri steaua mărilor, ca să-i conducă la limanul dorit*. Prin aceste gropi trec *zilnic (s.a.)* sute de trăsuri, mii de militari, zeci de tunuri, *încât biblica trecere prin Marea Roșie se repetează la acest punct de sute de ori pe zi*. Învățătorii din școa-

lele apropiate demonstrează băielilor cu exemple *ad oculos posibilitatea minunii biblice pe cale cu totul naturală.*" (IX, 379, Stradele)

În ambele situații de mai sus, *altoiul și proiecția într-un sistem de referință*, Eminescu utilizează *istorisirea* în scopuri probante.

Adeseori însă, pe un palier demonstrativ diferit de cele precedente, ca material argumentativ se folosește însăși *Istoria*.

Într-o anume ocazie, pledoaria eminesciană privind culisele politice ale navigațiunii pe Dunăre recurge la argumente procurate de cronici: „Cestiunea Dunării preocupă aproape exclusiv jurnalistica noastră și nu fără cuvânt.

Nu numai interesul practic al navigațiunii pe Dunăre e în joc, deși acesta ar fi îndeajuns pentru ca să justifice preocupațiunile. Deja pe Dunărea de Jos, bandiera română fâlfâie pe câteva sute de vase care fac concurență «Societății privilegiate».

Nu românii sânt aceia cari pun bandiera română, de vreme ce poporul nostru, originar din munți, n-a avut contact cu marea și cu Dunărea decât în epoca sa eroică, în epoca de aur a unui Mircea, a unui Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare, domni stăpânitori de la munte și pân-la-marea cea mare, cum se intitulau ei.

Pierzând încă din secolul al XV-lea și al XVI-lea cetățile de pe Dunăre către atotputernicia otomană, coloniile genoveze și venețiene care se formaseră sub sceptrul protector al voivozilor români, la Moncastro (Cetatea Albă), la Proilabum (Brăila) și la San-Giorgio (Giurgiu), au încetat de-a fi românești, negoțul nostru a trebuit să dea îndărăt și să dispară.

Cine deschide cronicele vede lesne că lupta îndrăzneață între Domnii români și turci au fost purtată pentru cetățile de pe Dunăre și de la gura Nistrului, că, din momentul în care aceste cetăți au fost luate de covârșitoarea putere otomană, țările înșile și-au închinat steagul înaintea sultanilor și au încăput sub suzeranitatea otomană. Precum în evul mediu era italiani aceia care purtau bandiera română pe vasele lor, tot astfel astăzi negustori de naționalități

foarte deosebite pun bandiera noastră ca semn distinctiv de concurență cu «Societatea austriacă». Fiindcă interesele decid adeseori cetățenia de stat a oamenilor, mișcarea aceasta ar fi avut rezultatul că, din opoziția în contra puterei economice austriace, s-ar fi creat cu încetul o marină română." (XII, 395–396)

Autohtonă sau universală, Istoria — suspectată de Quintilian pentru zațul ei de poezie creatoare de ambiguități — se interpune frecvent pe traseele strânselor argumentații eminesciene. Polemicile aprinse cu *Românul* și sateliții prilejuiesc detururi de amplitudini variabile în epoci revolute:

„Permită-ne d. C.A. Rosetti a-i face o mărturisire modestă, căreia a binevoi a-i da puțină crezare. Și noi am studiat istoria. Din această istorie scrisă de oameni nepărtinitori, am constat cu mirare că starea bună sau rea a unei societăți nu atârnă mai niciodată nici de forma de guvemământ, nici de legi, ci cu totul de alte împrejurări. Am constatat cu mirare cum despoți cari considerau statul ca o proprietate a lor și legile ca pe niște acte de bunăvoință personală au produs cele mai fericite rezultate în țările supuse lor. Un Frederic II, un Iosif al II(-lea), un Petru cel Mare, o Elisabetă a Angliei au întemeiat cultura, buna stare economică, dreptatea în statele lor, guvernul unui despot ca Napoleon I a făcut mai mult pentru bunăstarea și administrația regulată și îngrijită a Franței decât tot șirul de regi dinaintea lui." (XIII, 185)

Citind paginile în care istoria se aservește elocinței, punându-i la îndemână o armă redutabilă, nu ne poate scăpa tendința de *ștergere progresivă a oricăror diferențe între istorisire și Istorie*. Destinele unor protagoniști ai trecutului eroic poartă o amprentă narativă netă. Felul relatării, tempo-ul verbal, tehnica *raccourci*-ului, totul sugerează o intrigă încordată ca un arc între început și deznodământ: „Mircea avea un fiu din flori, un bastard, anume Vlad, naționalul-liberal al «Românului».

Tată-său fiind pe tron încă, și anume fiind aliat al Europei întregi și ocupat cu pregătirile bătăliei de la Nicopole, Vlad, fiul național-liberal, nu găsește atunci un lucru

mai bun de făcut decât să închine ţara Poloniei, printr-un hrisov datat din Argeş, 22 mai 1396.

Tată-său, întors acasă, pune mâna pe el şi-l trimite la Buda la Regele Ungariei.

Tânărul naţional-liberal fuge de acolo şi intră în garda împăratului bizantin, unde face intrigi contra bătrânului său părinte. Mai târziu îl aflăm la Curtea împăratului turcesc din Adrianopole, unde se ocupă cu aceeaşi treabă.

Vasăzică, boierii din partidul naţional care voiau emanciparea ţăranului au izbutit a-l pune pe acest Vlad Dracul, ca şef de partid, pe tron? Iar boierii *reacţionari cari vroiau privilegii (s.a.)* ţineau la linia legitimă a Basarabilor?

Dar ceea ce-i mai ciudat în toate acestea e aiurarea desăvârşită în privinţa motivelor care se substituie oamenilor de pe atunci şi faptelor lor.

Naţionali şi reacţionari? Democraţi şi boieri?

Cearta care se naşte în urma lui Mircea e o ceartă dinastică. [...] Deci între urmaşii lui Dan I şi urmaşii lui Vlad Dracul se-ncinse acea luptă dinastică care împărţi ţara în Dănuleşti şi Drăculeşti, căutând unii razim la turci, alţii la unguri, *toţi în afară (s.a.)*.

Dar Radul cel Frumos a declarat război lui Ştefan cel Mare?

Dar Vlad Ţepeş nu l-a declarat? N-a avut Ştefan cel Mare a se bate tot atât cu Ţepeluş, ca şi cu Radu cel Frumos? Şi cu cine a intrat Ţepeş în Moldova? Cu turci şi cu tătari, cu neamuri străine.

Dar cine erau acei boieri reacţionari despre cari vorbeşte «Românul»? Unde sânt documentele din care să se vadă tendinţele lor reacţionare, unde sânt privilegiile lor întărite de Radu cel Frumos sau de Radu cel Mare?" (XII, 40–41)

Articolul — unul dintre cele antologabile — reţine atenţia în mai multe privinţe.

Mai întâi, prin reţeta încorporării naraţiunii istorice printre piesele clasice ale unei demonstraţii întemeiate pe *brahilogie*. În tactul ritmic al suitelor de întrebări şi răspunsuri, interludiile narativ-istorice eminesciene nu produc disonanţe. O tehnică argumentativă adusă la strălucire (şi chiar la o polisare excesivă prin uzură) de sofişti, dar ilustra-

tă magistral și de adversarul acestora, Platon, despre, care s-a spus adeseori că manipulează figurile mitologice în scopuri retorice, așa cum își tratează un romancier personajele.

Și în al doilea rând, prin însuși subiectul în dispută între *Timpul* și *Românul*: normele confecționării unor *scenarii istorice plauzibile*, cu pornire de la un corpus cert de date. În relatarea biografiei lui Vlad Dracul, Eminescu nu se sfiește să pună accentul pe anecdotic și pe aventuros, să recurgă la un ton și la un lexic familiare, dând informațiilor — altminteri exacte — o turnură epică și un ritm palpitant. Fapt care nu-l împiedică să facă mare caz de scrupulul documentar, pretinzând adversarului ținută științifică. În fapt, între cele două înclinații extreme — informarea precisă și tentația de a o prelucra epic — nu există în publicistica lui Eminescu nici o contradicție.

Pe de o parte, trebuie să vedem aici un semn al apartenenței scriitorului la *vârsta romantică a culturii*. Pentru romantici, istoria a fost domeniul tuturor posibilităților de îmbinare a fabulării debordante cu exactitatea cea mai habotnică. Între *documentar* și *imaginar* s-a stabilit atunci o ecuație specifică, formulată și rezolvată de Eminescu într-o manieră inconfundabilă, în proză, ca și în gazetărie. (Ar mai fi de adăugat că, pentru creatorul romantic, trecutul istoric procura — la fel ca pentru autorul român — o alternativă prezentului.)

Pe de alta, *rețeta este binecunoscută în retorici*. Ea presupune alunecarea relatărilor istorice în *povestire* — ca dovadă stă topica extrem de bogată însumând convențiile eposului despre suverani și eroi.[6] Și, paralel, cramponarea unor astfel de narații de argumentul *verificării faptice*. În termenii lui Ernst Robert Curtius, caracterul strict documentar al epicii istorice eminesciene satisface una dintre exigențele convenționale esențiale ale *toposului eroic*, deversat de epopee în romanele de gen: *„adtestatio rei visae"*[7], adică mărturia directă a unor participanți la evenimente. În altă rundă de confruntări între Eminescu și „Erodot al «Românului»", întâlnim un pasaj ca acesta: „Dar, întreabă «Românul», contra cui s-a luptat Tudor?

Contra voastră, d-nilor roșii! Contra părinților voștri!

lată ce povestește în adevăr Mihai Cioran, adiutantul lui Tudor și *martor ocular* al evenimentelor..." (XII, 284)

În repetate rânduri, Eminescu pune în discuție, ca argument decisiv, autenticitatea surselor: „O observație în treacăt. «Românul», strivit de vorbele autentice ale lui Tudor, ne acuză în n-rul de miercuri c-am fi citat *fals (s.a.)* pasajul din arzmazarul către Poartă.

Îi dăm foii guvernamentale cea mai formală dezmințire în privirea aceasta.

Noi am citat *exact (s.a.)*, după cartea *tipărită (s.a.)* de chiar adiutantul lui Tudor, carte asupra veracității căreia n-am avut nici o cauză de-a ne îndoi." (XIII, 121)

Cronicile sunt de asemeni invocate ca pivot al unui sistem de referințe care nu face altceva decât să valideze simbioza *Istoriei cu istorisirea în sistemul argumentativ eminescian*: „Fără recrutație, Mircea și Ștefan Vodă ridicau țara în picioare, ba adesea nici nu puteau s-o înfrâne și s-o domolească când era vorba de năvăliri din afară. *În tot decursul acestei lungi epopee*, nu găsim însemnându-se de nici unul din cronicarii noștri o mișcare agrară; nicicând acest popor îndărătnic și viteaz nu atinge nici în clin, nici în mânecă averea sau dreptul altuia; din contra, vedem o energică statornicie în păstrarea și moștenirea proprietății." (XIII, 124)

Caracterul *epic* al argumentației jurnalistului se mai trădează și altcumva.

Este îndeobște știut că povestirea apare acolo unde este de parcurs o distanță între un început și un sfârșit. Oriunde se poate identifica un șpagat între cele două extreme, se instalează o tensiune epică potențială. Rămâne la latitudinea oricărui autor s-o exploateze potrivit disponibilităților proprii. În condițiile date, povestirea — având o dinamică finalistă și făcând din sfârșit momentul verdictului axiologic — ascultă de un model eschatologic.

Lucrul este cu deosebire evident în publicistica lui Eminescu, gazetar înclinat a judeca totul din perspectiva distanței instalate între trecut și prezent.

Și din acest punct de vedere, sistemul său de referință se arată obliterat epic. De pildă, una dintre obsesiile articolelor sale este restabilirea cadrului etalon al începuturilor și

plasarea chestiunilor litigioase în orizontul *originilor*. În repetate rânduri, discursul său demonstrativ are un *ductus* căruia putem să-i spunem „descălecător". De cum se iveşte prilejul, în spaţiul naţional, ca şi în orizonturi universale ample, se speculează şansa regresiei către modelele întemeietoare.

Unul dintre textele edificatoare rămâne, spre exemplu, *Influenţa austriacă asupra românilor din principate*, apărut în *Convorbiri literare* (1876), după ce fusese prezentat ca prelecţiune la Junimea. Ori de câte ori este necesar a se inaugura un contencios, — şi relaţiile noastre cu imperiul vecin reprezintă în epocă şi în speţă în polemicile de mai târziu cu *Românul* un astfel de contencios —, Eminescu face un salt regresiv şi schiţează o *direcţie de mişcare*. În articolul de care vorbesc, se *istoriseşte* nici mai mult, nici mai puţin decât despre devenirea Casei de Austria de la originile sale prestigioase, adică de la... căderea Imperiului Roman. Într-o notă de subsol, jurnalistul face o remarcă edificatoare pentru tehnica argumentaţiei sale cu instrumentele istorice. Temporaliceşte vorbind, Mihai Viteazul — unul dintre „personajele" naraţiei — nu cade exact în locul rezervat de Eminescu în schemă. Dar detaliul rămâne fără importanţă, întrucât explică autorul — ceea ce interesează este scopul demonstrativ final şi, prin urmare, „nexul general al lucrurilor".

Ţinta jurnalistului este de a face evidente publicului său o serie de elemente generale care caracterizează esenţialmente politica austriacă în Principate. De aceea se restaurează, invocându-se ca argument, trecutul (IX, 163–173): „În ce constă deci puterea Austriei, căreia îi lipseşte înăuntrul său unitatea voinţei? Ce lipeşte elementele sale, vecinic în discordie, încât acestea constituiesc o putere atât de mare?

În privirea aceasta, vom trebui să consultăm istoria. Imperiul Roman în decadenţă dedesă naştere unei religii cosmopolite, care continua oarecum cultura şi ideile antice, deşi sub o formă modificată. [...] Imperiul care se formează sub acest painjeniş se numeşte Imperiul Roman. Casa domnitoare care se pune mai cu succes în serviciul acestui ideal este Casa de Austria."

Amplul scenariu istoric care urmează acoperă ceea ce altul s-ar fi mulțumit a afirma apodictic, anume: că politica austriacă de infiltrare comercială incriminată de poet răspunde unei tactici originare și unei funcții (cosmopolitismul), prescrise în modelul întemeietor al Imperiului.

Paralel, spre a demonstra ipoteza permeabilității noastre deosebite față de o atare politică, conferențiarul țese istoria de la origini a Principatelor române. „Nexul general al lucrurilor" — vorba poetului — ar fi încăput în câteva rânduri: „De aceea ne întrebăm fără părtinire, cum întâlnim pe poporul nostru în istorie, din momentul în care ea (influența austriacă) devine mai străvezie, adică de pe la începutul secolului al 14-lea. Îl găsim totdeauna dezbinat înlăuntru, dezbinat în politica sa, față cu vecinii."

Într-un pasaj demn de atenție, Eminescu însuși își comentează sistema (conform unei înclinări autoreflexive tipice discursului său): „E greu a expune o idee fundamentală cu ramificațiile ei, așa încât să dea un tablou unitar. Ideea există toată implicită în cap, dar spre a o expune ne servim de cuvinte, *șiruri ce au un început, au un sfârșit.*"

Un capăt al șirului coincide cu începuturile prestigioase ale lucrurilor, pe când celălalt se află în prezent. Evaluată într-o perspectivă eschatologică, actualitatea istorică se populează cu o serie de figuri apocaliptice: avocatul, judecătorul eligibil, banca de scompt, banii de hârtie, drumul de fier sau mașina cu abur, tot atâția vestitori ai „sfârșitului": „Capătul pârghiei, care odată era ridicat și aplecat de puterea omenească, e astăzi pus în mișcare de o putere elementară, care nu obosește niciodată, *care se hrănește cu jăratic, asemenea cailor năzdrăvani din poveste*, care produce în minute ceea ce omul singur ar produce în ceasuri sau zile, *puterea oarbă a aburului întemnițată în cilindrul cu vapor*, ridică pârghia la un capăt, iar acea ridicătură se preface în celălalt capăt în rotațiune, în izbiri cu ciocanul, în imprimări în metal, în zbor de suveică, cu-n cuvânt puterea individuală nu e mai nimic față cu această neadormită putere, care n-are nevoie pentru hrana ei decât de cărbuni și de apă. Unde apare productul fabricei de postav sau de pânză, războiul postăvarului și al pânzarului încetează. Ba *Maiestatea*

Sa aburul și-a creat un anume popor în toate țările, o a patra clasă, care datorindu-și nașterea unei *puteri oarbe și elementare* amenință c-o elementară orbire vechile clădiri ale civilizației omenești.

N-avem nevoie a o mai spune că România e asemenea, în mare parte, jertfa *acestei întunecoase Maiestăți.*" (2, 293)

Istoria contemporană, astfel privită, oferă prilejuri pentru coagularea unor nuclee fabulatorii, principial indiferente la separația de bunuri între adevărat și fictiv. Nu interesează decât caracterul exemplar al povestirii (numită aici de Eminescu „istorioară"): „Ca istorioare *morale* s-ar putea povesti bunăoară copiilor drept «exemple spre a le forma inima»:

— istoria cum un alt străin ajunge din pisăr cu 2 galbeni leafă pe lună la regimentul de muschetari, din scriitor la Agia din Iași și din corector la «Pseudo-Românul», cu patru clase primare și o coardă de violoncel, răscumpărătorul unui drum de fier de 250 milioane, milionar, director de minister și efor la așezămintele de binefacere;

— istoria cum un alt străin, erou de la 11 fevruarie și prezident de republică ploieștenească, ajunge adjutant regal;

— istoria cum un Chirițopol ajunge, din chelner camardiner, prefect; [...]

— istoria cum un măscărici înjură pe Domnul Țării și se decorează cu *Bene-Merenti* tocmai pentru aceste înjurături." (XII, 332)

Faptele — câte vor fi fost — servesc numai de trambulină proiecției în paradigmatic și în regimul de generalitate epurată de contingent a poveștii. Ca să devină convingător, adevărul istoric face un salt în fictiv.

O atare *schimbare de regim* a istoriei — probantă doar în măsura în care sfidează limitele dintre real și imaginar — este frapantă în gazetăria eminesciană mai ales când ne mutăm de la sfârșit spre începuturi, părăsind prezentul pentru trecut.

În ciclul *Icoane vechi și icoane nouă*, pe alocuri, mișcarea narativă și plăcerea de a imagina plauzibil frapează: „Când au sosit la graniță, bătrânii i-așteptau cu masa întinsă și cu lumânări aprinse, habar n-aveau de ce-i așteaptă și de ce be-

lea şi-au adus pe cap. Bucuria lor, că venise atâţia băieţi, tobă de carte, scoşi ca din cutie şi frumoşi nevoie mare!

Dar ce să vezi? În loc să le sărute mâinile şi să le mulţumească, ei se fac de către pădure, şi încep cu egalitatea, fraternitatea şi suveranitatea, încât bătrânii-şi pierd cu totul călindarul. Parcă se pornise morile de pe apa Siretului. Şi le povesteau câte în lună şi în soare, câţi cai verzi pe pereţi toţi, c-un cuvânt câte prăpăstii toate."

Balansul între cele două extreme, recuperarea preponderent imaginară (uneori şi acuzat imagistică) a vremurilor revolute, totul serveşte convergent funcţia compensatoare a ficţiunii istorice: „De aceea, la dreptul vorbind, nici nu pricepeau bine acuzarea ce li se făcea. Neam de neamul lor trăit în ţară, nepricepând altă limbă decât cea românească, închinându-se în această limbă, vorbind cum se vorbeşte cu temei şi sănătos, ei, auzind ţiunile şi ţionile, imperatorele, redaptorele, admisibilele şi propriamentele, au gândit în gândul lor: «De, frate, noi om fi fost proşti. Noi socoteam că dacă ştim ceaslovul şi psaltirea, cum se ară gospodăreşte un ogor, cum se cresc vite şi cum se strâng banii, apoi ştim multe. Da ia auzi-i, că nu ştim nici măcar româneşte.» Şi, în loc să ia biciul din cui să le arate care le-i popa lor, au zis: «De, dragii moşului, aşa o fi. N-om fi ştiind nici româneşte... Dar de acuma mult a fost, puţin a rămas, şi în locul nostru voi veţi stăpâni lumea şi veţi orândui-o cum vă va plăcea vouă.» Şi, luându-şi ziua-bună de la cel codru verde, s-au strecurat pe rând acolo, unde nu le mai zice nimenea că au fost răi români, mai fericiţi decât noi, care am fost meniţi să ajungem zilele acestea de ticăloşie, în care ţara se înstrăinează pe zi ce merge în gândire şi-n avutul ei, şi când toţi se fălesc de a fi români, fără a mai fi. Uimitoarea putere a frazelor, împrejurarea că mulţi dintre liberali erau chiar copii de-ai lor, cari aşteptau numai ca ei să închidă ochii, pentru ca să bată la tălpi averea moştenită, credinţa că cei ce venise tobă de carte ar fi mai folositori ţării decât dânşii, patriotismul lor totdeauna încercat şi dovedit prin cinci veacuri, de când au stătut stâlpi acestor ţări, i-au făcut să tacă molcum şi să se retragă din viaţa publică, fără zgomot, fără opoziţie, fără mânie." (2, 184–186)

Avem, în astfel de cazuri, unul dintre stadiile avansate de manipulare a istoriei în scopuri probante, transmutarea ei în planul *fictiv, de nu chiar mitic*. În mecanismul său argumentativ, Eminescu include frecvent istorisiri petrecute *in illo tempore*, domeniu al *narațiunii paradigmatice*, neinteresate de granițele dintre real și posibil: „Până la fanarioți n-am avut cod, un semn că nici trebuia. Ce-i drept, și ce-i strâmb știa fiecare din obiceiul pământului, și judecată multă nu se-ncăpea. Țară săracă, stăpânire puțină, biruri mai deloc, cară cu două oiști, să se poată înjuga boii la venirea tătarilor și dintr-o parte și dintr-alta, după cum l-apuca pe om vremea pe cale de munte, case de vălătuci acoperite cu paie, pentru a li se da foc la călcarea dușmanului, ba se da foc ierbei și se-nveninau fântânele, pentru ca să moară dușmanii de flămângiune și de secetă, iar oamenii se trăgeau la munte și lăsau câmpul limpede în urma lor, până ce venea Vodă de-i amăgea pe dușmani prin glas de buciume în văi și prin codri, și-apoi vai de capul lor!" (2, 196)

Așadar — confirmând temerile lui Quintilian — sub condeiul eminescian, istoria își trădează *urzeala poetică* născătoare de ambiguități. În ochii gazetarului, este vorba nu de un handicap, ci de un avantaj, tentant în măsura în care îi îngăduie să echivaleze pe *narrare* cu *probare* (infirmând pe același Quintilian). „Neortodox" de două ori, căci *narează ca să dovedească* și *ignorează granițele dintre istorie și elocință*, Eminescu aclimatizează în publicistică *„ficțiunea documentară"* sau, dacă vrem, *„imaginarul istoriografic"* cu atribute probante.

Jurnalistului îi reușește un tur de forță: o răsturnare de funcții, grație căreia *adevărul* însuși este silit să se dovedească *verosimil*. Certul este deplasat din sistemul lui curent de referință (știință, demonstrație, rațiune analitică) în altul paralel și opus (poezie, argumentație, rațiune retorică)[8]. Deposedat de privilegii, adevărul istoric își leapădă aroganța aulică și, transformat în opinabil, zvârlit în groapa cu lei a retoricii, suferă un *„tratament fabulatoriu"*.

Orice produs al scrisului poate fi, la urma urmei, proiectat dintr-un regim în altul, atunci când *suferă o schimbare*

de destinație. Plasarea în context și tipicul relatării joacă, în acest proces, un rol decisiv.

*

Eminescu a fost un gazetar cu vocație. O dovedește ușurința cu care a frecventat mai toate speciile publicistice în uz, când nu a transplantat el însuși în presă altele noi.

Jurnalistul e un *poligraf*, în accepția strict tehnică a termenului, lipsită de orice conotații depreciative, atât în perioada ieșeană, cât și mai târziu la *Timpul*, de unde se vede că înzestrarea în cauză ține de structura profundă, nu de „vârstele" creației sale.

Faptul divers — servitute și totodată piatră de încercare a meseriei este una dintre coardele pe care Eminescu produce modulațiuni diverse. Cu prilejul vizitei pasagere la Iași a Maiestății Sale imperiale ruse, „reporterul" produce, în același număr de revistă, două tablete. Una se menține în registrul expozitiv-neutru, știind să alterneze generalitățile cu divertismentul anecdotic de efect: „Deodată să făcu o tăcere profundă. Un tânăr în costum cercazian îngenunchease înaintea M. Sale, cerând iertare. Era un fost ofițer în armata imperială, care se făcuse vinovat de grave greșeli disciplinare ce le vom spune mai la vale și care cerea drept grație să fie reintegrat și trimis în război. M. Sa nu putu admite rugămintea într-un timp în care disciplina trebuie să fie sfântă. Nefericitul făc[u] câțiva pași înapoi și-și înfipse pumnalul drept în inimă. Medicii îl transportară repede în sala de așteptare cl. II, aclamările reîncepură și trenul porni însoțit de urările mulțimei." (IX, 383)

Cealaltă, intitulată *Sinucidere* (IX, 385–386), revine asupra laturii senzaționale a anecdotei, oferindu-și prilej de digresiuni narative, de enclave biografice și chiar de elemente de portret: „Tot Iașul îl cunoștea. Înalt și bine făcut, mai mult oacheș și având în față o espresie energică și fină, mișcându-se c-o eleganță naturală, el era un oaspe bine văzut al saloanelor și grădinelor. Alaltăieri însă stătea întins pe o simplă masă de brad într-o ogrăgioară a spitalului «Sf. Spiridon». Era aproape neschimbat la față, cu aceeași răceală și liniște militărească. Actul de sinucidere nu răpise nimic

din eleganța și frumusețea întregei figuri. Astfel stătea lungit, învălit într-o manta neagră, și numai ochii, rămași deschiși și pierzându-și strălucirea umejunei vitale, îi dădeau aparența c-ar fi cuprins de un adânc somn magnetic."

Uneori, astfel de „nimicuri" gazetărești stimulează harul descriptiv și simțul vizual al poetului, ca în miniatura intitulată *Târnova* (IX, 405), schițată în tușe delicate de penel. Deși plătește un anume tribut turnurilor convenționale de frază, bucata evită abil decorativul inert, degajând atmosferă: „Moltke, ai cărui ochi s-au bucurat de farmecul Bizanțului și al Asiei Mici, susține totuși că n-au văzut niciodată un oraș mai romantic decât Târnova. Kanitz plutea încă ani întregi în amintirile acelui ceas neuitat de priveliște plăcută pe care l-au fost avut la vederea acestui oraș al țarilor, cuprins de lumină de soare, cu zidurile lui, cu turnuri, moschee, minarete, biserici, cupole, poduri, insule, grădini și cordele de stânci și de ape: «Numai o Târnovă este, și nimic mai mândru nu-mi văzură ochii, încât abia îndrăznești să iei caietul de schițe, pentru a însemna pe hârtie măcar aproximativ minunata icoană.» Formația stâncilor și dâmburilor orașului, petrecut în curbe fantastice de râul Iantra, e atât de labirintică și aventuroasă, încât nu există punct din care ar fi cu putință a cuprinde unitatea părților orașului, încuibate la răzămătorile deosebitelor terase de var. Amestecul de case se ridică în mod amfiteatral pe povârnișul a trei dealuri înalte. Cele două înălțimi din apus par a fi despărțite de-a treia, dar par numai, căci în realitate sânt împreunate prin o ciudată formație a terenului, printr-un pod natural de stâncă, de 60 metri lungime."

Altă dată, același gen de „tablete" iau o întorsătură teatrală, producând scenete bine ritmate, înrămate strategic de secvențe moralizator sentențioase: „La 28 mai, d. I.G. Ciurea s-au dus în calitate de jude instructor la Hotelul România împreună cu d. prim procuror I. Vrânceanu, d. Barbu, comisar despărțirii întâia și, în locul grefierului, ce era ocupat, au fost luat pe d. Vasile Elefterescu, copist la parchet. Pe când d. jude instructor lucra la procesul-verbal pentru ancheta afacerii Cimara, îi spuse copistului să ieie hârtie și să copieze procesul-verbal, ceea ce acesta din urmă a și în-

ceput să facă. După ce a copiat jumătate, spuse judelui că a greșit, puind cuvintele «ne-am transportat la fața locului», în loc de «ne-am transportat la Otel România». D. judecător răspunse că nu face nimica, numai să puie în paranteză «Hotel România». Dar judecătorul, trecând cu ochii partea ce se copiase pe curat, observă lipsa a încă două cuvinte, ce denatura înțelesul construcției.

Judecătorul zice cu mirare:

— Iată, domnule, și aci ai greșit. Bagă de samă.

— A greși este o faptă omenească, răspunse copistul.

— Prea bine, a greși este o faptă omenească, însă nu-i mai puțin adevărat că cineva trebuie să primească observații când le merită.

— Eu nu sânt învățat să primesc observațiuni.

— Dacă ați fi în cancelaria mea, ați învăța să primiți observații, căci ori de câte [ori] ați face greșeli le-aș observa.

— Nu voi fi niciodată la d-ta, la instrucție.

Atunci, judecătorul văzând că acest domn nu mai tace, îi ia procesul-verbal din mână și-i spune să iasă. D-nialui răspunde că nu iesă afară, căci a venit cu d. prim procuror. [...]

Se-nțelege că niciodată nu ne-am fi ocupat câtuși de puțin cu grațiozități de copist dacă d-sa și martorii n-ar fi studenți la Universitate, dacă acestea n-ar fi pentru noi un semn al vremilor ce ne așteaptă. După a noastră părere, organele statului nu există pentru a fi batjocorite de oricine și pentru ca inferiorii să-și poată face mendrele înlăuntrul organismutui social. [...]

Înc-un pas pe această cale a civilizației, și vom ajunge idealele stări de lucruri din Grecia, Mexico, Guatemala și alte asemenea state cari, în privirea respectului autorității, vor fi servit de model celor ce ne-au înzestrat cu acest spirit de... subordinație." (*Probleme pedagogice*, IX, 391–392)

Variațiuni pe tema faptului divers va produce neobosit Eminescu de la un capăt la altul al carierei sale gazetărești, alăturându-se astfel altor doi maeștri ai speciei, deopotrivă mari scriitori și împătimiți gazetari: Caragiale și Arghezi.

Dincolo de diferențele care-l separă pe moldovean de cei doi munteni (la rândul lor congeneri, pe de o parte, radical opuși, pe de alta), tuturor le reușește operația dificul-

toasă a valorificării anecdoticului, a banalului — „subiectul", „reportajul", „tableta", „notița de presă" ș.a.m.d. — și înnobilarea creatoare, câteodată chiar recuperarea literară a speciilor mărginașe ale scrisului.

La *Timpul*, cinci ani mai târziu după ce scrie *Probleme pedagogice*, Eminescu nu-și schimbă, în esență, rețeta, dar îi adaugă din belșug condimente polemice. Manipulat abil, un fapt divers întrucâtva analog celui citat mai sus (un caz de insubordonare în școală) se transformă în episod al campaniei purtate contra *Românului*. Punctul de pornire se află într-un incident oarecare: „Zilele aceste s-a produs în sferele didactice din capitală o agitațiune care poate avea curioase urmări pentru instrucția noastră publică.

Unul dintre cei mai dăligenți profesori de la Liceul «Matei Basarab», d-l Filibiliu, a dat unui băiat insolent o palmă.

Băiatul, repetent și-o adevărată calamitate pentru clasa I a acelui liceu, n-a îndrăznit să ceară de la direcție satisfacțiune pentru acest atac la demnitatea lui de om și de cetățean liber; părintele lui însă, știindu-se om cu trecere în sferele astăzi dominante, a cerut satisfacție de la ministeriu și a mai publicat în același timp prin «Războiul» articole pline de insulte la adresa d-lui Filibiliu, ba nici nu s-a mulțumit cu atâta, ci s-a mai dus și la cancelaria liceului, ca să «facă gură»." (XIII, 71)

De aici nu se mai trece la sentențiii moralizatoare, ci se face un raid în culisele politicii: „Ministeriul, strâmtorat cum se vede și supus vreunei porunci de «mai sus», în loc de-a privi această «cauză» ca un bagatel, trimițându-l pe copil cu tată-său cu tot la direcția liceului, cum cereau interesele bunei orânduieli, a dat ordin ca din profesorii de la Liceul «Sf. Sava» să se constituie un juriu care să-l judece pe d. Filibiliu..."(XIII, 72)

În final, reporterul ajunge drept la țintă: „Era natural ca «PseudoRomânul» să ceară pedepsirea d-lui Filibiliu și conformarea ministrului cu opinia d-lui Frederic Damé... mai ales pentru că, d. Filibiliu fiind profesor de limba franceză, în caz de permutare s-ar naște vro vacanță pe care-ar suplini-o prin cumul celebrul foiletonist al «Românului»,

care se destinge prin enorma sumă a absenţelor de peste an, corespunzătoare numai cu riguroasa încasare a lefii la sfârşitul lunii.

Apoi mai e un folos. Foiletonistul «Românului» e — zice el — francez, însă nu ştie franţuzeşte, pe când d. Filibiliu, numai român fiind, ştie perfect limba aceasta, de vreme ce nu şi-a pierdut vremea prin *prăvălii de mărunţişuri şi de pălării de paie*. E drept, e o exigenţă a mai bunei instrucţiuni publice ca *mărunţuşarul pretins francez, vânzător de perii de dinţi, de prafuri şi de suliman* să înlocuiască pe învăţătorul român care-şi înţelege profesiunea. E asemenea firesc lucru ca d. Urechia, a cărui poziţie atârnă de *satisfacerea caracudei roşie*, să se conforme înţeleptelor sfaturi ale *calfei de bărbier care trage perdaf fără săpun limbei noastre şi bunului-simţ în foiletoanele «Pseudo-Românului»*." (XIII, 72–73)

Schema rămâne cam aceeaşi, dar mijloacele se schimbă cu vremea. Cromatica lexicală devine foarte bogată. Pasta verbală se îngroaşă (uneori prea mult), mustind de sevele sarcasmului. Relatarea suferă, în ansamblu, o operaţie de *concretizare*; autorul articolului nu dispreţuieşte nici implicarea făţişă în text şi nici atacul brutal la persoană. Atent croită în detalii şi abil montată, bucata e producţia unui *regizor eficient, şi rutinat*, care speculează cel mai derizoriu pretext ca să-şi pună în valoare talentele. În perioada din urmă a activităţii sale publicistice, Eminescu improvizează, când e nevoie, *colaje de „nimicuri"*, executând cu virtuozitate piruete între specii diverse şi variind modulaţiile după cum îi cere partitura. Cu pseudonimul „Fantasio" este semnat un *mozaic* de „bagatele", de la *„ocazională"*: venirea primăverii („*Babele* au trecut. Ca să dezmintă tradiţiunea populară, care le aruncă în spinare toate intemperiile începutului lui martie, ele s-au făcut amabile estimp, au cumpărat soarele şi elementele, s-au îmbrăcat în haine de primăvară, şi-au pus ghiocei şi viorele la ureche, şi cu surâsul pe buze, au poftit lumea la plimbare zicându-i: «Ia uitaţi-vă cât sântem de frumoase!» Lumea, neîncrezătoare la început, a prins curagiul încetul cu încetul şi, în locul blestemelor ce le adresa altădată, le-a acoperit de binecuvântări"). De aici se poate face un salt la *faptele diverse*, a căror gravitate variază calcu-

lat între sinuciderea operetistică ratată a unui servitor („Cu toată voioșia timpului, cronica are să înregistreze încă un caz de sinucidere, din fericire neizbutită. Un biet servitor, anume Tudor Orzaru, hotărât să părăsească această vale de lacrime, cum zic poeții, și-a ales o cracă de arbor într-una din aleile Șoselei și, punându-și ștreangul de gât, a încercat să zică: «Adio lume!»... El începuse deja să se legene cu melancolie în aer, «ca o trestie bătută de vânt», cum se exprima un procuror cu idei poetice într-un raport devenit celebru printre camarazii săi, când mâna generoasă a unui grădinar veni să taie firul fatal care-l ținea suspendat deasupra eternității și-l readuse la viață...“). Calamitatea publică: incendiul îi procură, ca și lui Caragiale, ocazia unor variațiuni spumoase. („Nu era de ajuns cele două colosale catastrofe de la Nisa și din Viena; un nou sinistru a venit să sporească numărul incendiilor din teatre. Palatul de cristal din Marsilia a ars cu desăvârșire și cât p-aci era să-l urmeze și teatrul imperial din Sanct-Petersburg. S-a observat cu drept cuvânt că de aci înainte, oricine se va decide să asiste la vreun spectacol, să-și facă mai întâi testamentul și să se grijească, dacă va crede în Christos, ca să fie gata pentru orice întâmplare.

Dacă, în străinătate, ard teatrele, la noi, vai! flăcările incendiului consumă orașe și târguri întregi. Sute de familii au rămas pe drumuri. Se pare că focul Sodomei și Gomorei s-au abătut asupra țării spre a o pustii“). Este prizată, în fine, la *știrea mondenă de scandal* („Scenele de jale de care vorbirăm nu împiedică scandalurile bucureștene de a se produce. Nu putem rezista plăcerei de a comunica cititorilor noștri următoarea întâmplare care face de două zile să râdă cu hohote saloanele capitălei. E vorba de o păruială în regulă între două femei celebre prin luxul lor. Nu vom imprima numele în speranța că fiecare va ghici despre cine vorbim“; urmează relatarea incidentului, împănată de referiri mitologice la „frumosul Adonis“ și la „zeița Nemesis“) și încheiată în forță printr-o invocație șarjat bombastică: „O, amor, tu ai pierdut Troia!“ (XIII, 76–77)

Structura de *puzzle formal și tematic* e unificată de înclinarea vizibilă spre *parodia unor convenții de gen* și de *pastișa*

unor clișee uzate. Gazetarul compune, parcă în joacă, un *amalgam intertextual*, în care se deversează poncifele pastelului edulcorat, dar și ale epicului de groază și senzație; ale melodramei ieftine, ca și ale anecdotei picante.

Strict tematic vorbind, astfel de notițe ocazionale — pâinea de toate zilele a jurnalismului profesionist — reprezintă numai una dintre *speciile de serviciu* unde se exersează flexibilitatea scrisului eminescian. Printre celelalte, ar mai fi de înregistrat *știrile externe* (provenite în parte din telegrame ale agențiilor de presă), diverse *necrologuri*, *recenzii* de carte (și comentarii bibliografice) sau *cronici dramatice*. Asta la una dintre extremele spectrului. În partea opusă, nu neapărat și cea privilegiată — căci scriitorul își risipește fără discriminare resursele — s-ar afla editorialul politic, *expunerile de principii* (după împrejurări, angajate polemic sau nu), *excursul doct* sau *studiul „de caz"* (cum spun sociologii) ș.a.m.d.

Un inventar mai mult sau mai puțin arbitrar, în măsura în care *frontierele între ele sunt cel mai adesea insesizabile*, tranzițiile foarte subtile, astfel încât marea majoritate a textelor rămân absolut inclasabile, de-ar fi să ținem seama de normele în uz. *GENETIC IMPURĂ, gazetăria eminesciană impune prin caracterul ei POLIMORF*. Privită fie de sus, în ansamblu, fie de aproape, la nivelul aceluiași text, ea trădează norma unică a *absenței oricărei norme*, fie ea *generică*, *stilistică*, *tematică* sau de alt fel.

Capacitatea de *absorbție și de reconvertire* a unor *elemente heteroclite* este poate dominanta cea mai clară a scrisului de presă eminescian. În termeni strict *generici*, de pildă, în creuzetul său generos se produce o sinteză inimitabilă între dominantele retorice tradițional cunoscute: genul *deliberativ* (sau politic), cel *judiciar* și, respectiv, cel *demonstrativ* (numit în anumite împrejurări și *fastuos*).

În special la *Timpul*, Eminescu este combatant activ în arena politică, și discursul său poartă, în linii mari, stigmatul retoric al genului deliberativ canonic.[9] Mare parte din articole încep abrupt, așa cum scrie la carte[10], fără să se mai complice cu lungi expuneri de principiu: *„În fine, ceea ce am zis noi s-a împlinit*. Cehii cer autonomia țării lor; galițienii,

tirolezii, triestienii cer aceeași esență sub alte forme..." (IX, 92); *„Iar o criză ministerială.*

De vreo câteva zile umblă zgomotul că o nouă premenire ministerială va avea loc" (XI, 36); *„E comedie? E adevăr? Iată întrebarea ce și-o pune toată lumea în fața evenimentelor parlamentare.* D. Dumitru Brătianu este el sincer în alocuțiunile lui, crede în adevăr că e cu putință de-a corige pe roșii prin discursuri energice aruncate din când în când în public sau e o păpușă cu un resort foarte simplu, pe care roșii și-l pun în cap pentru a-l lua peste picior și a-și bate joc de un om bătrân?" (XII, 206); *„A intrat vulpea-n sac.* «Românul» se zbate ca-n gura șarpelui spre a scăpa din încurcătura în care l-a pus evenimentele parlamentare a celor din urmă zile." (XII, 193)

Soldat angajat direct într-o campanie cu miză mare, jurnalistul intră brusc în materie, se ambalează uneori în câte un atac la baionetă, știind că luptă pe un teren al *deciziilor* unde poți să câștigi sau să pierzi. Există o fibră *agonică* a publicisticii eminesciene și mai ales prin ea scriitorul se apropie de normele generice ale deliberativului: adică ale acelui tip de discurs care speculează premise istorice pentru a se implica în modelarea viitorului.

De altfel, mișcarea, tipic deliberativă, de du-te-vino, între viitor și trecut — uneori cu un balans mai amplu al pendulului, alteori cu salturi alternative bruște — e o dominantă a pledoariilor politice eminesciene: „Dar ce mai cetim încă în «Curierul românesc»:

«În magaziile de rezervă se află depuse în vreme de trei ani din urmă 4.441.106 chile de porumb și 299 mii 700 chile de mei.»

Ce avem astăzi în magaziile noastre de rezervă? Tot pe atâtea chile de palavre liberale.

Dar mai cetim încă:

«Capitalul cutiilor satelor din principate s-a văzut în catagrafia din urmă la 2.357.483 lei».

Câți lei avem noi în cutiile satelor? Datorii câtă frunză și iarbă, căci astăzi și comunele rurale sunt datoare cu câte 10–20.000 de franci, precum statul e dator cinci sute de milioane." (*Icoane vechi și icoane nouă*, 2, 176.)

Schema *navetei temporale* — ilustrată magistral în serialul *Icoane vechi și icoane nouă* — va fi apoi reluată în zeci de variante de-a lungul întregii cariere de publicist politic a lui Eminescu: „D. C.A. Rosetti, în cuvântul său de la circ, vorbea cu dispreț despre calitatea cea mai bună care o aveau boierii. «Țara, întreba d-lui: patruzeci de boieri mari, patruzeci de boieri mici, iată țara pe când eram eu tânăr.» Ținem seamă de aceste cuvinte. *Țara n-avea pe umerele ei decât optzeci de oameni, încât la 30 mii de suflete venea un boier*, și încă și acela cu trebuințe foarte mici; *adică optzeci de oameni, cari umblau cu zilele în palmă* și țineau neatârnarea țării prin isteție și adesea prin sacrificiul persoanei sau al averii lor, adică compensau pe deplin munca socială care-i purta.

Astăzi avem zeci de mii de liberali, cari nici îmblă cu zilele în palmă, pentru că nici turc, nici leah, nici ungur nu caută să-i taie, nici de vreun duh așa subțire nu se bucură, nici compensează prin ceva munca socială, pe care o istovesc din rădăcini, mâncând chiar condițiile de existență ale claselor producătoare, nu prisosul lor." (*Ibidem*, 199)

Balanța retorică a discursului politic poartă frecvent într-un talger fauna prezentului și în celălalt *modelele prestigioase ale trecutului*, conform prescripțiilor genului. *Reducția la paradigmă* intră în tipicul excursului deliberativ și o înregistrăm ca semn distinctiv al ziaristicii poetului. *Expozeul istoric de tip balansoar* ridică solemn în lumina, voit meschină, și în orizonturile neîncăpătoare ale prezentului, *Figuri* impunătoare de antemergători, proiectându-i la înălțimi inaccesibile. Până aici nimic nefiresc, canoanele genului fiind suficient de generoase spre a tolera și o *topică eroică*.

În „scrânciobul" deliberării politice se perindă, rând pe rând, Radu Vodă cel Mare, și Matei Basarab, Știrbei Vodă și Mihai Viteazul etc.

De multe ori, primul impuls al mișcării îl dă — imprudent — chiar adversarul, Eminescu îi alimentează doar inerția, aruncând continuu în balanță adevărate piramide de cifre. Un domnitor ca Barbu Știrbei este cântărit integral în date statistice: „Ce era lumea-naintea domnilor liberali?

«Românul» de sâmbătă, 3 ianuarie o spune:

«Țara era împărțită în două:
exploatatori și exploatați,
stăpâni și robi,
boieri și români. [...]

Noi nu sântem dintre acei care laudă trecutul în mod necondiționat. Dar să vedem cum era acel trecut? [...]

Să vedem de ex. cum se administra averea publică la anul 1855 sub Barbu Vodă Știrbei.

La 1 ianuarie 1855 se constată:

— la casa mitropoliei un excedent de ... 3. 188.325
— la casa mănăstirilor 5.805.824
— la miliții 940.389
— beneficiul soldaților 1.819.100
— așezăminte de binefacere 668.483
— grădini publice 312.272
— poduri și șosele 8.475.902
— dorobanți și grăniceri 1.428.264
— spitaluri 1.950.233
— instrucția publică 1.586.609
— școli comunale, de agricultură
și de meserii 1.942.723
Totalul excedentelor ..... 28.121.234"
(XII, 22–23)

Până aici, Eminescu pare a se menține, rezonabil, în împrejmuirile domeniului său retoric (deliberativul, politicul), respectând cu strictețe „regula jocului". Dar să nu ne lăsăm amăgiți. Cumpăna elocinței eminesciene își pierde frecvent ritmul calculat și începe să zvâcnească spasmodic. Minat de apele freatice eficiente ale *excesului*, terenul ferm se surpă când te aștepți mai puțin. De la modelarea paradigmatică se alunecă ușor spre encomiul de fibră hagiografică. Niciodată nu vom găsi un gen retoric „pur" la Eminescu. Deliberativul este contaminat de virusul *ostentației*, tipice discursului *demonstrativ* (numit și *fastuos* sau *epideictic*). Matei Basarab, spre a lua un exemplu, beneficiază în cuprinsul aceluiași articol de o „efigie statistică", prozaică,

dar și de un panegiric redactat în termeni patetici: „Știe modernul «Erodot» câte familii erau sub Matei Basarab?

400.000, ceea ce corespunde c-o populație de 2 milioane și mai bine. Bugetul țării era de 700.000 de galbeni, ceea ce ar fi în moneta de azi 8½ milioane de franci, sumă fabuloasă pentru timpul fanarioților; oștirea era de 100.000 până la 150.000 de oameni. Paul din Aleppo, martor ocular, spune că țara e foarte des populată, „populațiune imensă..." (XII, 45); „Om care nu știuse altă limbă decât cea românească, om de-o nepilduită vitejie personală și de un nepilduit patriotism. [...]

Dar Matei ura de moarte pe greci și pe muscali! Dar nici n-a vrut să primească pe ambasadorul Moscului, strigând: «Să nu-i văd fața!».

Matei Basarab era sfânt și de aceea avea darul clarvederii. Poate că, în noaptea viitorului, ochii sufletului său, a sufletului celui mai românesc care a existat vreodată, au întrevăzut caricaturi ca d-alde Gianni, Carada, C.A. Rosetti, ba a întrevăzut poate și... politica, și aliațele lor." (XII, 46)

În special, ultimul pasaj e un concentrat de *mixtum compositum* retoric. Pe de o parte, schema binară *deliberativă* tipică, scrutând viitorul cu dioptriile trecutului; pe de alta, *emfaza* caracteristică, pentru genul *demonstrativ*, sub auspiciile căruia antinomia inițială se dilată enorm. În termeni consacrați, polii ei se numesc, *oprobriul* și *lauda*.

Ziaristul Eminescu a *elogiat* și a *înfierat* cu patimă egală. Nu este deci întâmplător că, în repetate rânduri, vom întâlni în articolele sale justificări ale exagerării și excesului:

„Acum venim la forma în care scriem.

Se zice că ea ar fi exagerată, c-ar cuprinde înjurături surugiești etc.

În realitate, stilul nostru nu este eufemistic. Ne-am deprins a căta pentru orice idee expresia cea mai exactă posibilă. Dac-am voi să glumim, daca nu ne-ar păsa de adevărul ce-l zicem, am putea să spunem lucrurile mai cu încunjur.

Dar lucrurile *nu se petrec (s.a.)* cu încunjur; de-aceea în adevăr nu știm de ce-am vorbi de el cu încunjur?" (XII, 319)

În ochii lui Eminescu, exagerarea are o valoare euristică, servind de instrument exactității: „Se zice că prea dăm gură de lup onorabililor adversari și că în scrierea noastră nu se observă acele dresuri și cochetării stilistice prin cari strălucesc învățații «Românului».

Gura păcătoșilor adevăr grăiește. Nu alegem vorbele după cum îndulcesc sau înăspresc lucrul, ci după cum acoper mai exact ideea noastră. Vorba nu e decât o unealtă pentru a esprima o gândire, un signal pe care-l dă unul pentru a trezi în capul celuilalt, identic, aceeași idee, și când sântem aspri, nu vorbele, ci adevărul ce voim a-l spune e aspru. De aceea nu prea întrebuințăm eufemismi." (XIII, 120)

Pe măsură ce *elogiul* — specie tradițională a retoricii — escaladează panta ce duce de la *înregistrarea de fapte* (ca în laudele la adresa domnilor defuncți citate mai sus sau ca în articole dedicate unor cărturari precum Bălceseu, Hasdeu, Heliade) la *dezlănțuirea panegirică* (cochetând pe furiș cu hagiografia), pe măsura transmutației la unul dintre poli, la celălalt se înregistrează o rostogolire vijelioasă dinspre blamul ponderat de asemenea de date palpabile spre abisurile unui *oprobriu*, scăpat adeseori din frâu și irigat de o supraabundență verbală.

Injectarea articolului politic cu serul vitriolant al exagerării demonstrative în ambele direcții naște în publicistica lui Eminescu o galerie de caricaturi, alături de una de icoane hieratice. Pagini ca cele de mai jos sunt compuse, într-adevăr, cu mare parcimonie de eufemisme: „Când vom avea un cap a d-alde C.A. Rosetti împăiat, și l-am putea avea odată, căci, dacă perversitatea e nemuritoare, perverșii sânt muritori, [î]l vom putea trimite lui Wirchow sau lui Quatrefages să-l compare cu un simplu craniu de mocan de la Vrancea ori de la Breaza. Dacă învățații străini nu vor crede că-i *mistificăm*, că le-am trimis o căpățână de capră s-o compare cu un cap de om, să nu ne spuneți pe nume.

Când le-am spune însă că scorbura mică și găunoasă e a unui om de stat din România, iar craniul al doilea, larg și încăpător, al unui cioban de oi, ș-ar face cruce oamenii, ar înțelege de ce neamul românese, numeros și inteligent,

muncitor și îndrăzneț, nu poate ajunge în lume la poziția ce i se cuvine.

Cum să și ajungă când oceanul cel turbure de-mprejurul insulei romanice au aruncat deasupra lui o spumă de stârpituri?" (XII, 313)

În manuscrise, vehemența degenerează în *hybris lexical* (simptomatic, unul dintre scalpurile pe care jurnalistul le depune în colecția personală cel al lui Pantazi Ghica — atrăgea atenția și lui Titu Maiorescu): „...fizic stârpituri, intelectual catâri, incapabili a pricepe ori a produce un adevăr, moralicește mlaștine infecte de nerușinare și de libertinaj. O! natura nu minte niciodată! Când pune-o viață-n două picioare, miop, cu privirea ascuțită și vicleană, înclinat a avea o cocoașă fizică, i-a dat totodată și cocoașa morală în suflet, i-a [dat] suflet de grec mizerabil pentru vecii vecilor. Privirea popoarelor arice e sau clară și curajoasă sau adânc tristă. Englezul are ochi sinceri. Slavul ochi triști. Nici unul din popoare nu are ochi de pungași și de spioni cum le are un Roset ori un Pantazi Ghica." (Mss. 2264, XIII, 353)

În articole se lucrează mai ales cu *grefe* demonstrative, plasate strategic, după detururi și volute principiale. Preferințele eminesciene merg către *metisajul formal*. Pentru început, un orizont de generalitate: „Ceea ce se întâmplă de la venirea roșiilor la putere în România ne aduce, de voie, de nevoie, la necesitatea de-a discuta și bazele organizațiunei statului și de-a ne inspira de-o adâncă neîncredere în viitorul poporului nostru. Societatea e fără îndoială pe un povârniș de demoralizare completă."

De aici se trece la aplicațiuni edificatoare, prilej pentru o explozie demonstrativă emisă „dintr-o răsuflare": „Ministru de-o incapacitate egală în toate ramurile, rău jurist, rău financiar, rău diplomat, având o mască foarte neînsemnată, din care, fără talentul fiziognomic al lui Lavater, vezi deplina lipsă de capacitate, un biet licențiat în drept de la Paris, care după titlul său se vede că nici idee nu poate să aibă de finanțe, administrație și economie politică, lucru pe care l-a dovedit și ca ministru: iată persoana ilustră a guvernorului Băncii Naționale, persoană pe care, oricum am îmbrăca-o,

nu putem scoate nimic din ea, căci *ex nihilo nil it* — din nimic nimic — și nula, cu orice țifră am înmulți-o, tot nulă rămâne. D. Câmpineanu așteaptă un dascăl de la Paris care să-l inițieze în misterele regulei de trei și a socotirei dobânzilor, fără de care se zice că un director de bancă nu poate exista."

Și, lexical vorbind, se produce un mixaj, căci virusul exagerării contaminează întreaga bucată, inaugurată în tonul generalității neutre, al citatului de tratate și teorii academice, dar încheiată în forță, sub un tir necruțător de interogații: „E o fericire de-a fi cineva roșu. Dar ai patru clase primare numai? Nu strică nimic, vei fi director de bancă. Dar natura răutăcioasă nu ți-a dat nici acel dram de minte care se cere la un car de noroc? Nu face nimic, ești guvernator al unui institut ce mânuie zeci de milioane de franci. Dar ai un cusur ori altul, toate acestea nu fac nimic. Mâni subțiri de fee se întind ca o poveste a trecutului asupra capului tău, muritorule, și ajungi unde nici n-ai visat!...

Toate acestea cine le plătește însă?

Badea Toader, cetățeanul liber și suveran, care n-are ce mânca și care-și vinde munca pe viața lui Toată, ca să poată plăti birurile și lefurile patrioților...

Și-apoi, să mai zici că nu sântem un popor fericit? Ba-ncă, să vezi..." (XI, 269–271)

Elanul demonstrativ al gazetarului îi populează articolele de *personaje* memorabile. Ca să le fixeze trăsăturile, autorul știe să profite de canoanele acceptate de gen, chiar atunci când le subminează dinlăuntru. Într-un articol interesant prin eficiența cu care se exploatează simetria, Ion și, respectiv, Dumitru Brătianu sunt succesiv obiect de *„laudă"*. În primul caz, *schema tradițională a elogiului*, familiară cititorului comun, este manipulată antifrastic: „Ei, d. Ioan Brătianu seamănă acelui *copac lăudat* de zicătoarea sanscrită, pe care frunză cu frunză-l culeg păsările, pe-a cărui ramuri petrec maimuțele, în a cărui umbră căprioarele odihnesc, în a cărui scorburi petrec furnicile și din florile căruia albinele culeg miere. *Om vrednic de toată lauda*, toate membrele sale sânt în lume pentru fericirea tagmei, gura pentru a rosti frazc pe cari frunză cu frunză le ciupesc ciorile orga-

nelor patriotice, mâna subscriitoare de decrete, ochii cari aleg oameni mari pentru a-i face miniștri, pulsul inimei care e ceasornicul vieții patrioților." (XII, 131–132)

În cel de-al doilea, epiderma panegirică este extrem de transparentă și friabilă. Acidul coroziv al ironiei îi deschide plăgi ireversibile: „E prea adevărat că d. Dumitru Brătianu n-a inventat iarba de pușcă și, afară de *O datorie de conștiință către țara sa*, absolut nimic alt nu-l autoriza a se crede chemat la mișirea cabinetului no. 39 sau 40. Ca ministru plenipotențiar la Țarigrad, d-sa era *dobroi ciolovek (s.a.)*, întreba la Poartă din când în când cum stă cu sănătatea M. Sa Sultanul, mai dezbătea vreo mare chestie europeană cu vro aga sau vrun efendi, împărțea universul după geografia Slăniceanu, și încolo nu făcea nimănui nici bine, nici rău, nici cald, nici rece. Ce-o fi însemnând ca prim-ministru, știe unul Dumnezeu. Fost ministru de resort, se distingea prin împrejurarea că se-nchidea în cabinet ore întregi. Când pleca acasă, oamenii ce veneau să vază ce făcuse ilustrul om de stat în dulcea sa singurătate găseau risipiți pe biurou și pe covoare mulți cocoși de hârtie, admirabil lucrați, și cadavre numeroase... de muști. *Garantăm autenticitatea acestor fapte mari din trecutul d-lui Dimitrie Brătianu.* Prin urmare, nu mai poate fi îndoială că secundogenitul e un *mare om de stat* și (în predmetul cocoșilor) o inteligență abilă." (XII, 132)

Ambele portrete mizează pe contraste studiate. Pe de o parte, ele fac uz de atribute ale encomiului emfatic: tonul sentențios, comparațiile didactic-sensibilizante, chiar anumite sintagme și turnuri de frază, nelipsite de pedanterie premeditată. Pe de alta, coaja formală fragilă adăpostește miezul suculent al lexicului familiar și al imaginii viu colorate, tentând complicitatea cu auditoriul mediu.

Generic vorbind, proza jurnalistică eminesciană este un *mixtum compositum*, un creuzet în care *deliberativul* (excursul politic tinzând să influențeze decizia) se îmbibă de elemente ale demonstrativului (emfatic) și totodată e dinamizant de o *tensiune pledantă* (uneori explozivă, altă dată discretă, mai mult virtuală). În articolul suscitat, procedee ca acumularea, tempo-ul reglat în *crescendo* bine studiat im-

primă rostirii patos *judiciar*. Altfel spus, sub aspectul finalității, articolele eminesciene se disting prin pragmatismul tipic discursului politic; sub cel al substanței, sunt marcate de exces demonstrativ (în ambele direcții); și, în sfârșit, atitudinal, demersul retorului mimează acumularea de probe într-un *dosar judiciar*.

Ca să ne edificăm asupra ușurinței cu care Eminescu întoarce foaia formală, e suficient să citim *varianta avocățească* a comentariului, pe marginea retragerii lui Ion și a „ungerii" virtuale a lui Dumitru Brătianu, publicată în *Timpul*, doar o zi mai târziu după apariția pușeului demonstrativ analizat mai sus: „Despre d. Dumitru Brătianu, «Românul» zice că este unul din acei vechi și neobosiți luptători ai ideilor liberale și democratice, unul din rarii și eminenții bărbați *cari un singur moment nu s-au îndoit că-n ele și numai în ele stă mântuirea ș-asigurarea viitorului poporului românesc (s.a.)*. Aceste șiruri trebuiesc bine citite.

Vasăzică, Dumitru n-au slăbit un singur moment; Ion au slăbit; Dumitru nu s-au îndoit un singur moment că-n ideile liberale și democratice stă mântuirea, Ion s-au îndoit.

Trebuie să însemnăm aici că d. Dum. Brătianu, departe de a fi un rar și eminent bărbat, e foarte de mijloc ca inteligență și daca Ion nu e un geniu, Dumitru nu e nici măcar foarte deștept. Ar fi o eroare a se crede că principiile și aspirațiunile lor sânt identice. De mult și la orice ocazie a fost un oarecare antagonism politic între cei doi frați, care se manifesta prin opiniile deosebite pe care și le formula cel mai mic la ocazii date. Astfel, broșura *O datorie de conștiință către țara mea*, oricât de netedă și linsă în privirea termenelor, e îndreptată în contra politicei esterioare a fratelui Ion.

Așadar, alegerea d-lui Dumitru Brătianu ca prezident de Consiliu e o demonstrație, slabă, în adevăr, dar caracteristică, a partidului contra șefului de până acum." (XII, 133)

Tot ce dincolo era exagerare — pentru plăcerea pură a demonstrației — a fost aici eliminat sau ponderat. Alternativa este stringența argumentativă, talonarea strânsă a părții adverse, ale cărei *probe de dosar sunt reinterpretate și respinse*.

Respingerea (*refutatio*) — piesă de artilerie grea a retoricii judiciare — apare cu frecvență semnificativă în articolele

eminesciene. Uneori, pentru început, suspiciunile interlocutorului sunt adormite de o falsă bunăvoință, după care pledoaria merge drept la țintă: „Vasăzică, partidul roșu formulează aspirațiile sale generoase și nu i se poate imputa decât un prea mare avânt în curentul fecund al progresului.

Noi admitem generozitatea aceasta. Conservatorii actuali, un Lascăr Catargiu, un M. Costachi, un Mavrogheni, au stat alături cu orice partid când a fost vorba de-a introduce era libertăților în țară și nu se poate contesta că toți aceștia au făcut-o sacrificând trecutul. E într-adevăr ciudat, neexplicabil chiar, cum «Unirea» poate imputa dușmănie în contra instituțiilor nouă d-lui M. Kostaki, prezidentul acelei Constituante care au votat *Constituția* actuală, cum o poate imputa unui Lascăr Catargiu, care a făcut parte dintre acei membri ai Divanului Ad-hoc cari admiteau pe deplin reformele liberale.

Ce generozitate însă a putut fi din partea liberalilor de-a propune sau primi reforme care erau mai cu seamă în favorul lor?

Astfel, baza întregei argumentații a ziarului «Unirea» fiind greșită, ce mai rămâne din aserțiunile de mai sus decât un șir de fraze bine stilizate?

Așadar, să nu ne jucăm cu vorbe." (XI, 67)

Tot după tipic avocățesc se desfășoară diverse schimburi ocazionale de focuri cu *Presa*. În examinarea, respingerea, desființarea pieselor componente ale dosarului advers, Eminescu pune meticulozitate pedantă și răbdare ceremonioasă, dublată de o ironie vagă: „Sorgintea căreia-i datorim informațiile noastre e, în cazul acesta, prea sigură ca să nu preferăm a bănui pe redactorii «Presei» că se cam jenează a confirma zisele noastre. [...]

Să admitem însă, pentru moment, că în adevăr acea «mică întrunire» era compusă numai din... redactorii «Presei».

Acum câteva zile, «Presa» anunțase că d. Vasile Boerescu și prințul Dim. Ghica nu au nici un amestec, nici direct, nici indirect, în redacția acestui ziar.

Dar la *mica întrunire (s.a.)* a redactorilor au luat parte... ca redactori, se-nțelege, deși n-au nici un amestec direct sau indirect, d-nii Boerescu și Dim. Ghica.

Care-i adevărul? Redactori sânt sau n-au nici un amestec? Mica întrunire a redactorilor au luat măsurile ce se văd indicate în fruntea «Presei». Nici mai mult, nici mai puțin!», zic onorabilii confrați.

Să vedem ce măsuri s-au luat?

Redacția, ca și direcțiunea, *fiind politic cu totul reorganizată (s.a.)*, se anunță d-nii abonați etc. că se pot adresa la biuroul redacțiunii, unde vor afla unul cel puțin din cei trei directori *politici (s.a.)* ai «Presei».

Vasăzică, s-a reorganizat redacția și direcția *politică (s.a.)*, s-au numit trei *directori politici (s.a.)* fără... fără să se fi consultat marele partid al Centrului?

Iată ce ni se pare curios.

Sau cei opt... afară de d. Dimitrie Ghica, sânt exact totalitatea membrilor marelui partid, și atunci aveau dreptul să-și împartă între ei demnitățile politice ale partidului; sau nu constituie ei totalitatea, și atunci o reorganizare *cu totul (s.a.)* fundamentală, deci o numire de noi directori politici, cari să vorbească și să lucreze *autorizați* în numele marelui partid nu putea să se opereze decât de către marele partid, și nu se putea o mică întrunire de redactori să ia măsurile ce se văd indicate în fruntea «Presei», măsuri de-o reorganizare cu *totul (s.a.)*.

Din această dilemă nu puteți scăpa, onorabili confrați, decât mărturisind pur și simplu adevărul. La opt... afară de prințul, la opt inși e redus partidul, dintre cari patru funcționari ce atârnă de Ministeriul de Externe, două rude de-aproape ale d-lui Boerescu, d. Boerescu *ipsissimus*, plus *un (s.a.)* independent fără slujbă, care înclină spre disidență." (XII, 39)

De cele mai multe ori, articolele eminesciene combină, după o rețetă recurentă, momentul deliberativ, cu cel judiciar și cu răsfățul retoric demonstrativ.

Textul începe de regulă în registrul dezbaterii principial abstracte, păstrând neutralitatea expozeului politic, purificat de orice patimă polemică.

Pentru cantonarea cât mai fermă în registrul sentențios se poate eventual începe cu un doct citat latinesc: „*Calumniare audacter semper aliquid haeret*. De douăzeci și patru de

ani, conservatorii n-au dat decât dovezi că sprijină din inimă orice instituție liberală care ar asigura progresul afară de exploatarea nației de către ignoranți și perverși, de douăzeci și patru de ani pe de altă parte «Românul», cu toate dovezile de contrariu, își atribuie sieși partidului său introducerea reformelor liberale și ne taxează de reacționari. Publicul mare, căruia nu i se definesc exact cuvintele, ajunge astfel a crede că nu are în față-i mai mari inamici ai libertăților decât pe conservatori, și mai mari amici ai progresului decât pe roșii, pe când tocmai contrariul e adevărat." (XI, 265)

Excursul se mai rostogolește o vreme astfel în volute ample, desfășurându-se în fraze arborescente și calme. Până când, brusc, cadența se schimbă. Ritmul sincopat, turnura de replică avertizează că pe rol a fost pus un proces și că expunerea a fost transferată „la bară": „Am afirmat că instituțiile liberale de azi sânt în cea mai mare parte opera partidului conservator.

«Românul» o contestă.

Cel ce afirmă cată să probeze.

Deci vom proba."

„Probele" acumulate la dosar și prezentate în detaliu instanței — cu metodă și scrupul profesional — sunt, în numeroase cazuri, împrumutate istoriei. Pledoaria care le urmează alunecă gradat de la patosul judiciar, intrând în „regula jocului", către excesul și culoarea demonstrativ-polemice: „Iată o adunare compusă din privilegiați, din boieri, condusă de vornici, care abroagă privilegiile, proclamă unirea României, egalitatea cetățenească, despărțirea puterilor publice, responsabilitatea ministerială, inviolabilitatea domiciliului și a persoanei, libertatea conștiinței ș.a.m.d., adecă toată zestrea constituțională a Apusului, bineînțelegându-se, fără prețiosul concurs al Costineștilor, Fundeștilor, Pătărlăgenilor, adică fără tagma patrioților roșii.

Apoi, aceștia *reacționari (s.a.)* sânt?

Dar *Constituția actuală (s.a.)* nu s-a votat de o Adunare al cărei prezident, deci reprezentant al majorității, era d. Epureanu?

Ceea ce nu stă însă în acele voturi ale Adunării Ad-hoc e: ca oameni cu patru clase primare să fie redactori de gazetă și directori de bancă, ca advocați de mâna a doua să fie directori de drum de fier, ca jucători de cărți de profesie să fie deputați, ca *scabroase afaceri (s.a.)* să se facă mușama, ca tejghetari să ia în primire lucrări publice, ca Fundești și Pandravi să fie numiți cavaleri ai Stelei României, ca să se ia împrumut milioane de franci de la un stat vecin fără a-i trece în socoteli, ca să se urce în trei ani cheltuielele statului cu 34 la sută, ca să se treacă Dunărea cu război fără zapis și chezășie ș.a.m.d.

Iată lucruri pe care nu le-a votat Adunarea Ad-hoc și care nu stau nici în *Constituția* actuală. Lupta, așadară, nu e între principii, ci între pretextarea mincinoasă de principii cu care s-acopăr turpitudinile unei demagogii corupte și între realitatea instituțiilor liber[al]e pe care le cere țara și noi.

Oare o mai cuteza «Românul» a nega conservatorilor paternitatea instituțiilor liberale și după aceste citate? O mai cuteza să vie cu povești de la Anadan Babadan, precum că d. C.A. Rosetti ar fi făcut parte din ceata lui Tudor Vladimirescu pe când nu era încă pe lume?" (XI, 267)

Schema ternară se păstrează chiar și atunci când tranzițiile sunt mai puțin bruște și impuritatea generică se percepe mai mult la nivelul ansamblului. Demarajul se produce, totuși, în cadrele admise ale deliberării politice, pe care Eminescu se grăbește s-o instaleze în balansoarul proiectat ritmic între prezent și trecut: „D. Vernescu a interpelat vineri pe d. prezident al Consiliului asupra zgomotului ce preocupă opinia publică că, în curând ar fi să se proclame regatul.

D-sa a adaos. [...] D. Brătianu, prezidentul Consiliului de Miniștri, a răspuns. [...]

Noi credem că atât d. interpelator, cât și d. Brătianu se înșeală, cu sau fără voie, asupra termenilor acestora, care au istoria lor și înțelesul lor bine definit, ce nu se poate modifica prin bunul-plac al zilei de azi.

Constituțiunea noastră zice Domn. Domnul poate să fie și împărat, adaugă prezidentul Consiliului.

Dar oare nu se zice tot astfel *domnul (s.a.)* Costinescu, *domnul* Carada? Urmează de aci că Domnul poate fi și speculant de acții Stroussberg ori tejghetar la Măgura? Evident că nu. *Domnul* Carada cu vocativul «Domnule» e «Monseigneur»; aceeași vorbă cu vocativul «Doamne» e «Seigneur».

Acum să vedem cum traduceau Domnii noștri cei vechi acest titlu în limbi străine." (XII, 90)

Panoul introductiv nu ocolește prilejul unei grefe polemice, șfichiuitoare, placată între pedante precizări lingvistice.

În continuare, excursul istoric dobândește iz de testimoniu, fiind susținut de indispensabila pledoarie la bară: „Citatele noastre sânt dintr-o epocă în care țările erau independente și nu numai relativ, dar absolut mai puternice decât astăzi. Sântem siguri că, acum cinci sute de ani, ceea ce este «popor românesc» stătea în toate privirile mai bine decât acei pe cari d. Vidrașcu, prefectul de Bacău, îi numește de azi «sălbateci într-o țară europeană» și «o adevărată rușine a unui stat civilizat». «Acești sălbateci, această rușine a civilizației», acești oameni căzuți, mai vicioși, mai săraci decât în timpul vechilor fanarioți, e maiestatea poporului român sub noii fanarioți. Ei bine, de la reînceperea domniei naționale, de la Ion Sandu Sturza și de la Ghica încoace, lepădăturile Orientului și ale Occidentului nu s-au putut ridica; geniul acestei țări îi ținea în turpitudinea și în întunericul ce li se cuvine. Acum au luat vânt; acum, Caradalele de toată mâna sânt în floare și aceste Caradale vor... regatul." (XII, 90)

Expertiza judiciară variază calculat registrele modale, părăsind curând expozitivul expertizei judiciare (fie și acordată patetic) pentru declamația sacadată căpătând, în final, altitudine și înfiorare de vaiet: „Îndealminterea, e chiar bine să se schimbe odată și titulaturi, și tot... Dacă e vorba de prăpastie între trecut și viitor, prăpastie să fie!

De ce urmașii, dacă-i vom mai avea, să fie în pericol de-a confunda după identitatea numirilor și titulaturilor vechile noastre epoce gospodărești și spornice cu epoca în care Caradalele și Cariagdii au găsit rațiunea de a fi? De ce epoca Mihălescu-Stroussberg și a lui Matei Basarab să aibă ace-

leaşi titulaturi? Jos vechiul nume românesc, al unei instituţii române, sus regalitatea Palestinei şi a Greco-Bulgariei!

Pentru onoarea trecutului trebuie să ne pară bine că se trage în sfârşit o mare linie de hotărnicie între Basarabi şi Muşatini pe de-o parte şi între elementele determinante ale epocei Stroussberg-Brătianu pe de alta.

Dar populaţiile sărăcesc şi mor? Dar datoriile statului se urcă în fiece an fără nici o compensaţie pentru oamenii ce le poartă sarcina?

Dar nu există un ochi care să controleze, o mână care să oprească nelegiuirile?

Dar imoralitatea şi tâmpirea creşte de nu ne mai cunoaştem poporul de acum 50 de ani?

Ce fac toate astea? Loteriile din Hamburg să trăiască, cămătarii şi... tichia de mărgăritar!" (XII, 91)

Avem un exemplu — dintre atâtea altele — de *mixtum compositum*, unde informaţia istorică, etimologia doctă, expozeul politic grav, pledoaria juridică dezlănţuită, coabitează cu şarja vehementă, ironia subţire, invectiva tăioasă, lexicul crud şi chiar cu injuria nedreaptă, fără a se stânjeni reciproc. În discursul discontinuu modal, tonal şi stilistic, părţile se acomodează fără a-şi pierde autonomia, cum se întâmplă, spre exemplu, în publicistica arghezian㠹 (având, de asemeni, o structură generic heteroclită). *Arghezi nivelează, Eminescu nu*, optând pentru alcătuirea mozaicată a întregului, întotdeauna captivant prin ineditul surprinzător al desenului şi prin inventivitatea combinaţiilor formale.

*

Există totdeauna în *conglomeratele alcătuite contrapunctic* ale gazetăriei eminesciene un *ce* integrator, o presiune spre unitate şi un vector ţintind spre convergenţă. Poligraf, aşa cum am mai spus, trădând o înclinare structurală către *polimorfism şi heteroglosie* (în toate accepţiile şi la toate nivelele textului), Eminescu îşi dirijează totuşi efortul uriaş în direcţii antecalculate cu precizie. Ţinta sa nu este alta decât întreita misiune a oricărei retorici: să convingă (*movere*), să placă (*delectare*), în fine, să instruiască sau, dacă vrem, să „dăscălească" (*docere*). Verva dramatică, harul narativ, in-

ventivitatea formală formidabilă și dexteritatea de prestidigitator cu care preschimbă registrele tind în mod vădit să influențeze, și s-o facă în mod agreabil.

Un arsenal nu mai puțin sofisticat e întrebuințat de publicist în scopuri *didactice*. Nimic surprinzător în asta. *Paideia* a fost de când lumea una dintre dimensiunile esențiale ale artei probante.

Reținem, pentru moment, „semne" certe ale *aplecării instructive*, prezente la tot pasul în jurnalistică.

Să notăm — la un nivel oarecum aulic al „dăscălelii" — insistența *metatehnică* frapantă, dând una dintre notele inconfundabile ale scrisului de presă eminescian. Metadiscursul ocupă o pondere însemnată în articolele cele mai diverse. Publicistul joacă întotdeauna cu cărțile pe față, însoțindu-și mecanismul demonstrativ de un fel de anexă tehnică, alcătuită în scopuri de justificare (nu încape îndoială), dar vădit animată și de o anume gratuitate, a *explicitării* pentru folosul publicului cititor.

Câte un articol debutează abrupt în registrul didactic. Aplicațiunea urmează abia după aceea: „Cea mai slabă dintre apucăturile sofistice e înjurătura. Când argumentele adversarului sânt prea tari, încât nu poți întâmpina nimic la ele, lași obiectul în discuție cu totul de o parte și, atribuindu-i adversarului intențiuni și vederi cu totul străine obiectului, îl numești când trădător, când calomniator, cu un cuvânt, tot ce-ți vine la îndemână. Se-nțelege că, printr-o asemenea manieră de a discuta, înlocuindu-se argumentele prin aserțiuni gratuite, numai scopul discuției, *luminarea (s. n.)*, nu se-ndeplinește.

Am voi să ne-nțelegem o dată cu adversarii noștri în această privință pe față și limpede." (XI, 99)

Suntem departe de punctul de vedere al lui Arghezi, gazetar care vorbea de „arta de a înjura" cultivată ca o virtuozitate în sine, făcută să-și încânte însăși victima. Adevărul este, pe de altă parte, că „înjurăturile" de presă eminesciene le conturează adeseori pe cele argheziene, numai că — cel puțin declarat — poetul le imprimă o altă finalitate, punându-le în exclusivitate sub semnul pragmaticului.

Ceea ce urmează e o lecție în toată regula. După ce s-a explicitat sistema, ea trebuie, în fața publicului, testată „la lucru". Nu îmi pot permite să reproduc demonstrația *in extenso*, dar mi se pare util să-i punctez algoritmul, dat fiind că el revine sistematic în articole. Avem de-a face cu o trombă de definiții după tipic școlăresc, făcute, desigur, și pentru umilirea adversarului, dar și servind edificării neinițiaților. De pildă: „Ce este un împrumut?

E un contract în scris sau verbal cu care primești de la cineva bani sau orice alte valori, cu îndatorirea de-a înapoia cele luate cu sau fără dobândă."

Sau, după același model de tipul „Ce este gramatica, măi Trăsne?":

„Acum să ne întrebăm ce este un impozit?

Impozit se numesc sumele ce le plătește cetățeanul pentru a subveni la sarcinile publice."

Tot ce urmează — o avalanșă de date pozitive, majoritatea statistice însoțite de lămuririle trebuitoare mânuirii lor — este punctat cu regularitate de metronom didactic, de formule rituale precum: *„vasăzică..."*, *„prin urmare..."*, *„așadar..."*.

Ample desfășurări demonstrativ-didactice se sprijină adeseori pe structurile de rezistență ale brahilogiei: „Dar oare această sumă de 110 milioane e *reală (s. a.)*? Reprezintă ea veniturile normale, regulate, cari pot servi de bază ca venituri fixe ce continuă și se dezvoltă din an în an mai mult?

Răspundem categoric, *nu (s. a.)*!" (XI, 101)

Metaretorice nu sunt numai considerațiile vizând emfatic propriul sistem, ci și cele care demontează, *ex cathedra*, în văzul „clasei" procedura adversarului: „«L'Indépendance roumaine», din cauze pe cari le înțelegem poate, ne răspunde, tăgăduind se-nțelege adevărul aserțiunii noastre, și ca argument *ad hominem* ne spune că, daca în partidul liberal se află oameni de origine străină, în partidul conservator se află asemenea: Argumentele *ad hominem* nu probează niciodată nimic.

Se poate ca scriitorul articolelor din «Timpul» să fie însuși fanariot sau străin de origine, și teza tot rămâne adevărată, de vreme ce adevărul teoretic nu are a face nimic cu

persoana care-l enunță, precum legea că repeziciunea cu care un corp cade crește în pătrat e o lege egal de adevărată, fie enunțată de un chinez ori de un american. Tot astfel adevărul că în România predominarea a scăpat din mâinile elementelor istorice și a încăput pe mâna celor neistorice rămâne același, dacă l-ar spune un român de rasă sau unul de origină străină, același daca l-ar atinge pe enunțător sau nu.

Așadar, argumente *ad hominem*, oricât de plauzibile ar fi pentru masa cititorilor, nu au absolut nici o valoare în privirea adevărului în sine al unei teze.

Teza noastră este cu toate acestea atât de adevărată încât se poate proba oarecum caz cu caz." (XII, 272)

Cu altă ocazie, teorema este reluată — într-o variantă mult mai colorată — și înzestrată cu ilustrări intuitive culese din registrul familiar: „Există două feluri de argumente, unele *ad rem*, cari afirmă sau neagă însăși esența lucrului în discuție, altele *ad hominem*, cari sânt pe deplin valabile pentru persoana căreia te adresezi. Pentru catolic, bunăoară, e îndestul de a cita autoritatea papei, daca el crede în ea, pentru a înfrânge observațiunile ce ni le-ar face; pentru un mohametan e destul a cita *Coranul*. O vorbă a papei, un citat din *Coran* sânt, în cazul acesta, argumente pe deplin valabile pentru oamenii cu cari discutăm și, dacă ei neagă ceea ce noi citâm textual de ex., atunci sânt de rea-credință și nu merită să discutăm cu ei.

S-ascultăm înainte de toate unele argumentațiuni ale «Românului»:

«Daca s-au comis ilegalități în alegeri am zis și o repetim: *culpa este a celor ce s-au supus acestor ilegalități (s. a.).*

Culpa este a celor ce nu le-au constatat nu le-au denunțat justiției, nu le-au înlăturat (s.a.) prin puterea unirii celor mai mulți pe terenul legalității. Argumentațiunea aceasta e [de] tot hazul.

Daca Ilie Țepeluș i-a spart capul cuiva cu ghioaga plumbuită, culpa nu e a lui Țepeluș, ci a celui ce s-a lăsat să-i spargă capul.

Daca un subprefect mână pe delegați la alegeri ca pe vite la tăietoare, culpa nu-i a subprefectului, ci a delegaților.

Daca un primar fură biletele autentice din urne și le înlocuiește cu altele false, culpa nu-i a primarului, ci a biletelor cari s-au lăsat a fi furate.

Daca un pungaș șterge ceasornicul din buzunar, culpa nu-i a lui, ci a ceasornicului.

Argumentația «Românului» e absurdă; e bună pentru triburile sălbatice, unde toți cată să se apere în contra tuturor și mai cu seamă în contra celora cari s-ar constitui în bandă guvernamentală." (XIII, 296)

Metacomentariul se află adeseori „plantat" în câte un text irigat abundent de licorile didacticului edificator. Ansamblul poate mima, în astfel de ocazii, tipicul expozeului lexicografic, când nu de-a dreptul modelul articolului de dicționar: „De când datează esportul nostru de grâne, de atunci importul de fraze. S-ar putea zice că România a preschimbat păturile adânci și binecuvântate de Dumnezeu ale țărânei sale pe vorbe deșerte, pe teorii de gazetă, pe subțiri apucături avocățești ș.a.m.d., căci spiritele cele bune ce mai sânt în viață le datorim unei epoce cu mult anterioare celei actuale.

Între aceste fraze deșarte, fără nici un corelat real, căreia i-am consacrat atâtea critice e și aceea inventată de «Românul» și afiliații săi, că dreapta conservatoare din România ar fi *reacționară (s.a.)*, frază care s-a repetat de atâtea ori în viața noastră politică, încât, conform proverbului latinesc *calumniare audacter semper aliquid haeret*, mulți o repetă fără a-și fi dat vreodinioară seama de înțelesul cuvântului ce-l întrebuințează, iară a se întreba cel puțin dacă o reacție, în sensul apusean al cuvântului, singurul adevărat, e măcar cu putință în România." (XI, 169–170)

Pașii demonstrativi următori sunt punctați — cum se întâmplă în mod curent la Eminescu — de jaloanele simetrice ale brahilogiei: „Cari sânt oare actele reacționare ale dreptei conservatoare? [...]

În privirea aceasta nu există nici un precedent, cari i-ar da cuiva ocazia de-a susține că dreapta a fost cândva reacționară"; „Dar ce voiește dreapta de la noi?

Avem vrun candidat de Domnie, voim măcar reintroducerea *Regulamentului organic*?

Până și copiii știu că asemenea imputări nu cutează nimeni a ni le face, nici adversarii noștri politici"; „Dar noi reacționari? De unde și până unde?

E vrun Ioan sau Caliman Asan, vrun Bogdan Mușatin, vrun Vladislav Basarab ai cărora crainici și curteni să fim; apărăm privilegii și constituții vechi; voim suprimarea libertăților publice, a egalității cetățenilor?

Nimic din toate acestea."

„Injecția" metaretorică se produce în punctul culminant al expozeului, după care tensiunea demonstrativă se domolește, desfășurându-se calm către concluzia „lexicografică" de o fermitate doctorală: „Întrebuințarea aceasta de porecle deșarte e îndealminterea o sofismă comună și veche ca lumea și, lesne se vede, e ceea ce se numește în logică o *petitio principii*. În loc de a dovedi o teză, în cazul nostru în loc de a dovedi prin fapte că dreapta voiește trecutul, de unde apoi ar rezulta în adevăr că e reacționară, se aleg în discuție din capul locului numiri, adică vorbe, cari cuprind în sine deja concluziunea și din a căror analiză lexicală să rezulte aceea ce mai întâi ar fi trebuit, după toată buna-cuviință, să se dovedească. Nepărtinitorul zice «cult» sau «religie», amicul cauzei zice «pietate» sau «beatitudine dumnezeiască», adversarul zice «bigoterie», «superstiție». Nepărtinitorul zice «preot», d. Sihleanu zice «pochi». Astfel, cei ce discută trădează, prin chiar alegerea termenilor, intenția pe care o au.

E într-adevăr trist ca niște apucături sofistice atât de vechi și atât de cunoscute fiecăruia, încât de la întâia vedere sar în ochi, să poată avea o influență oarecare asupra convingerii oamenilor. [...]

Absurzi sânt oamenii adeseori, ridicoli însă nu vor să fie nicicând, și teama de ridicol, pe care confrații trebuie s-o fi având, ne deschide perspectiva de-a vedea dispărând din dicționarul nostru politic cuvântul «reacționar», căruia-i lipsește orice temei istoric, precum nu are nici o îndreptățire socială." (XI, 171)

Lexiconul politic (social, economic, demografic ș.a.m.d.) reprezintă în publicistica lui Eminescu o formă predilectă a virtuozității didactice. Numai pentru lămurirea unor voca-

bule precum „reacție" și, respectiv, „reacționar" se consumă, în repetate rânduri, pagini de retorică strălucitoare sub raportul încărcăturii enciclopedice și al capacității de sensibilizare intuitivă.

Într-o repriză secundă a polemicii pe această temă cu diverse gazete, Eminescu aliniază în teren piese ale „artileriei didactice grele". Articolul debutează cu o definiție absolut „ca la carte": „Încă de pe când ne căutau ceartă confrații de la «Steaua României», fiindcă momentan le venise la-ndemână de-a ne numi reacționari, am spus că orice discuție e zadarnică, e goală logomachie, dacă evită a ne spune ce înțeleg dumnealor prin «reacție», ce mâncare e aceea despre care fac atâta vorbă. [...]

Așadar, ce este reacția?

În fizică se numește astfel legea, demonstrată de Newton, privitoare la contraacțiunea trezită prin o acțiune; în politică însă s-a numit astfel: 1) contrarevoluția, proiectată în Franța în veacul trecut; 2) tendența de a *reintroduce o formă de guvernământ care-a existat odată (s. a.).*

Care-i acea formă de guvernământ care-a existat odată și pe care conservatorii vor s-o introducă?

Tăcere absolută din partea patrioților, semn că de când sânt nu s-au gândit măcar în treacăt la înțelesul acestei vorbe pe care o bat mereu ca apa în piuă." (XI, 278)

În continuare se părăsește fișa de dicționar, lucrându-se simultan în mai multe registre. Heteroglosia aceasta ne amintește prompt de înzestrarea dramatică a ziaristului, care oferă cititorului mai curând un „spectacol" al lecției.

Pe de o parte, discursul adresat vizează pe interlocutorul ignorant, somat să se plece în fața probelor zdrobitoare care-i atestă incompetența: „Așadar, lăsați-o mai bine încurcată cu anul 1848, căci în toate cazurile e probă mai mult în contra roșiilor, *și învățați mai bine carte*, citiți hrisoave și cronici, ca să vedeți de când a încetat în România până și putința unei reacțiuni. Ea a încetat cu dinastiile române, cu drepturile politice ale boierimii vechi. [...]

Așadar, recunoașteți că nu știți ce e feudalismul și că, fără să voiți, ne faceți cel mai mare compliment când ne nu-

miți reacționari, un compliment pe care nu-l primim însă, pentru că nu-l merităm." (XI, 279–280)

Pe de alta, peste capul „loazei" (lecțiile eminesciene sunt îndeobște „deschise", presupunînd prezența unui auditoriu), el vizează complice un public receptiv, gata să-l aprobe pe conferențiar și în același timp să profite de turnura instructivă a examenului.

Reprezentația se încheie la scenă deschisă într-o trombă de tirade retorice: „Auzi politică făcută de Fundescu și Costinescu? Dar urmărit-au vrodată să vază cum se coc marile acte politice? Știu ei, de ex., de când-nceput a se-nchega războiul din 1870? Din timpul lui Richelieu. Știu ei de când s-a zămislit scoaterea Austriei din Imperiul Germanic? Din vremea lui Francisc I, regele Franței. Știu ei de când Germania aspiră a anexa Olanda? Din secolul trecut abia, și se vor scurge poate încă o sută de ani până ce, deodată cu anexarea acestei țări, germanii să aibă putere maritimă. Dar oare în țările noastre n-avem exemplul unei consecuențe politice rusești și austriace de două sute de ani și mai bine? Și toate raporturile astea, toate tendențele urmărite cu încordare de generații întregi ale unor popoare mari le înțelege, le judecă, le pune la cale — cine? D. Pătărlăgeanu atotștiutorul și democrația română. Nici nu sînt în stare să vază că sînt jucării în mâna unor puteri străine și că de spaima uneia cad în ghearele alteia. Totul e să-și facă trebușoarele și — *apres eux le déluge (s. a.)*!" (XI, 279–280)

„Profesorul" Eminescu e adeseori turmentat de dificultățile funcției sale, pe care o ia cât se poate de serios, încercând s-o acomodeze cu gazetăria cotidiană: „Tratând materii financiare într-un ziar cotidian, avem două greutăți de întâmpinat.

Una rezultă din subtilitatea materiei. Jocul de bursă, cu toate halucinațiunile lui, ar cere un spațiu mai întins decât coloanele unei foi, mai ales că în lumea speculei intră tot ce o societate omenească are nesănătos, ruinat, pospăit, începând cu culisele teatrului și sfârșind cu culisele bursei. [...]

Dând Dumnezeu s-avem și noi Bursă în țară, vom avea ocazia de a descoperi manoperile încâlcite ale agiotajului și a le descrie, așa încât oricine să le priceapă.

Așadar, cum am zis, subtilitatea materiei e o greutate. Pe puține coloane trebuie să spunem mult într-o formă nu prea concisă, căci s-ar îngreuia înțelegerea.

A doua greutate e recapitularea continuă. Fiecare număr de gazetă e o scriere de sine stătătoare, încât cititorul trebuie să înțeleagă tot ce-i spui, fără-a pretinde de la el ca să-ți fi citit și numărul trecut." (XII, 253)

Articolul citat face parte, în fapt, dintr-o serie de prelecțiuni cu public virtual, (*Creditul Mobiliar*, *Creditul Mobiliar și jocul de bursă*, *Societatea de construcțiuni*, *Creditul Mobiliar și presa capitalei*), consacrate unor chestiuni economice fundamentale. Textele abundă în ticuri didactice clasate, intrate în topica genului și exploatate de Eminescu fără nici un fals orgoliu doctoral. Este de domeniul evidenței că expunerile sunt destinate *înțelegerii comune* și aplică o tactică a accesibilității, uneori aproape emfatice: „Așadar, recapitulăm, zicând: operațiile de bancă se deosibesc esențial în *operații comerciale* și *de speculă*.

Cele comerciale sânt: negoț de aur și argint, schimb de bani, depozite, virimente, arbitraje cambiale, scont, conturi curente, emisiunea de bilete la purtător, împrumuturi ipotecare, comisiuni. (Definiția pe scurt a acestor operații în numărul d-alaltăieri.)

Cari sânt *operațiile de speculă (s. a.)*? În esență, foarte unilaterale: cumpărare de acții sau de titluri *en gros* și specularea lor la bursă *en détail*. Acesta este cercul de activitate al marilor bănci (Rotschild, Bleichroder, Perreire), aceasta, în fine, al Creditului Mobiliar.

Dar o bancă comercială nu cumpără acții și titluri? Nu. (*Creditul Mobiliar și jocul de bursă*, XII, 253.)

În legătură cu caracterul *adresat* al jurnalisticii lui Eminescu se cuvin făcute câteva observații fundamentale. În primul rând, nu încape îndoială asupra ponderii pe care o deține în scrisul eminescian funcția, numită în lingvistici, *de contact*. În puncte strategice ale expunerilor celor mai sobre se activează periodic receptivitatea și prezența pe lungimea de undă emițătoare a auditoriului vizat: „Ne va întreba cineva cum se face speculația.

Ne vom încerca s-o descriem.

Să presupunem că e a se construi un drum de fier de la București la Cernavoda, care costă 50 de milioane, împărțiți în 100.000 de acții [a] câte 500 de franci de plătit în patru termene"; „Dar iată amicii unei *haute banque*. *Le monde* cum s-ar zice franțuzește și *le demi monde*.

Și credeți că refuză «Înalta bancă» de-a le da acestor oameni acții?

Ferit-a sfântul";

„Sărmanul de el!

El nu știe că Creditul Mobiliar însuși a vândut și a cumpărat înaintea ochilor lui; că acest vârtej de afaceri a fost jucat anume pentru el, ca să-i ia ochii și să-l atragă cu bănișorii lui, strânși unul câte unul și cu greutate.

Dar cine o știe asta? Nimeni." (XII, 254–255)

Reperul „publicului" e adeseori invocat explicit în polemici: „Față cu cititorul nostru n-avem într-adevăr nevoie de nici un fel de esplicare de ce reproducem sau nu articole din «Le Nord», precum n-avem nevoie a-i esplica de ce datăm foaia noastră după calendarul iulian" (XI, 227); „Publicul nostru nu va fi uitat câte s-a fost spus înainte de către guvern cu ocazia răscumpărării căilor ferate..." (XI, 81)

De aici decurge una dintre trăsăturile frapante ale ziaristicii eminesciene: înclinarea de a traduce abstracțiile în planul experienței empirice: „Istoria noastră e o *ilustrare (s. a.)* a acestei teorii. În epocele în cari se cerea vigoare și o intensivă vitalitate s-au ridicat românii; în epoce de dominațiune străină, exercitată din Țarigrad ori din alte puncte, s-au ridicat străinii.

Adaptabilitatea c-un mediu nesănătos, nedemn, nu înseamnă superioritate organică.

Stejarul nu crește pretutindenea, buruienile în tot locul. Aceasta nu va să zică că ele au «o putere intrinsecă mai mare de-a exista și de-a domni». Daca într-un mediu stricat viclenii și poltronii înfloresc nu e o dovadă că au o putere intrinsecă superioară celor inteligenți și de caracter. Ci numai că mediul e favorabil pentru decrepitudine morală, nefavorabil pentru sănătate.

În stâncă s-a găsit o broască țestoasă care trăise sute de ani fără hrană, adecă tot timpul necesar formațiunii stâncii.

Este ea superioară unui englez, care, nemâncând patru zile, ar turba?" (XII, 281)

Uneori, sensibilizarea intuitivă coboară în registrul pe care Călinescu îl numea „sfătos", atingând astfel ultima treaptă — cea elementară — a strategiei didactice. Articolul din care am ales exemplul de mai jos se numește — semnificativ — *Din abecedarul nostru economic*: „Moțul din Ardeal e un negustor foarte cuminte; lui nu-i trebuie la negoț nici un fel de samsar, nici chiar banul. El face ciubere și donițe, trece în țara ungurească și nu se mai încurcă, ci le schimbă de-a dreptul pe... grâu. Atâtea doniți de grâu pe o doniță de lemn, atâtea ciubere de grâu pe un ciubăr de lemn.

Dacă am face și noi socoteala moțului din Ardeal, am zice: atâtea mii de chile de grâu ne ține o chilă de fraze liberale, atâtea chile ne țin mărfurile importate din străinătate, atâtea chile ne țin tinerii ce-și pierd vremea prin străini, atâtea mii de chile ne ține constituția, atâtea ne țin legile franțuzești, cu un cuvânt toate liberalismurile.

Prisoasele economiilor individuale constituiesc o sumă certă. Dacă vei hrăni cu ele câteva mii de stârpituri liberale, de unde îți mai rămân condițiile pentru întreținerea unei culturi sănătoase și temeinice? Două sute de nebuni mănâncă, desigur, mai mult decât un singur înțelept.

Deci *abecedarul nostru economic* zice: «*Natura i-a dat omului putere mărginită, socotită numai pentru a se ține pe sine și familia*».

El produce ceva mai mult decât consumă. În acest «ceva» mai mult, în acest prisos sunt cuprinse: întâi ceea ce-i trebuie pentru a reproduce, vasăzică, condițiile muncii de mâni și încolo un prea mic prisos, care-l poate pune la dispoziția societății sub formă de dare. Din acest prea mic prisos al gospodăriei producătorului trăiește toată civilizația națională." (2, 199–200)

În paginile rezervate, parcimonios, gazetăriei poetului, Călinescu apasă excesiv pe această latură bătrânesc-pitorească a vocației sale didactice. „Valoarea literară a acestor articole — susține criticul — stă întâi de toate în chipul sfătos de a traduce fără multe neologisme, într-o limbă la îndemâna tuturor, marile abstracții. Darul acesta îl avea Maiorescu.

Însă, Eminescu îl depășește în partea formală cu mult. El se coboară până la vorba sătească și la proverb, scoate pilde, face figuri, cu o siguranță uimitoare. Niciodată nu s-au exprimat la noi idei generale cititorului de gazetă într-un chip care să dea fiecăruia iluzia că pricepe."[11]

Selectând cu dibăcie exemplele, de altfel, puține cantitativ, raportate le proporțiile monumentale ale întregului, Călinescu își sfârșește sentențios analiza grăbită, pedalând încântat pe ipoteza predilecției lui Eminescu de a *caricaturiza abstractiv* și de a *specula concret*.[12]

Astfel de expresii de tip oximoron — seducătoare prin pregnanța lor lapidară, memorabile și greu de combătut în fața cititorului avid de ecuații simple — contrazic, din păcate în mod flagrant, heterogenia scrisului jurnalistic eminescian, impuritatea sa rebelă față de orice model. (Nu e de prisos a spune că ele au fost îndreptate polemic de G. Călinescu împotriva unei formule nu mai puțin reducționiste, echivalând pe Eminescu unui pamfletar coleric, cu debit verbal intempestiv și excesiv colorat.)

Cât de „abstractiv" caricaturizează jurnalistul s-a văzut pe larg mai sus și nu e cazul a mai reveni. În ceea ce privește accesibilitatea articolelor sale (adeseori demonstrativă), ea e departe de a fi asimilabilă înclinării — intermitente — a poetului către registrul „familiar" și tonul sfătos. Puncte de contact cu expresivitatea de tip oral a lui Creangă sau a lui Anton Pann (perspicace semnalate de critic) există, firește. Dar, privind de sus, enciclopedismul impresionant, turnat într-o *matrice poligenerică*, dispune de o fastuoasă *orgă retorică*, din a cărei claviatură se pot scoate o infinitate de sonuri.

Gama cuprinde, la o extremă, și tonurile înregistrate de critic, plasticitatea și savoarea manipulate euristic, dar nu le exclude, la cealaltă, pe cele de o sobrietate cvasiacademică și chiar de o aroganță aulică (acestea din urmă lansate îndeobște sub presiuni polemice și destinate adversarilor în arena presei). La un antipod sau la celălalt, discursul eminescian nu este mai puțin instructiv, retorica sa nu mizează mai puțin pe *paideia*. Numeroase articole îmbracă forma *studiului* pozitiv și neutru sau al expunerii sintetice, la un nivel de *ge-*

neralitate elevată (care poate recurge fără crispare la referința mitologică sau la pilda biblică revelatoare): „Într-un timp de aservire generală, într-un timp în care numai naşterea, deci numai descendența din iluştrii luptători fizici dădeau un drept la libertate, tot ce nu avea fericirea de a fi ucis o sută de dușmani, oricât era inteligent și energic, găsea o cale de înaintare în cler. Și, precum spiritul și caracterul învinge totdauna în lume puterea brutală, tot astfel micul David au învins pân-în fine pe uriașul Goliat al Evului Mediu cu tot întunericul și esclusivismul lui. Caracteristic și vrednic a se recunoaşte în favoarea catolicismului e tendința de a nu baza creşterea poporului pe idei abstracte, cari să convingă capul, ci pe idei redate intuitiv, cari să îmblânzească inima, de aceea, frumoasele arte au fost cele mai puternice arme ale bisericei. Arhitectura, muzica, sculptura sau poezia au fost puse în serviciul bisericei pentru a da în această sferă curată, neatinsă de nici o suflare impură, un adăpost sufletului omenesc, atât de bântuit sau de patimi sau de golul lui propriu, de urât. Aruncat din nevoie în urât, din urât în nevoie, stări imanente naturii noastre și cari nu se pot înlătura prin mâna de creier de care dispunem, arta bisericească, care a cultivat în pictură frumosul în culmea perfecției, muzica și arhitectura în genul sublim, au înălțat, prin mijloace lesne de înțeles pentru toți, sufletul omenesc, în decursul de sute de ani, peste nivelul vieții de rând și a nevoilor zilnice. Toate popoarele cari o posed înalta civilizațiune azi, dacă nu sânt, au fost măcar mult timp catolice. [...]

E o istorie veche aceasta că orice formă nouă de cultură e dușmana formei din care s-a născut, că fiica e dușmana mumei, și povestea biblică a lui Cain, în formula ei nouă, de luptă pentru existență, are loc tot așa de mult la curenturi intelectuale ca și la cele materiale." (XI, 74)

Se poate întâmpla să-l surprindem pe Eminescu în postura de apologet al standardului teoretic exigent: „Să discutăm cu «Românul» lucruri elementare pentru orice cunoscător al istoriei, să-i facem abecedarul istoriografiei sau fiziologiei statului? Ar fi o misiune de două ori ingrată, întâi pentru că oamenii cu cari discutăm, fie oricât de deștepți, nu vor găsi în reminiscențele celor patru clase prima-

re și a unui curs de violoncel elemente îndestule pentru a ne înțelege, apoi pentru că, coborându-ne noi chiar la nivelul lor intelectual și copilărindu-ne mintea ca s-o punem pe o treaptă egală cu a lor, totuși n-ar voi să înțeleagă, pentru că nu e în interesul lor să înțeleagă.

Într-o discuție cu totul teoretică spusesem, de exemplu, că aristocrația adevărată are un rol esențial în viața unui stat. Aceasta am spus-o bazați pe cele mai strălucite exemple din istorie. Avem Roma, Anglia actuală, republica Veneției, Olanda ș.a.

Din această teorie susținută în genere, «Românul» ne atribuie în specie că pentru România voim domnia unei oligarhii aristocratice..." (XII, 159)

Sau, erijându-se în cenzor al unor incorectitudini generate de dorința coborârii, *cu orice preț*, la nivelul vulgului: „În mai multe numere ale «Românului» din luna trecută am văzut susținându-se ideea că embaticarul e proprietar al locului ce posedă, că un bun gravat de embatic sau besmăn, e proprietatea celui ce plătește embaticul. [...]

A pune în stăpânire, vasăzică, a pune în *posesiune*, și a *stăpâni*, oricând și oriunde înseamnă *a poseda*. Înțelesul lexical al cuvântului e atât de bine stabilit întrucât privește trecutul, încât ne e rușine a vedea azi că niște oameni ce nu știu bine românește cutează a falsifica, *pentru bunul-simț al mulțimii (s. n.)*, termeni hotărâți și ca esență, și ca sferă." (XII, 101)

Prin urmare, gazetarul lucrează pe *numeroase lungimi de undă retorice* și nu se lasă încorsetat într-o formulă, oricare ar fi aceea. Unicul „model" dominant al jurnalisticii eminesciene este exact *imposibilitatea reducției sale la oricare model*. (Și cine știe dacă — în exegeza monumentală a *Operei* — Călinescu nu sfidează, iritat, ireductibilul, atunci când țintuiește lapidar semnalmentele gazetarului în două-trei formule, memorabile, dar mutilante.)

Scrisul eminescian *domesticește incompatibilitățile* — fără a le nivela complet și a le estompa cu totul — silind la *co-operare rațiunea logică și pe aceea retorică*, istoria și elocința, narația și argumentarea, exactitatea și farmecul ș.a.m.d. Impur — generic, tematic, stilistic — acest fel de a face

jurnalistică are o capacitate de absorbție și de reconvetire imensă. În creuzetul său formal ia naștere un tot inconfundabil în care, totuși, Unul nu învinge niciodată Multiplul. Eminescu-ziaristul este un veritabil *om-orchestră*, la fel cum va deveni și Arghezi cu a cărui publicistică se întâlnește și în vocația didactică.

Numai că, între cei doi poeți-jurnaliști (tot atât de mari poeți, pe cât de împătimiți gazetari), rămân și deosebiri importante.

Eminescu vrea neapărat nu numai să-și delecteze sau să-și convingă, ci și să-și „miște" auditoriul într-o direcție anume. Reputat polemist, colorat, incisiv, inventiv, Arghezi ține cu orice preț *să încânte*, dacă se poate, chiar pe victimă (cum declară, de altfel, el însuși). Dincolo de cuvânt se află, la Arghezi, o *morală universală*; la Eminescu un *program de acțiune*.

Pe urmă, Arghezi lucrează *concentrat*, practică un fel de homeopatie polemică, iar Eminescu are voluptatea *desfășurărilor ample*.

În sfârșit, pe când unul e *scriptic* (Arghezi), celălalt e *oral* (Eminescu). Altfel spus, în timp ce unul cioplește tacticos în fibra cuvântului tablele legii, altul regizează spectacole fastuoase în forum.

Note

1. Silvian Iosifescu, *Literatura de frontieră*, Editura Enciclopedică, București, 1971, pp. 329 ș.a.

2. Jean Bayet, *Literatura latină*, Editura Univers, București, 1972, pp. 167–168.

3. Quintilian, *Arta oratorică*, Editura Minerva, București, 1974, vol. I, p. 304.

4. Perpessicius, *Eminesciana*, Editura Junimea, Iași, 1983 (*Eminescu și „iubirea de moșie"*, p. 353).

5. Quintilian, *op. cit.*, vol. III, p. 148.

6. Ernst Robert Curtius, *Literatura europeană și Evul Mediu latin*, Editura Univers, București, 1970, pp. 200 ș.u.

7. *Idem, ibidem*, p. 207.

8. Vasile Florescu, *Retorica și neoretorica. Geneză, evoluție, perspective*, Editura Academiei, București, 1973, pp. 49 ș.u.

9. Quintilian, *op. cit.*, vol. I, p. 290.

10. Ernst Robert Curtius, *op. cit.*, pp. 86–89; Quintilian, *op. cit.*, p. 293.

11. G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, Editura Minerva, București, 1976, vol. 2, p. 169.

12. G. Călinescu, *op. cit.*, p. 477.

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

În loc de postfață

Despre convergență

După mai mult de un veac de posteritate, opera lui Eminescu s-ar cuveni atent *recitită*. Deși valabilă pentru producția intelectuală a scriitorului, privită în bloc, afirmația capătă un caracter de urgență când se aplică prozei publicistice. De ce? Fiindcă atunci când expertizele critice n-au fost expediate în pripă, interesul comentatorilor pentru Eminescu-publicistul *a fost motivat de rațiuni exterioare literaturii*. De pildă, radiografia meticuloasă a operei întreprinsă de G. Călinescu rezervă jurnalisticii câteva pagini grăbite. Ca o falsă compensație, apariția ediției monumentale de *Opere* a dus la așa-zise „redescoperiri" vulgar-conținutiste, actualizând abuziv, pervertitor gândirea social-politică a creatorului. (Mă gândesc în special la încercările lui Ilie Bădescu de a face din redactorul *Timpului* un precursor al marxismului, când nu de-a dreptul al... dictatorului „politolog" de tristă amintire). Chiar în condițiile în care producția de presă a scriitorului a fost supralicitată și erijată în matcă absolută a operei, *valoarea ei literară* a fost neglijată.

Compartiment de sine stătător — însă nu insular — al creației, gazetăria eminesciană trebuie așezată în *zarea operei întregi*, așa încât să se vadă articulațiile solide ale *întregului*. Analiza poate demara, convergent, dinspre publicistică spre restul operei și invers.

Într-o panoramă obiectivă a eminescologiei de până la el, Dimitrie Popovici scrie la un moment dat, vizând pe Tu-

dor Vianu: „Dacă *Istoria românilor supt Mihai-Vodă Viteazul* a lui Bălcescu este cercetată într-un întreg capitol, oare articole ca acela închinat de Eminescu lui Grigore Ghica al Moldovei sau portretul lui Ştefan cel Mare, dintr-un articol despre Bucovina, nu meritau atenţia unei menţiuni?"[1]

Dimitrie Popovici pune astfel în discuţie *statutul literar* şi mecanismele tehnice ale câtorva articole, bine alese şi privite drept cazuri în speţă.

Am analizat mai înainte meşteşugul retoric eminescian, care-l aşază pe picior de egalitate cu maeştrii genului din toate timpurile. Aici prefer să insist asupra unui punct esenţial, care ne ajută să înţelegem mai bine *complementaritatea* „beletristicii" şi a ziaristicii: caracterul *hibrid* sau, dacă vrem, „impur" al scrisului de presă eminescian. În materia solidă a argumentării raţional-discursive, din care se clădeşte orice edificiu retoric, sunt încorporate, la Eminescu, materiale heteroclite, ţinând fie de sfera narativă, fie de regimul poetic.

Pentru ziaristul Eminescu, *a dovedi* înseamnă în mod curent *a povesti*. În articolele sale, datele palpabile sunt proiectate fictiv şi ţesute într-un scenariu, cu potenţial narativ abil exploatat. Reciproc, *ficţiunile în proză ale scriitorului trădează o vocaţie retorică frapantă*.

În romanul neterminat *Geniu pustiu*[2], balanţa înclină evident către discurs, în paguba povestirii propriu-zise.[3] Crâmpeiele epice au mai mult un rol de declanşator al puseelor retorice. O dată cu prologul romanului, îşi face intrarea în scenă un retor intempestiv, care-şi desfăşoară ideile în cadenţe bine ritmate („Vezi la noi istorici ce nu ştiu a scrie, actori ce nu ştiu a juca, miniştri ce nu ştiu a guverna, financieri ce nu ştiu a calcula, şi de aceea atâta hârtie mâzgălită fără neci un folos, de-aceea atâtea ţipete bestiale care împlu atmosfera teatrului, de-aceea atâtea schimbări de ministeriu, de aceea atâtea falimente") sau le toarnă în alegorii cu funcţie didactică de o evidenţă stridentă („O, nourii, regi ai pământului, vor mâna totdeauna tunetele lor rezleţe asupra popoarălor de valuri; cu toate că acei nori nu sunt alta decât însăşi respirarea gheţoasă şi întunecată a valurilor nenorocite. Nourii tună, fulgeră şi acoperă cu o perdea de fier soarele aurit,

și până ce vor fi ei tirani asupra frunților de valuri, până ce întunericul ce-l aruncă ei prin umbra lor cea mare va pătrunde sufletul adânc al mării c-o noapte rece și tăcută, până atuncea lumea lui Dumnezeu va fi nenorocită").

Povestitorul se contaminează de spiritul *„pribiun"* al personajelor sale. El cuvintează emfatic, transformîndu-și replicile cele mai banale în tirade: „— O! / ...voi cari pozați ca eroii leșinânzi a romancierilor francezi, / voi cari iubiți ca sentimentalii germani, răspunsei eu, / voi cari mâncați cu toate astea ca englezii materialiști, / voi trăiți mult, și te-ncredințez eu, iubitule, că tu, cu toată afectațiunea ta, cu toată fața ta de un eroism palid, ai să trăiești mai mult decât mine."

Cea mai mare parte a romanului o ocupă confesiunea lui Toma Nour, un lung discurs adresat, un conglomerat de expozeuri inflamate, făcute evident *spre a fi rostite*: „Era teribil acest popor când își scutura lanțurile lui de fier, teribil ca varga lui Dumnezeu. Și oare nu sânt toate popoarăle așa? Blânde și pacifice în timp de pace, fizionomia bonomă, ochii sinceri, statura aplecată de sarcina cea grea a vieței. Dar vezi-le în revoluțiune! Vezi profunditatea acelui suflet teribil care zăcea sub masca bunomiei, vezi cum presupune, de nu știe, injuriile trecutului, vezi cum aruncă lanțurile mânilor sale în fața stăpânilor fără suflet. Și se tem stăpânii fără suflet și-și dau averile ca să-și scape viața. Ci omul din popor nu vrea averile, geaba l-ai împlea cu aur, geaba l-ai îmbrăca în mătase. Piinea ce i-ai luat-o de la gura copilului, i-ai cântări-o cu aur, lacrimele lui de venin și sudorile lui de sânge i le-ai răscumpăra cu surele mărgăritare ale Orientului; ci el nu vrea aurul și mărgăritarul tău, el vrea viața ta! Și cine-ar găsi-o nedrept, cine rău? E o lege în natură care să nu scuze? E o lege în natură care să nu-li dea drept când tu ucizi pe cel ce ți-a biciuit secole pe părinții tăi, pe cel ce împle fântânile și râurile cu copilul sufletului tău? Legile cari compun fundamentul eticei chiar te-ndreptățesc de-a cere cât ți s-a luat, de-a face cât ți s-a făcut, pentru că numai așa se poate restabili echilibrul, dreptul pe pământ."

Din *Amintirile* lui Gh. Panu se știe ce impresie de bizarerie șocantă a produs *Sărmanul Dionis*, cu prilejul lecturii

sale publice de la Junimea. Junimiștii vor fi fost consternați și de structura, absolut neortodoxă, a bucății, în care fantasmagoria debridată coabitează cu *emfaza cuvântătoare*, pe alocuri colorată didactic. Discursul se insinuează în fluxul narației, acaparează dialogurile sau infiltrează intervențiile vocii auctoriale, dînd ansamblului o ținută hermeneutică acuzată.

Robinetul elocvenței se mai deschide periodic în *Archaeus*, în *Cezara*, în *Avatarii faraonului Tlà*. Afluxurile retorice oscilează între turnura aulică și tenta colocvială, didactică, a atâtor „prelecțiuni" publicistice eminesciene. În secolul nostru, vom regăsi un joc de același tip între hermetic și hermeneutic, în „fantasticul locvace" al unei părți din prozele lui Mircea Eliade, alt specialist al „impurității", lucrând cu aliaje studiate de narațiune și discurs.

Cu mult mai instructivă este citirea în paralel a gazetăriei și a poeziei. Descoperim în ziaristica poetului o serie de mijloace care contribuie la *„închiderea discursului"*, răsucindu-l spre sine și situîndu-i centrul de greutate în interiorul propriilor limite.

Una dintre căile pe care se ajunge la opacizarea de tip poetic a mesajului este *emfaza* cu care țîșnesc torentele de lavă verbală, semnificînd mai mult decît spun: „Și încai, dacă țara asta ar fi stăpânită de un neam istoric, cinstit, având spirit de adevăr și natură cât de cât omenească, treacă-meargă.

Dar stăpânită de gunoaiele omenirii?

De tot ce-a fost sordid și pehlivan, de tot ce-a fost prea rău pentru colțurile Țarigradului unde împărțeau culcușul cu cânii turcilor, prea rău pentru mocirlele Rusciucului și pentru cartierele jidovimii galițiene și ruseşti, de spuma pestiferă și de bubele tuturor popoarelor, de tot ce-a fost mai înjosit în Orient și-n Occident, în sfârșit, de C.A. Rosetti și alții ca el, frați fizici și morali ai lui Scarvuli.

Scârbos spectacol! Adânc scârbos, nedemn de un popor ce pretinde a avea onoare și viață în el." (XII, 334)

În astfel de ocazii, pedala lexicală este solicitată la maximum și autorul pare a se exersa cu detașare în stridențe abil calculate. Felul rostirii, jocul dintre concret și figurat,

gratuitatea pură a imaginilor cultivate în sine, totul neutralizează datele circumstanțiale ale mesajului, impunându-le un regim diferit.

Simplele aglomerări de nume proprii — înșiruite adeseori din stricte rațiuni eufonice — trădează pe degustătorul de licori poetice: „Ce s-ajute terapia, arta de a vindeca, care din antichitate și până azi, n-a mai făcut progrese, contra rezultatelor administrației Chiriţopolilor, Mihăleștilor, Simuleștilor?

Cu clistiriul se reduc dările, se fac oamenii stăpâni pe echivalentul muncii lor? Se face păşunea mai ieftină? Bleasturul va desfiinţa ierbăritul pe gâşte şi găini, decocturile vor face din Zevzekydis român şi din Pehlivanoglu patriot?" (XII, 299)

Sau: „Dar la ce se mai mănţinem ridicula titulatură de Regat al României? Caligari, Carada, Harama, Chiriţipol, Pherekydis, Cariagdi, Anastasidis etc., etc. români?" (XII, 334)

Alteori, densitatea pasajelor, efectul de suprasemnificare se obţin cu ajutorul cîte unei cadenţe legănătoare, anesteziind atenţia ascultătorului şi deturnînd-o către farmecul rostirii: *„Odinioară, o* clasă dominantă puţin numeroasă, incoruptibilă şi păstrătoare a tradiţiilor ţării; / azi dasupra, oameni îmbogăţiţi prin camete, prin specule, prin ruina altora. / *Odinioară,* o organizaţie a muncii putând a rezista străinilor; / *astăzi* acea muncă discompusă breaslă cu breaslă, sterilizată prin năvălirile negoţului străin. / *Odinioară,* legi răsărite din însuşi datinile şi deprinderile poporului; / *azi,* codici întregi traduşi din franţuzeşte. / *Odinioară,* o dreaptă cumpănire între mijloace şi trebuinţe, / *azi,* deprinderea de mii de trebuinţe străine, în desproporţie cu puterea de producere a ţării. / *Odinioară,* populaţia creştea şi se înavuţea; / *azi,* se înavuţesc străinii, iar populaţia străveche se stinge pe zi ce merge. Din oasele măcinate de greutăţile impuse de aceşti feneanţi răsar şi se hrănesc Caradalele, Costineştii, Pherekyzii şi cum i-o mai fi chemând." (XIII, 346)

Dacă în articole emisia retorică este punctată periodic de erupţii poetizante, regăsim *modelul hibrid* în poezie, unde

lirismul e clădit pe contraforții retoricii și are o certă înclinare către elocvență.

Criticii interesați de convergența jurnalisticii și a poeziei s-au cramponat ritual de coincidențe de tipul unu pe unu: prefabricate verbale, imagini, metafore identice. (S-a lucrat cu versiuni definitive, dar mai ales cu fragmente extrase din laboratorul poetului.).[4] Voi cita, spre edificare, un exemplu printre atâtea altele: „Dacă ne place uneori a cita pe unii din Domnii cei vechi, nu zicem cu asta că vremea lor se mai poate întoarce.

Nu. *Precum lumina unor stele ce s-au stins de mult călătorește încă în univers, încât raza ajunge ochiul nostru într-un timp în care steaua ce au revărsat-o nu mai există, astfel din zarea trecutului mai ajunge o rază de glorie până la noi,* pe când cauza acestei străluciri, tăria sufletească, credința, abnegațiunea nu mai sânt." (XIII, 23)

Astfel de coincidențe ascund, dincolo de ele, un *ce* mai adânc. Expresia verbală eminesciană e fabricată în alambicurile unui alchimist, dând naștere — în poezie, în jurnalistică, în proză — unor conglomerate de elemente heterogene. Polimorfă, derutantă[5], poezia a ispitit, prin urmare, pe critici — începând cu Maiorescu — la *tentative reducționiste, „omogenizante".*[6]

Cel puțin, unul dintre motive apare mai limpede dacă citim poezia „dinspre partea" gazetăriei. Din acest unghi de vedere, conlucrarea *vizionarismului* poetic și a *discursivismului* nu ne poate scăpa.

Pe o treaptă preliminară stau poezii cantonate în anecdotic și în contingent, de unde viziunea lipsește aproape cu totul. Doar lustrul versificației justifică anexarea acestor producții la sfera poeziei. Un *Sonet satiric* cu „adresantul cunoscut" (V.A. Urechia, victima lui Maiorescu) urmează tipicul atacurilor la persoană și al caricaturilor de care, în presă, beneficiază Rosetti, Brătianu, Carada, Costinescu et comp: „Pișcată-ți este mâna ta de streche, / De miști în veci condeiul pe hârtie — / Durează-un șir sau fabrică o mie: / Cuvinte-nouă-or fi, dar blaga veche. // Ce are-n gând un om, aceea scrie, / Nimica nou tu n-ai de spus, Ureche, / Cu Pantazi fiind pe veci păreche, / Tu izvodești, cel mult, ce dânsul știe."

În astfel de cazuri, întâlnirea epidermică a jurnalismului și a poeziei maschează structura lor profundă comună, adresarea directă din înălțimea tribunei, eventual de la altitudinea morală a unui amvon imaginar, tensiunea dialogală și aplecarea pragmatică. Printre victimele poetului se mai prenumeră Bonifaciu Florescu („homunculul Bonifacius") sau Dimitrie Petrino „Armeano-grec, lingău cu două fețe, / Îți ad-aminte ce aveai în straiți / Când pietre numărai la voi în piețe // De aceea taci și încă bine paie-ți, / Că nu te regulăm, cum știm, cu bețe: / Făclie nu-i nemțescul tău opaiț." (*Petri-Notae*).

Atunci când discursul își ia distanțe față de imediat, se percepe mai clar calapodul retoric, cu polaritățile și simetriile sale frapante: „O, adevăr sublime — o, tinichea de paie!! O, poezie mândră — o, buiguit nerod! / Istorie spirată — minciună și bătaie, / Amar ceresc și dulce a mucoșilor plod."

Pe un palier superior se află poemele în care Eminescu se lansează în compuneri discursive elaborate amplu și articulate savant, punând la bătaie artileria retorică grea.

Junii corupți, *Scrisorile*, *Împărat și proletar* — spre a cita doar titlurile foarte cunoscute — sunt *show*-uri demonstrative, mulându-se, emfatic uneori, pe canonul oprobriului retoric. Despre una dintre versiunile pregătitoare ale poemului *Împărat și proletar*, Dimitrie Popovici scria: „Proletarul primei variante a învățat arta retorică de la Cicero".[7]

În *Junii corupți*, după un exordiu abrupt și energic („La voi cobor acuma, voi suflete-amăgite, / Și ca să vă ard fierea, o, spirite-amețite, / Blestemul îl invoc"), strofele se rostogolesc în torente de interogații, invocații, repetiții și acumulări de imprecații, tinzând să epuizeze gama efectelor spectaculoase ce se pot emite în registrul declamativ: „O, fiarbă-vă mânia în vinele stocite / În ochii stinși de moarte, pe frunți învinețite / De sânge putrezit"; „Ce am de-alege oare în seaca-vă ființă? / Ce foc făr-a se stinge, ce drept fără să-mi mintă, / O, oameni morți de vii!"; „Sculați-vă!... căci anii trecutului se-nșiră, / În șiruri triumfale stindardul îl resfiră. [...] Sculați-vă! ...căci tromba de moarte purtătoare / Cu glasul ei lugubru răcnește la popoare."

La acest al doilea nivel, reținem mixajul modurilor de expresie și ponderea ce se rezervă *desfășurărilor vizionare*, mereu susținute, de *structuri de rezistență tipic retorice*. Îndiguită din loc în loc, vehemența lasă loc unor insule de veritabilă *„ficțiune poetică*, dacă ni se iartă acest oximoron: „Scânteie marea lină și placele ei sure / Se mișc una pe alta cu pături de cristal / prin lume prăvălite; din tainica pădure / Apare luna mare câmpiilor azure, / Împlându-le cu ochiul ei mândru, triumfal" (*Împărat și proletar*); „Soarele, ce azi e mândru, el îl vede trist și roș / Cum se-nchide ca o rană printre nori întunecoși, / Cum planeții toți înghează și s-azvârl rebeli în spați / Ei din frânele luminii și ai soarelui scăpați" (*Scrisoarea I*); „Dară ochiu-nchis afară, înlăuntru se deșteaptă. / Vede cum din ceruri luna lunecă și se coboară, / Și s-apropie de dânsul preschimbată în fecioară. / Înflorea cărarea ca de pasul blândei primăveri; / Ochii ei sânt plini de umbra tăinuitelor dureri; / Codrii se înfiorează de atâta frumusețe, / Apele-ncrețesc în tremur străveziile lor fețe." (*Scrisoarea III*)

În condițiile date, nu este surprinzător că tensiunea retorică își face loc într-unul dintre cele mai etanșe compartimente ale liricii: *erotica*.

O bună parte dintre poeziile de dragoste *pun în mișcare mecanisme tipice de persuasiune*, cum se întâmplă în *Dorința*: „Vino-n codru la izvorul / Care tremură pe prund, / Unde prispa cea de brazde / Crengi plecate o ascund. // Și în brațele-mi întinse / Să alergi, pe piept să-mi cazi, / Să-ți desprind din creștet vălul, / Să-l ridic de pe obraz"; în *Floare albastră*: „În zadar râuri în soare / Grămădești-n a ta gândire / Și câmpiile asire, / Și întunecata mare; // Piramidele-nvechite / Urcă-n cer vârful lor mare / Nu căta în depărtare / Fericirea ta iubite!"; în *Călin*: „O, rămâi, rămâi la mine, tu cu viers duios de foc, / Zburător cu negre plete, umbră fără de noroc, / Și nu crede că în lume, singurel și rătăcit, / Nu-i găsi un suflet tânăr ce de tine-i îndrăgit"; în sfârșit, în *Luceafărul*: „O, dulce-al nopții mele Domn, / De ce nu vii tu? Vină! // Cobori în jos, luceafăr blând, / Alunecând pe-o rază, / Pătrunde-n casă și în gând, / Și viața-mi luminează."

De altfel, nicăieri nu apare mai clar decât în *Luceafărul* arta eminesciană de *a suda perfect vizionarismul și discursivismul.*

În rama narativă a poemului, se desfășoară *o competiție retorică* în care *unii învinș și alții pierd.*

Protagonistul poemului recurge la o diplomație amoroasă a cărei armă este *îndluplecarea*, cum o numise ziaristul Eminescu într-un articol, opunând-o mult mai eficientei *convingeri*: „O, vin odorul meu nespus, / Și lumea ta o lasă; / Eu sânt luceafărul de sus, / Iar tu să-mi fii mireasă, // O, vin în părul tău bălai / S-anin cununi de stele, / Pe-a mele ceruri să răsai / mai mândră decât ele."

Eșecul lui Hyperion este mai întâi de toate *retoric*. El se datorează inabilității de a-și alege o mască potrivită spre a se înfățișa auditoarei sale: „Nu caut vorbe pe ales / Nici știu cum aș începe, / Deși vorbești pe înțeles, / Eu nu te pot pricepe" obiectează prompt Cătălina, a cărei capacitate de a înțelege e depășită de elevația vorbitorului.

În schimb, Cătălin se pricepe să *convingă* printr-o argumentație adecvată cauzei și bine adaptată la interlocutor. El desfășoară o pledoarie avocățească, cu iz pragmatic, recurgând la imagini sensibilizante și la comparații inspirate: „Cum vânătoru-ntinde-n crâng / La păsărele lațul, / Când ți-oi întinde brațul stâng, / Să mă cuprinzi cu brațul."

Polytropia este una dintre tacticile clasice ale retoricii, și pajul își compune, prin discurs, *un chip conform cu așteptările fetei*: „Încă de mic / Te cunoșteam pe tine, / Și guraliv, și de nimic, / Te-ai potrivi cu mine..."

Marele maestru al elocvenței rămâne însă, în poem, Demiurgul. Discursul lui fastuos, adresat lui Hyperion, se bizuie pe *o logică argumentativă strânsă*. Se lucrează, ca la carte, cu *narratio, refutatio, probatio*; se mânuiește expert interogația retorică. Nu sunt ocolite nici excursul sapiențial, nici recuzita vizionar-imagistică, a cărei decodare este la îndemâna partenerului de dialog. Una dintre marile ferestre lirico-imaginative ale poemului este montată în edificiul solid al pledoariei sale (cea de-a doua deschizându-se în expozeul vocii narative impersonale).

Succesul deplin al Demiurgului e confirmat de virajul verbal brusc al lui Hyperion. În dialogul final cu Cătălina,

acesta depune armele retorice proprii, ineficiente, adoptând atât ținuta adresării, cât și temperatura distant-apoftegmatică a discursului demiurgic: „Ce-ți pasă ție, chip de lut, / Dac-oi fi eu sau altul?/ Trăind în cercul vostru strâmt, / Norocul vă petrece, / Ci eu în lumea mea mă simt / Nemuritor și rece."

Regimul aparte al *Luceafărului* în producția poetică a lui Eminescu poate fi justificat și din această perspectivă, a jocului subtil în care scriitorul antrenează elocvența și lirismul, silindu-le să conlucreze în obținerea efectului poetic.

Avem aici o dovadă certă că retorismul este unul dintre elementele esențiale ale formulei literare eminesciene. *Înzestrare a creatorului* și *forță centripetă a operei întregi*, colorând inconfundabil poezia și proza, *vocația retorică* își află însă teatrul ideal de operații în gazetărie.

Note

1. Dimitrie Popovici, *Studii literare*, VI. *Eminescu în critica și istoria literară română*. Ediție îngrijită de Ioana Em. Petrescu. Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989, p. 58.

2. Despre înrudirea romanului cu ziaristica poetului a tratat Mihai Drăgan. Vezi mai ales *Metamorfozele „Geniului pustiu"*, în *Mihai Eminescu. Interpretări*, 2, Editura Junimea, Iași, 1986, pp. 148–149.

3. Gerard Genette, *Frontiere ale povestirii*, în *Figuri*, Editura Univers, București, 1978, pp. 158–165.

4. Perpessicius, *Satira la Eminescu*, în *Eminesciana*, Editura Junimea, Iași, 1983, pp. 358–361; D. Vatamaniuc, *Publicistica lui Eminescu. 1870–1877*, Editura Junimea, Iași, 1985, pp. 329–332.

5. Există pretutindeni în creația lui Eminescu o anumită epicitate a mișcării între forme diverse, de unde ductusul agonic reperat sagace de Dimitrie Popovici pe terenul poeziei. Studii literare, V. *Poezia lui Mihai Eminescu*. Ediție îngrijită de Ioana Em. Petrescu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1988, p. 194.

6. Ioana Em. Petrescu tratează coordonatele vizionare ale poeziei eminesciene în zarea întregii lirici românești. Vezi *Eminescu și mutațiile poeziei românești*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989.

7. Dimitrie Popovici, *Studii literare*, ed. cit., vol. V, p. 177.

ANTOLOGIE DE TEXTE

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ANTOLOGIE DE TEXTE

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Să facem un congres

Dacă răsturnarea ministeriului Giskra-Hasner ar aduce cu sine căderea sistemei, a constituțiunei, a dualismului, ce rol vor juca românii la regenerarea bătrînei Austrii? Sta-vor ei cu mînele în sîn, cum sînt obicinuiți a sta, intimida-se-vor de țipetele bufone ale maghiarilor sau nemților, ori vor merge cu fruntea deschisă, solidari cu celelalte națiuni cari au aspirațiuni comune nouă, spre a apela la simțul de dreptate al tronului, spre a-l sili să ceadă voințelor supreme ale popoarelor? Pînă cînd să domnească cutare ori cutare și nu toți? Suveranitatea și legislațiunea trebuie să purceadă de la toate popoarele ca atari, și puterea esecutivă trebuie redusă la simplul rol de mașină fără voință proprie în mecanismul cel mare al statului. Nimeni nu trebuie să fie aicea stăpîn decît popoarele însele, și a trece suveranitatea în alte brațe decît în acelea ale popoarelor e o crimă contra lor. Eu nu înțeleg aicea două popoare ori două coterie, ci pre toate. Dar pentru a efectua această reformă mare într-un stat unde sînt atîtea rămășițe putrede ale trecutului, atîtea prejudețe fatale și atîtea mașine vile și fără de suflet, gata în orice moment de a susținea acele prejudețe trebuiește o energie eroică, trebuie cu despretul libertății și a vieții tale să proclami ceea ce ai dătoria de a proclama.

În această operă ce pare a se pregăti, românii trebuie să joace un rol eminamente activ. Trebuie ca sufletul acestei națiuni vechie să lucreze cu toată vigoarea sa de fier, căci aicea nu mai e vorba de declamațiuni vane, ori de oportunitate, acuma nu-i mai e permis nimănui de a merge cu cutare ori cu cutare persoană, fie aceea prelat, fie ilustritate, fie

BCU "M EMINESCU" IAȘI

magnificienţă, ci cu toţii uniţi trebuie să mergem cu principiul, cu naţiunea. Şi, într-adevăr, dacă ar fi în inima noastra o singură schinteuă din virtutea antică a oamenilor pre carii noi ne măgulim de a-i avea de străbuni, a romanilor, am vedea ce absurd e să cerşim de la maghiari drepturile cari ni se cuvin şi cari trebuie să ni le luam pre altă cale.

Românii, în genere vorbind, s-au purtat mai mult rău decît bine. Să ne silim a enara faptele.

Adunarea de la Miercurea se constituie şi-şi alege un comitet. Un comisar gubernial oarecare sistează activitatea acelui comitet, fără ca să arate din ce cauză, şi românii primesc această sistare fără ca să proteste în faţa lumei, fără ca această infracţiune în dreptul de a se întruni să fie urmată de destituirea funcţiunarului şi a ministrului ce a ordonat-o. Amploiatul, fie el ministru, fie comisariu regesc, trebuie să înţeleagă spiritul legilor al căror mănţinătoriu e şi trebuie să le interprete cu fidelitate. Îndată ce nu ştie ori nu voieşte a le interpreta fidel, trebuie destituit.

Uniunea Bănatului a fost forţată, căci a fost făcută contra voinţei românilor, uniunea Transilvaniei a fost făcută fără de a se întreba românii. Cine a protestat contra? Cine a alarmat Europa într-o cestiune atît de gravă? Nimeni.

Avem dreptul de a petiţiuna. Sala tronului este, *trebuie* să fie deschisă popoarelor ca şi indivizilor, şi inima suveranului trebuie să fie dreaptă şi nepărtinitorie, fără considerante unilaterale, faţă cu toţi, asemenea limbei la cumpănă, asemenea ecuilibrului voinţelor umane ce se numeşte drept; căci în secolul al nouăsprezecelea aceasta *e singura* raţiune de a fi a monarhilor, alta nu cunoaştem şi neci nu voim a cunoaşte. Ei bine, cine a uzat energic de acest drept pentru a scăpa naţiunea română de forţarea la o uniune pre care ea n-o voieşte şi n-o recunoaşte? Nimeni.

În Năsăud, un om se alege cu *un* vot, ba are pînă şi temeritatea de a cere verificarea acestei alegeri. Ei bine, carii sînt alegătorii carii să proteste contra reprezintărei lor din partea unui om pre care ei nu l-au ales? Nimeni. Oare murit-a orice dreptate? Oare luatu-ni-s-a dreptul de a petiţiuna şi a protesta? Oare am uitat cumcă tronul *trebuie* să fie drept, căci aceasta e raţiunea sa de a fi?

Dar departe de a fi numai atîta. Un insolent are cutezanţa de a spune în camera Ungariei *cumcă naţiune română nu există.* I se răspunde că există şi nimic mai mult; ca şi cînd acel om n-ar fi ştiut-o, ca şi cînd el ar fi spus-o cu altă intenţiune decît ca să arunce o nouă umilire asupra naţiunei româneşti. Aicea trebuia un protest energic şi formal contra purtării neescusabile a unor deputaţi cari n-au respect de naţiuni întrege; trebuia demisiunarea deputaţilor români dintr-o Dietă care nu se respectă, nerespectînd neci chiar individualitatea celorlalte naţiuni. Ce prezident e acela care lasă ca un insolent să insulte, nerevocat la ordine, o naţiune întreagă?

Un altul ni spune cumcă am face poate bine de a emigra în România, recte de a părăsi acest pămînt, care e cu mult mai mult drept şi cu mult mai multă raţiune al nostru decît al lor. Cine protestă contra unor asemenea insinuaţiuni pre cît de răutăcioasc pre atît de bine calculate? Nimeni. Cunoaştem fiinţele acelea linse, acele suflete de sclav cari fac politică de oportunitate, cari cerşesc posturi pentru ei în loc de a pretinde categoric şi imperativ drepturi pentru naţiunea lor, carii zic cumcă românii n-au neci un drept în această ţară şi cumcă trebuie să cerşească pentru a căpăta. Politică demnă de reprezentanţii ei! [Î]i cunoaştem, zic, şi nu ne place de a vedea pre sincerii noştri deputaţi naţiunali jucînd pre instrumentele acestor creature. Naţiunea română trebuie să se pună pre terenul de drept pre care stau toate celelalte naţiuni ale Austriei, nimica mai mult şi neci o iotă mai puţin. Cine cede degetul va trebui să ceadă şi mîna. Puşi odată pre acest teren de drept, nu trebuie să cedem nimănui neci cît e negru sub unghie, căci numai o egală îndreptăţire poate duce la linişte şi la împăcare. Politica lingăilor trebuie lăsată pre seama lingăilor; pre flamura noastră trebuiesc scrise pur şi simplu voinţele noastre. Cehii spun în organele lor cumcă vor face opuzeţiune pînă atuncea pînă cînd se va recunoaşte deplina autonomie a Boemiei. De ce să nu cerem neted şi clar pentru noi ceea ce cehii pretind pentru ei? „Tranzacţiuni în drepturi naţiunali nu se încap, împăcarea cu ungurii ori cu nemţii nu se încape pîn ce nu vor cede ei ceea ce voim noi; căci faţă cu sis-

temul constituțiunal de astăzi, față cu dualismul trebue să fim *ireconciliabili.*

Starea de față a lucrurilor e de natură ca să înspire orișicui neîncredere și să-l facă îngrijit asupra marilor schimbări ce se prepară a trece preste imperiu. Oricare bun cetățean are de datorie de a se ocupa de viitoriul patriei sale, și de aceea și românii, prin natura lucrurilor, au datoria de a provoca un congres general al lor, care să determine atitudinea națiunei românești față cu o eventuală schimbare a sistemei constituțiunale. Vom vedea care guvern va avea sfruntarea ca să oprească adunarea unui congres de cetățeni pacifici, carii vor să discute asupra afacerilor publice ale statului căruia ei aparțin. În caz dacă congresul și-ar alege oamenii săi de încredere, cari să-l reprezinte față cu tronul, aceștia trebuie să fie înainte de toate *energici și de caracter.* Oricine a șovăit numai o dată în cariera sa politică, fie el prelat, fie ilustritate, fie magnificență, trebuie înlăturat cu îngrijire, căci aicea trebuiesc oameni ai faptei pre care să nu-i orbească nici șansele, nici aurul, nici stelele și ordurile mari (cari în genere se pun pre inime mice!) și, apoi, cu oameni probi și de caracter nu se încap tranzacțiuni încurcate. Ei vor cere pentru națiunea lor cît li va ordona națiunea ca să ceară, și nu vor cede nici o iotă din pretensiunile lor, căci nu vor avea astuția de a o face.

Dacă mai are cineva o singură îndoială despre importanța unui congres, acela cugete numai cît de degradați trebuie să fim noi românii, dacă pînă și maghiarii, poporul cel mai decăzut al Europei moderne, au ajuns să fie stăpînii noștri și să-și bată joc de noi în ședințele acelei adunături ce se pretinde Cameră.

Am desperat de mult de a cere de la români virtutea și demnitatea strămbunilor, neci credem că am putea deștepta în el simțul cetățeanului Romei; dar neci că facem aicea apel la simțăminte de cari noi nu sîntem capabili, ci numai la simplul simț de demnitate și mîndrie curat omenească. Într-adevăr, nu mai sîntem noi meniți de a dicta legi lumei, dar neci am trebui să fim așa de abrutizați ca să ne degradăm noi pre noi înșine la rolul de sclavi. Trebuie să încete aceste referințe de dominați și dominatori; trebuie să fim

puși pre picior de națiune egal îndreptățită față cu națiune egal îndreptățită. E timpul ca să ni se răsplătească și nouă sacrificiele cari le-am adus secol cu secol acestei Austrie carea ne-a fost vitregă și acestor Habsburgi pe carii îi iubim cu idolatrie fără să știm de ce, pentru cari ne-am vărsat de atîtea ori sîngele inimei noastre fără ca ei să facă nimica pentru noi. Astăzi credem că ar fi venit timpul ca să pretindem și noi ceea ce ni se cuvine de secoli. E timp să declarăm neted și clar că în țara noastră (căci este a noastră mai bine decît a orișicui) noi nu sîntem nici vrem să fim maghiari ori nemți. Sîntem români, vrem să rămînem români și cerem egala îndreptățire a națiunei noastre. Față cu orice încercare de deznaționalizare ori suprematizare, întrebăm cu răceală și conștiuți de drepturile ce ni le dă aboriginetatea noastră și spiritul secolului: „Cine sînt acești oameni și ce vor ei în țara noastră?"

Recapitulăm:

1) În caz dacă opiniunea publică a popoarelor Austriei ar cere schimbarea sistemei constituționale de astăzi, românii, spre a fi factori eminamente activi întru formarea viitorului imperiului, să convoace un congres general al lor, în care toată națiunea românească să fie reprezentată și care să decidă atitudinea ei față cu situațiunea cea nouă ce împregiurările par a o crea și impune imperiului.

2) Congresul să se declare solidar cu națiunile din Austria ce urmăresc aceleași interese ca și cea română.

3) Congresul să-și aleagă reprezentanța sa, care să comunice tronului voința națiunei românești, cerînd a ei satisfacere.

[5/17 aprilie 1870]

În unire e tăria

Citim în „Politik", ziarul intereselor cehe, următorul articol demn de toată luarea aminte:

Cît timp au servit reprezentanții poporelor ce persistă în opoziţiune de stafagiu pentru pseudo-parlamentarismul din Viena, tocmai atîta au ţinut sistema răsturnată şi puterea şi mîndria purtătorilor ei. Îndată însă ce au ieşit din senatul imperial tirolezii şi după ei polonii, slovenii şi triestinii, în acelaşi moment a fost pre capăt şi cu gloria de pîn-acuma a oamenilor constituţiunei din decembre.

Acuma e un timp de tranziţiune dintr-o stare *nesuferită, nesuportabilă* chiar în nişte referinţe mai sănătoase şi mai conforme naturei lucrurilor. Un ministeriu administrativ va forma deocamdată valul după care se vor începe comunicaţiunile cari să ne ducă la ceva mai bun decît cele ce au esistat pînă azi. E un început modest acesta, nu trebuie să ne împlă tocmai cu iluziuni; dar poate că totuşi va fi odată un „început". Dacă e însă să se pregătească şi să se creeze ceva cu minte, dacă e ca să scoatem odată carul din noroi, *trebuie ca din nici o parte să nu ne punem alene mînele în sîn.* Credem a fi trecut pentru totdeauna timpii aceia în cari poporele-şi cugetau incorporată înţelepciunea cea mai mare în eventualele sfere nalte ale guvernului; timpi în cari popoarele lăsau orice iniţiativă pre sama cercurilor acelora, pre cînd ele însele se dedeau letargiei şi unei neiertate neglijenţe spirituale. Acuma nu mai poate succede o operă bună decît atuncea cînd „vocea poporului" se face auzită tare şi clar pînă şi în cercurile cele mai nalte, spre a li se face cunoscut cu preciziune: *ceea ce vrem şi ceea ce nu vrem.*

Într-un stat ca cel austriac nu e însă de ajuns ca fiecare popor să se facă destul de remarcabil pre sine numai şi să pledeze fie-

care pro domo sua: ci aicea o pretinde principiul conservării de sine *ca să se sprijinească unul pre altul și să participe la această operă de reconstrucțiune toate popoarele acelora cărora li-s comune interese mai mult sau mai puțin egale sau simile!*

Dacă polonii și slovenii ar fi primit în februariu 1867 programa ce-o statuase boemii și dacă ar fi ajutat la esecuțiunea ei, s-ar fi scutit pre sine și pre imperiu de multe suferințe și de multe umiliri. Această programă însă a fost așa de corectă și așa cu totului tot de esactă, încît în urma urmelor ei totuși au revenit la ea prin părăsirea senatului imperial.

Însă cît timp prețios s-a pierdut prin aceasta. De ce și-au cumpărat ei prin fapte o învățătură pre care putea să le-o dea mai mult decît cu prisos o cugetare simplă și o cumpănire dreaptă a lucrurilor în mai puțin de o oră. Împregiurarea cumcă programa boemă a avut drept poate să ne măgulească oarecum; însă această împregiurare nu ni va putea restitui multele pierderi dureroase pre cari le-am suferit prin aceea că din partea aliaților noștri naturali n-au venit mai curînd la cunoștință.

În perioada de tranzițiune de acuma trebuie să ne unim cu toții în aceea *că să nu mai cădem din nou într-o greșeală asemenea din trecut.* Polonul, slovenul, tirolezul și triestinul doresc tot așa de bine ca boemul și moravul ca să vină odată o stare de lucruri care să respecte drepturile vechie și trebuințele moderne ale fiecăruia din aceste popoare. Să facem dar o mai strînsă ligă spirituală întreolaltă, să comparăm toate pretensiunile noastre comune și să ni garantăm drepturile noastre speciale, întru cît se vor putea împăca numai cu interesele comune. Să ne folosim dar de timpul care ni se dă pentru înnoirea unei legături tari, care să aducă la valoare și îndeplinire principiile noastre și care să lege una de alta ca într-un lanț condițiunile esistenței noastre pentru mîntuirea tuturora.

Trebuie să ne simțim și înțelegem cu acurateță unul pre altul, pentru ca să facem de rușine viclenia inamicilor noștri comuni, a căror țintă rămîne totdeuna aceeași și cari nu vor nimica mai puțin decît *de a ne dezbina întotdeuna. Nici un popor să nu se mai lase sedus de flamura comună prin promisiuni cari se inspiră doar conducătorilor săi. Să ne aducem aminte de trecut, care ne-au învățat cu mii de fapte atît de amare cumcă numai o solidaritate tare poate să ne îndestuleze și să îndeplinească toate la care sîntem îndreptățiți. Să ne ferim din calea ademenerilor contrariilor, fie ele cît de strălucite!*

Ştim cumcă boemul si moravul — vor rămînea tari şi neclintiţi pre lîngă declaraţiunea lor, ştim cumcă polonul va păstra dreptul sau în deplinea lui măsură, ştim cumcă slovenul şi triestinul se vor aranja după trebuinţele lor şi că tirolezul va ţinea la vechile stipulate ale ţării sale, la privilegiele şi drepturile sale, însă, toate acestea se pot prea bine regula astfel încît totul să se întîmple în înţelegere comună, căci numai prin această înţelegere putem garanta unei nouă şi mai bune stări de lucruri o durată sigură. Poate că se vor ridica voci şi din celelalte ţări germane ale imperiului, ale căror conducători de pînă acuma au feştelit-o cu doctrinarismul lor; voci cari să se decidă imperativ pentru *noua alianţă a popoarelor.*

„Fiecăruia ce-i al lui şi tuturor drept şi îndestulare" — asta să fie deviza noilor confederaţi. Din această deviză însă să vadă şi compatrioţii noştri germani din Boemia şi Moravia cumcă noi nu căutasem nicidecît ca să-i suprematizăm cumva.

„Cu toţi germanii din Austria se vor înţelege declaranţii boemi mai curînd şi mai lesne decît cu germanii din Boemia" — zise mai deunăzi un om de stat care se interesa foarte mult de cursul lucrurilor în imperiu, după cum ne informăm dintr-o ştire demnă de crezut.

Oare această vorbă fatală, în care zace atîta durere şi atîtea consecinţe teribile, să rămînă întotdeuna adevărată? Noi n-am cercat niciodată de a suprematiza pre germanii din Boemia. Îndată ce vor voi să facă pace cu noi, li întindem cu francheţă şi onestitate mîna noastră compatriotă, care voieşte ca ei să aibă aceleaşi drepturi pre cari noi le cerem şi pentru noi. „Foaia nescrisă" pre care le-a lăsat-o deja declaraţiunea noastră, deplina garantare a dezvoltării lor naţionale pre lîngă o cît se poate mai mare libertate politică şi pre lîngă selfgovernement municipal, toate acestea li stau încă spre dispoziţiune. Din toată inima vrem odată o adevărată pace naţiunală în ţară şi sfîrşitul tuturor acestor certe şi lupte carile sug măduva patriei noastre comune. Noi n-am dorit niciodată subjugarea unui popor prin celălalt, ci am recunoscut întotdeuna de semnul unui simţ servil cînd o naţiune voieşte să facă din cealaltă serva ei umilită. *Însă tocmai pentru aceasta e de trebuinţă ca să se creeze o adevărată federaţiune a popoarelor, în care unul să stea pentru toţi şi toţi pentru unul; — o federaţiune care să garanteze dezvoltarea liberă a fiecărui popor şi care să apere dreptul special al fiecărei ţări, întru cît însă acest drept nu disprepuieşte interesele celorlalţi.*

De li va succede popoarelor ca să fundeze această federațiune, atuncea fiece guvern o va primi de programa a sa și *va trebui să lucreze în spiritul ei.* Atuncea nu trebuie să mai așteptăm o incertitudine nesigură, atuncea vom avea în mîni garanția unui viitori cert și sigur și *nu vom mai lăsa să ne-o răpească nimenea.*

Pînă aicea ziarul „Politik".

Va să zică, dacă presupunem cumcă acest ziar e espresiunea opiniei publice a cehilor, atuncea cehii cer o *federațiune* care să garanteze dezvoltarea liberă a fiecărui popor ca atare; și se pare cumcă aceasta ar fi și ideea celorlalte națiunalități ale Austriei.

Ce fac românii pentru a se alia acestei idee? — Căci, vă încredințez, dacă românii vor lăsa să li scape și această ocaziune, dacă vor lăsa ca ideea să se localizeze numai la popoarele cari o manifestă în gura mare, dacă românii nu vor ajuta să generalizeze căderea constituțiunei din decembre asupra imperiului întreg, atuncea lupta noastră va deveni din ce în ce mai grea, căci în urmă nu va mai fi nimeni în opoziținue afară de noi, pre cînd azi avem atîtea națiuni cari au interese comune nouă și se luptă alături cu noi. În momentul cînd toate națiunile dau cu piciorul stărei de față a lucrurilor, numind-o *nesuferită* și *nesuportabilă,* au și românii dreptul și datoria de a-i da cu piciorul, căci, pregetînd și rămași singuri pre cîmpul de luptă, nimeni nu se va mai spăria de opoziținuea noastră singuratecă. Nepăsarea noastră ne pierde. Să nu ne mirăm dacă organele noastre de publicitate au devenit în timpul din urmă moi și împăcăcioase; căci, cum zice mai sus campionul presei boeme, contrarii vor ști totdeuna să amețească capetele pînă și a conducătorilor noștri cu *promisiuni lucie, dar etern minciunoase.* Cine ar crede cumcă ungurii, chiar de-ar promite-o, vor găsi în ei atîta simț de dreptate încît să redeie, d.es., autonomia Transilvaniei, pre care au răpit-o fără consimțămîntul românilor? Și apoi neci nu avem noi să cerem de la unguri ceva, căci ei nu sînt competenți să ni dea nimica. Cînd un făcător de rele comite o infracțiune în avere publică ori privată, nu e făcătorul de rele instanța competentă de la care ai a cere îndărăt cele răpite, ci *justiția.* Se poate chiar ca justiția, rău informată, să fi legalizat aproprierea făcătorului de rele;

asta însă nu schimbă nimica din fiinţa dreptului, căci cu toate astea, a doua zi, justiţia, bine informată, va revoca o sentinţă ori o aprobare nedreaptă. Această justiţie pînă azi rău informată e tronul. Numai tranzacţiunile directe cu tronul pot ţinea pre români pre terenul absolut al drepturilor lor; tranzacţiuni de altă natură însă, cari, unite cu umilire, să se subordineze intereselor unei alte naţiuni sînt periculoase, criminale chiar. Ce drept mai mult pot avea ungurii în această ţară unde în număr sînt mai egali cu noi, unde, prin istoric, sînt cu mult mai tîrziu veniţi decît noi? Această influinţă binefăcătorie şi îndreptăţită asupra tronului trebuie să se eserciteze însă laolaltă şi în acelaşi timp cu celelalte naţiuni nemulţumite. A aştepta să culegem fructele semănate de alţii e nedemn şi periculos. Căci să ne aducem aminte cumcă nimeni în Austria nu e obligat de a se face apărătorul nostru şi răscumpărătorul drepturilor noastre afară de noi înşine. Azi foaia se întoarce şi fiecare-şi caută de interesele sale proprie, în principiu au şi început organele opoziţiunei a *localiza* reforma Austriei, astfeli încît noi, necercînd de a o generaliza, ne vom trezi din nou cu renumitul răspuns: „A plînge putem, dar a ajuta nu", căci ci [î]şi vor fi isprăvit trebile şi ne vor lăsa pre noi în voia sorţii şi a neenergiei noastre.

Să ne grăbim dar de a ne declara solidari cu naţiunile nemulţumite ale Austriei; să păşim la o activitate comună cu ele, căci mîni chiar va fi prea tîrziu, mîni chiar se vor bucura *numai aceia* de fructele răsturnărei constituţiunei cari *vor fi ajutaţi a o răsturna*, mîni nu va mai vrea nimene să primească mîna de înfrăţire a unui popor fără energie, spre a căpăta în schimb o nouă piedecă în drum, pre unguri. Ungurii chiar tind într-acolo ca să localizeze reforma Austriei; să nu lăsăm timp popoarelor ca să vadă cumcă, întru reconstrucţiunea Austriei, inamiciţia ungurilor se poate încungiura. Românii au nenorocirea de a nu avea încredere în puterile lor proprie; noi nu ne-am convins încă cumcă: *puterea şi mîntuirea noastră în noi este!*

[10 / 22 aprilie 1870]

Ecuilibrul

În fine, ceea ce am zis noi s-a împlinit. Cehii cer autonomia ţărei lor; galiţienii, tirolezii, triestienii cer aceeaşi esenţă sub alte forme; ba chiar organul jidanilor unguriţi, „Pester Lloyd", are inspiraţiunea de a recomanda guvernului austriac o deplină îndreptăţire a naţionalităţilor. Adecă, cu astuţia ce li e proprie, vor a localiza reforma Austriei şi uită intenţionat că este şi o Transilvanie care cere aceeaşi autonomie pre care o cere Boemia ori Galiţia. Opiniunea publică a Austriei s-a pronunţat pentru căderea constituţiunei, pentru răsturnarea complectă a dualismului, care nu are nici o raţiune de a fi. Dacă suveranul s-ar învoi să-şi cercuie fruntea cu coroana Boemiei, el ar trebui prin consecinţă să reprimească autonomia marelui principat al Transilvaniei.

Afară de ceea ce crează arbitraritatea omului nu esistă nimica în lume ce n-ar trebui să fie cum e..Cauza acestei trebuinţe e raţiunea lui de a fi, şi aceasta trebuie să fie neapărat o raţiune, nu o combinaţiune răutăcioasă ori esaltată, ci un rezultat neapărat, neînlăturabil al unei cauze anterioare, asemenea cum din calculul cert a două cifre certe iese un rezultat neapărat, ce nu se poate schimba fără amestecarea unui element arbitrariu ori neraţiunal. Acest element arbitrariu, neraţiunal şi de aceea barbar e asemenea săbiei lui Brennus din cumpăna cu aur.

Să vedem raţiunea de a fi a dualismului. Sînt cauze ce au *trebuit* să-l producă; sau această formă e numai o ficţiune diplomatică, o variantă a eternului „divide et impera", o formă arbitrarie care să nu rezulte din ideea ce naturalminte o conţine în sine materialul ei — popoarele.

Condițiunea de viață a unei legi, garanția stabilității sale e ca să fie un rezultat, o espresiune fidelă a trebuințelor unui popor și tocmai de aceea dreptul de a formula acele trebuințe în articole și paragrafe este, după spiritul timpului nostru, al popoarelor. Un popor — oricum ar fi el — are dreptul de a-și legiui trebuințele și tranzacțiunile ce rezultă neapărat din acele trebuințe, reciprocitatea relațiunilor sale; într-un cuvînt: legile unui popor, drepturile sale nu pot purcede decît din el însuși. Alt element, străin, esențial, diferit de al lui, nu-i poate impune nimica; și dacă-i impune, atuncea e numai prin superioritatea demnă de recunoscut a individualității sale, cum, d.es., au impus francezii românilor. E o influință pacinică, pre carea cel pasiv o primește cu bucurie, cu despretul său propriu, fără de a judeca cumcă din asta poate să nască nenorocire pentru el.

Al doilea mod de a impune e acela de a face din principie transcendente, din credințe ale omenirei, mijloace pentru scopuri de o altă natură. Astfel preoțimea evului mediu esplica evangheliul astfel încît făcea ca popoarele să îngenunche și sub jugul unui rege rău; astfel credința cea adîncă către unitatea Austriei și către tron a fost cauza indirectă, deși principală, care i-a făcut pre români să primească tăcînd, cu o rezistență mai mult pasivă, umilirea dualismului.

Al treilea mod e cel mai simplu, deși cel mai greu și mai nedrept. Ți-arogi cu insolență drepturile altuia și te susții în proprietatea lor prin puterea brută, proprie ori străină.

Să cercetăm aceste trei puncte, unul după altul, și să vedem dacă vreunul din ele poate fi rațiunea atitudinei escepțiunale a ungurilor din Austria, atitudine ce li dă în mînă domnia asupra unor națiuni esențial diferite de a lor, tot așa de mari la număr și nu mai înapoiate în cultură. Întîia rațiune prin care un popor poate egemoniza pre altul e *superioritatea morală.*

Măsurariul civilizațiunei unui popor în ziua de azi e: o limbă sonoră și aptă de a esprima prin sunete–noțiuni, prin șir și accent logic–cugete, prin accent etic–simțăminte. Modul de a înșira în fraze noțiune după noțiune, o caracteristică mai abstractă ori mai concretă a noțiunilor în sine, toa-

te astea, dacă limba e să fie naţiunală, sînt ale limbei, căci de nu va fi aşa, e prea lesne ca un om să vorbească nemţeşte, d.es., cu material de vorbă unguresc. Afară de aceea, civilizaţiunea unui popor constă cu deosebire în dezvoltarea acelor aplecări umane în genere cari sînt neapărate tuturor oamenilor, fie aceştia mari ori mici, săraci ori bogaţi, acele principie cari trebuie să constituie fundamentul, directiva a toată viaţa şi a toată activitatea omenească. Cu cît aceste cunoştinţe şi principie cari să li fie tuturor comune sînt mai dezvoltate, cu atîta *poporul* respectiv e mai civilizat. Căci clasa inteligentă numai nu constituie civilizaţiunea, carea e şi trebuie să fie comună tuturor păturelor populaţiunei. Sînt popoare ce posed o respectabilă inteligenţă naltă, fără de a fi ele civilizate; sînt altele cari, fără inteligenţă naltă, întrunesc toate condiţiunile civilizaţiunei. Ştiinţele (afară de ceea ce e domeniu public) trebuie să prezinte lucruri proprie ale naţiunei, prin care ea ar fi contribuit la luminarea şi înaintarea omenirei; artile şi literatura frumoasă trebuie să fie oglinzi de aur ale realităţii în carea se mişcă poporul, o coardă nouă, originală, proprie pe bina cea mare a lumii. Legislaţiunea trebuie să fie aplicarea celei mai înaintate idee de drept pusă în raport cu trebuinţele poporului, astfel însă încît esplicarea ori aplicarea drepturilor prin lege să nu contrazică spiritului acelora. Industria trebuie să fie a naţiunei aceleia şi păzită de concurinţă; iar purtătoriul ei, comerţul, s-o schimbe pre aur, dar aurul, punga ce hrăneşte pre industriaş şi îmbracă pre agricultor, trebuie asemenea să fie în minele aceleiaşi naţiuni. Declarăm a înţelege, deşi nu concedem, ca cineva să fie aservit vrunei naţiuni viguroase ce te supune cu puterea brută, ori unei alteia, ce te orbeşte cu lustrul civilizaţiunei sale. Dar să fim servitorii:.. cui? Celei mai decăzute populace din Europa, a cărei vanitate şi lăudăroşie nu e decît o lungă şi scîrboasă don-quixotiadă. Căci ce au aceşti oameni ca să ne superiorize? Au ei ceva ce noi nu avem? Au ei limbă? Au ştiinţe? Au arti? Au legislaţiune? Au industrie? Au comerţ? — Ce au?

Limba? ar trebui să li fie ruşine de ea. Sunetele îngrozesc piatra; construcţiunea, modul de a înşira cugetările, de a abstrage noţiunile, tropii, cu un cuvînt spiritul infiltrat

acestui material grunzuros, sterp, hodorogit, e o copie a spiritului limbei germane. Ei vorbesc germăneşte cu material de vorbă unguresc.

Ştiinţele? Ce au descoperit ei nou în ştiinţe? Prin ce au contribuit ei la înaintarea omenirei? Istoria civilizaţiunei a înregistrat numai o nulă.

Legislaţiune? Drepturi şi legi sînt într-o eternă contrazicere. E o compilaţiune răutăcioasă şi nerumegată a principielor celor mai contradictorie, principie care se esclud unul pre altul. Alături cu o constituţiune nedreaptă şi parţială, liberală însă pentru unguri, găseşti legi din evul mediu mai barbare decît barbaria.

Arte şi literatură? O traducţiune rea din limba germană, şi ştie toată lumea cît de rea poate să fie o traducţiune. Industria? Germană. Comerţul? În mîna evreilor.

Va să zică nu au nimica aceşti oameni prin ce să ne superiorize pre noi românii, şi vom arăta numaidecît cum nici nu *pot* avea, neci nu *pot* constitui o putere morală oarecare. Nu e pre lume o singură inteligenţă care să fie o mai rea espresiune a poporului ei decît cea maghiară. Să ne silim puţin a analiza spiritul, — nu al poporului maghiar, pre care din inteligenţa lui nu-l vom putea cunoaşte niciodată, — ci al acestei coterie care-l guvernă, guvernîndu-ne totodată şi pre noi prin o ficţiune diplomatică. Ieşită din nişte şcoli mizerabile, a căror singură ţintă e propagarea minciunei, în care n-au învăţat nimic alta decît fanatismul, primind o educaţiune care avea de principiu de a stinge tot ce în suflet e curat, uman, nobil, pur, s-au infiltrat în capetele unei generaţiuni june şi de aceea docile nişte principie sistematice, în flagrantă contradicţiune cu tot ce era mai nobil în spiritul secolului nostru. Astfel, aceşti oameni au devenit transcendentali. Aceste principie sistematice ale lor, scoase deductiv din o istorie falsificată, escamotate din concepţiunea esagerată a naţiunei lor, din noţiunea falsificată a dreptului, — ce puteau fi ele decît pure minciune! În viaţa publică însă ei judecă consecuent pre baza acelor principie minciunoase; de aceea nu ne poate prinde mirarea dacă toate consecinţele ce le trag din principie falsificate nu sînt, nu *pot* fi, decît iarăşi false. Nu trebuie dar să ne mirăm dacă

ei aplică principiele cele mai mari din viața publică a popoarelor astfeli cum le aplică; pentrucă ei le-au înțeles pre dos, pentru că țesătura falselor noțiuni fundamentale i-au făcut incapabili de a cugeta drept. Cine nu știe acuzațiunea ce ni se face nouă românilor pentru că solicităm pentru noi ceea ce ei au solicitat pentru dînșii? Ce întoarsă, ce minunată trebuie să fie acea glavă care face altuia o crimă din ceea ce el pentru sineși croiește o virtute! Tot ce constituie viața lor internă e o minciună. De ce să ne mirăm dacă alegerea la ei înseamnă beție, bătaie și omor? Să nu ne mirăm dacă toate noțiunile au cu totul altă semnificare pentru că sînt privite prin o prismă sufletească ce falsifică totul. Asemenea cum nu te poți înțelege cu un om a cărui limbă și noțiuni diferă astfel de ale tale încît el rămîne pentru tine netraductibil, căci tu nu ai noțiunile ce le are el, cum el nu le are pre ale tale: — tocmai așa nu te poți înțelege cu inteligența maghiară, împăcare sau tranzacțiune nu se încap aicea, căci divergența noțiunilor fundamentale și a principielor sistematice condițiunează o eternă divergință a deducțiunilor din ele. Va să zică aicea nu se încape acest mijloc dulce și pacific, care va fi etern neînțeles. Tu-i spuni că națiunea română vrea cutare și cutare lucru, el [î]ți răspunde că națiunea română nici nu esistă. Apoi înțelege-te cu un astfel de om! Noi românii nu putem înainta decît cu desconsiderarea totală a acestor oameni transcendentali, cu cari ne-a lipit un ucaz al tronului și de cari un decret drept ne poate tot așa de bine dezlipi. Vina în fine nu e a lor, pentru că generațiunea ca atare nu are vina falsei direcțiuni a spiritului său. Vina acestei direcțiuni o au descreierații lor de magnați, a căror vanitate îi făcea să creadă cumcă în această țară, ce e mai mult a noastră decît a lor, ei vor putea maghiariza pînă și pietrele. Magnați cari și-ncepeau viața cu scrieri fanatice și esaltate, spre a o sfîrși în vreo casă de nebuni ori în drojdiele viților beției și ale desfrînării; copii bătrîni ce pătează părul lor cel alb cu tot ce e mai degradat, mai obscen, mai teluric în această natură ce-i zic omenească.

Să ne uităm deplin sub zdreanță de purpură ce o pun ei pre profunda lor mizerie și să vedem cum faptele concre-

te izbesc în față acele abstracțiuni statistice ce ei le prezintă lumei și cum toată viața lor publică e o parodie. — Cele șasesprezece milioane de unguri cu care înșeală Europa sînt o minciună. Și cine nu-și aduce aminte cum au schimbat numile indivizilor din districte întregi, încît bieții locuitori nemțești nu știau în urmă cum îi cheamă. Astfel, cu aparența, cu numele maghiar, ei vor să mintă ființa germană ori română. Din fericire încercarea, pre lîngă aceea că e perfidă, apoi e și eminamente vană. Acești oameni ei înșii, cu statul lor, cu parlamentul lor, cu ministeriul lor nu sînt decît o minciună, o ficțiune. — D. es. e acest ministeriu îndreptățit de a fi ministeriul poporului românesc? Nimica mai puțin decît asta, căci îndreptățirea trebuie să purceadă de la poporul românesc ca atare; și acel popor neci a fost întrebat măcar la noua reformă a lucrurilor. E acest parlament espresiunea poporului românesc? Nu... neci espresiunea celui maghiar măcar; căci atuncea am trebui să uităm bătăile și omorurile la alegeri, influințările meschine ale guvernului și ale coruptei sale partide, starea escepțională a Transilvaniei, punerea sub acuzațiune a candidaților opoziționali ori de altă națiunalitate, intimidarea poporului prin amenințări, toate acestea am trebui să le uităm pentru a putea zice cumcă această minciună ce se numește parlamentul Ungariei e o espresiune a popoarelor. Și-apoi cîte mijloace nu vor găsi acei oameni cari țin punga țărei în mînă pentru ca să influințeze și să corumpă și mai mult? La ce-și votează ei oare fonduri de dispozițiune?

Ungurii nu sînt superiori în nimica națiunilor cu cari locuiesc la un loc; și acest palat de spume mincinoase cu care au înșelat Europa e, de aproape privit, forma ridicolă a unor pretențiuni ridicole. *Kant* numește ridicolul risipirea spontanee a unei așteptări mari într-o nimica întreagă, adică: parturiunt montes, nascitur ridiculus mus. Și cu toate acestea, ăst ridicol e trist în sine; ceea ce dovedește că definițiunea filozofului german are multe contra sa. E trist de a vedea în inima Europei o națiune ce se află încă în evul-mediu cuprinsă de o febrilă epidemie spirituală, o națiune mică la număr și fantastică în aspirațiuni căreia o apucătură politică i-a dat neînțelepțește supremația asupra

unor națiuni tot așa de mari la număr și în nimica mai înapoiate. Ficțiunea trebuie redusă la valoarea ei proprie și trebuie risipită această valoare nominală, care uimește și care cu toate astea ascunde în sine cel mai infamant faliment.

Să trecem la puntul al doilea: la ideea etică care a dominat poporul nostru cînd a primit tăcînd o reformă ce el o ura din suflet. Nu cred să fie vreun ungur chiar care să aibă bunomia de a crede cumcă în legile și măsurele lor ne obligă creațiunile unor creieri turburi ungurești, ori semnătura cutărui om al lui Dumnezeu care se intitulează, cu cale ori fără cale, ministru. Pre noi ne obligă pur și simplu semnătura suveranului nostru. Suveranul reprezintă unitatea de stat austriac, și pentru noi el e personificarea națiunei române. Noi sîntem amici ai unității Austriei și tronul va găsi în noi totdeuna apărători sinceri, deși legi pre cari nu ni le-am făcut noi înșine nu ne obligă.

Ele sînt făcute în flagrantă contradicțiune cu convingerea noastră, fără consimțămîntul nostru, căci am refuzat de a discuta ori de a vota legi care *a priori* erau false și nedrepte. Cumcă noi am crezut a trebui să ne supunem deocamdată acestor legi, din rațiunea de mai sus, e o măsură pre care oamenii de bine ne-o aprobă; cumcă însă nu trebuie să cerem ameliorarea *acestor* legi e și mai sigur, pentru că ne punem pre un teren fals și recunoaștem legalitatea asistenței lor, cînd ele a priori prin abținerea noastră sînt nelegitimate în sine, în esență, și legitimate numai în formă prin semnătura Domnitorului pre care noi trebuie s-o respectăm pînă cînd respectăm unitatea Austriei. Se zice că să cerem de la unguri cutare ori cutare lucru, — iată iar terenul cel fals. Cum pot ei fi competinți de a ni dărui lucruri pre cari domnul [le] dăruiește servului? Sîntem noi servii lor? Drepturile se dăruiesc? Sau sînt acești reprezintanți din Dietă reprezintanți fideli ai națiunilor? Dar toată lumea știe că ungurii chiar în Ungaria proprie sînt în minoritate și că numai prin influințări *materiale* la alegeri o au putut improviza acea adunătură ce se pretinde Adunare. Noi nu ne putem pune în relațiune de domn și aservit, neci putem intra în tranzacțiuni cu oameni cari pentru noi nu sînt competinți neci de a da, neci de a lua ceva, decît doar prin pu-

terea brută ce le-o pune la dispoziţiune imperiul, nu însă prin esenţa dreptului. Puterea esecutivă trebuie să fie pentru noi aceea ce aplică asupra noastră legi ce ni le-am făcut noi; iar nu aceea carea ni impune legi străine şi căreia nu ştim ce nume să-i dăm. Şi apoi tranzacţiuni cu astfeli de oameni, cari în faptă n-au ei înşii nimica, a căror esistinţă e iluzorie, nu prezintă neci o garanţie de durată, ba încă te compromiţi pactînd cu ei asupra unor lucruri cari nu sînt ale lor. Atitudinea naţiunei române e anormală, asemenea unui organ ce încetează de a funcţiuna. Funcţiunea lui e în el, în destinaţiunea lui, şi numai o împregiurare arbitrarie poate să i-o oprească. Asemenea şi noi românii. Drepturile şi legile ce au de-a ne guverna pre noi ni-s imanente nouă, căci sînt imanente trebuinţelor noastre, vieţei noastre, noi nu avem a le cere decît de la noi înşine. Aceea cumcă ni se opreşte esercitiul lor nu schimbă nimica din fiinţă.

Să cercetăm mai de aproape raţiunea semnăturei şi dacă ea poate însemna ori obliga mai mult decît sigiliul pre o sentinţă, care nu opreşte ca sentinţa să fie nedreaptă. Să vedem care e rolul normal al domnitorului şi al sancţiunei şi dacă acestora amîndouă li e permis de a fi în contradicţiune cu voinţele, singure valabili, ale popoarelor ca atari. Nouă ni se pare că pentru fiecare popor dreptul şi legislaţiunea purced de la el, el şi le crează cînd şi cum îi trebuiesc, astfel încît, într-o normală stare de lucruri, sancţiunea e o formalitate care n-ar trebui să oblige dacă nu obligă sensul celor sancţiunate. Vom proba că e aşa. Pentru ca un lucru să esiste trebuie să se întrunească mai multe condiţiuni. Astfel, legea rezultă din trebuinţa poporului, din voinţa lui şi din legiuirea liberă, neintimidată, a acelei voinţe. Este sancţiunea, acuma, o condiţiune de esistenţă a unei legi ori nu? După noi, nu — cel puţin putem constata că legal poate rezista poporul voinţei domnitorului, domnitorul voinţei poporului, ba. Va să zică, sancţiunea nu e condiţiunea de esistenţă a unei legi, ci numai formalitatea cu care acea lege se inaugura. Sancţiunea e un simbol, precum domnitoriul însuşi e asemenea un simbol, e personificarea fiecăreia din naţiuni, vîrful întîmplărilor istorice, titlul ce se pune pre o carte; acel titlu nu poate fi o contrazicere a celor cuprinse

în carte, în Austria însă sancțiunea are un înțeles grav; căci ea sînțește și dă concursul brut dominării nedrepte a unui popor asupra celuilalt, neegalității naționale, înădușirei unuia prin cellalt, — și individele din popoare, deși nu recunosc în conștiința lor acele legi, deși nu iau parte la legiferarea lor, la dezbaterea „asupră-le fără ei", totuși prin acea semnătură, care reprezintă o idee seculară, ei sînt obligați cu corpul, deși nu cu sufletul. Va să zică, în simbol chiar ne obligă iarăși ideea seculară a simbolului, nu sunetele ce-l compun, sunetele unui nume sau ale unui rang. Îndată ce nu vom mai crede în idee, în unitatea Austriei, simbolul ideei: dinastia, pentru noi nu mai esistă. Ideea asta însă pînă azi a fost o credință, o religiune, a românului. Ideea asta însă trebuie să se conformeze cu trebuințele popoarelor tuturor, ea să trăiască în toate, toate să trăiască în ea, deși fiecare în concentrațiunea sa proprie. Ea să fie comună tuturor popoarelor, cum o religiune poate fi comună mai multor individe fără ca de aceea individele să nu aibă fiecare interesele sale proprie. Astfeli federațiunea garantează pre de-o parte dezvoltarea proprie a fiecăruia din popoare, pre de alta e gagiul cel mai sigur al unității Austriei. Repetăm că simbolul nu-și poate dispreţui ideea ce o conține, căci apoi e redus la valoarea unui simplu semn mort și fără înțeles. Simbolul nu ne poate obliga decît pînă cînd ne mai obligă ideea; dea Dumnezeu și prevederea celor mari ca să nu ni devină odioasă. Ideea — pretinde ea neapărat dualismul, ori dualismul nu e decît un abuz cu credințele noastre seculare?

Nu, unitatea Austriei nu cere esistență unei Ungari[e] cum este ea astăzi; Ungaria cum este nu e condițiune a Austriei. Noi am putea uza de drepturile noastre prin propria noastră inițiativă, am putea proclama autonomia Transilvaniei fără ca prin asta să periclităm unitatea Austriei, singura rațiune care are respectul nostru și care ne obligă. Legi, măsure, anexări siluite: astea toate, deși nu le putem respinge cu brațul, noi nu le recunoaștem, și la răsturnarea lor, inaugurată deja de popoarele Austriei, vom fi gata și dintre cei dintîi. Noi avem drepturile ce ne trebuesc eo ipso, prin voința noastră chiar și noi nu trebuie decît să anunțăm pu-

terea ce se întîmplă a fi esecutivă că le vom esersa. Dacă acea putere se va simți dispusă de a avea o altă voință decît cea a noastră, aibă-o sănătoasă! Nouă neci nu ne poate păsa, pentru că într-un stat constituțiunal guvernului nu-i e permis de a avea o voință proprie și neci trebuie să fie altăceva decît brațul legilor ce ni le facem noi înșine. Așa trebuia făcut cînd cu Adunarea de la Miercurea. Acea adunare nu putea fi dizolvată de guvern fără ca organul lui să arete o cauză și o lege care să justifice gravitatea cauzei; dizolvînd însă comitetul Adunărei fără a-i spune motivele, guvernul a comis o nedreptate, căci constituirile adunărilor și comitetelor nu se fac cu *învoirea*, ci numai cu *știrea* guvernelor. Dacă guvernele ar avea să-și dea învoirea lor ori să dizolve după plac, atunci dreptul de întrunire n-ar fi decît o iluziune. Adunarea de la Miercurea și comitetul ei putea să lucreze pînă azi, fără de a-i păsa măcar de un guvern ce a dizolvat-o fără a-i spune motive legale.

Nu, pînă ce legislațiunea nu va fi pusă în mîinile tuturor popoarelor ca atari pînă atuncea sancțiunea nu poate opri ca o lege să fie nedreaptă și neprimibilă; cum sigiliul pus pre o sentință nu constituie dreptatea ori irevocabilitatea ei. Tronul trebuie să cedeze națiunilor. Rolul care rămîne pre sama tronului e încă foarte mare. El e stînca neclintită și neinfluințată a dreptății, personificarea fiecăreia din națiunile ce privesc cu mîndrie la el. De aceea regele Belgiului e așa de iubit, căci poporul e în el și el e în popor! Trebuie ca domn și popor să se identifice; cel întîi să fie espresiunea celui din urmă, astfel ca voințele lor să nu se contrazică niciodată!

Trecem la punctul al treilea, la acela al susținerei în niște drepturi răpite prin puterea brută. Lasă că într-un stat liberal, care pretinde a nu voi alta decît egala îndreptățire a tuturor, măsure brute nu-și au defel locul; dar apoi chiar astfel ne-ar plăcea ca să nu prea facă nimeni apel la acea putere telurică și sîngeroasă, căci asta ar însemna a uita că însuși în armată proporțiunea germanilor și maghiarilor față cu slavii și românii e cea de „2:8". Austria încă n-a avut o răscoală militară, dar se prea poate ca timpul să nu fie tocmai departe, căci astăzi, prin voluntari, armata *cugetă*, pre cînd ieri

încă era numai o *masă*. Şi să nu se uite că inteligința tuturor popoarelor din Austria e eminamente naționalistă.

În fine, mă mir cum venim noi românii de a ne combina soartea noastră cîtuși de puțin cu acea a ungurilor. Pentru că sîntem alături cu ei ori pentru că binevoiesc ei a o combina?

Să-i lăsăm dar de o parte pre acești oprimatori ai autonomiei Transilvaniei, cu scandaloasele lor stări escepțiunale, cu torturele lor ca în evul-mediu, cu jurămintele sacrilege, oameni ce mistifică unde nu pot contesta și mint unde nu pot combate. Ei nu sînt competinți ca să ni dea nimica; și, de ne-ar da, e datoria noastră ca de la ei să nu primim *noi* nimica. Să apelăm cu toată vigoarea de care dispunem la instanța adevărată: „la tron!"

Toate națiunile trebuiesc aduse la valoarea lor proprie, și cînd vom avea din ele factori reali, neiluzorii, atuncea se va putea continua cu înlesnire calculul cel mare și secular ce se numește: Istoria Austriei!

În reconstrucțiunea Austriei trebuie ca sancțiunea poporelor ca atari să premeargă sancțiunei suveranului.

Toate popoarele sînt setoase de viață proprie, și numai din egala îndreptățire a tuturor se va naște ecuilibrul. Atunci numele „Austria" va fi sinonim cu „pacea".

[22 aprilie, 14 mai și 29 aprilie /11 mai 1870]

[„Bătrînii noştri erau practici...“]

Bătrînii noştri erau practici şi pricepeau administraţie, finanţe şi economie politică, aşa precum un gospodar bun pricepe administrarea moşiei sale. Iar franţujii noştri, cari de la 1848 încoace au luat avînt, sînt preste tot tîrzii la minte, cu toată învăţătura teoretică şi fineţa advocăţească pe cari şi-a cîştigat-o frizîndu-se doi trei ani prin Paris. Ca dovadă despre modul cum trebuie să fi administrat bătrînii, publicăm mai la vale o dare de samă statistică asupra mişcărei populaţiei şi a stării producerei agricole în anii 1837, 38 şi 39 în Ţara Românească. Înmulţirea regulată a claselor muncitoare, bunăstare[a] casei statului şi a celor comunale, statul culturei vitelor şi pămîntului sînt atîtea dovezi că pentru a conduce economia generală a unui popor mai trebuieşte încă ceva, deosebit de cărţi franţuzeşti şi dicţionare enciclopedice, adică judecată sănătoasă, cunoaşterea dreptei proporţii între mijloacele întrebuinţate şi scopul urmărit. Oricari ar fi scopurile urmărite de clasa cultă a unui popor, ele sînt rele şi de nimic dacă nu ecuivalează sacrificiile aduse pentru realizarea lor, şi constatăm că mulţimea semidocţilor şi cîrciocarilor pe cari i-a produs sacrificiile stoarse populaţiilor rurale, nenumărata plebe a scribilor netrebnici, nu compensează defel sărăcirea şi mortalitatea poporului nostru. Dar la ce să mai vorbim noi, cînd cifrele vorbesc clar, cînd ele ni arată deosebirea între noi, cum sîntem (mai fără deosebire), şi cum erau ei.

[4 iulie 1876]

Influența austriacă asupra românilor din principate

Influența aceasta, fiind mai cu samă actuală are dezavantajul de a nu sta înaintea noastră ca un șir de fapte complinite, ca ceva rotunzit, ci ne încunjură din toate părțile, trăim sub presiunea ei, e asemenea unui demon din povești pe care îl zărești oriîncotro te-ai întoarce, din care cauză începe a ți se năzări și acolo unde nu e. Pentru a cunoaște mai bine raportul în care aceste două elemente, cel românesc și cel austriac, au trebuit să intre, vom trebui să le caracterizăm asemene unui chimist și să stabilim proporția puterilor în joc, avantajele unuia din elemente, dezavantajul celuilalt. Ce vedem dar la cea întîi privire? Pe de-o parte un stat mare, avînd razimul său spiritual în culta Germanie, stăpînind sub un sceptru popoare foarte deosebite, nemulțămite cu supremația a două elemente numeric mici, un stat căruia îi lipsește condiția principală a unui stat, unitatea națională, și cu toate acestea are justiția și administrația cum se cade, negoț, industrie, ba chiar o mișcare științifică destul de însemnată. Pe de altă parte întîlnim un popor mic a cărui populație agricolă, a cărui inteligență consistă dintr-un element omogen, dar a cărui funcții vitale sînt în mare parte împlinite de străini, în adevăr, negoțul de import și export, cel din lăuntrul țărei, drumuri de fier, manufactură, c-un cuvînt circulația sîngelui social e împlinită de străini, și dacă întrebăm care element parazit au intrat cu sistemul său de arterii în organismul vieții noastre naționale, vom trebui să răspundem: în cea mai mare parte *cel austriecesc.*

În ce consistă deci puterea Austriei, căreia îi lipsește înăuntrul său unitatea voinței? Ce lipește elementele sale,

vecinic în discordie, încît acestea constituiesc o putere atît de mare? În privirea aceasta vom trebui să consultăm istoria. Imperiul roman în decadență dedese naștere unei religii cosmopolite care continua oarecum cultura și ideile antice, deși sub o formă foarte modificată. Aceasta era religia creștină, mai cu samă ramura catolică. Catolicismul întinsese peste Europa un painjiniș subțire de idei religioase, ostașul îmbrăcat în fier al Romei vechi se schimbase în miles ecclesiae, îmbrăcat în rasă; astfel se formează o putere nevăzută, pretutindeni străină și pretutindeni acasă, care încerca a realiza idealul imperiului universal. Imperiul care se formează sub acest painjiniș se numește Imperiul roman. Casa domnitoare care se pune mai cu succes în serviciul acestui ideal esta Casa de Austria. De la Carol al V se lățise ideea unei monarhii universale a creștinătății, cu moartea lui s-a amînat proiectul, dar familia n-au renunțat la culmea dorită, la răspîndirea sfintei monarhii peste Europa întreagă, înaintea acestui pericol sta Europa la începutul războiului de 30 de ani. Și într-adevăr Casa era în toate condițiile pentru realizarea scopurilor sale. Spania sub Casa de Austria avea la dispoziție țările cele mai bogate ale Europei și ale globului: Lombardia, Țările de Jos, Portugalia și împreună cu aceasta puterea ei comercială, aurul Americei și nemăsuratele mărfuri coloniale ale Indiei asiatice, încît Baco de Verulam esclamă că puterea Spaniei este cea mai mare din lume. Afară de acestea, Spania avea pe atunci cea mai puternică armată, ea ținea numai în Flandra 40 de mii de oameni, în Milan 15.000. Oastea sa număra 120.000 pedestri și 20.000 călări, o oaste cum toate țările creștine de pe atunci n-ar fi putut-o înjgheba; apoi o flotă urieșască și avere îndestulă spre a o înmulți în orice moment. Linia germană a Casei de Austria intrase în trupul Franței cu Alzasul și Lotaringia, care erau ale împăratului germanic. Franța era împresurată din patru părți, la sud-ost cu Italia, la nord-ost cu imperiul germanic, la sud cu Lusignan și Burgonia, la nord cu Țările de Jos pîn-în Saôna. Era strîmtorată și primejduită în grad suprem. În Suedia Casa introdusese intrigi împotriva lui Gustav Adolf, spre a aduce pe tron linia *catolică* de Wasa, care domnea în Polonia, căci după ideile vremei aceleia, în care

legitimismul era în floare, Gustav Adolf trecea de uzurpator. Spania făcuse planul de a pune mîna pe Marea Baltică, *mama tuturor comerțielor,* cum se numea pe atuncea, și a prinde rădăcina Olandei, c-un cuvînt *painjinișul fin al ideilor religioase se prefăcuse într-o mreajă de fier.*

Războiul de 30 de ani au avut drept rezultat sfărîmarea acestei puteri uriețășți.

Richelieu — însăși catolic — încurajează protestantismul în Germania și, împreună cu celelalte puteri amenințate, au sumuțat asupra Casei tot ce se putea sumuța, între alții pe turci și pe voievozii Transilvaniei. Austriei îi trebuiau oameni și în Orient și unul dintr-aceștia au fost Mihai Viteazul, asemenea o jertfă a politicei austriace*.

Într-adevăr, cine l-a îndemnat pe Mihai Viteazul să se încurce cu turcii, a căror politică țintea la micșurarea Casei de Austria prin susținerea drepturilor principilor Transilvaniei asupra Ungariei? Sanctitatea sa Papa și catolicisimul rege al Spaniei, Filip al II. Liniile amîndouă ale Casei se înțelegeau foarte bine. Poate că o îndemnare venită de la Praga ar fi trezit unele bănuieli în inima voievodului românesc, dar una venită de la Madrid — care avea în vedere numai creștinătatea — *nu.* Se vede că tot din iubirea creștinătății Austria va fi încercat sub Constantin Brâncoveanu să ieie Țara Românească, precum mai tîrziu au luat Bucovina.

Sfîrșim caracterizarea politicei austriace cu unele trăsături generale. Austria există prin discordia popoarelor sale. Pentru a le ține vecinic lipite și vecinic în discordie are nevoie de un *element internațional,* fără patrie proprie, fără naționalitate, fără limbă, de un element care să fie acasă în Tirol ca și în Boemia, în Galiția ca și-n Transilvania. Acest om pur cosmopolit per excelentiam a fost pentru această ambi-

* Mihai Viteazul nu cade — ce-i drept — în vremea administrației lui Richelieu, dar aici nu poate fi vorba despre persoane, ci numai de nexul general al lucrurilor. Franța lucra încă de sub Enric al IV pentru nimicirea puterei austriace. Planul lui Enric, de a fonda o republică europeană compusă din 15 state egal de tari, cari să cumpănească puterea Austriei, e amînat prin asasinarea sa si reînceput, sub formă modificată, de urmașii săi. Politica Franției de la Enric al IV e diametral opusă politicei austriace, inaugurate de Maximilian I (1493–1519).

țioasă Casă preotul catolic. Neavînd familie, căci era neînsurat; neavînd limbă, căci limba sa era o limbă moartă (cea latină); neavînd patrie, căci patria sa este unde-l trimite ecclesia; neavînd rege, căci regele său este Pontifex maximus, acest element încerca să unifice Austria prin religie. Pe lîngă acest element s-au mai format încă unul, hibrid și stîngaci, cu o fizionomie fatală: *beamterul austriecesc.* Acesta are o limbă, dar ea consistă din cîteva formulare nemțești de concepte, numite Schimmel, adică rable. Dacă i-ai lua unui beamter aceste cîteva rable învechite și rău stilizate, el nu mai știe nici o limbă și iată de ce: în casa părintească a vorbit rusește, a studiat într-un gimnaziu unguresc, a trecut la universitatea nemțească și, cînd își sfîrșește învățătura, nu știe nici o limbă cum se cade. C-un cuvînt, Austria, pentru a domni, are nevoie de un ciudat soi de indivizi generis nullius și în secolul al XVI clerul catolic se potrivea cu acest rol, încît austriacul cel mai bun era pe atunci și catolicul cel mai bun. Astăzi însă nu se mai potrivește. Libertatea religioasă, răspîndită preste toată Europa, au stabilit foarte mult biserica, iar acești beamteri fiind cu totul netrebnici pentru o sarcină atît de grea, Austria au trebuit să-și caute un alt aliat pentru politica sa, tot fără patrie, fără limbă, fără naționalitate, un element cosmopolit și egoistic, ceea ce drept vorbind este unul și același lucru, căci cosmopolitismul este pretextul de a nu face nimic pentru dezvoltarea unei părți a omenirei, pentru că individul respectiv s-au însărcinat de a nu lucra nimic pentru universul întreg. Afară de aceea acest element e și mai cosmopolit decît cel catolic, de vreme ce e comercial, și chiar chinezul nu va face mare deosebire între mărcile imperiului germanic și livrele sterline, pe cînd el va privi cu un simțimînt de superioritate religia creștină, ce i se va părea o palidă exegeză a moralei lui Lao-tse sau a eticei Vedelor.

Din punct de vedere austriecesc ar fi nedrept însă de a pretinde ca Austria să ne cruțe pe noi. Pentru orice patriot austriecesc e o datorie de a deschide porțile Orientului pentru colonizarea prisosului copiilor săi și desfacerea mărfurilor sale, c-un cuvînt pentru pionirii cucerirei sale. Ar fi absurd din punct de vedere austriecesc de a pretinde ca ea s-o

facă aceasta cu arma în mînă, cînd are înainte-i o cale pacinică, nebătătoare la ochi și care nimicește pe contrariu în mod atomistic, atăcînd prin agenți economici nu forma statului, ci pe fiecare membru al statului în parte, care nici știe nici voiește să se sustragă de la această influență.

Dar tocmai fiindcă influența austriacă se prezintă ca o țesătură foarte complicată de cauze și efecte, încît fiecare individ din țara noastră trăiește sub presiunea ei, de aceea cu cît ne iubim mai mult patria și poporul nostru, cu atîta vom trebui să ne înarmăm mintea cu o rece nepărtinire și să nu surescităm cugetarea, căci ușor s-ar putea ca să falsificăm vederea acestei călăuze destul de credincioase si să [ne] agităm cu vehemență prin întuneric, în luptă cu fantasme. Inimă foarte caldă și minte foarte rece se cer de la un patriot chemat să îndrepteze poporul său, și fanatismul iubirei patriei, cel mai aprig fanatism, nu oprește defel ca creierul să rămîie rece și să-și îndrepteze activitatea cu siguranță, să nimicească adevărata cauză a răului și să o stîrpească cu statornicie de fier. Precum un medic nu va combate simptomele numai, ci *cauza* unei boale și va sfătui să se înlăture mediul în care ea a trebuit să se nască, tot așa vom privi și noi individul naționalității românești în dezvoltarea sa și, comparînd pe acesta cu norma legilor fiziologice ale societății, vom arăta de unde a trebuit să se nască neorînduielele în viața economică a poporului, care l-au făcut accesibil unei influențe economice străine.

De aceea să ne întrebăm fără părtinire cum întîlnim pe poporul nostru în istorie din momentul în care ea devine mai străvezie, adică de pe la începutul secolului al 14[-lea]. Îl găsim *totdeauna dezbinat înlăuntrul, dezbinat în politica sa față cu vecinii.*

O teorie filozofică a istoriei nu ne pare de prisos aicea. Popoarele nu sînt producte ale inteligenței, ci ale naturei, — aceasta trebuie stabilit, în începutul dezvoltării lor ele au nevoie de un punct stabil împrejurul căruia să se cristalizeze lucrarea lor comună, statul lor, precum roiul are nevoie de o matcă. Dacă albinele ar avea jurnale, acestea ar fi foarte *legitimiste.* Cînd mersul liniștit și regulat al afacerilor este lovit în centrul, în regulatorul său, treaba nu poate merge

bine. Şi cu toate aceste noi românii de sute de ani n-am avut altă plăcere mai mare decît a ne răsturna principii.

Alături cu această teorie fundamentală, despre stat ca aşezămînt al naturei şi nu al raţiunii, vom trebui să-l caracterizăm răpede.

1) Istoria dinlăuntru a popoarelor este o luptă între ideea statului şi individualism. Ce este individualismul? Fiecare fiinţă organică e pentru sine lucrul principal, semenul său lucru secundar. Dorinţele şi aspiraţiile oricărui individ omenesc sînt nemărginite, încît funcţiunea principală a vieţei, a inimei sale este nu realizarea unei dorinţi, ci dorinţa, voinţa ca atare. De acolo proverbul: toată lumea să piară, numai Manea să trăiască. Acest element e şi periculos şi folositor. Periculos, dacă o putere mai mare nu-i pune margini; folositor, dacă în margini legiuite el caută a-şi realiza prin muncă aspiraţiile sale şi, precum soarele este tatăl luminei şi al umbrei, tot aşa individualismul este tatăl înflorirei şi al decăderei, justiţiei şi al injustiţiei, binelui şi răului.

Faţă cu această iluzie a inteligenţei şi a inimei individuale, care e cauza că om pe om se esploatează, om pe om se nimiceşte, faţă cu acest bellum omnium contra omnes, un ochi mai limpede zice: Stai! Nimicind pe vecinul tău, tu loveşti în tine, căci puterile care esploatează natura brută s-au împuţinat, *tu* eşti mai sărac cu o sumă oarecare de puteri. Deci vecinul să trăiască. El produce grîu, el are trebuinţă de mine, eu de el, nimicirea sa ar fi o pierdere vădită pentru mine, care nu mă pot ocupa cu toate celea. Va să zică interesele individuale sînt *armonizabile.* Iată dar ideea statului: *ideea armoniei intereselor.* Dar producătorii de grîu au o ţintă comună, interese comune, iată *clasa;* identitatea de interese naşte o identitate de păreri: iată *principiile;* se cere realizarea acestor păreri în stat: iată *partida.* Tot aşa fac breslaşii. Formează o clasă, au principii, sînt o partidă, în locul individualismului personal vine cel de clasă. Pentru a-şi asigura cercul de esploatare ele încremenesc cîteodată: iată *castele.* Nimic nu va schimba natura societăţii. Ea va rămînea un bellum omnium contra omnes, sub orice formă pacinică s-ar prezenta. Puterile în luptă se comasează, în locul indi-

vizilor avem clase, forme superioare a aceluiaș princip, carile se luptă pentru supremație.

Statul însă, ca o formă și mai înaltă a aceluiași princip, nu vede în clase indivizi deosebiți, ci un complex de organe sociale, un individ: națiunea. Toate clasele sînt înaintea sa egal de importante, menirea sa este de a stabili armonia între ele, de a opri ca una să nu fie esploatată prea mult prin alta, căci toate trăiesc și înfloresc una de la alta și pieirea uneia condiționează pieirea mai curîndă sau mai tîrzie a celeilalte.

2) Statul mai are și un scop *moral.* Drept va rămînea totdeauna că societatea există prin esploatarea unei clase prin alta — afară de clasa, după părerea noastră cea mai *importantă,* care esploatează de-a dreptul *natura,* care produce materiile brute. Deci pe lîngă aceea că statul va îngriji ca această clasă, acești hamali ai omenirei să stea cît se poate de bine, el va căuta a deprinde și clasele superioare la o muncă folositoare, care să compenseze pe deplin sacrificiile celor inferioare. De aceea el va fi, prin o aspră organizare, contra semidoctismului, contra spoielei, contra tendinței egoistice a acestor clase de a cîștiga mult prin muncă puțină, de a nu se întreba în socoteala *cui* trăiesc.

Deci societatea e cîmpul schimbărilor vecinice, a luptelor pentru existență și supremație, un bellum omnium contra omnes, statul este regulatorul acestei lupte, el oprește ca aceste puteri egal de folositoare să nu se nimicească una pe alta. Societatea e *mișcarea,* statul *stabilitatea.*

De aceea, pentru ca lupta să poată fi purtată în margini, trebuiește o familie ale cărei interese să fie acelea ale armoniei societății, care să fie bogată cînd *toate* clasele sînt bogate, puternică cînd *toate* sînt puternice. Aceasta e dinastia — monarhul. Tot pentru că individualismul este principiul vital al naturei omenești, preferăm în privirea moștenirei legea salică și nu maioratul.

Cu totul opus acestei serii de idei este *republicanismul.* Nu vorbim de republicanismul în sens diplomatic, ci în sens social. Republica este orice stat în care *o* partidă, reprezentanta unei sau mai multor clase (însă nu a *tuturor),* poate să ajungă la stăpînire. Aceste republice le împart în *anti-*

ce și *moderne.* Republicile antice se bazează pe supremația claselor în forma de caste, republica modernă se bazează pe supremația acelorași clase în formă movibilă. Deci Anglia, Franța, Italia, Austria, România sînt astăzi republice în sens modern; Grecia, Roma, Egipetul, Polonia, Germania veche, Olanda veche erau republice în sens antic. Ele există sau prin esploatarea neomenoasă a unei clase prin alta, sau prin esploatarea sclavilor si a țăranilor robiți (cele antice), sau prin esploatarea unei țări prin altele, adese prin toate la un loc. Anglia esploatează India, Franța pe toți iubitorii de lux din lume, Veneția și Olanda în evul mediu erau ca Franța astăzi, Grecia și Roma trăiau prin sclavi, Polonia, Ungaria, Germania și Franța veche prin esploatarea neomenoasă a țăranilor, c-un cuvînt oriunde bunăstarea unuia se traduce în apăsarea directă sau indirectă a unui altuia. O escepție par a forma Svițera și Statele Unite, dar *par* numai. Elveția trăiește prin esport industrial și prin toți indivizii cîți aleargă ca să cheltuiască sudoarea fabricei și a țăranilor pe privirea dealurilor. America, pentru că clasa *desmoșteniților* găsește o avere neîmpărțită pe care și-o împarte, *preriile.* S-o vedem cînd s-or împlea.

De aceea se vor vedea în toată omenirea două mari serii de idei, două tabere, aceea a individualismului, sistemul liberal, și aceea a armoniei intereselor, a statului ca o unitate absolută, a monarhiei juridice*. Libertatea e libertatea de a esploata, egalitatea e egalitate[a] de a deveni tiran ca și vecinul meu, fraternitatea — un moft ilustrat prin guilotină.

Să cercetăm în zigzac ideea libertății. Cetățenii germani și poloni (o castă) cereau regelui libertate, adică libertatea de a-și dezbrăca țăranii și de-ai spînzura după plac. Olanda cerea pentru comerțul său *libertate.* Hugo Grotius scrie un compendiu: liberum mare. Englejii răspund: ne iertați — mare clausum. De la bilul maritim datează înflorirea

* Monarhia aceasta nu este de confundat cu despotismul. Despotismul, adică substituirea voinței individuale în locul armoniei intereselor, după noi se naște sau prin uzurpațiune sau acolo unde, pe aceeași întindere de pămînt, o rasă domnește peste altele, o rasă fundamental deosebită de locuitorii autohtoni. Ex. turcii și slavii, hispanii și maurii ș.a. Dovedirea acestei teorii însă o păstrăm pentru o altă ocazie.

Angliei. Cetățenii franceji (caste) strigau sub Richelieu *libertate,* adică o sumă de drepturi și privilegii toate pe spatele țăranului.

Să venim la republicele române care, ca și cele antice, trăiau prin exploatarea sclavilor și a țăranilor, unde Domnul era cu mîinele legate și cel întîi între egali — primus inter pares — unde o clasă stăpînea totul. Vodă, adică statul, putea să zică da, Hîncu zicea ba și pe-a lui Hîncu rămînea. Să vedem cum libertatea, cînd nu pornește din armonia intereselor, ci din individualism, nimicește clasele sociale și în urmă și statul; cum, prin înmulțirea neamului lui Hîncu, influența economică a Austriei devine destructivă și cum sub ea abia Hîncul își deschide ochii, se sparie de cîte vede și nu știe de unde vin relele, nu știe că vin din *ba* al lui.

De aceea să privim împrejurimile în care s-au dezvoltat românii, ca să pricepem și mai bine organizarea lor putredă de stat. Noi am trăit sub influența dreptului public a unui popor republican, în sensul antic al cuvîntului — respublica Poloniae. Cetățenii acestui stat era egali; fiecare din ei era statul polon în persoană. Cel din urmă șleahțiț care striga în parlament: nie poswoliam Panie, nimicea hotărîrea corpului leguitor. Nisipul pustiilor nu poate avea mai mare nestatornicie decît soarta acestei nefericite și totuși nobile nații. Puterea supremă a statului sau, bine zis, scaunul celui întîi dintre egali era mărul de ceartă între cei influenți. Regalitatea electivă i-a omorît politicește; aceasta și escesul libertății individuale. Dar a fi cetățan polon era un privilegiu. Cei mai mulți locuitori — misera plebs contribuens — nu însemna nimic. Poporul era sclavul unui milion de cetățeni poloni.

Acest drept public polon avea mari farmace pentru clasele puternice din țările învecinate, în Prusia boierii începuseră a vorbi leșește de dragul instituțiilor polone, dar Marele Elector îi învață minte, lărgind dreptul breslelor și regulînd starea țăranilor, în Suedia boierii vor tot aceste lucruri, încît Casa nefericită a regilor, dotată c-o energie și cu calități rare în istorie, nefiind în stare să înfrîneze aceste elemente de disoluțiune, le adună sub steag și declară război la toată lumea; o campanie care se sfîrșește cu risipirea

oștirilor lui Carol al XII pînă în țările noastre, unde avem de la oamenii lui două zidiri: turnul Metropoliei din Suceava și turnul Colțea din București. C-un cuvînt acele instituții găsesc pretutindene trecere, unde pot numai.

În așa dese relații cu acești vecini, dreptul lor public nu putea să rămîie fără înrîurire asupra noastră. Mai întîi nefericita de domnie electivă. Acest drept, atît de lăudat de către mai toți publiciștii noștri, nu este nimic mai puțin decît vrednic de laudă. Domnia scurtă a lui Dragoș ne inspiră mari îndoieli asupra sorții acelui voievod. După el urmează 6 domni în răstimp de 50 de ani, pentru fiecare media de 8 ani — puțin pentru o țară care începe.

Cu secolul al XV începe în sfîrșit o domnie lungă și liniștită — a lui Alexandru cel Bun. Aici se văd *rezultatele stabilității*, în 33 de ani el organizează țara bisericește și politicește și moare avînd o singură nenorocire: are doi fii în loc de unul. Vin războaiele dintre frați, apoi dintre veri, pagini încurcate ale istoriei noastre, din care numai un lucru se vede clar, că unii ajungeau la tron cu ajutorul ungurilor, ceilalți cu al polonilor. Țara se deschide influențelor străine, în aceste turburări trece vremea, pînă la suirea pe tron a lui Ștefan cel Mare, uzurpator și el, dar mai norocit decît ceilalți. De la 1459–1504 se văd din nou *efectele stabilității*. A fost domnia cea mai glorioasă a Moldovei. El nimicește influințele de dinafară cu sabia și cu isteția. Și cu toate aceste se știe din relațiile medicului venețian că, cu toată gloria și lunga sa domnie, Ștefan a trebuit să asigure prin *călău* urmarea fiului său pe tron. Cu venirea lui Ștefan cel Tînăr pare a fi prins oarecare slabe rădăcini legitimismul luminatei roade de Mușatin. Însă acesta moare otrăvit de chiar Doamna sa, înțeleasă cu boierii. După el vine Petru (linie neligitimă), acesta domnește în două rînduri și are multe rivalități de învins. Fiul său Ilie se turcește. Ștefan e ucis de boieri sub corturile de la Țuțora și din vița Mușăteștilor nu rămîne decît domnița Ruxanda. Urme de legitimism par a fi fost rămas și atunci, căci cel care ia mîna domniței o ia împreună cu tronul — Alexandru Lăpușneanu. De la stingerea progeniturei bărbătești a neamului domnesc, de la stingerea matcei în roiul Moldovei datează căderea Moldo-

vei. Domnii pe care îi alege întîmplarea și intriga mor mai toți de moarte nefirească, boierii sînt toți aspiranți la un tron pe care nu mai ședea unsul lui Dumnezeu, și astfel se urmează repede unul după altul cînd printr-o influență străină cînd prin alta. Țara devine vatra deschisă a influințelor străine. Despot Vodă ucis cu buzduganul, Lăpușneanu otrăvit cu sila, Bogdan Vodă gonit la Moscva, Ioan Vodă ucis de turci, Petru Șchiopul ca vai de sufletul lui, Aron Vodă moare în temniță, Răzvan în țeapă; încercarea Movileștilor de a fonda o dinastie se sparge prin luptele între fiii lor ș.a.m.d., și aproape toți sfîrșesc rău. Paralelogramul de puteri naționale pierduse punctul comun de activitate, aceasta nu avea un sîmbure stabil împrejurul căruia să se cristalizeze.

O soartă mai fericită, însă totuși foarte asemănătoare cu aceea a Moldovei, are Țara Românească. Acolo se statornicește dinastia Basarabilor și ajunge repede la o culme de la care — prin o întîmplare analogă cu cea din Moldova — intră discordia în roiul de albine vorbitoare. Într-adevăr, după Tugomir Basarab — a cărui începătură se pierde în noaptea unei istorii strălucite din cînd în cînd de numele banilor Basarabi — urmează Alexandru, care bate pe regele Carol Robert, apoi Vladislav, care întinde repede marginele țării. La 1360 el e voievod al Țării Românești, la 1365 ban de Severin, la 1368 duce de Făgăraș. Urmează Radu Negru, care bate pe Ludovic cel Mare, regele Ungariei, și cîștigă deplina autonomie a țării sale. El lasă doi fii: *Dan* și *Mircea*. Dan I e renumit prin războaiele sale, purtate precum se vede de frate-său Mircea. Mircea I se suie pe tron la 1383 și domnește pînă la 1418, adică 35 de ani. *Iată și aici efectele stabilității:* domnia cea mai glorioasă și întinderea teritoriului cea mai mare. Mircea e voievod al Ungro-Vlahiei, ban de Severin, duce de Făgăraș și Amlaș, stăpînitor amînduror țărmilor Dunării pînă la Marea Neagră, domn al cetății Durostor și al țărilor tartarice. De la moartea sa începe discordia în Casa Basarabilor. Fiul său legitim Mihai moare după 2 ani, urmat de Dan al II-lea, fiul lui Dan I. Dar Mircea mai avea un fiu nelegitim, Vlad poreclit Dracul. Acesta devine părintele liniei Drăculeștilor.

De aici istoria Țării Românești decurge asemănător cu cea a Moldovei prin luptele continue între Dănulești, descendenți legitimi ai lui Dan I, și Drăculești, descendenți ilegitimi ai lui Mircea I. După vremi pline de împărechieri, Basarabii sînt stinși prin sabie, în urma intrigelor unei noui linii primite în sînul lor, și anume Cantacuzin Basarab.

După Dim. Cantemir în Moldova și puțin după căderea Basarabilor în Țara Românească vine domnia fanarioților. Influința acestora fiind obiectul unui studiu deosebit puțin vom spune despre ea. Formele bizantine vin în locul celor vechi, caracterele trufașe ale aristocrației devin servile. Discordia dinlăuntru, lipsa unor dinastii constante au transformat țara aproape în pașalîc.

Sub domnii fanarioți, care erau trimiși pe un timp anumit și care aveau numai titlul de domn și pomenirea în biserici, nicidecum însă consistența monarhică, puterea centrală a statului e curat nominală. Chiar dacă unul dintre ei cerca a fi altceva decît ceea ce era în împrejurările date, viața și averea îi erau în pericol. Dările grele, pentru care nu i se da națiunei nici o compensare, erau dări pentru îmbogățirea personală și repede a acestor oameni, care trebuiau să se folosească de scurta durată a domniei lor; armata nu mai exista de fel. Moldova pierde două provincii. Pierde vatra așezării ei, stupul de unde au pornit roiurile care au împoporat Țara de Jos, mormintele domnilor, vechea sa capitală, Mitropolia sa veche. Moldovenii au avut nenorocirea de a vedea înstrăinat pămîntul lor cel mai scump, și nu prin război — prin vînzare. Într-adevăr se împărțise Polonia, și o țară care trăise în atîtea asemănări cu ea trebuia să aibă și soarta ei. Totuși trebuie să constatăm că nici un moldovan n-au putut fi mituit de influența morală a Austriei și că domnul a plătit cu capul protestarea sa.

Cu căderea Poloniei și luarea Bucovinei se începe o nouă epocă a influenței austriace: cea care atingea politica esterioară a statelor românești se schimbase întru atît, întru cît aceste țări nu mai însemnau nimic politicește și erau susținute de Rusia și Turcia. Ca să revenim la vorba pronunțată de mai multe ori în acest studiu: statele dempreju-rul nostru care aveau o monarhie stabilă s-au cristalizat îm-

prejurul acesteia şi au devenit uriaşe; ţările române, în care acest punct central lipseşte, se închircesc, pierd puterea lor fizică, armata, pierd guvernul lor naţional. Cum se schimbase faţa lucrurilor împrejurul României! Polonia căzuse, în locul ei venise Rusia; Transilvania, cu domnia electivă, căzuse în mînile Austriei, ungurii erau supuşi, Turcia începuse a slăbi, România, care moştenise de la poloni nestabilitatea, nu mai avea nimic de pierdut decît doar ficţiunea unei espresii geografice, o schemă pentru însemnarea unei adunături de oameni fără legi şi fără cultură, în Moldova [în] special boerimea nu mai semăna de fel cu Nistor şi Grigorie Urechi, cu Miron Costin, limba naţională e într-o vădită decadenţă alăturată cu frumoasa şi spornica limbă a cronicarilor.

Ţara nu mai este decît o moşie mare, administrată în felul unei moşii, un complex de latifundii în care dreptul privat e drept public, moştenirea averii teritoriale moştenirea puterei în stat. Pentru că nu există moştenirea primogenitului şi fiindcă boierii simţeau că în mărimea proprietăţii teritoriale consistă puterea lor, se introdusese un fel de silnică ereditate. O parte din copii se călugăreau cu de-a sila, unul sau doi moşteneau numele şi averea. Din domnia unei singure clase rezultă lipsa totală de drept pentru *clasa de mijloc*. Erau meserii, erau bresle cu stărostiile lor, dar aceste clase de oameni, adese ştiutori de carte, nu aveau drepturi.

Să facem oarecum o sumă a acestei stări de lucruri şi să vedem cum se dezvoltă din ea suma de astăzi. Ce era în ţară la 1820?

Boierii mari.

Boierii mici slujbaşi.

Ţăranii iobagi, cari stau sub ocrotirea acestora, fiind oamenii lor.

Clerul laic şi monastic.

Aceştia nu *stăteau sub autoritatea statului*. Erau clase ale evului mediu, administrate de ele înşile. Boierul era aproape autocrat pe moşia sa. Numai în grave cazuri penale — şi nici atunci nu tocmai — intervenea justiţia statului.

Cine rămînea să fie administrat de stat? Două elemente neatîrnate: 1) răzăşul, 2) negustorul şi breslele.

Deci vedem că existau două clase neatîrnate, una *țărănească, ieșită din războinicii împroprietăriți*, alta *burgheză*. Aceștia nu erau oamenii nimărui. Istoria celor din urmă 50 de ani, pe care mulți o numesc a regenerării naționale, mai cu drept cuvînt s-ar putea numi istoria nimicirii răzeșilor și breslașilor. Nimicindu-se însă talpa țărei, era neapărat ca și stîlpii să cadă. Au căzut și boierii. O clasă este într-un popor un factor al armoniei societății, de aceea rău este c-au căzut răzășii, rău c-au căzut breslele, rău c-au căzut boierii. Căci se vor vedea urmările. Se va vedea cum influințele străine găsesc în falangele naționale goluri din ce în ce mai simțitoare, cum funcțiile vieții economice degenerează, cum arterii străine intră în corpul nostru social, cum dispar clasele pozitive ale Moldovei, om cu om, clasă cu clasă, cum pămîntul românesc devine un teren de esploatare pentru industria străină și proletariatul indigen.

Cu o minimă putere a statului, poliția, administrația și dreptatea trebuiau să fie într-o stare de plîns. Ispravnicul, care era totul într-un județ, avea de administrat pe negustorii și breslașii din țară, cei străini aveau pretutindene consulatele lor — stărostiile lor — asupra cărora statul român n-avea nici o putere. Acești ispravnici, neștiutori de carte, servind fără plată, erau sub domnii fanarioți oameni fără nici o însemnătate, a căror apucături administrative aveau o singură țintă: stoarcere de bani. Falanga, pedeapsă polițienească pentru greșeli mici, se putea răscumpăra cu cîțiva galbeni de la acești ispravnici, iar opoziția contra acestor pedepse nedrepte și barbare nu era nicăiri. Deci clasa de mijloc avea numai două căi de scăpare: sau să se facă supuși austrieceșți, să-și puie pe casă pajura cu două capete, sau să intre în clasa blagorodnicilor spre a deveni însăși ciocan, sau în sfîrșit să intre în slujba unui boier mare și să sufere mai bine palmele cucoanelor decît falanga aplicată de cutare aprod. Mulți din cei neînsemnați se fac sudiți, mulți se fac de casa cutărui sau cutăruia, mulți în sfîrșit caută prin bani și stăruințe să ajungă la sfîntul privilegiu. Se naște o mișcare nesănătoasă în societate, nu bazată pe muncă, ci pe privilegiu. Pe cînd comerciantul din Lipsca căuta să-și adaogă milioanele, ciubotarul din Germania să-și înmulțească

mușterii, negustorul și ciubotarul românesc caută să devie boier. Dacă cu această boierie ar fi fost combinată arta războiului, ca în evul mediu, de sigur că cavalerii cotului și ai calupului ș-ar fi exercitat mai departe pacinica și mult folositoarea lor meserie, dar nefiind asemenea datorii, ci numai drepturi comode, boieria mică sau mare trebuia să fie un obiect de invidiat, pe lîngă acestea cavalerismul devenise ieften în Moldova, în genere toată societatea secolului al XVI și al XVII se poate caracteriza scurt: *Datoria se preface în drept.* Noi la începutul veacului acestuia am fost încă în veacul al XVII. Datoria de a fi slujbaș al țării — o datorie foarte grea și periculoasă sub domniile vechi — devine un *drept* de a sluji țara, dacă vrea ea sau dacă nu vrea. Și acești îndreptățiți de a o sluji se înmulțesc din zi în zi, căci toate izvoarele de puteri ale societății curg spre un singur punct, spre acest privilegiu, părăsind vechea și neatîrnata lor albie. Negustorul vrea să fie boier, țăranul — fecior boieresc, boierul mic — boier mare, boierul mare — domn. Și boierii mici cum se formează? Prin meritele personale ce le au pentru stăpînii lor, nu prin slujbe făcute țării. Camerdinerii, comisii de la grajduri, vechilii de moșii, vătajii, se boieresc toți și au o progenitură foarte bogată. Această progenitură umple cancelariile și aleargă la fiecare suplicant ca să-i toarne cenușă sau năsip pe hîrtie. Mulți de acei care au început astfel cariera încarcă astăzi casa pensiunilor, care într-un rînd își suspendase plățile. Dar prin această grămădire la porțile privilegiilor și ale slujbelor rămîn goluri economice pe care le umple un element străin — *evreii.* Unde bacalul boierit și-au închis dugheana, și-au deschis-o evreul, unde fiul blanarului s-au făcut cinovnic, blănarul evreu și-au deschis dugheană, unde ciubotarul român s-au făcut custode al urbei — adică paznic de noapte — acolo evreul ș-au deschis ciubotărie.

Pe cînd în statele vecine domnea un binefăcător absolutism, care deprindea popoarele la o muncă regulată, la noi Vodă era cu mînile legate, temîndu-se vecinic de plîngeri la Poartă și de răsturnare. Să vorbim drept — se poate pretinde de la un om să fie mai mult decît om? Cînd domnul nu e pus afară de orice controversă, ce devine el decît o simplă

persoană care își căuta de interesele sale. într-o țară unde fiecine zice: „chacun pour soi" si „après moi le déluge" — ce să zică domnul decît tot atîta... Și pe cînd puterea statului român scădea — se urca ce? — *puterea consulatelor*. Casa unui consul devenise o adevărată cetate.

De aici înainte într-o societate a nestabilității se va vedea cum orice lege organică a țării introduce elemente de nestabilitate. Regulamentul organic, mult lăudat și cu drept cuvînt pentru unele părți ale sale, cuprinde o mică dispoziție, nebăgată în samă și totuși destructivă: boierul are voia de-a alunga oricînd de pe moșiile sale și din vatra strămoșească pe țăranul iobag. Invaziile rusești aduc jocul de cărți, într-o societate în care munca ar fi fost lucrul principal jocul de cărți n-ar fi fost nimic — într-o societate de privilegiați, fără nici o treabă, care căuta să-și omoare vremea, jocul de cărți a trebuit să fie destructiv — un element de nestabilitate în averea oamenilor.

După ocupația rusască vine un domn foarte inteligent, cu un rar simț istoric, dar care, pus în această societate nestabilă ca năsipul pustiilor, caută să-și asigure poziția personală, în locul boerilor mari, care-i cereau scaunul, el deschide o poartă mare boierilor mici, foștilor comiși, foștilor vătaji de moșie sau fiilor lor. Grămădirea la porțile privilegiului devine din ce în ce mai mare, aspiranții la posturi se înmulțesc într-una — oamenii care nu știau decît arta scrierii și a cetirii, pe care în țările civilizate le știe fiecine, acești oameni se înmulțesc pe zi ce merge, cancelariile gem de practicanți fără plată, și în schimbul vechei clase boierești avem o nouă clasă, care n-o compensează de fel pe cea veche, clasa *scribilor*.

Această clasă se îmflă rînduri, rînduri, recrutîndu-și membrii din fiii clerului laic, din slugile foștilor boieri și fiii acestor slugi, din negustorii retrași și din fiii acestor negustori, mișcarea merge crescînd, clasa de mijloc a pierit, ea s-a schimbat într-o clasă de proletari ai condeiului, fără nici o însemnătate pozitivă în stat, fără nici o însemnătate pentru nație, o clasă de turburători de meserie.

Tot în această vreme se exterminează prin procese nedrepte clasa răzășească, tot în această vreme răzeșiile vechi

devin moşii de privilegiaţi mici şi, pe cînd un boier care avea 10.000 de fălci apăsa foarte uşor asupra supuşilor săi, unul care are 300 apasă foarte greu asupra satului. Desfacerea parţială a latifundiilor înmulţeşte numărul clasei feodale, apăsarea devine atomistică, ţăranul începe a sărăci şi a da înapoi. Aceasta merge crescînd şi disoluţiunea claselor pozitive creşte, creşte — creşte şi azi.

E greu de a espune o idee fundamentală cu ramificaţiile ei aşa încît să deie un tablou unitar. Ideea există toată implicită în cap, dar spre a o espune ne servim de cuvinte, de şiruri ce au început, au un sfîrşit. De aceea voi ilustra prin fapte aceste teorii.

Un boier poseda — e indiferent unde, destul că era boier românesc — 250.000 de fălci într-un hotar. Era un om de un caracter rău — zgîrcit, răpitor, ambiţios fără margini. Dar era *un* om. Ce simţeau ţăranii cum este boierul? Ţăranii săi erau bogaţi, căci apăsarea unuia numai, împărţită asupra unei mase atît de mari de pămînt şi de oameni, era aproape nesimţită. El a murit, pămînturile s-au dus în bucăţi prin procese şi moşteniri. Nici unul din urmaşi n-a fi avut caracterul aprig al boierului nostru şi cu toate astea supuşii lui au dus-o mai rău sub moştenitori decît sub el. În locul unui subiect erau acum mai multe subiecte, cu aceleaşi trebuinţe, cu aceleaşi cheltuieli şi cu mai mică avere.

Un mic bulgăr de omăt căzînd din vîrful unui munte se face din ce în ce mai mare, rupe cu el copacii codrilor, strică ogoarele, astupă un sat. Un mic sîmbure greşit în organizaţia societăţii, în viaţa economică creşte şi îngroapă o naţiune. Ne mirăm cu toţii de mulţimea crîşmelor în ţara noastră, de mulţimea jidanilor, cauza e mulţimea rachiului, mulţimea velniţelor, dar oare această mulţime de unde vine? Sub domnia turcească au existat micul sîmbure, o dispoziţie de export. Exportul grînelor era oprit. Prin urmare grînele neconsumate trebuiau prefăcute în obiect exportabil — în vite. S-au combinat lucrurile. Velniţa consuma prisosul şi da hrană vitelor. Velniţa producea rachiu, rachiul trebuia consumat şi era mult. S-au făcut multe crîşme. Pentru acestea trebuiau crîşmari. S-au adus mulţi evrei şi proprietarul impunea fiecărui din supuşii săi de a lua atîta ra-

chiu pe an. Unele plăți pentru muncă se făceau în rachiu. S-au introdus exportul într-adevăr, însă velnițele au rămas; în locul grînelor s-au luat cartofii, căci rachiul devenise o trebuință și această trebuință cerea împlinire. Care a fost rezultatele ei? O populație nesănătoasă, fără energie de caracter, fără energie economică care își vinde munca pe băutură, o populație în care mortalitatea crește în mod înspăimîntător, iar sudoarea minelor ei se capitalizează în mînile unui element fără patrie, fără limbă, fără naționalitate... Nu e de mirat că influența austriacă e mare.

Să comparăm acum suma puterilor sociale de astăzi cu suma puterilor sociale de sub patriarhalul prisacariu Ioan Sandul Sturza Voievod.

Boierii mari, proprietari de latifundii, care-și cruțau populația în mod instinctiv.

Boierii mici slujbași.

Breslele tîrgoveților cu stărostiile lor.

Răzeșii, țărani liberi.

Iobagii, țărani supuși, c-un drept asupra unei părți de pămînt.

Să ne închipuim că prisacariul ar fi fost din dinastia Mușătești, necontestat de nimeni. La influențele secolului al XIX el n-ar fi rezistat. Un drept civil venit mai tîrziu ar fi dat o viață în stat clasei de mijloc, același drept asigura proprietatea răzeșilor. Mitropolitul ar fi asigurat o dezvoltare clerului laic, avînd și cele trebuincioase pentru aceasta. Dreptul civil și-ar fi creat o clasă de amploiați, dar acești amploiați ar fi fost stabili, căci numai unde Vodă se perîndează, se mănîncă și pita lui Vodă pe rînd. Negustorul ar fi rămas negustor, meseriașul meseriaș, nu s-ar fi născut goluri economice atît de simțite, în sfîrșit în a.D. 1860 ar fi venit Ioan Sandul al III posito. Sub ce împrejurări! Firmele de pe ulița mare ar fi românești. Se deschid camerele, se votează legea împroprietăririi. Atunci s-ar fi făcut într-adevăr vuiet mult, dar se spărgea de stînca maiestății. S-ar fi plătit pămîntul în 90 de ani și nu în 15, dar nu rămîneau atîtea neplătite ca astăzi. Din școalele poporale ar fi ieșit oameni știutori de carte care rămîneau ce erau și nu se făceau subperceptori de perceptori, căci intrarea între administratori

ar fi fost grea într-un corp stabil, care nu se răstoarnă la fiecare schimbare de ministeriu. În sfîrșit Ioan Sandul al IV moștenea un stat românesc cu care te-ai fi putut făli. Atunci războiul din 54 ne aducea Basarabia, cel din 59 Bucovina, cel din 66 Transilvania.

Dar acuma cum s-au dezvoltat lucrurile? De toate dezastrele vecinilor noștri noi nu ne-am folosit decît spre a ne răsturna domnii. Vodă, adică statul, era cu mînile legate. Vodă zicea da și Hîncu ba, și neamul lui Hîncu creștea din ce în ce. Cu cît deveneau mai mulți aspiranți la privilegii și posturi, cu atît cereau lărgirea privilegiilor, lărgirea libertății pe conta puterii statului, pînă ce am ajuns la constituție, care dă într-adevăr tuturor acestor aspiranți și numai acestora, precum voi arăta, o egalitate de drepturi fără datorii și proletarii de scribi au pus mîna pe țările românești.

Fiecare constituție, ca legea fundamentală a unui stat, are drept corelat o clasă mai cu samă, pe care se întemeiază. Corelatul constituțiilor statelor apusene este o clasă de mijloc, bogată, cultă, o clasă de pătriciani, de fabricanți, industriași care văd în constituție mijlocul de a-și reprezenta interesele în mod adecuat cu însemnătatea lor, — la noi legea fundamentală nu însemnează decît egalitatea pentru toți scribii de a ajunge la funcțiile cele mai nalte ale statului. De aceea partidele noastre nu le numesc conservatoare sau liberale, ci — oameni cu slujbă: *guvernamentali*, oameni fără slujbă: *opoziție*. De-acolo vecinica plîngere că partidele la noi nu sînt partide de principii, ci de interese personale; și principiile sînt interese — dar interesele unei clase pozitive, clasa pozitivă a proprietății teritoriale, *tory* conservativ; clasa negustorilor ș-a industrialilor, *wygs*; clasa lucrătorilor, *socialiștii*. Unde sînt la noi aceste clase pozitive? Aristocrația istorică — și ea trebuie să fie totdeauna istorică pentru a fi importantă — au dispărut aproape, clasa de mijloc pozitivă nu există, golurile sînt împlinite de străini, clasa țăranilor e prea necultă și, deși singura clasă pozitivă, nimeni n-o pricepe, nimeni n-o reprezentează, nimărui nu-i pasă de ea.

Ne mai rămîne o singură clasă pozitivă, pe al cărui spate trăim cu toții — țăranul român. Să vedem acuma cum ne

silim din răsputeri de a o nimici și pe aceasta cum am nimicit pe celelalte și, împreună cu ea, statul și națiunea.

Să nu uităm un lucru — toată activitatea unei societăți omenești e mai mult ori mai puțin o activitate de lux, numai una nu: producerea brută care reprezentează trebuințele fundamentale ale omului. Omul, în starea sa firească, are trebuințe de puține lucruri: mîncarea, locuința, îmbrăcămintea. Aceste pentru existența personală. De aceea o națiie trebuie să îngrijească de clasele care produc obiectele ce corespund acestor trebuințe. Romanul care mînca limbi de privighetoare se putea hrăni și cu pîne, dar fără aceasta nu putea; el purta purpură, dar îi trebuia postav; locuia în palat, dar îi trebuia casă. Oricît de modificate prin lux ar fi aceste trebuințe, ele sînt în fond aceleași.

Producătorul materiei brute pentru aceste trebuințe este țăranul. De acolo proverbul francez: *Pauvre paysan, pauvre pays — pauvre pays, pauvre roy.* Aceasta este într-o țară clasa cea mai pozitivă din toate, cea mai conservatoare în limbă, port, obiceiuri, purtătorul istoriei unui popor, națiia în înțelesul cel mai adevărat al cuvîntului.

Cum am tratat noi pe acești țărani? Am clădit un aparat greoi și netrebnic pe spatele sale, aparat reprezentativ cum îl numim, și care nu-i decît pretextul de a crea din ce în ce în mai multe posturi, plătite tot din punga lui, direct sau indirect, într-o țară care n-are export industrial țăranul muncește pentru toți: sigur și necontestabil. Dantela de Bruxelles, galonul de pe chipiul generalului, condeiul de fier cu care scrim, chibritul cu care ne aprindem țigara, toate ne vin în schimbul grîului nostru și acest grîu îl produce numai țăranul; grîul e productul muncei *sale.*

Cu cît mai mulți indivizi se sustrag de la producerea brută, cu atît mai mulți trăiesc pe sama aceleiași sume de oameni. Ce este consecuența? Este că acel om sau nu va mai fi în stare să ne susție, sau va trebui ca, cu același timp și cu aceleași puteri, să producă mai mult. Va trebui sau să piară sau să se cultiveze și să lucreze cu mașina. Care-i cazul nostru? El nu s-a cultivat. Țăranul nostru e acelaș ca și înainte de cincizeci de ani, dar sarcina ce o poartă e înzecită. El poartă în spatele lui: cîteva mii de proprietari (în în-

ceputul secolului cîteva zeci), mii de amploiați (în începutul secolului cîteva zeci), sute de mii de evrei (în începutul secolului cîteva mii), zeci de mii de alți supuși străini (în începutul secolului cîteva sute).

Pe atunci țăranul nostru creștea mai cu samă vite, era păstor. Această muncă ușoară se potrivea cu regimul aspru, cu posturile sale lungi, cu traiul său simplu. Azi muncește toată vara ca să-și plătească dările, trăiește mult mai rău decît atunci și se stinge. Mor o sută și se nasc în locul lor 60. Și aceasta nu e o veste de senzație — ci adevărul.

Față c-o asemenea stare de lucruri, față cu o țară care se despopulează se înțelege că influența austriacă economică va trebui să propășească răpede și să umple golurile noastre cu prisosul populației sale. Meserie și negoț, parte din arendași, parte din proprietari, proprietatea fonciară orășenească e străină, în orașul Iași abia a treia parte a populației sînt supuși românești. Și asta merge crescînd.

Vecinătatea Austriei e omorîtoare pentru noi dacă nu ne vom trezi de cu vreme și nu vom arunca la naiba toți perceptorii, subperceptorii, sub-sub-perceptorii, dacă nu vom descărca pe țăran și nu-i vom asigura o dezvoltare liniștită, dacă nu ne vom hotărî să nu purtăm nici un product străin pe noi, precum au făcut ungurii în vremea absolutismului.

Răul deci e înlăuntru. Nestabilitatea este cauza căderii proprietății mari teritoriale, căderea acestei e strîns combinată cu căderea breslelor, și aceste clase au format în disoluțiune o clasă de proletari care trebuiește deprinsă la muncă.

Nu dreptul public, ci păstrarea naționalității noastre e lucrul de căpetenie pentru noi și ar fi mai bine să nu alegem deputați decît să piară națiia românească. Dacă n-am avea vecinic influențe străine precum le avem, dacă am fi în Spania, atuncea ne-am sparge capetele unul altuia pînă s-ar așeza lucrurile. Dar acest lux de revoluțiuni sociale nu ni este permis nouă, a căror stat e vecinic o cestiune. De aceea ne trebuiesc trei lucruri:

Stabilitatea, adică guvern monarhic, ereditar, mai mult ori mai puțin absolut; *Muncă,* adică escluderea proletarilor

condeiului de la viața publică a statului și prin asta silirea lor la o muncă productivă.

Economia, adică dreapta cumpănire între foloasele aduse de cutare cheltuială și sacrificiile făcute pentru ea; aceasta atît în economia generală a statului cît și în cea individuală.

Altfel am avea a alege între domnia austriacă și cea rusească. Sub cea dintîi evreii ar intra în sate în număr mai mare decît astăzi, țăranii ar deveni servii lor, moșiile ar fi cumpărate de societăți de capitaliști, colonizate cu nemți, iar națiа redusă la proletariat. — În cazul al doilea un ucaz ar șterge limba din biserică și stat, țăranul ar trăi mai bine, însă sub condiția ca să se rusifice; care din noi cum ar scrie, acolo i-ar îngheța mucu condeiului; iară cei mai curajoși ar mări pohodul na Sibir, fără judecată, prin ordin administrativ — administrativnyn poriadkom.

[1 august 1876]

Icoane vechi și icoane nouă

1. Actualitatea

Sociologia nu este pînă acum o știință, dar ea se întemeiază pe un axiom care e comun tuturor cunoștințelor omenești, că adică întîmplările concrete din viața unui popor sînt supuse unor legi fixe, cari lucrează în mod hotărît și inevitabil. Scriitori cari în privirea ideilor lor politice sînt foarte înaintați au renunțat totuși de-a mai crede că statul și societatea sînt lucruri convenționale, răsărite din libera învoială reciprocă dintre cetățeni: nimeni afară de potaia de gazetari ignoranți nu mai poate susține că libertatea votului, întrunirile și parlamentele sînt temelia unui stat. De sînt acestea sau de nu sînt, statul trebuie să existe și e supus unor legi ale naturii, fixe, îndărătnice, neabătute în cruda lor consecință. Deosebirea este că în viața constituțională lupta pentru existență a grupurilor societății care știu puțină carte găsește răsunet, pe cînd în statul absolutist acea luptă e regulată prin o putere mult mai înaltă, a monarhului adică, al cărui interes este ca toate clasele să steie bine și ca lupta dintre ele să nu fie nimicitoare pentru vreuna.

Nimic nu arată mai mult că spiritul public nu e copt decît discuții asupra teoriilor constituționale. Această copilărie a spiritului nostru public se arată de la începutul dezvoltării noastre moderne, din zilele în care cei dintîi tineri rău sau deloc preparați s-au întors din Paris, unde, uimiți de efectele strălucite a unei vieți istorice de o mie și mai bine de ani și uitînd că pădurea cea uriașească de averi, știință și industrie are un trecut foarte lung în urmă-i, au socotit a introduce aceeași stare la noi, introducînd formulele scrise ale

vieții publice de acolo. E o zicală veche că, de-ai sta să numeri foile din plăcintă, nu mai ajungi s-o mănînci. Drept că e așa, dar cu toate acestea acele foi există. Și daca n-ar exista n-ar fi plăcinta. Asemănarea e cam vulgară, dar are meritul de a fi potrivită. Condițiile plăcintei noastre constituționale, a libertăților publice, de care radicalii se bucură atîta, sînt economice; temelia liberalismului adevărat este o clasă de mijloc care produce ceva, care, puind mîna pe o bucată de piatră, îi dă o valoare înzecită și însutită de cum o avea, care face din marmură statuă, din in pînzătură fină, din fier mașine, din lînă postavuri. Este clasa noastră de mijloc în aceste condiții? Poate ea vorbi de interesele ei?

Clasa noastră de mijloc consistă din dascăli și din ceva mai rău, din advocați.

D. X bunăoară e plătit de stătea să învețe pe studenții de la universitate limba română din punct de vedere filologic și istoria românilor, două obiecte pe cari nu le cunoaște deloc.

Să ne-nțelegem. Nu avem pretențiune ca profesorii noștri să fie genii. Departe griva de iepure. Dar, în împrejurări normale, acest domn ajuns din întâmplare profesor s-ar fi pus pe-nvățat carte și, fiindcă nu este cu totului tot mărginit, încît să aibă nevoie de a fi instalat într-un spital de nevolnici, ar fi ajuns să poată împărtăși studenților ceea ce au aflat alții, de ex. învățații străini, despre limba română, le-ar fi arătat calea bună și bătută de oameni mai cuminți, încît s-ar fi împlinit teoria unui pedagog francez, că un școlar poate învăța de la profesorul său mai mult decît știe acesta însuși. Atunci nu l-am fi auzit susținînd pe d. X autenticitatea cronicei lui Hurul, autenticitatea unei scrieri care, pentru filologi elementari chiar, e o galimatie deplină și un falsificat greoi, pe care-l cunoști ca atare la cea dintîi vedere.

Dar împrejurările nefiind normale d. X nu învață nimic, ci face politică. Drepturile, imprescriptibile, libertatea alegerilor, responsabilitatea ministerială, suveranitatea poporului sînt cuvinte care se-nvață pe de rost într-un sfert de ceas și care-l ridică pe om la noi în țară, făcînd de prisos orice muncă intelectuală. Căci natura comună nu muncește

decît de silă. Silit de împrejurări normale, d. X ar fi devenit un profesor mediocru; nesilit de nimenea, se simte în sat fără cîni și umblă cu mînile în șolduri, lasă școala pustie și vine la București ca să-și facă mendrele și să-și deie o importanță pe care natura n-a voit să i-o deie.

Tot astfel e d. Y și bună parte din cumularzii universităților. Am luat profesori de universitate pentru că un institut înalt de cultură poate ilustra mai clar starea noastră de decadență. Și cine plătește oare pe acești domni din clasa de mijloc a căror mîni și inteligențe nu produc valori de un ban roșu măcar? În linia din urmă munca țăranului care, ca dorobanț moare pe cîmpul de război, ca muncitor se spetește plătind dări, pentru a ține pe umerii lui o clasă de trîntori netrebnici.

Ce să mai zicem de advocați?

Întorși din străinătate, ei nu și-au dat silința să-nvețe legile și datinile pămîntului, să codifice obiceiurile nației românești, ci au introdus pur și simplu codicele pe cari le învățaseră la Paris, ca și cînd poporul românesc a fost în trecut un popor de vite, fără legi, fără obiceiuri, fără nimic, și trebuia să i s-aducă toate celea de-a gata din cea mai renumită fabrică. Dar în genere advocații sînt inteligențele cele mai stricate din lume. Căci, într-adevăr, ce credințe poate avea un om care azi susține, mîini combate unul și-același lucru, un om a cărui meserie este să dovedească că negru-i alb și albu-i negru? Oricît de bună morișcă intelectuală ar avea, ea se strică cu vremea și devine incapabilă de a afla adevărul. De aceea cele mai multe din discuțiile Adunărilor au caracterul de cîrciocuri și apucături advocățești, de căutare de noduri în papură, de vorbe înșirate și fire încurcate.

Acestea sînt elementele cărora legile noastre franțuzești le dau în stăpînire țara. Plebea de sus face politică, poporul de jos sărăcește și se stinge din zi în zi de mulțimea greutăților ce are de purtat pe umerii lui, de greul acestui aparat reprezentativ și administrativ care nu se potrivește deloc cu trebuințele lui simple și care formează numai mii de pretexte pentru înființare de posturi și paraposturi, de primari, notari și paranotari, toți aceștia plătiți cu bani pe-

şin din munca lui, pe care trebuie să şi-o vînză pe zeci de ani înainte pentru a susţine netrebnicia statului român.

Ce caută aceste elemente nesănătoase în viaţa publică a statului? Ce caută aceşti oameni cari pe calea statului voiesc să cîştige avere şi onori, pe cînd statul nu este nicăieri altceva decît organizarea cea mai simplă posibilă a nevoilor omeneşti? Ce sînt aceste păpuşi cari doresc a trăi fără muncă, fără ştiinţă, fără avere moştenită, cumulînd cîte trei, patru însărcinări publice dintre cari n-ar putea să împlinească nici pe una în deplină conştiinţă? Ce caută d. X profesor de universitate, care nu ştie a scrie un şir de limbă românească, care n-are atîtea cunoştinţe pozitive pe cîte are un învăţător de clase primare din ţările vecine şi care cu toate acestea pretinde a fi mare politic şi om de stat?

Ce caută? Vom spune noi ce caută.

Legile noastre sînt străine; ele sînt făcute pentru un stadiu de evoluţiune socială care în Franţa a fost, la noi n-a fost încă. Am făcut strane în biserica naţionalităţii noastre neavînd destui notabili pentru ele, am durat scaune care trebuiau umplute. Nefiind oameni vrednici, cari să constituie clasa de mijloc, le-au umplut caraghioşii şi haimanalele, oamenii a căror muncă şi inteligenţă nu plăteşte un ban roşu, stîrpiturile, plebea intelectuală şi morală. Arionii de tot soiul, oamenii cari riscă tot pentru că n-au ce pierde, tot ce-i mai de rînd şi mai înjosit în oraşele poporului românesc, căci, din nefericire, poporul nostru stă pe muchia ce desparte trei civilizaţii deosebite: cea slavă, cea occidentală şi cea asiatică şi toate lepădăturile Orientului şi Occidentului, greceşti, jidoveşti, bulgăreşti, se grămădesc în oraşele noastre, iar copiii acestor lepădături sînt liberalii noştri. Şi, cînd loveşti în ei, zic că loveşti în tot ce-i românesc şi că eşti rău român.

Într-adevăr, d. Serurie, care a scris un volum de poezii „greceşti", d. Andrunopolos, care batjocoreşte armata noastră puind-o să joace la circ, d-nii C. A. Rosetti, Carada, Candiano, tot nume vechi de care foieşte textul cronicelor României, sînt singurii români adevăraţi, iar noi ţăranii, mici şi mari, căci, la urma urmelor tot ţărani sîntem, noi

băştinaşii din ţările acestea sîntem străini cari vindem ţara cui ne dă mai mult pe ea.

Liberalii sînt smîntîna şi temeiul României, noi sîntem nişte rămăşiţe din vechile populaţiuni autohtone, cari nu merită să fie băgate în seamă. De! iertaţi-ne, boieri, Arioneşti şi Cărădeşti, că ni s-a părut şi nouă biet că trăim în ţara noastră şi avem de zis o vorbă. Iertaţi-ne pentru că nu băgasem de seamă că sîntem în Bulgaria, iertaţi-ne apoi că n-am voit să ne batem pentru bieţii greci şi bulgari.

Nu vedeţi că ne-am supus stăpînilor? Nu vedeţi că ne-am trimis copiii la junghiere pentru ca d. Anghelescu să poată culege lauri pe pielea lor? Ba au ajuns ca pînă şi ciorò-horò, rumânas de laie, alb ca pana corbului, să scoată gazetă, în care să ne batjocorească în toate zilele. Nu vă e destul, milostivi stăpîni?

Dar acum, de ne veţi fi iertat sau nu, să stăm la vorbă gospodărească şi să vă întrebăm ce poftiţi d-voastră? Şi, ca să ştim că aveţi dreptul de a pretinde, să întrebăm ce produceţi? Arătaţi-ne în Adunările d-voastră pe reprezentanţii capitaliilor şi fabricelor mari, pe reprezentanţii clasei de mijloc care să se deosebească de fabrica de mofturi ale „Telegrafului", şi ale „Românului" şi de fabrica d-voastră de palavre din Dealul Mitropoliei! Căci nu credem să puteţi cere ca noi să confundăm mătăsăriile de Lyon cu blagomaniile d-lui N. Tonescu, nici postavurile de Manchester cu isteţiile d-lui Popovici-Ureche.

Ciudată ţară într-adevăr! Pe cei mai mulţi din aceşti domni statul i-au crescut, adică i-au hrănit prin internate, ca după aceea să-şi cîştige, printr-un meşteşug cinstit, pîinea de toate zilele.

Dar statul a ajuns la un rezultat cu totul contrar. După ce aceşti domni şi-au mîntuit aşa-numitele studii, vin iar la stat şi cer să-i căpătuiască, adică să-i hrănească pînă la sfîrşitul vieţii. Dar nu-i numai atîta.

Domnia lor vor să facă pe boierii. 3–4–500 de franci pe lună nu-i liniştesc şi nu-i fac să se puie pe muncă pentru a deveni folositori naţiei de pe spinarea căreia trăiesc. Sînt născuţi pentru lucruri mai înalte, pentru deputăţii, ministerii, ambasade, catedre de universitate, scaune în Acade-

mie, tot lucruri mari la cari cinstiții lor părinți, care vindeau bragă și rahat cu apă rece sau umblau cu patrafirul și sfiștocul din casă-n casă, nici nu visaseră, și nici n-aveau dreptul să viseze, căci nu dedese naștere unor feți-frumoși cu stele-n frunte, ci unor băieți groși la ceafă și tîrzii la minte, de rînd, adesea foarte de rînd.

Căci din două una. Sau acești oameni sînt toți genii, și prin „calitatea" muncii lor intelectuale merită locul pe care-l ocupă, sau, neproducînd nici o valoare, nereprezentînd nici un interes general decît pe al stomahului lor propriu, trebuie reîmpinși în întunerecul ce li se cuvine.

Țărani? Nu sînt. Proprietari nu, învățați nici cît negrul sub unghie, fabricanți — numai de palavre, meseriași nu, breaslă cinstită n-au, ce sînt dar? Uzurpatori, demagogi, capete deșerte, leneși cari trăiesc din sudoarea poporului fără a o compensa prin nimic, ciocoi boieroși și fudui, mult mai înfumurați decît coborîtorii din neamurile cele mai vechi ale taxei.

De acolo pizma cumplită pe care o nutresc aceste nulități pentru orice scînteie de merit adevărat și goana înverșunată asupra elementelor intelectuale sănătoase ale țării, pentru că, în momentul în care s-ar desmetici din beția lor [de] cuvinte, s-ar mîntui cu domnia demagogilor.

Într-adevăr, cum li s-ar deschide oamenilor ochii cînd unul le-ar zice:

„Ia stați oameni buni! Voi plătiți profesori cari nici vă învață copiii, nici carte știu; plătiți judecători nedrepți și administratori cari vă fură, căci nici unuia dintr-înșii nu-i ajunge leafa. Și aceștia vă amețesc cu vorbe și vă îmbată cu apă rece. Apoi ei toți poruncesc, și nimeni n-ascultă. Nefiind stăpîn care să-i ție în frîu, ei își fac mendrele și vă sărăcesc, creîndu-și locuri și locușoare, deputății, primării, comisii și multe altele pe care voi le plătiți pești, pe cînd ei nu vă dau nimic, absolut nimic în schimb, ci din contră vă mai și dezbracă, după ce voi i-ați îmbolit. N-ar fi mai bine ca să stăpînească cei ce n-au nevoie de averile voastre, avînd pe ale lor proprii? Sau cel puțin oameni care, prin mintea lor bine așezată, vă plătesc ce voi cheltuiți cu dînșii?

De aceea alungați turma acestor netrebnici cari nu muncesc nimic și n-au nimic și vor să trăiască ca oamenii cei mai bogați, nu știu nimic și vreau să vă învețe copiii, și n-au destulă minte pentru a se economisi pe sine și voiesc [să] vă iconomisească pe voi toți."

2. Paralele economice

Trebuie să admitem că între anii 1830 și 40 vor fi esistat abuzuri și neajunsuri îndestule în țările noastre, pentru că neajunsurile se țin de natura lumii aceștia, încît oricînd ne putem ruga, ca bătrînii, ca să nu dea Dumnezeu omului atîta necaz cît poate duce. În epoca aceea în care s-a născut Regulamentul și-au ivit capul și cele dintîi idei liberale și, ca totdauna, relele de atunci au fost atribuite claselor stăpînitoare. Daca mergea lumea rău, boierii erau de vină. Căci lipseau garanțiele, lipsea suveranitatea poporului, lipsea controlul, abuzurile erau la culme, toți furau și liberalii ziceau: Dați-ne nouă țara pe mînă și veți vedea ce om face dintr-însa, cerul pe pămînt, nu altceva! Ca și acum, ei făgăduiau marea cu sarea, ca și acum cauza tutulor relelelor era că clasele privilegiate domneau, că dispuneau fără control de avuțiele țării, că jupuiau lumea și-și făceau de cap.

Bun. S-au dus privilegiele. Astăzi națiunea controlează tot ce se face. Nu mai esistă abuzuri, nici hoții, sîntem stăpîniți de legi absolut drepte, cari ne garantează toate libertățile ce sînt cu putință.

Să facem deci izvodul averilor noastre.

Avem în avere: camere, consilii comunale și județene, primari, notari, advocați, profesori de universitate, academii etc. etc., toate plătite cu bani în numărătoare.

Avem la datorii: o jumătate de miliard de franci datorie publică, o scădere regulată atît a muncitorilor agricoli cît și a breslașilor, o despoiare mai neîndurată a țăranului, ba sărăcirea claselor de sus, produsă prin sărăcirea generală, iar negoț și meserii în mîni străine.

Am admis legiuiri străine? Ei bine, nu le-am admis pentru român, cu trebuințele căruia nu se potriveau, ci pentru elemente economice cu care se potriveau și cari știu a se

folosi de dînsele. Am creat o atmosferă publică pentru plante exotice, de care planta autohtonă moare.

Căci azi avem cele mai înaintate instituții liberale. Control, suveranitatea poporului, codice franțuzești, consilii județene și comunale. Stăm mai bine pentru aceasta? Nu, de zece ori mai rău, căci instituțiile nouă nu se potriveau cu starea noastră de cultură, cu suma puterilor muncitoare de cari dispunem, cu calitatea muncii noastre, încît trebuie să le sleim pe acestea pentru a întreține aparatul costisitor și netrebnic al statului modern.

Sîntem țărani, curată socoteală, și țărănește ar fi trebuit să gospodărim. Țăranul, oricît seu la rărunchi ar avea, bani n-are, și statul modern are nevoie de bani. Un pas pe care-l face deputatul în Cameră, o prostie care o zice, costă pe țară bani și banul e muncă. Un șir scris de un ajutor de ajutor de primar la sat costă bani și banul e muncă. O prelegere rea ținută la universitate costă bani și banul e muncă — în sfîrșit banul este pretutindenea reprezentantul și tălmăcirea citeață a muncii, într-însul e sudoare și putere musculară și, precum arătătorul pe ceasornic spune la numărul cutare cîte ceasuri au trecut, asemenea suma din buzunarul meu arată cît s-au muncit pentru mine în societatea omenească.

Dar va zice cineva: Ei și? Cu munca românului nu pot face stat constituțional cu libertate, egalitate, fraternitate și suveranitate? Franțujii sînt farmazoni de au putut-o face, — și noi să nu putem? Nu sîntem noi oameni și nu putem să ne luăm după dînșii? Adică ei să fie mai cu cap decît noi?

Adevărat. Franțuzul nu-i mai cu cap decît noi... dar mai este un cusur la mijloc, care ne-mpiedică sau ar fi trebuit să ne-mpiedice.

Franțuzul ia o bucată de metal în preț de 50 de parale și-ți face din ea un ceasornic pe care ți-[l] vinde cu doi napoleoni; d-ta îi vinzi ocaua de lînă cu un franc și el ți-o trimite înapoi sub formă de postav și-ți ia pe aceeași oca 20 de franci; franțuzul ia paie de orez, care nu-l țin nimica, și-ți împletește din el [e] o pălărie pe care nevasta dumitale dă trei sau patru napoleoni.

Nu-i mai cu cap, pentru că mintea nu se mănîncă cu lingura, ci o moștenește omul de la tată și de la mumă, încît un mocan poate fi tot atît de isteț și deschis la cap ca și un ceasornicar din Paris, numai vorba e că mocanul n-au deprins meșteșugul și de aceea cîștigă într-un an cît cîștigă meșterul din străinătate într-o zi.

De aceea însă meșterul din Paris are de unde plăti Camere, universități, teatre, biblioteci, ba chiar brînză de iepure, de ar avea poftă de dînsa, poate s-o aibă. Dar noi, popor de țărani, nu le putem toate acestea decît cu-ncetul, și unde franțuzul e cu dare de mînă noi trebuie să legăm paraua cu trei noduri, pentru că ceea ce un popor agricol nu are niciodată sînt banii. Căci ce se-ntîmplă într-adevăr?

Ai vîndut ocaua de lînă cu un franc, pe care-l ai în mînă și-l poți da iar, dar ea, cînd ți-a venit înapoi, te ține nu unul, ci 20 de franci. Cu ce-mplinești cusurul de la unul pînă la 20, de unde mai iai încă 19?

Neapărat că din alte producte și nu din lînă, deci din grîu. Dar grîul se produce cu osteneală multă și spor puțin. Spre a produce un fir de grîu [î]-ți trebuie o vara-ntreagă, și atunci încă atîrnă de la ploaie și de la vuit de se va face sau nu, pe cînd meșterul străin au lucrat ocaua de lînă și i-au dat o valoare înzecită în cîteva ceasuri. De acolo vine că țăranul trebuie să muncească o vară pentru a plăti un obiect de lux comandat din străinătate.

Calitatea muncii industriale e alta. Un zugrav face o icoană bună, o vinde și trăiește cu-ndestulare 10 ani de pe dînsa; un tăietor de lemne muncește zi cu zi și abia-și ține zilele de azi pe mîne. Și apoi ce deosebire între muncă si muncă! Unul muncește ușor și cu plăcere sufletească și cîștigă mult, cellalt muncește din greu și cîștigă puțin. Este vreo asemănare între unul și cellalt? Poate tăietorul de lemne, a cărui muncă prin calitatea ei prețuiește așa de puțin, să se măsure vrodată cu zugravul?

Dar așa-i și națiia. O nație care produce grîu poate trăi foarte bine, nu zicem ba, dar niciodată nu va putea să-și îngăduie luxul națiilor industriale înaintate.

Neapărat că nu trebuie să rămînem popor agricol, ci trebuie să devenim și noi nație industrială, măcar pentru

trebuințele noastre; dar vezi că trebuie omul să-nveţe mai întîi carte şi apoi să calce a popă, trebuie mai întîi să fii naţie industrială şi după aceea abia să ai legile şi instituţiile naţiilor industriale.

Să zicem, bunăoară, că cineva are un palat cît al lui Vodă, şi venituri numai de pe un petec de cincizeci de pogoane. Va putea el să ducă trai de Domn, să ţie slugi multe de pe petecul lui de moşie?

Şi ce-i într-adevăr o naţie agricolă pe lîngă una industrială? Cît un răzaş, oricît de vrednic fie, pe lîngă un boier cu 100 000 de pogoane într-un hotar.

Poate să fie răzaşul cît de isteţ, cît de bun de gură şi cît de harnic, să ducă traiul boierului tot nu-l ţin curelele, pentru că de unde nu-i nici Dumnezeu nu poate lua. Acuma poate înţelege oricare om cu minte ce fel am putut introduce la noi instituţiile străinătăţii.

Păpuşării, cari, ca păpuşării chiar, sînt cumplit de scumpe pentru noi, căci de-a putere-a fi tot n-am putut face nimic.

Acuma, după ce am văzut că suveranitatea, libertatea, egalitatea şi fraternitatea ne ţine o jumătate de miliard datorie şi optzeci de milioane de franci pe an, să vedem cît ne ţinea pe noi, popor sărac, ocîrmuire[a] jefuitoare a boierilor.

Douăzeci şi vro două de milioane pentru amîndouă ţările cu două scaune domneşti. Dar aceşti bani poate erau cheltuiţi în zadar. Populaţia săracă şi rău administrată poate că se stingea mai rău decît astăzi şi la o vreme de foamete, Doamne păzeşte, mureau oamenii pe uliţi?

Ia să vedem. Deschidem „Curierul românesc" de la 1840, no. de la 5 august, şi citim următoarele:

În anii 1837, 38 şi 39 s-au născut 139 203, au murit 90 207 — va să zică în trei ani au fost 43 993 de oameni spor în populaţie, sau ţifră rătundă 50 000 numai în Muntenia; să punem pentru Moldova 40 000, căci populaţia se-nmulţea acolo în acelaşi mod regulat ca şi dincoace.

Dar populaţia se-nmulţeşte în pătrat, nu în progresiune aritmetică. Dacă ţinea tot guvernul jefuitor al boierilor, astăzi aveam 8 000 000 de locuitori, pe cînd n-avem nici

patru bune — din contra populaţia românească a ţării noastre e azi mai mică decît la 1840.

Dar ce mai citim încă în „Curierul românesc"?

În magaziile de rezervă se află depuse în vreme de trei ani din urmă 4 441 106 chile porumb 299 700 chile mei.

Ce avem astăzi în magaziile noastre de rezervă? Tot pe atîtea chile de palavre liberale.

Dar ce mai citim încă?

Capitalul „cutiilor satelor" din Principate s-au văzut în catagrafia din urmă la 2 357 183 lei.

Cîţi lei avem noi în cutiile satelor? Datorii cîtă frunză şi iarbă, căci astăzi şi comunele rurale sînt datoare cu cîte 10–20 000 de fr[anci], precum statul e dator cu cinci sute de milioane.

Dar boierii prădau şi erau răi, zic liberalii. Haide să le facem pe plac şi să zicem şi noi că erau para focului şi varga lui Dumnezeu; zicînd-o, pe noi nu ne ţine parale, iar liberalilor le facem o plăcere.

Nu rămîne însă mai puţin sigur că populaţia se-nmulţea, că ea, întîmplîndu-se ani răi, nu era espusă să moară de foame, că erau nunţi şi cumetrii multe şi prohoade puţine, încît şi popa era mai cîştigat, pentru că la nunţi şi cumetrii mai mult chef se face decît la prohoade, şi toate erau cu spor, pînă şi cărările, pentru că părintele cînd se-ntorcea de la vrun botez, în loc de a umbla pe una, umbla pe cinci.

Dar poate avem azi mai multe garanţii de dreptate? Ia să vedem.

Stan găseşte azi o pungă înainte de a fi pierdut-o Bran. Care-i urmarea judecătorească?

Se discopere lucrul şi Stan mănîncă mai întîi bătaie de la primar şi de la subprefect, apoi e închis preventiv, pierde zece zile de lucru, cîte un franc, fac zece franci. Judecătorul de instrucţie îşi pierde ziua cu dînsul, în loc de-a se ocupa c-un delict mai complicat, deci punem leafa lui zece franci, fac 20. Judecata tribunalului corecţional ţine 10, fac 30. Stan e închis pe două luni de vară, cîte un franc ziua fac 60, la un loc 90. Stan se întoarce acasă şi-si găseşte ogorul pîrloagă şi via paragină, pierzînd munca unei veri, fac zicem 100, la un loc 190. Stan găseşte dările neplătite şi-şi anga-

jează munca pe un an, ca să le plătească ș.a.m.d., c-un cuvînt: Stan e ruinat pe cîțiva ani, pentru c-au găsit o pungă înainte de-a o fi pierdut Bran, bez bătaia primarului și subprefectului pe deasupra.

Cum era înainte?

Bran pîra pe Stan la boier și-și primea punga îndărăt, iar Stan căpăta în schimbu pungii cinci bețe sănătoase, pe care le ținea minte, ș-apoi se ducea să-și vadă de trebi. Scurt drept și... gratis. Azi mănîncă două-trei bătăi și-și pierde și tot rostul.

Dar apoi îndeobște legi franțuzești ne-au trebuit nouă? Pentru împresurarea ce pătimește un loc despre megieși, pentru pescuirea unui iaz, pentru neîngăduirea la posesie, pentru a li se alege părțile, pentru un vad de moară ș.a. trebuiau legi franțuzești, în care să se vorbească despre „lapini", trebuiau miile de advocați, miile de primari și ajutori de primari, notari, consilii și paraconsilii!

Asta e curată socoteală de mofluz.

Și ce avem în schimb? Poate o cultură mai mare?

De loc. Dacă cultura se judecă după scriitori, atunci vom trebui să constatăm, cu părere de rău, că Eliad și Asachi știau de zece ori mai multă carte decît d-nii C. A. Rosetti, Costinescu, Carada și Fundescu, că Anton Pann era un scriitor cu mai mult talent și mai de spirit decît o sută dintre ofticoșii cari fac astăzi „esprit" prin gazete, că singura comedie „Buna educație" a lui C. Bălăcescu e mai originală decît toate scrierile d-lui V. A. Ureche la un loc; apoi să nu uităm că de generația aceea a urgisiților boieri se ține pleiada scriitorilor noștri celor mai buni: Alecsandri, C. Negruzzi, Bolintineanu, Donici, Bălcescu ș.a., că oamenii știau o limbă frumoasă, vrednică și înțeleasă de opincă ca și de Vodă.

Apoi exista autoritate și ascultare. De zicea Vodă un cuvînt, era bun zis; iar azi...?

Azi poruncește cînelui, cînele pisicei, pisica șoarecelui, iar șoarecele de coadă își atîrnă porunca.

Azi găsești prin sate ordine ministeriale cărora nu li se dă nici o urmare, deși d. primar au scris pe dînsele: „se va urma în conformitate cu ordinele d-lui ministru". Azi se

împlinesc ordinele numai cînd d. prefect sau subprefect voiesc să se răzbune asupra unui conservator.

Statul e azi maşina prin mijlocul căreia cei laşi se răzbună asupra protivnicilor lor politici.

Iată la ce hal am ajuns cu suveranitatea poporului, libertatea, egalitatea şi fraternitatea.

Apoi bune sînt? Bune, numai au un cusur: Nu se potrivesc.

3. Bătrînii şi tinerii

Cu greu pricepe o minte de rînd că nu este în lumea aceasta nici o stare de lucruri şi nici un adevăr social veşnic. Precum viaţa consistă din mişcare, aşa şi adevărul social, oglinda realităţii, este de-a pururea în mişcare. Ceea ce azi e adevărat, mîine e îndoielnic, şi pe roata acestei lumi nu suie şi coboară numai sorţile omeneşti, ci şi ideile. În această curgere obştească a împrejurărilor şi a oamenilor stă locului numai arta, adică, ciudat lucru, nu ceea ce e-n folosul oamenilor, ci ceea ce este spre petrecerea lor.

Citim azi cu plăcere versurile bătrînului Omer, care petreceau odată neamurile de ciobani din Grecia, şi imnele din *Rig*-Veda, pe care păstorii Indiei le îndreptau luminei şi puterilor naturei, pentru a le lăuda şi a cere de la dînsele iarbă şi turme de vite. Tot aşa privim cu plăcere plăsmuirile celui mai mare poet pe care l-au purtat pămîntul nostru, plăsmuirile lui Shakespeare, şi ne bucurăm de frumuseţea lor atîta, ba poate mai mult încă decît contimporanii lui, şi tot astfel privim statuele lui Fidias ş-ale lui Praxiteles, icoanele lui Rafael, şi ascultăm muzica lui Plestrina. Tot astfel ne bucură portretul pe care-l face Grigorie Ureche Vornicul lui Ştefan Voievod cel Mare, încît simţim şi azi plăcere citind ce vrednic şi cu virtute român a fost Măria Sa.

Dar nu tot astfel sînt gîndirile cari ating folosul oamenilor, bunul lor trai şi petrecerea lor unul lîngă altul fără a se prigoni şi fără a-şi amărî viaţa ei în de ei.

Introducînd legile cele mai perfecte şi mai frumoase într-o ţară cu care nu se potrivesc, duci societatea de rîpă, oricît de curat ţi-ar fi cugetul şi de bună inima. Şi de ce asta? Pentru că — întorcîndu-ne la cărarea noastră bătută — ori-

ce nu-i icoană, ci viu, e organic și trebuie să te porți cu el ca și cu orice alt organism. Iar orice e organic se naște, crește, se poate îmbolnăvi, se însănătoșează, moare chiar. Și, precum sînt deosebite soiuri de constituții, tot așa lecuirea se face într-altfel, și, pe cînd Stan se însănătoșează de o buruiană, Bran se îmbolnăvește de dînsa și mai rău.

Cum numim însă pe aceia cari zic c-au descoperit o singură doftorie pentru toate boalele din lume, un leac fără greș, care, de ești nebun, te face cu minte, de-ai asurzit, te face s-auzi, în sfîrșit, orice-ai avea, pecingine, chelie, ciupituri de vărsat, degerătură, perdea la ochi, durere de măsele, tot c-o alifie te unge și tot c-un praf te îndoapă?

Pe un asemenea doftor l-am numi șarlatan.

Ce să zicem acum de doftorii poporului românesc, care la toate neajunsurile noastre tot c-un praf ne îndoapă, care cine știe de ce o fi bun?

Da'-i șoseaua rea, încît ți se frînge caru-n drum? Libertate, egalitate și fraternitate și toate vor merge bine. Dar se înmulțesc datoriile publice? Libertate, egalitate și fraternitate dă oamenilor, și s-or plăti. Da'-i școala rea, da' nu știu profesorii carte, da' țăranul sărăcește, dar breslele dau înapoi, dar nu se face grîu, da'-i boală de vite?... Libertate, egalitate și fraternitate, și toate or merge bine ca prin minune.

Am arătat, într-un rînd, că aceste prafuri și alifii ale liberalilor le-am luat de ni-i acru sufletul de ele și tot rău.

Or fi bune ele buruienele acestea pentru ceva, dar se vede că nu pentru ceea ce ne lipsește tocmai nouă.

Să vedem acuma cum au ajuns liberalii la rețeta lor, bună pentru toate boalele și pentru nici una. În veacul trecut au fost în țara franțuzească tărăboi mare pentru că statul încăpuse prin risipa curții crăiești într-atîtea datorii încît se introdusese monopol pînă și pentru vînzarea grîului. Ajunsese cuțitul la os prin mulțimea dărilor și prin tot soiul de greutăți pe capul oamenilor, încît nu mai era chip decît să dai cu parul și, sau să scapi, sau să mori, decît să duci așa viață.

La noi, Vodă Știrbei pleacă din domnie lăsînd 10 milioane în visteria țării și 3 milioane în cutiile satelor. Nu se potrivește!

În Franța toate dările erau date în antrepriză, și antreprenorii storceau toate clasele societății, pentru a hrăni curtea cu trîntorii ei. La noi, dările se strîngeau mare parte de-a dreptul, iar Vodă era boier cu stare, care trăia de pe moșiile lui și nici nu făcea vrun lux de-acătărea. Iar nu se potrivește!

În Franța locurile de judecători și din armată se cumpărau cu bani, și dreptatea asemenea, la noi fiecine, după cîtă carte învățase și minte avea, putea să ajungă alături cu coborîtorii din neamurile cele mai vechi ale țării. Iar nu se potrivește!

În Franța nemulțumirea economică era la culme: căci fiecăruia îi trebuia mai mult decît avea. Luxul și modele istoveau averile cele mai mari. La noi boierul moștenea o blană de samur de [la] străbunu-său, un șal turcesc de la bunu-său, un antereu de citarea de la tată-său, avînd de gînd să le lase toate și nepotu-său, ca să se fudulească și el cu dînsele și fiecare avea strînsură pentru iarnă și parale albe pentru zile negre; c-un cuvînt fiecare avea mai mult de cîtu-i trebuia, căci pe atunci toată țara era „conservatoare". Iar nu se potrivește!

Oare ce făcuseră moșnegii ca să merite urgia liberalilor? Ce să facă? Ia pe cît [î]i ajunsese și pe ei capul. Biserici, mănăstiri, școli, spitale, fîntîni, poduri, să li se pomenească și lor numele cînd va crește iarba de-asupra lor... și încă una, pe care mai că era s-o uităm. Mulți din ei au scos punga din buzunar și au trimis pe băieții ce li s-au părut mai isteți „înlăuntru", ca să-nvețe carte, să se procopsească spre fericirea neamului. Și-au crescut șerpi în sîn cu alte cuvinte.

Căci acest tineret s-au fost dus într-o țară bolnavă în privirea vieții sociale. Clasele superioare putred de bogate au ajuns acolo la o rafinare de plăceri nemaipomenită în alte colțuri ale pămîntului, producerile sănătoase în literatură și artă făcuse loc picanteriilor de tot soiul, în sfîrșit orișice era mai căutat decît apa limpede și răcoritoare de izvor. Apă ca parfum, apă cu zahăr, apă cu migdale, apă cu otravă, tot ce poftești, numai apă de izvor nu.

Acolo, în loc să-nvețe lucruri folositoare, adică cum se ară și se samănă mai cu spor, cum faci pe copii să priceapă

mai bine cartea, cum se lecuiește o durere de stomah, cum se țese pînza și se toarce inul, cum se fac talpe trainice la cisme și alte lucruri folositoare de acest soi, s-au pus aproape toți pe politică, să afle adică și să descopere cum se fericesc neamurile și cum se pun la cale țările, adică au adunat multă învățătură din „Figaro", „Petite République Française" și, cu capul gol și punga item, s-au întors rînduri-rînduri în țară, ca să ne puie la cale. Această tinerime veselă și ușoară trăiește în România și se trezește în Franța, trăiește într-o țară săracă și au deprins cu toate acestea obiceiurile bogatei clase de mijloc din Franța, are trebuințe de milionar și bani mai puțini decît cinstita breaslă a ciobotarilor din acele țări. Acest tineret, ce se caracterizează prin o rară lipsă de pietate față cu nestrămutata vrednicie a lucrurilor strămoșești, vorbind o păsărească coruptă în locul frumoasei limbi a strămoșilor, măsurînd oamenii și împrejurările cu capul lor strîmt și dezaprobînd tot ce nu încape în cele 75 dramuri de creier cu care i-a-nzestrat răutăcioasa natură, acest tineret, zic, a deprins ariile teatrelor de mahala din Paris și, înarmat cu această vastă știință, vine la noi cu pretenția de a trece de-a doua zi între deputați, miniștri, profesori de universitate, membri la Societatea Academică, și cum se mai cheamă acele mii de forme goale cu care se-mbracă bulgărimea de la marginele Dunării!

Căci cei mai mulți din acești lăudați tineri sînt feciori de greci și bulgari așezați în această țară și au urmat întru romanizarea lor următorul recept: ia un băiat de bulgar, trimite-l la Paris și rezultatul chemic e un june „român".

Pe la 1840, Eliad bătrînul, pe cînd încă nu se numea „Heliade-Rădulesco" adică pe cînd nu-l amețise încă atmosfera Parisului, scria marelui ban M. Ghica următoarele:

> Sînt tată de familie, n-am unde să-mi cresc copiii decît în aceste așezăminte (ale țării) pentru că, și de-aș avea mijloace a-i crește aiurea, gîndul meu nu este ca să-i cresc străinește și ei apoi să trăiască românește; voi să fac din ei români și trebuie să știe cele românești, și legi și obiceiuri. Ticăloși au fost părinții și ticăloși fiii cari orbește s-au crescut pentru „alt veac" și pentru „altă țară" și au trăit apoi în „alt veac" și în „altă țară".

În mod mai precis abia se poate arăta ce lipsește acelor indivizi pe cari geograficește, și pentru că ei o spun, îi numim români. Le lipsește simțul „istoric", ei se țin de națiia românească prin împrejurarea că s-au născut pe cutare bucată de pămînt, nu prin limbă, obiceiuri sau manieră de a vedea.

Astfel vin pătură după pătură în țara noastră, cu ideile cele mai ciudate, scoase din cafenelele franțuzești sau din scrierile lui Saint-Simon și alte altor scriitori ce nu erau în toate mințile, iar formele vieții noastre de astăzi au ieșit din aceste capete sucite cari cred că în lume poate exista adevăr absolut și că ce se potrivește în Franța se potrivește și la noi. Cînd au sosit la graniță, bătrînii-i așteptau cu masa-ntinsă și cu lumînări aprinse, habar n-aveau de ce-i așteaptă și de ce belea și-au adus pe cap. Bucuria lor că venise atîția băieți tobă de carte scoși ca din cutie și frumoși nevoie mare!

Dar ce să vezi? În loc să le sărute mînile și să le mulțumească, ei se fac de către pădure și încep cu libertatea, egalitatea, fraternitatea și suveranitatea, încît bătrînii-și pierd cu totul călindarul. Parcă se pornise morile de pe apa Siretului. Și le povesteau cîte în lună și în soare, cîți cai verzi pe pereți toți, c-un cuvînt cîte prăpăștii toate. Cum să nu-i amețească? Cap de creștin era acela, unde se mai pomenise atîtea asupra lui? Apoi s-au pus pe iscodit porecle bătrînilor. Ba strigoi, ba baccele, ba ciocoi, ba retrograzi, ba cîte altele toate, pînă ce au ajuns să le zică că nu sînt nici români, că numai d-lor, care știu pe Saint-Simon pe de rost, sînt români, iar bătrînii sînt altă mîncare. Vorba ceea: nu crede ceea ce vezi cu ochii, crede ceea ce-ți zic eu! Si, cu toate acestea, ei nu fusese decît tocmai numai români.

De aceea, la dreptul vorbind, nici nu pricepeau bine acuzarea ce li se făcea. Neam de neamul lor trăit în țară, nepricepînd altă limbă decît cea românească, închinîndu-se în această limbă, vorbind cum se vorbește cu temei și sănătos, ei auzind *țiunile* și — *ționile, imperatorele, redaptorele, admisibilile* și *propriamentele,* au gîndit în gîndul lor: „De, frate, noi om fi fost proști. Noi socoteam că, daca știm ceaslovul și psaltirea, cum se ară gospodărește un ogor, cum se cresc vite și cum se strîng banii, apoi știm multe. Da' ia auzi-i, că nu

ştim nici măcar românește". Şi, în loc să ia biciul din cui să le arate care li-i popa lor, au zis: „De, dragii moşului, aşa o fi. N-om fi ştiind nici românește... Dar de acuma mult au fost, puțin au rămas, şi în locul nostru voi veți stăpîni lumea şi veți orîndui-o cum vă va plăcea voua". Şi, luîndu-şi ziua bună de la lume ca de la cel codru verde, s-au strecurat pe rînd acolo unde nu le mai zice nimenea că au fost răi români, mai fericiți decît noi, cari am fost meniți să ajungem zilele acestea de ticăloşie, în care țara se înstrăinează pe zi ce merge în gîndire şi-n avutul ei, şi cînd toți se fălesc de a fi români fără a mai fi. Uimitoarea putere a frazelor, împrejurarea că mulți dintre liberali erau chiar copii de-ai lor, cari aşteptau numai ca ei să închidă ochii pentru ca să bată la tălpi averea moştenită, credința că cei ce venise tobă de carte ar fi mai folositori țării decît dînşii, patriotismul lor din totdeuna încercat şi dovedit prin cinci veacuri de cînd au stătut stîlpi acestor țări, i-au făcut să tacă molcum şi să se retragă din viața publică fără zgomot, fără opoziție, fără mînie.

I-au tras liberalii pe sfoară, cum îi trăsese c-un veac şi jumătate înainte fanariotul Mavrocordat. Acest domn şiret nu putea pune biruri grele pe țărani pentru că erau vecini şi peste cisla, care-i ajungea pentru plata dării către Poartă, prea puțin mai ieşea. Ce va fi fost vecinătatea aceea nu ştim bine nici astăzi, dar, tocmai pentru că n-o ştim, ni se pare că trebuie să fi fost o măsură luată de Domni, după vremi de mare turburare şi de invazii, ca să statornicească oamenii, să nu umble din loc în loc cu bejănia. De-ar fi fost vrun rău pe capul oamenilor ne-o spuneau cronicarii, cari totdauna revarsă cuvinte de mînie asupra orînduielelor ce asupreau norodul. Precum liberalii le ziceau boierilor „strigoi" şi alte celea, asemenea le-au zis şi domnul fanariot că sînt vînzători de sclavi, tirani etc. şi le-au luat ochii, încît ei s-au adunat şi, cu mitropolitul în frunte, au ridicat vecinătatea şi s-au legat cu jurămînt că neam de neamul lor n-a mai înființa-o. Atît au şi aşteptat domnul.

Nemaifiind oameni boiereşti, erau a nimăruia şi de a doua zi le-au pus biruri ce nu le mai avuse niciodată, biruri pe cari apoi le-au încîncit şi înzecit preste cîțiva ani.

Şi, ca şi la începutul veacului trecut, urmările bunei lor credinţe au fost cumplite. Bătrînii aveau gură de lup şi inimă de miel; au venit liberalii cu gura de miel, plină de cuvinte amăgitoare, dar cu inima de lup. Ce-au făcut, vom vedea mai pe urmă.

4. Ilustraţii administrative

Dacă i-au apucat liberalii pe boieri înainte, se-nţelege că opinia publică din ţară s-au pornit asemenea asupra lor.

Nu înţelegea nimenea atunci la noi, şi abia acum au început să înţeleagă pe ici pe colea, că temeiul unui stat e munca, şi nu legile. Nu înţelegea, asemenea, aproape nimeni că bogăţia unui popor stă, nici în bani, ci iarăşi în muncă.

Banul „reprezentează" numai munca, nu este ea însăşi, şi, aducînd bani mulţi cu ciubărul într-o ţară în care munca lipseşte, vei ajunge să plăteşti o zi de lucru c-un napoleon, o pereche de cisme cu cinci, şi-ncolo tot povestea veche, adică tot sărac, dovadă ţările cu mine de aur din America. Căci dintre cel ce cîştigă 10 şi cheltuieşte 11 şi cel ce cîştigă 2 şi cheltuieşte 1, acest din urmă e cel bogat, iar cel dintîi e sărac. Apoi se mai răspîndise încă o părere greşită, care era, ba mai este încă aproape generală, că ţara noastră e cumplit de bogată şi că poţi cheltui din greu, ea tot o să aibă de unde plăti. Nu-nţelegea nimeni că bogăţia nu este în aer sau în pămînt, ci în braţe şi că, unde lipsesc braţele sau calitatea producţiei e proastă, nu poate fi nici vorbă măcar de ţară bogată.

Deci în ţară săracă am voit să introducem de-a gata toate formele civilizaţiei apusene.

Trebuiau şcoli. Prin ce le puteai înfiinţa? După cum am spus, buruiana noastră de leac — prin muncă. Trebuia ca şcoalele puţine, cîte erau, să se ridice la cel mai înalt grad de dezvoltare cu putinţă, precum se şi-ncepuse treaba în vremea în care d-nii Laurian, M. Kogălniceanu ş.a. nu erau decît simpli profesori de liceu. Pentru atîta treabă erau şi buni. Generaţia ce le-ar fi urmat ar fi făcut altele mai bune şi mai multe şi, în treizeci de ani cîţi sînt de atuncea, aveam

astăzi şcoli destul de multe şi bune şi o generaţie sănătoasă care ar şti să gîndească limpede şi cu temei şi să-nşire două cuvinte potrivite pe hîrtie.

Aceasta ar fi fost calea de dezvoltare prin muncă. Am luat calea contrară. Pe vechii profesori de liceu i-am prefăcut în profesori de universitate, deşi nu se potriveau de loc, căci nu se ocupase toată viaţa c-un singur obiect, apoi am făcut o mulţime de şcoli secundare, pe cari le-am umplut cu care cum ne-au eşit înainte, apoi mii de şcoli primare, la numirea personalului cărora chiar de cap ne-am făcut. Afirmăm că sînt sute de învăţători cari nu ştiu să despartă cuvintele unul de altul, nici să puie punct, şi virgulă unde trebuieşte. Nu-mai pomenim de sintaxă sau de ortografie, căci în privirea, aceasta e vavilonie curată, şi fiecine crede că poate scrie cum îi place.

Ne-au trebuit o administraţie mai bună. Boierii — îşi procopseau vechilii de moşie făcîndu-i zapcii. Rău şi fără cale, n-o tăgăduim, dar ce au făcut liberalii? Au numit pe orişicine, numai să fi ştiut a înnoda două slove, adică tot pe acei vechili, numai că le dădură dreptul de a juca pe autoritatea statului faţă cu foştii lor stăpîni. Ce treabă, avea însă zapciul vechi? Să îngrijească ca oamenii să-şi semene toţi pămîntul, să depuie partea lor în coşarele de rezervă şi, din cînd în cînd, îi mai scotea şi la cîte un drum a cărui facere o poruncise domnia.

Bun, rău — atîta treabă ştia să facă.

Dar se mai potriveau ei cu noua stare de lucruri, cu cerinţe mai mari? Cîtu-i lumea şi pămîntul nu. Căci, fiind astăzi omul liber de a nu ţinea coşare de rezervă şi de a nu-şi semăna ogorul propriu, adică liber de a muri de foame cît i-o plăcea, subprefectul, care azi nu are o idee mai clară de ceea ce trebuie să facă decît predecesorul lui, nu mai are nici o treabă, ci e curat un agent de corespondenţă între prefectură şi primării; iar prefectura este un biurou de corespondenţă între minister şi subprefecturi şi, în linia din urmă, primăria e un biurou de corespondenţă între autorităţi şi particulari, o treabă pe care serviciul postal [o] îndeplineşte mai bine şi mai repede. Afară de aceasta mai sînt încă ceva, agenţi electorali faţă cu cei care-şi vînd votul.

Li s-au luat atribuțiunile simple pe cari le aveau zapcii vechi și li s-au dat altele, pe care nu le pricepeau deloc, căci administrația este o știință, iar subprefectul de azi nu știe mai mult decît a scrie neortografic și a încurca slovele tipărite pe hîrtie fără a ști ce zice într-însele.

A administra? Dar întrebatu-s-au vreunul din geniile universale ale liberalismului ceva să zică a administra? Ce va să zică a privi bunăstarea populațiunii ca pe un lucru încredințat înțelepciunii și vegherii tale? Să gîndești pentru cel ce nu gîndește, să pui în cumpănă dările comunale, să le deschizi oamenilor ochii ca să nu puie dări peste dări, ba butucărit, ba stupărit, ba văcărit, ba cîte comedii toate îi trec prin cap primarului pentru a stoarce și cea din urmă picătură de sînge din țăran!

Ce era mai firesc decît ca liberalii să se întrebe ce însemnează a administra. Îndată ce și-ar fi făcut această întrebare ar fi văzut ce lucru gingaș e administrația și cît e de necesar ca un subprefect să știe atîta carte cît și un profesor de admnistrație și de economie politică, și pe lîngă aceasta îi trebuie și o deprindere cu locul în care trăiește, pentru a ști să aplice ceea ce știe.

Escepție făcînd de țara noastră, administratorul pretutindenea e un adevărat părinte al populației rurale. El are să judece, cînd scade populația, de ce scade; cînd dă îndărăt producția, de ce dă; cînd e un drum de făcut, pe unde să-l facă; cînd e o școală de înființat, unde s-o așeze mai cu folos, și în sfîrșit el e autoritatea care cu vorbă bună poate convinge pe țăran că trebuie să aleagă de primar în sat pe cel mai harnic, mai de treabă, și mai cuminte român, iar nu pe cel mai hărțăgos, mai bun de gură și mai rău de treabă; el vede daca notariul și învățătorul știu carte și daca popa își vede de biserică ș.a.m.d. Pentru sarcina de subprefect se cere atîta știință, atîta dezinteresare, atîta patriotism pe cît le poate avea numai un om cu multă și temeinică cultură. Cumcă vor fi între cei de azi și oameni cumsecade admitem, dar, în orice caz, o cultură temeinică și o experiență lungă sînt o garanție mai mare decît nici o cultură și nici o experiență.

Dar fiindcă la aproape toate posturile din țară poate aspira oricare cenușer, de aceea fiecine care a-nvățat două buchii lasă plugul, cotul și calupul în știrea lui Dumnezeu și rîvnește a se face roată la carul statului. Ș-au făcut ei, nu-i vorbă, mii de locuri în care să încapă, dar nu-i încape pe toți, încît acuma au de gînd să mai scoată la maidan alt moft, decentralizarea și electivitatea funcționarilor publici, ca, cel puțin pe rînd, să încapă în pita lui Vodă; adică vor să creeze un guvern de zece ori mai scump, c-un personal de zece ori mai numeros și mai netrebnic decît cel de azi, care să se schimbe din trei în trei ani și să se sature toți, căci numai cu libertatea, egalitatea și fraternitatea sadea nu se cîrpesc toate coatele rupte.

Dar să nu ne uităm vorba. Oameni cari nu știu bine scrie și citi în țara noastră sînt mulți și vor fi din ce în ce mai mulți. Toți au dreptul de-a fi funcționari ai statului sub diferite forme și toți aspiră ca măcar subprefecți să li dea Dumnezeu s-ajungă.

De acolo au interes ca liberalii să vie la guvernul central, pentru c-atunci se mătura țara de la [un] capăt pînă la altul, atunci e vremea ca un advocat fără pricini să se facă director de școală secundară, un altul primar de oraș, un al treilea revizor de școale, un al patrulea prefect. Dar, odată intrați în pîne, ei au interes să ție mult guvernul liberal și, fiindcă acesta atîrnă de Camere, deci de alegeri, ei se fac luntre și punte ca să-și scoată prietenii deputați. Dar prietenii în mare parte sînt sau ei înșii arendași ai statului, sau rude cu arendași, sau antreprenori de lucrări publice, sau advocați de antreprenori, sau au procese cu statul, deci caută să fie aleși, ca să tremure miniștrii de dînșii și să le facă treburile. Băcanul, negustorul, preotul, cari nu știu istoriile astea, își dau votul, pentru că „libertatea" e în primejdie și mai ales pentru că liberalii promit totdauna că nu se va mai plăti nici o dare; nici timbru n-are să mai fie în vremea lor, nici capitație, nici monopol de tutun, nici armată, nici dări pe băuturile spirtoase, ci numai posturi multe, în care să încapă toți, și Paștele Domnului, Paștele libertății de la un capăt al țării la altul.

Acuma, cumu-i omul, de se gîndește mai întîi la sine, el nu vede legătura în care stau toate lucrurile cu munca și punga lui, nu vede că toți liberalii nu speculează decît să trăiască de la dînsul, pentru că n-au nimic și nu știu nimic, el crede ce-i spun gazetele, cari ies ca ciupercile asupra alegerilor în tipografii jidovești, tipărite pe datorie, și astfel omul, besmeticit, alege cinstitele obraze propuse și se-n-jgheabă Camera liberală.

Acum adunătura de gheșeftari din Dealul Mitropoliei se pune să judece lumea. Mai întîi toți din guvernul trecut, fie miniștri, fie funcționari, au fost cel puțin hoți, stabilesc d-nia lor.

De aceea, proces tuturora, iar funcționarilor — destituire. Dacă unuia nu-i găsești nici măcar cusurul pe care-l are soarele și daca are mai multă știință decum s-ar cere pentru serviciul lui, îi desființezi deocamdată postul pentru că trebuie făcute economii, apoi [î]i reînființezi cînd țara e iar bogată și-ți pui ciracul în locul găsit vacant, ca din întîmplare.

În predmetul alegerilor li se face primarilor cu ochiul de a protegia la muncile agricole pe cei ce țin cu guvernul, pe rudele miniștrilor și prefecților, iar la ceilalți rechiziții și perchiziții și ordin verbal, ca nu cumva țăranul să le lucreze pe moșie. Pentru acest scop se desființează legea tocmelelor, pentru ca cel ce au dat bani țăranilor să n-aibă lucrători, iar cel ce n-au dat să-i angajeze cu te miri și mai nimica, cu înscrisuri pline de clauze penale, pe cari apoi tot subprefectul liberal le judecă în absența împricinatului țăran și-l condamnă să-i dea arendașului liberal pînă și cenușa din vatră.

Familii ultraliberale s-au deprins și cu treaba asta. Au tras la sorți să vadă, care dintre ei să fie „conservator", și apoi acela face treaba celorlalți cîndu-s conservatori[i] la putere, iar restul roșu face trebile celui unul, cînd sînt liberalii la putere.

Și astfel mii de oameni rîvnesc în țara aceasta să capete avere și onori pe calea statului sau cel puțin să trăiască de la dînsul. Prin ideea curat negativă a libertății, care nu însemnează nicăieri alta decît ca să nu fiu oprit de a munci, adică de a produce bunuri reale, liberalii din Româ-

nia au ajuns la ideea pozitivă că libertatea trebuie să le dea și de mîncare și încălțăminte și lux și tot ce le poftește inima, iar clasele muncitoare?... Pe apa Sîmbetei meargă! *Après nous le déluge.* Cît lumea n-avem să trăim, nu-i așa? Cît vom trăi, să ne curgă laptele-n păsat... După aceea, bun e Dumnezeu și va avea grijă de clasele pe care le sărăcim și le stoarcem.

Acesta e liberalismul la noi în țară. Cei care nu sînt nimic, nu reprezentează nimic, nu au nimic, formează o societate pe acții (un abonament la „Românul" sau la „Telegraf"), formează apoi comitete prin județe, un fel de filiale, cu liste exacte a domenielor statului și-a funcțiilor existente, deschid jurnale în care arată „națiunii suverane" că libertatea e în pericol, amăgesc mulțimea, care totdauna se luptă cu greutatea vieții, făcînd-o să creadă că ei sînt mîntuirea, fac alegerile și-apoi, cînd ajung sus,... țin-te bine.

De la un capăt al țării pînă la altul se corupe orice simțire curată, orice om onest. Ici unul e aruncat pe uliți cu o familie grea, pe care o ținea de pe o zi pe alta cu leafa lui, pentru ca să vadă pus în locu-i pe un om care știe tot atîta sau și mai puțin decît dînsul; dincolo un arendaș e dat afară de pe moșia statului, pentru că, deși are o avere întreagă băgată în semănături, n-a plătit la termen și un deputat vrea să ia moșia cu prețul jumătate și să se folosească și de semănăturile omului... și tot așa *in infinitum.*

Conservatorii au încercat ani îndelungați de zile a cîrpi o clădire a cărei temelie chiar e o mare greșală. Astfel i-am văzut că, înspăimîntați de delapidările de bani publici, de plastografii liberale ș.a. au botezat crimele delicte, ca să vie înaintea tribunalelor, adică înaintea unor oameni cari avea conștiința greutății crimelor; au voit să reducă prefecturile, au redus primăriile la sate, pentru a putea controla mai de aproape pe primari, notari și perceptori, erau pe calea de-a înființa școli reale și de meserii, în care să intre progenitura acestei generații corupte și să-nvețe ceva cu care să se poată hrăni... Aș! De-a doua zi cum au venit liberalii, au suflat în ele și au dispărut ca și cînd n-ar fi fost de cînd lumea.

De cîte ori le arăți toate isprăvile zic: „Apoi noi n-am fost decît foarte puțin la guvern". Dar un palat zidit în zece

ani se strică în două zile, d-nii mei, şi dac-aţi fost în stare să treceţi într-o bună dimineaţă cu buretele preste toată dezvoltarea istorică a ţărilor, cu cît mai mult veţi izbuti întru aceasta, neavînd de risipit decît reparaturile făcute cu greu de conservatori.

5. Din abecedarul economic

De cîte ori un creştin s-apucă la noi să scrie un rînd ca să lumineze neamul — presa este lumina, după cum zic d-nia lor — de atîtea ori pune mîna-n raft şi scoate la iveală o carte nemţească sau una franţuzească şi răsfoieşte pînă ce găseşte ce-i trebuie. Precum ni s-aduc toate d-a gata din străinătate şi n-avem alt chin decît să băgăm mînile în mînicele paltonului venit de la Viena şi piciorul în cizma pariziană, fără a ne preocupa mai departe din cîte elemente economice se compun lucrurile, tot astfel facem şi cu cunoştinţele; le luăm frumos din cărţi străine, le aşternem pe hîrtie în limbă păsărească şi facem ca negustorul care nu-şi dă nici el seama de unde-i vine marfa, numai să se treacă. Chiar învăţaţii noştri, cînd vor să polemizeze, polemizează cu citate. Cutare minune a străinătăţii, d. X sau Y, a vorbit cutare lucru, deci trebuie să fie neapărat adevărat şi să se potrivească, pentru că au ieşit dintr-o minunată morişcă de creier.

Să fie d. X sănătos, împreună cu toată casa, dar de se potriveşte, e altă căciulă!

La gazetarii români, mai ales la cei liberali, lucrul e şi mai simplu, îşi pune mai întîi degetul în gură şi vede: cîte „cuvinte" îi vin în minte. La chemarea aceasta se deschide dicţionarul nepaginat al capului, compus din prea puţine file, pe care stau scrise libertate, egalitate, fraternitate, legalitate, suveranitate şi alte cuvinte tot cu atîta cuprins material şi după aceea le-nşiră, mai puind pe la soroace şi cîte un Ştefan sau Mihai Viteazul, din buzunările cărora scoteam ce ne poftеşte inima.

Bietul Ştefan Voievod! El ştia să facă fărîme pe turci, tătari, leşi şi unguri, ştia nitică slavonească, avuse[se] mai multe rînduri de neveste, bea bine la vin vechi de Cotnar şi din cînd în cînd tăia capul vreunui boier sau nasul vrunui

prinț tătăresc. Apoi descăleca tîrguri de-a lungul rîurilor, dăruia panțirilor și darabanilor locuri bune pentru pășunarea herghelиilor de cai moldovenești, a turmelor de oi și de vite albe, făcea mănăstiri și biserici, și apoi iar bătea turcii, și iar descăleca tîrguri și iar se-nsura, pînă ce și-au închis ochii în cetate la Suceava și l-au îngropat cu cinste la mănăstirea Putnei. Ce-și bătea el capul cu idei cum le au d-alde gazetari de-ai noștri, ce știa el de subțietura de minte din vremea de astăzi?

Pînă la fanarioți n-am avut cod, un semn că nici trebuia*. Ce-i drept și ce-i strîmb știa fiecare din obiceiul pămîntului și judecată multă nu se-ncăpea. Țară săracă, stăpînire puțină, biruri mai de loc, cară cu două oiști, să se poată înjuga boii la venirea tătarilor și dintr-o parte și dintr-alta, după cum l-apuca pe om vremea pe cale de munte, case de vălătuci acoperite cu paie, pentru a li se da foc la călcarea dușmanului, ba se da foc ierbei și se-veninau fîntînele, pentru ca să moară dușmanii de flămînginе și de secetă, iar oamenii se trăgeau la munte și lăsau cîmpul limpede în urma lor, pînă ce venea Vodă de-i amăgea pe dușmani prin glas de buciume în văi și prin codri, și-apoi vai de capul lor!

Îi mersese vestea voievodului românesc și moldovenilor că nu sînt deprinși a sta pe saltea turcește, ci sînt totdauna gata de război, oameni vîrtoși, cari nu știu multă carte dar au multă minte sănătoasă; averi mari iar n-au, dar nici săraci nu sînt.

Și tot astfel au fost pînă-n vremea noastră, pînă la Regulament, cea dîntîi legiuire importantă și plăsmuită. Românii au fost popor de ciobani și, daca voiește cineva o dovadă anatomică despre aceasta, care să se potrivească pe deplin cu teoria lui Darwin, n-are decît să se uite la picioarele și la mînile lui. El are mîini și picioare mici, pe cînd națiile cari muncesc mult au mîni mari și picioare mari.

De acolo multele tipuri frumoase ce se găsesc în părțile unde ai noștri n-au avut amestec cu nimenea, de-acolo cuminția românului, care ca cioban au avut multă vreme ca

* Pravilele lui Vasile Lupu și ale lui Matei Basarab nu s-au introdus niciodată, decît în partea lor canonică.

să se ocupe cu sine însuși, de acolo limba spornică și plină de figuri, de acolo simțimîntul adînc pentru frumusețile naturii, prietenia lui cu codrul, cu calul frumos, cu turmele bogate, de acolo povești, cîntece, legende, c-un cuvînt de acolo un popor plin de originalitate și de-o feciorească putere formată prin o muncă plăcută, fără trudă, de acolo însă și nepăsarea lui pentru forme de civilizație care nu i se lipesc de suflet și n-au răsărit din inima lui.

Au venit grecii, ș-au domnit o sută de ani. Cînd au ieșit din țară, nici urmă n-a mai rămas prin sate. Parc-ai fost trecut cu buretele peste kolakiile și bizantinismul acestor damblagii. Poporul nostru au rămas nepăsător la reformele grecești, rusești, franțuzești, și nu-și dă nici azi bucuros copiii la școală, pentru că simte ce soi de școli avem.

Ci înainte acest sentiment de sănătoasă barbarie era predomnitor.

Radu Vodă cel Mare adusese în țară pe sf. Nifon patriarhul, ca să ne puie la cale. Se-ntreba și el ce-o mai fi și civilizația și voia s-o vadă cu ochii. Dar sfîntul, venind, începu să dea sfături pentru schimbarea legilor și obiceiurilor, pentru introducerea paragrafelor ș.a., încît Vodă-i zise într-o zi; „Ia slăbește-ne, popo, că ne strici obiceiele". Sfînt, nesfînt, vedea el pe cine nu-l văzuse de nu pleca în țara cui l-au fost avut!

Acesta-i sentimentul oricărui popor sănătos căruia-i propui să-i altoiești ramuri străine pe cînd el e dispus a-și produce ramurile sale proprii și frunzele sale proprii încet și în mod firesc. Un asemenea popor însă își impune feliul lui de a fi și vecinilor. Ce ar zice liberalii de la noi daca le-am spune că, pe cînd ei introduc istorii franțuzești în instituții, limbă și datine, tot pe atuncea în Rusia de amiazăzi se introduc pe zi ce merge datinele românești printre maloro-sieni, care au îndrăgit feliuri de a fi al românului?

Dar aici se ivește totodată întrebarea: cui i-au putut veni în minte de a introduce toate formele costisitoare de cultură ale apusului într-o țară agricolizată, abia pe la anul 1830? Sigur că numai oameni cari nu-și cunoșteau țara deloc.

Oare crezut-au reformatorii că lucrurile acestea nu vor ține bani? Și, dacă știau că vor ține, n-au știut de unde,

cum și cine îi va plăti? Nu știa absolut nimenea cum stat, armată, biserică, cultură, c-un cuvînt tot ce e comun al nației, se plătește numai și numai din *prisosul* gospodăriei private, cumcă din acel prisos se hrănesc toate formele civilizației și că, dacă istovești pre acesta, atunci începi a mînca însuși capitalul de muncă al oamenilor, condițiile existenței lor private, și-i ucizi economic, deci trupește și sufletește?

Apoi de ce muncește omul? Ca să aibă *el* din ce trăi. Dacă ascultă vioara sau petrece sărbătorile, cheltuiește prisosul timpului și banilor lui, nu însă ceea ce-i trebuie pentru ca să-și ție sufletul lui ș-al copiilor.

Dar puterea fizică a unui om e restrînsă, căci natura n-au făcut calculul că această putere va avea de hrănit din prisosul ei liberali, advocați, pierde-vară și alte soiuri de paraziți, ci i-au dat fiecăruia atîta putere ca să se poată ține bine și să mai puie și ceva la o parte, pentru ca mîine să poată reîncepe munca cu mijloace mai multe. Va să zică prisosul pe care muncitorul îl poate pune la dispoziția civilizației și a junilor crescuți la Paris e foarte mic. Dar ce le pasă d-lor de aceasta! Liberi nu sînt de a sărăci lumea?

D. C. A. Rosetti, în cuvîntul său de la circ, vorbea cu dispreț despre calitatea cea mai bună care o aveau boierii. „Țara?" — întreba d-lui — „40 de boieri mari, 40 de boieri mici, iată țara pe cînd eram eu tînăr". Ținem seamă de aceste cuvinte. Țara n-avea pe umerele ei decît 80 de oameni, încît la 30 000 de suflete venea un boier, și încă și acela cu trebuințe foarte mici; adică 80 de oameni cari îmbiau cu zilele în palmă și țineau neatîrnarea țării prin isteție și adesea prin sacrificiul persoanei sau al averii lor, adică compensau pe deplin munca socială care-i purta.

Astăzi avem zeci de mii de liberali cari nici îmblă cu zilele-n palmă, pentru că nici turc, nici leah, nici ungur nu caută să-i taie, nici de vrun duh așa de subțire nu se bucură, nici compensează prin ceva muncă socială, pe care o istovesc din rădăcini, mîncînd chiar condițiile de existență a claselor producătoare, nu prisosul lor.

Moțul din Ardeal e un negustor foarte cuminte, lui nu-i trebuie la negoț nici un fel de samsar, nici chiar banul. El face ciubere și donițe, trece în Țara Ungurească și nu se

mai încurcă, ci le schimbă de-a dreptul pe... grîu. Atîtea doniţe de grîu pe o doniţă de lemn, atîtea ciubere de grîu pe un ciubăr de lemn.

Dacă am face şi noi socoteala moţului din Ardeal am zice: Atîtea mii de chile de grîu ne ţine o chilă de fraze liberale, atîtea chile ne ţin mărfurile importate din străinătate, atîtea chile ne ţin tinerii ce-şi pierd vremea prin străini, atîtea mii de chile ne ţine Constituţia, atîtea ne ţin legile franţuzeşti, cu un cuvînt toate liberalismurile.

Prisoasele economiilor individuale constituiese o sumă certă. Daca vei hrăni cu ele cîteva mii de stîrpituri liberale, de unde îţi mai rămîn condiţiile pentru întreţinerea unei culturi sănătoase şi temeinice? Două sute de nebuni mănîncă desigur mai mult decît un singur înţelept.

Deci abecedarul nostru economic zice:

Natura i-a dat omului putere mărginită, socotită numai pentru a se ţinea pe sine şi familia.

El produce ceva mai mult decît consumă, în acest „ceva" mai mult, în acest prisos sînt cuprinse: întîi ceea ce-i trebuie pentru a reproduce, va să zică condiţiile muncei de mîni, şi încolo un prea mic prisos, care-l poate pune la dispoziţia societăţei sub formă de dare. Din acest prea mic prisos al gospodăriei producătorului trăieşte toată civilizaţia naţională.

Dacă hrănim cu acest prisos străinătatea de idei, de instituţii şi de forme lipsite de cuprins al căror complex liberalii au apucat a-l numi „tot ce este românesc", atunci nu ne mai rămîne nimic pentru ceea ce este *într-adevăr* românesc, pentru cultura naţională în adevăratul înţeles al cuvîntului.

6. Frază şi adevăr

Nimic n-ar părea mai natural decît ca oamenii să ia lucrurile aşa cum sînt şi să nu caute în nouri ceea ce-i dinaintea nasului lor.

Cu toate acestea tocmai calea contrară urmează.

Înainte de-a da exemple din ţară dăm unul din străinătate.

Socialistul Bebel, în foaia sa „Volkstadt", anul 1873, spune următorul lucru: „Sau există Dumnezeu, ş-atunci

sîntem trași pe sfoară, sau nu există, ș-atunci putem face ce-om pofti". Fraza întoarsă nu va fi nici mai clară și mai cuprinzătoare de cum e. Să zicem: „Sau nu există Dumnezeu, ș-atunci sîntem trași pe sfoară, sau există ș-atunci putem face ce-om pofti".

Tot astfel sînt toate frazele radicalismului. Oricum le-ai întoarce, cuprinsul lor nu s-adaogă, pentru că nu-l au; ba adesea contrariul lor coprinde mai mult adevăr decît ele însile.

„Luminează-te și vei *fi*". Poate contrariul e adevărat. „Fii și te vei lumina!". Căci o existență lungă și sigură va avea drept fruct al ei cunoștința, adică lumina. Tot așa-i și cu „Voiește și vei putea!". „Să poți, și-atunci vei și voi", căci omul vrea ceea ce poate, iar cînd vrea ceea ce nu poate nu-i în toate mințile.

Dar, fie cum o fi, cu vorbe nu-l încălzești pe nimenea și vorbe rămîn toate abstracțiunile și, cu cît mai abstracte sînt, cu atît sînt curată vorbă de clacă.

Dar cu asemenea cultură din gazete au început reformatorii noștri. Căci nu mai este îndoială că n-au învățat mai nimic de la străini decît să vorbească subțire, să se îmbrace subțire și să puie lumea la cale cu fraze. Cultura frazelor o puteau învăța bine din gazetele străine.

Oamenii scot acolo gazete în toate zilele și neavînd ce spune, abstracțiunile le vin foarte bine la-ndemînă, căci prin mijlocul lor poți scrie coale întregi fără să spui nimic. Să nu ne înșelăm. Beția de cuvinte din gazetele românești e numai întrecerea beției de cuvinte din cele străine. Mai puțin culți, deci avînd mai puține de împărtășit decît străinii, gazetarii noștri au și mai multă nevoie de gură decît de cap, dar și în străinătate lucrează în mare parte gura, fără ca creerii să știe mult despre aceasta. Ci în străinătate în genere nu prea iau oamenii gazetele în serios întrucît s-atinge de partea lor intențională. Se știe că sînt făcute pentru a trezi patimele societății și a crea în public atmosfera ce-i trebuiește guvernului sau adversarilor săi spre a inaugura suirea unora și coborîrea altora; în sfîrșit presa nu-i cu mult mai mult decît o fabrică de fraze cu care fățărnicia omenească îmbracă interese străine de interesul adevărat al poporului.

Căci ce este statul și ce scop are el? Nu din carte — aievea.

Iasă cineva pe uliță sau la cîmp și va vedea îndată ce e. Colo unul vinde, altul cumpără, unul croiește, altul coase, un al treilea bate fier[ul] pînă-i cald, la cîmp se ară, se samănă, se seceră, colo meliță cînipa, țes, tund oi și numai în zi de sărbătoare stau mînile și lucrează creerul. Atunci se folosește omul de prisosul liber al unei vieți de muncă, merge la biserică, după aceea la horă, în sfîrșit săptămîna toată e a stomahului, sărbătoarea e a creerului și a inimei.

Materia vieții de stat e munca, scopul muncii bunul trai, averea, deci acestea sînt esențiale. De aceea se și vede care e răul cel mai mare: sărăcia.

Sărăcia e izvorul a aproape tuturor relelor din lume; boala, darul beției, furtișagul, zavistuirea bunurilor altuia, traiul rău în familie, lipsa de credință, răutatea, aproape toate sînt cîștigate sau prin sărăcie proprie sau, atavistic, prin sărăcia strămoșilor.

Sărăcia trebuie luată în înțelesul ei adevărat.

Sărac e cel ce se simte sărac, căruia îi trebuie neapărat mai mult decît are.

Că este așa ne e dovadă suma de cuvinte cari însemnează relele morale prin cuvinte împrumutate sărăciei și boalei. Mișel, altă dată însemna sărac, azi înseamnă lipsă de calități morale. Tot astfel, „misérable" francez și „elend" german. Odată voievozii românești dăruiau prin hrisoave pe „mișei" în înțelesul lor, astăzi mișeii în înțelesul nostru stăpînesc toată țara de la un capăt la altul.

Calitățile morale ale unui popor atîrnă — abstrăgînd de climă și de rasă — de la starea sa economică. Blîndețea caracteristică a poporului românesc dovedește că în trecut el a trăit economicește mulțămit, c-au avut ce-i trebuia.

Deci condiția civilizației statului este civilizația economică. A introduce formele unei civilizații străine fără ca să existe corelativul ei economic e curat muncă zadarnică.

Dar așa au făcut liberalii noștri.

În loc de a-și arunca privirile la răul esențial al societății s-au ținut de relele accidentale și fără însemnătate.

În veacul nostru se-nmulțeau trebuințele, deci trebuia înmulțită producția și brațele producătoare. Din contră am urmat. Numărul producătorilor, cari în țara noastră sînt absolut numai țăranii, dă îndărăt, deci e supus la o trudă mult mai mare decît poate purta; și se-nmulțesc — cine? Cei cari precupețesc munca lui în țară și în afară și clasele parazite. La țară putrezesc grînele omului nevîndute, în oraș plătești pîinea cu prețul cu care se vinde la Viena sau la Paris. Căci firul de grîu trece prin douăzeci de mîni de la producător pînă la consumator și pe această cale se scumpește, pentru că cele douăzeci de mîni corespund cu cinci zeci de guri cari, avînd a trăi de pe dînsul, produc o scumpete artificială.

Va să zică, înmulțindu-se trebuințele, trebuiau înmulțite izvoarele producțiunii și nu samsarlîcul, căci la urma urmelor tot negoțul nu e decît un soi de samsarlîc între consumator și producător, un fel de manipulare care scumpește articolele. În această manipulare nația agricolă totdeauna pierde, pentru că productele ei sînt uniforme în privirea valorii și, daca constituiesc o trebuință generală, nu e mai puțin adevărat că sînt cel mai general articol de producțiune, adică acela care se face pretutindenea.

Pe cînd nația agricolă plătește atît transportul cît și vama și cîștigul comerciantului la cumpărătura unui articol industrial, tot în aceeași vreme vamă, transport și cîștigul comerciantului se scad din prețul cu care nația agricolă își vinde productele, va să zică ea păgubește dublu în toate tranzacțiile ei, la vînzarea productelor ei, la cumpărătura celor străine. Apoi e cumplit de mare diferența între valori, încărcînd 500 de vagoane cu grîu capeți în schimb o jumătate de vagon de obiecte de lux. C-un cuvînt nația agricolă e expusă de-a fi esploatată de vecinul industrial, ba de-a pierde pe zi ce merge clasele sale de manufacturieri, cari, neputînd concura cu fabrica, devin proletare.

Dovada cea mai bună pe continent e chiar poporul nostru. Samsarlîcul care mijlocește schimbul între productele noastre și cele străine începe pe zi ce merge în mînile străinătății. Oameni bătrîni n-ar avea decît să asemăneze fizionomia de azi a Bucureștilor cu aceea pe care o avea înainte de cincizeci de ani. Nu-i vorbă, nu erau așa de străluc-

ciți Bucureștii pe atuncea, dar erau românești; azi ...? Ce să mai zicem de Iași și, în genere, de orașele Moldovei?

Toate împrejurările acestea însă nu se schimbă prin fraze, ba nici măcar prin școli profesionale. Căci profesiile lipsesc, pentru că lipsesc condițiile lor de existență.

Dar aceste împrejurări nu se schimbă nici prin legi civile, cari regulează modul în care are a se face tranzacțiunea X între indivizii A și B; nu se schimbă prin axiomul că toți oamenii sînt liberi prin drept înnăscut și imprescriptibil, nici prin regula că ei toți sînt născuți egali, nici prin participarea tuturor la afacerile guvernării.

Evul mediu avea o formă pentru păstrarea fiecării ramuri de producțiune, ș-aceasta era autonomia breslelor și îngrădirea lor față cu orice agresiune de din afară. La noi evul mediu au ținut pînă mai ieri-alaltăieri, și mulți bătrîni vor fi ținînd minte epoca în care un străin nu putea fi breslaș. Nu mai pomenim că pricinele dintre breslași se hotărau la staroste și se întăreau numai de Vodă; nu mai pomenim apoi că instituția au fost atît de puternică încît împărăția, totdeauna foarte diplomată, a Austriei și-au introdus consulatele în țară sub numele și forma de „starostii de breaslă".

Deci *salus re[i]publicae summa lex esto.* Puțin ne pasă pe baza căror principii metafizico-constituționale s-ar fi putut realiza binul trai al claselor României, destul că avem dovadă că pe calea liberalismului mergem tocmai dempotrivă.

Căci statul are nevoie de clase puternice, și liberalismul le-au adus la sapă de lemn. Înainte de 30–40 de ani aveam o clasă puternică de țărani, nu bogată, dar cuprinsă, și începuturile unei clase de mijloc.

Azi țăranul scade pe zi ce merge, proprietarul, ale cărui interese sînt identice cu ale țăranului, asemenea, bresle nu mai avem, negoțul începe pe mîni străine încît, mîine să vrem să vindem ce avem, găsim cumpărători străini chiar în țară și am putea să ne luăm lucrurile în spinare și să emigrăm la America. Chiar ar fi bine să ne luăm de pe acuma o bucată de loc în Mexico, în care să pornim cu toate ale noastre, cînd nu vom mai avea nimic în România.

Să nu ne facem iluzii. Prin atîrnarea noastră economică am ajuns ca toate guvernele, spună ele ce or pofti, să atîrne mai mult ori mai puţin de înrîuriri străine. Nu doar c-ar sta în relaţii cu consulii, această acuzare ar fi prea gravă pentru ca s-o facem cuiva. Ne înnegrim unii pe alţii — vorbesc de naturile mai nobile, fie ele în orice parte, nu de stîrpituri — ne înnegrim, zic, unii pe alţii, pentru că simţim că starea poporului românesc e nesuferită şi că ne-am încurcat rău. Dar în această încurcătură vina istorică şi blestemul urmaşilor să cază asupra celor ce-au făptuit tot răul, asupra liberalilor de orice nuanţă, care au fondat cadre goale, în care au intrat tot gunoiul societăţii, au creat guvern reprezentativ pentru ca să-l împle oameni ce abia ştiu a îndruga două cuvinte, au făcut ca clasa de mijloc, în loc de a căuta să muncească şi să înflorească, să se azvîrle toată asupra puterii statului, ca să domnească.

Răul esenţial au fost că se-nmulţeau trebuinţele fără a se înmulţi producţia sau fără a se urca în mod considerabil valoarea ei; inegalitatea claselor şi nelibertatea, apoi neparticiparea la guvernul ţării erau rele cu totul neesenţiale.

Daţi-mi statul cel mai absolutist în care oamenii să fie sănătoşi şi avuţi, îl prefer statului celui mai liber în care oamenii vor fi mizeri şi bolnavi. Mai mult încă, în statul absolutist, compus din oameni bogaţi şi sănătoşi, aceştia vor fi mai liberi, mai egali, decît în statul cu legile cele mai liberale, dar cu oameni mizeri. Căci omul are pe atîta libertate şi egalitate pe cîtă avere are. Iar cel sărac e totdauna sclav şi totdauna neegal cu cel ce stă deasupra lui.

[11, 13, 14, 18, 21 şi 23 decembrie 1877]

[„Nu de mult un doctor...“]

Nu de mult un doctor însemnat, director al unui mare stabiliment de alienați (adică, pe bună românească, de nebuni), a avut o idee din cele mai originale: voind a arăta publicului vienez bunătatea sistemului său de psihiatrie, el a convocat, fără alegeri, pe toți pensionarii săi la o adunare unde erau slobozi să facă toate după capul lor.

Cine a fost de față la ședința de sîmbăta trecută, 1 aprilie, a Camerei, a avut fericirea de a vedea o a doua ediție, revăzută, însă nu îndreptată, a adunării din balamucul vienez. Cînd am aflat cele petrecute în Dealul Mitropoliei am gîndit deocamdată că, fiind 1 aprilie, este vorba numai de o glumă, cum se obicinuiește după o deprindere universală, și a trebuit să citim darea de seamă *in extenso* din „Monitorul oficial“, pe care o și ducem aci îndată, ca să ne încredințăm de seriozitatea lucrurilor.

La ordinea zilei era dezbaterea raportului comisiunei de cercetare parlamentară asupra alegerii colegiului I de Iași. D. raportor, Pantazi Ghica, dă citire raportului său, pe care d. Maniu îl califică de „Cîntul unei sirene“, confundînd astfel pe autorul cu o dihanie fabuloasă. Nu ne vom opri mult asupra analizării acestui document, lucrat cu „zel și eleganță de stil“, tot după d. Maniu, care este om competent. Singurul argument constituțional sau mai bine zicînd juridic, adică acel a nerespectării termenului de 21 zile pentru convocarea colegiului electoral, care se invocă, a fost de mai nainte răsturnat de ministrul și de cei puțini bărbați cu mintea sănătoasă ce s-au strecurat în această Adunare.

Considerațiunile *morale* invocate de acel raport le vom apreția cînd va veni rîndul d-lui Holban.

Ceea ce nu ne putem opri de a observa este că atunci cînd un om aduce atîta patimă în silințele ce-și dă pentru a culege motive de invalidarea alegerii unui adversar politic încît merge pînă a susține absurda teză că d. Mîrzescu a influențat alegerea, acel om către lipsa de nepărtinire adaugă ipocrizia cînd, la sfîrșitul raportului său, zice că are „regretul de a conchide" pentru invalidare.

D. Maniu, care admiră forma stilistică a raportului, a avut vitejia de a combate fondul.

După aceea, un deputat, înzestrat cu o figură care reflectează ca o oglindă toate pasiunile înjosite ce-i frămîntă inima, unde stau întipărite în trăsuri idoase invidia și mai ales ura pentru tot ce este bun și frumos, d. Holban, în fine, ia cuvîntul și atunci începe acea scenă burlescă care amintește scena citată mai sus de la institutul de alienați din Viena. Acel domn combate moralitatea alesului colegiului I de Iași pentru că: 1) d-sa este fondatorul *Direcției nouă,* care prin foaia ei „Convorbirile literare" a tratat pe d. Holban de *ignorant* și *de prost;* — 2) pentru că locuitorii *Lacului Sărat* nu se pot alege în Camera de la Washington (aici se zburlește președintele Adunării și protestează); 3) pentru că d-sa, adică oratorul, se teme de bătaia cu biciul, care este bună pentru sălbateci, iar nu pentru dînsul. Și, spre a întemeia toate argumentele sale, citește o scrisoare a d-lui P. P. Carp unde tînărul și spiritualul senator scrie comisiunei de cercetare că:

> daca ar fi știut că d. Maiorescu propagă ideile filozofice ale lui Schopenhauer, adică că este de opinie că d. Holban este un ignorant și un prost și că ar fi bine să i se poată aplica penalitatea filozofică lăudată de Schopenhauer, niciodată nu ar fi votat pentru vechiul său amic.

Cerem iertare cititorilor „Timpului", un ziar serios, daca, pentru astă dată, am împrumutat tonul articolului nostru de la „Charivari" sau mai bine de la „Tintamarre". Este întîia și cea de pe urmă oară că o facem; scuza noastră este că nu am putut urma altfel, de vreme ce aveam a da seama despre o comedie bufonă, ale cărei personajiuri de căpetenie erau d-nii Pantazi și Holban.

[5 aprilie 1878]

Domnul Holban și Arthur Schopenhauer

După ce d. Holban și-a primit plata de la noi cînd, în rîndul trecut, au atribuit în mod tendențios și pe față neadevărat niște fraze ale lui Max Stirner lui Arthur Schopenhauer, toate acestea pentru a combate o alegere, d-nia lui vine din nou și ajunge cu cutezarea de-a atribui din nou înțeleptului de la Frankfurt ideile lui Max Stirner, plîngîndu-se că, indicînd printr-o citațiune (mincinoasă) doctrinile (ce d. Holban voiește a atribui) candidatului, și-au atras critice și grațiozități incivile din partea noastră, taxîndu-l noi de ignorant.

Dăm din nou pasagele din cuvîntul d-lui Holban, întrucît ating această materie:

> Între considerațiunile cari le-am adus ca să combat această alegere am adus și oarecari considerațiuni morale și cred că, ori de cîte ori este vorba de o alegere de mandatar al țării și de trămiterea lui într-o Cameră care se numește Adunarea națională a unui stat, este bine de a ști dacă credințele lui sînt pentru mănținerea naționalității poporului în cestiune, căci este absurd a se admite că un client ș-ar alege un advocat care să fie inamicul cauzei sale. Ei bine, eu în privința aceasta mulțumesc onor. d-lui P. Carp, care, în patriotismul său, a fost nevoit să declare că doctrinele d-lui Maiorescu sînt funeste societății românești și statului nostru politic... căci aceasta însemnează declarația sa, cînd zice că, dacă ar fi cunoscut mai înainte aceste doctrine, n-ar fi votat pentru d. Maiorescu...
>
> D. Carp, ca om care-și iubește țara, s-a găsit nevoit să ne facă această declarațiune, care-i face onoare din toate punctele de vedere. Eu în rîndul trecut v-am indicat, *printr-o citațiune, care*

erau doctrinele acelui candidat şi acea indicare mi-a atras critice şi graţiozităţi incivile din partea d-lui Maiorescu într-o foaie a sa, taxîndu-mă drept ignorent. D-lor, nu voi *să trec nici de filozof, nici de învăţat universal,* dar ţin să *constat că tot ceea ce zic este esact,* ţin să probez ca am dat o interpretare justă, veridică, înaintea d-voastră în privirea doctrinei acestei şcoale funeste care în Moldova se numeşte *Noua direcţie* şi al căria d. Maiorescu este şi fondatorul şi marele profet. Iată am aicea evanghelia acestei şcoale, „Convorbirile literare", unde sînt tradu-se şi propagate de d. Maiorescu principiile lui Schopenhauer.

D. preşedinte: Nu ştiu dacă este bine să discutăm aci opiniunile filozofice ale alesului.

D. A. Holban: La această observaţie a d-lui preşedinte, aş voi să ştiu un lucru: dacă în Ţara Românească ar fi o localitate care să se numească *Le Lac Salé* şi dacă acolo ar trăi o sectă de mormoni ca în America şi dacă prin rătăcire un colegiu electoral ar alege un mormon, s-ar găsi loc pentru el în Camera noastră, cînd în Parlamentul statului celui mai liberal, în Camera Statelor-Unite, n-a putut să intre niciodată un mormon?

Înainte de toate, partidul naţional democratic şi liberal are de cea întîi datorie să apere *proprietatea, onoarea şi castitatea familiei, patria...*, are de datorie să propage în popor *onoarea, moralitatea, virtutea...*, iară nu MATERIALISMUL a[b]jectului Schopenhauer, care propagă *concubinatul, dreptul bătăii cu biciul, dispreţul amorului de patre* şi *sentimentelor de onoare...* Aceste lucrări sînt bune la sălbatici, nu la noi...

Înainte de toate constatăm că nu l-am taxat pe d. Holban *numai* de ignorant. Citind fals, atribuind ideile lui Stirner unui alt autor, d-sa a fost de *rea-credinţă* şi acest din urmă calificativ dorim să se cunoască. D-sa a spus neadevărul despre un autor cu renume european şi l-a spus cu intenţia de a-l spune. Ignoranţa este o nenorocire, nu o vină, minciuna este o vină pozitivă; ignoranţa arată că capul este deşert, minciuna arată că inima şi caracterul sînt de nimic. Un om ignorant poate fi de treabă, unul c-un asemenea caracter niciodată.

D-nia sa, ţiind să constate şi de astă dată că ceea ce a zis e exact, spune în fiece vorbă ce-o pronunţă un nou neadevăr, şi aceasta ştiind bine că-i neadevăr.

D. Holban zice că filozoful în cestiune e contra *proprietății.*

Neadevărat.

Că e contra *castității familiei.*

Neadevărat.

Contra *onorii,* a *virtuții,* a *moralității.*

De trei ori neadevărat.

Și-n fine — *finis coronat opus* — d-nia lui mai susține că abjectul Schopenhauer e *materialist,* în șapte rînduri de șpalt a „Monitorului" d-sa aruncă 7 (zi: șapte) neadevăruri, nemaiauzite prin colosala lor sfruntare, prin lipsa de rușine a aceluia ce cutează să le pronunțe.

Schopenhauer e unul din cei mai aprigi apărători ai proprietății; castitatea o arată ca o virtute principală și ca temeiul familiei; sentimentul de patrie e-n ochii lui atît de mare încît în scara virtuților omenești sacrificarea pentru patrie e aproape de sfințenia deplină, de asceză; el cere aspre legiuiri pentru păstrarea onorii cetățenești, combate însă *le point d'honneur* al evului mediu, care-ți comandă să nu-ți plătești datoriele contractate legitim, ci numai pe cele de la jocuri de hazard, iar, cînd cineva îți spune adevărul, să-l ucizi, în fine în veacul nostim nu există nici un singur filozof care să fi stabilit atît de înalte ideale de moralitate ca tocmai înțeleptul de la Frankfurt.

Disprețul amorului de patrie și a sentimentelor de onoare nu le-a propagat niciodată. Ceea ce combate este acea mîndrie deșartă națională care face pe niște secături să se laude c-o calitate la care cel mult părinții lor poartă meritul și pe care o împărtășesc cu alte milioane de oameni.

O dovadă ne dă însuși d. Holban. Într-o cumpănă pune 12 ani de muncă literară a „Convorbirilor" și într-alta ridicola sa personalitate, și, pentru că e român, crede a putea contesta meritul unor lucrări stăruitoare. D. Holban n-a produs nimic, nu știe nimic, nu însemnează nimic, cu toate acestea, fiindcă e român, ține cumpănă la toate.

Apoi nu e așa.

Ceilalți sînt asemenea români — desigur că după origine, limbă și mutre mult mai curați decît d. Holban — dar

pe lîngă acest așa-zis merit mai au și altele, pe care d. Holban nu le are.

În fine Schopenhauer e materialist.

Dar știu astăzi pînă și copiii, și orice enciclopedie îl poate lumina pe d. Holban, că Schopenhauer e idealist *pur sang*. Ceea ce produce iluzia în capul d-lui Holban e că d-lui își închipuiește că idealiști se numesc aceia care-și bagă degetul în gură și apoi scriu la cai verzi pe pereți.

Sch[openhauer] știa carte, asta e deosebirea între el și alții. El era în curentul științelor naturale, era fiziolog, era anatom și-ntr-o viață lungă el totdeauna a căutat probe pentru teoriile lui idealiste în științele naturale. Dar faptul că Sch[openhauer] știe mai multă fiziologie decît mulți profesori de acest obiect nu-l prefac[e] încă într-un... abject materialist.

Pedeapsa cu moartea a susținut-o pentru că el a dovedit că, cine e născut canalie și om de nimic, om de nimic și dușman omenirii rămîne întotdeauna. Tot prin această idee însă el arată totdodată că n-o primește pentru crime comise din nevoie sau din patimi mai puternice decît natura omului. Dar el nu voiește neapărat pedeapsa cu moartea. Lucrul principal este înlăturarea radicală a răului, deci propune în locul acestei pedepse: *scopirea*, pentru a nu se mai înmulți canaliile.

Este aceasta poate cauza din care d. Holban urăște pe Schopenhauer?

[9 aprilie 1878]

Bălcescu și urmașii lui

Peste două-trei zile va ieși de sub tipar *Istoria lui Mihai Vodă Viteazul* de Nicolae Bălcescu.

Se știe neobositul zel cu care acest bărbat, plin de inimă și înzestrat de natură c-o minte pătrunzătoare și c-o fantezie energică, au lucrat la istoria lui Mihai Vodă. Din sute de cărți și documente el au cules c-o adevărată avariție pentru gloria nației românești toate colorile din relații și notițe cu cari apoi au zugrăvit acea icoană măreață din care figura voievodului românesc iese în prosceniu, vitejească și mîndră și vrednică de a se coborî din strălucita viță a Basarabilor.

Limba lui Bălcescu este totodată culmea la care au ajuns românimea îndeobște de la 1560 începînd și pînă astăzi, o limbă precum au scris-o Alecsandri, Const. Negruzzi, Donici, și care astăzi e aproape uitată și înlocuită prin „păsărească" gazetarilor. Deși Bălcescu se întemeiază pretutindenea pe izvoare și scrierea lui e rezultatul unei îndelungate și amănunțite munci, totuși munca nu se bagă nicăiri de samă, precum în icoanele maeștrilor mari nu se vede amestecul amănunțit de vărpsele și desemnul îngrijit linie cu linie. O neobicinuită căldură sufletească, răspîndită asupra scrierii întregi, topește nenumăratele nuanțe într-un singur întreg și, asemenea scriitorilor din vechime, el [î]i vede pe eroii săi aievea și-i aude vorbind după cum le dictează caracterul și-i ajunge mintea, încît toată descrierea persoanelor și întîmplărilor e dramatică fără ca autorul să-și fi îngăduit a întrebuința undeva izvodiri proprie ca poeții.

Nicolae Bălcescu e dealtmintrelea o dovadă că limba românească pe vremea lui și-nainte de dînsul era pe deplin

formată și în stare să reproducă gîndiri cît de înalte și simțiri cît de adînci, încît tot ce s-a făcut de atunci încoace în direcția latinizării, franțuzirii și a civilizației „pomădate" au fost curat în dauna limbei noastre.

Deși nu mai împărtășim entuziasmul cărții lui Bălcescu pentru ideile profesate azi de colegii lui dela 1848, deși ne-am încredințat cu durere că chiar aceia ce azi le reprezintă nu mai sînt pătrunși și se slujesc numai de dînsele ca de o pîrghie pentru ajungerea unor interese mici, deși știm că, daca inima lui era vie în vremea noastră, prin cartea lui ar fi trecut o suflare rece de ironie asupra piticilor care îngînau a împărtăși simțirile unei inimi pe care n-au știut-o prețui niciodată, totuși entuziasmul lui ca atare ne încălzește, căci este sincer, adevărat, energic, s-arată cu acea nesovăire de care ne minunăm în caracterele antichității.

Dumnezeu a fost îndurător și l-au luat la sine înainte de a-și vedea visul cu ochii, înainte de a vedea cum contimporanii care au copilărit împreună cu dînsul și în cercul lui de idei le-au exploatat pe acestea ca pe o marfă, cum a introdus formele goale ale Occidentului liberal, îmbrăcînd cu dînsele pe niște oameni de nimic.

El s-ar spăimînta văzînd cum a fost să se realizeze pe pămîntul nostru libertate și lumină. El ar vedea parlamente de păpuși neroade, universități la cari unii profesori nu știu nici a scrie o frază corect, gazetari cu patru clase primare, c-un cuvînt oameni cari, văzînd că n-au încotro de lipsa lor de idei, fabrică vorbe nouă, risipind vechea zidire a limbii românești, pentru a părea că tot zic ceva, pentru a simula o cultură care n-o au ș-o pricepere pe care natura n-au voit să le-o deie.

Murind în Italia, sărac și părăsit, rămășițele lui dorm în pămîntul din care au pornit începătura neamului nostru, cenușa sa n-au sfințit pămîntul patriei, ci e pe veci amestecată cu aceea a sărăcimii din Palermo. Cu limbă de moarte însă și-a lăsat manuscriptele sale d-lui Ioan Ghica, și astăzi, după un pătrar de veac din ziua morții lui, Societatea Academica a însărcinat pe d. A. Odobescu cu reviziunea și editarea scrierii, care va vedea lumina la vreme, astăzi cînd vitejia și virtutea țăranului nostru ne face să uităm fățărnicia

și micimea de suflet a oamenilor dela 1848 și nemernicia unora dintre comandanții improvizați de frații roșii, cari, pentru a-și dura glorie pe acții duc ca d. colonel Angelescu la o moarte sigură și fără de nici un folos pe acest popor viteaz și vrednic de a fi altfel guvernat.

Facă-se această scriere evanghelia neamului, fie libertatea adevărată idealul nostru, libertatea ce se cîștigă prin muncă. Cînd panglicarii politici care joacă pe funii împreună cu confrații lor din Vavilonul de la Seina se vor stinge pe rudă pe sămînță de pe fața pămîntului nostru, cînd pătura de cenușeri, leneșă, fără știință și fără avere, va fi împinsă de acest popor în întunerecul ce cu drept i se cuvine, atunci abia poporul românesc își va veni în fire și va răsufla de greutatea ce apasă asupra lui, atunci va suna ceasul adevăratei libertăți.

Dar suna-va acel ceas? Oare tinerimea care astăzi își uită limba și datinele prin cafenelele Parisului și care se va întoarce de acolo republicană și îmbuibată cu idei străine răsărite din alte stări de lucruri, va mai fi în stare să înțeleagă pe acest popor, a cărui limbă și istorie n-o mai știe, ale cărui trebuințe nu le înțelege, ale cărui simțiri o lasă rece? Fi-vor în stare acei tineri să înțeleagă că nimic pe acest pămînt, pentru a fi priincios, nu se cîștigă fără muncă îndelungată, că toate cocoțările lor de-a gata, prin intrigi de partidă și prin lingușirea deșerților și fățarnicilor roșii, nu sînt de nici un folos pentru țară? Fi-vor destul de înțelepți ca să nu lingușească patimile mulțimei cu fraze sunătoare, ci s-o facă a vedea lămurit că munca și numai munca este izvorul libertății și a fericirei și cumcă cei ce pretestează că bunurile morale și materiale se cîștigă prin adunări electorale, prin discursuri de cafenea și prin articole de gazetă sînt niște șarlatani cari amăgesc poporul în interesul lor și spre risipa buneistări? La întrebările acestea răspunsul e greu; ne temem chiar de a face concluzia finală.

Oare un stejar care-l rupi de la rădăcină și-l sădești în mod meșteșugit într-o grădină de lux are viitor? Oare neamul românesc, cu toată trăinicia rădăcinilor, are viitor cînd trunchiul e rupt de întreg trecutul nostru și răsădit în mod

meșteșugit în stratul unei dezvoltări cu totul străine, precum este pentru noi cea franțuzească?

Iată întrebări la care nu îndrăznim a răspunde. Dumnezeul părinților noștri să aibă îndurare de noi.

[24 noiembrie 1877]

BCU IAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Misiunea noastră ca stat

Sunt în viața popoarelor situațiuni în care omul luminat trebue să se ridice mai presus de strimtele vederi de partid și să judece oamenii și faptele cu imparțialitatea istoriografului nepreocupat.

O asemenea situațiune e și aceea, în care statul român se află în zilele noastre.

Desvoltarea politică și socială a poporului român a ajuns într-un stadiu, în care oricărui popor i se pune întrebarea: ești ori nu ești un element capabil de a întemeia și de a menținea ordinea socială, ca garanție de desvoltare, pe o bucată oare care de pământ?

De astăzi înainte nu mai e cu putință să trăim sub forma mai mult ori mai puțin nedefinită de până acum; atât situația generală a Orientului, cât și aspirațiunile noastre proprii ne hotărăsc a ne constitui în stat deosebit și cu desăvârșire neatârnat.

Iară dacă nu vom fi capabili de a săvârși prin noi înșine această operă de constituire, atunci va trebui să renunțăm, pentru tot-dauna poate, la realizarea scumpelor noastre dorințe de neatârnare, căci de astăzi înainte relațiile internaționale indefinite nu mai sunt cu putință în Europa.

Aceasta e alternativa fatală, în fața căreia se află neamul românesc în zilele noastre; aceasta e morala și neînduratul adevăr, pe care nici un român nu trebue să-l scape din vedere; nouă, generațiunilor în viață, ne-a căzut sarcina măreață de a dovedi că bună a fost prăsila ce Traian a sădit pe pământul Daciei și că nu în zadar a luptat strămoșii noștri atâtea veacuri de-a rândul.

O idee avuse Traian în vedere, când s-a hotărât să verse sângele oştenilor Romani pentru cucerirea Daciei: voia să stabilească ordinea şi să aşeze un strat de cultură omenească la gurile Dunării.

Această idee, din care s-a zămislit neamul românesc, nici până în ziua de astăzi nu s-a realizat; optsprezece veacuri au trecut, optsprezece sute de ani de-a rândul am luptat fără de curmare ca să câştigăm o singură zi de desvoltare pacinică; astăzi a sosit acea zi şi acum, ori niciodată, vom face pasul hotărâtor pentru împlinirea misiunei noastre istorice.

Mari sunt vremile în care trăim şi fiecare dintre noi trebue să ia hrană întăritoare din conştiinţa misiunei la împlinirea căreia a fost chemat prin aceea că se află în rândul românilor azi în viaţă.

Când Românii se reivesc în istorie, la Argeş şi la Suceava, ei sunt un element prigonit ce caută un adăpost spre a se putea desvolta în pacinică retragere. Dovadă sunt rămăşiţele începutului de cultură ce s-au păstrat din acele timpuri depărtate. Era sădită în inimele acelor oameni vechi iubirea pentru tot ce (e) drept, bun şi frumos; însă nobila sămânţă, abia răsărită din pământ, era mereu strivită şi iar strivită de copitele sălbaticilor cete de vrăjmaşi.

Veacuri au trecut astfel; în curgerea veacurilor cetele sălbatice au perit una câte una, iar astăzi stăm adăpostiţi între hotarele ţării noastre şi nimeni nu mai îndrăsneşte să calce fără de *învoirea* ori fără de *voia* noastră aceste hotare.

E mică ţărişoara noastră, îi sunt strimte hotarele, greutăţile vremurilor au ştirbit-o; dar această ţară mică şi ştirbită e ţara noastră, e ţara românească, e patria iubită a oricărui suflet românesc; într-ânsa găsim toate putinţele desvoltării întocmai ca într-una oricât de întinsă.

Atena era un petec de pământ şi totuşi numai din comorile ei şi-a luat împărăţia lui Alexandru podoabele măririi.

S-o facem mare pe ţărişoara noastră, prin roadele muncei noastre şi prin mărimea vredniciilor noastre, căci de astăzi înainte nimeni nu ne mai jigneşte în lucrare şi dacă nu putem să ne urmăm în pace desvoltarea, atunci bine să ştim că nu mai sunt copitele sălbaticilor cete de vrăjmaşi, cari

strivesc sămânța abia încolțită, ci hula, vrajba și ura ce ne-o facem noi înșine.

Nu mai putem astăzi să ne desvinovățim ca în trecut, cu vrăjmașii ce ne înconjoară și nu ne lasă să înaintăm spre împlinirea misiunei noastre; ori de câte ori ne oprim în cale, dovedim că nu suntem vrednici de locul la care ne-a pus întâmplarea.

E un român slab de înger acela, care sperie țara cu primejdii ce ne-ar fi amenințând din afară; soarta, viitorul nostru și al urmașilor noștri atârnă de la înțelepciunea noastră și de la buna chibzuință cu care vom înainta spre realizarea misiunei istorice ce ni se cuvine numai spre a acestei uneia și singure misiuni; primejdiile dacă ne amenință, ne amenință din lăuntru.

Ușurința, reaua credință, nesocotința ori zelul pătimaș la noi înșine, numai acestea pot să fie isvorul primejdiilor ce ne amenință, și vai și amar de noi, dacă în vremile noastre mari am avea parte de a fi conduși de oameni mici, al căror cap e prea strimt spre a putea coprinde concepția bogată a misiunei unui popor întinerit după o viață de optsprezece veacuri, ori a căror inimă e prea sarbădă spre a se putea încălzi de această misiune, oameni ce ar voi să ne ducă, unde n-avem să mergem prea în pripă, prea departe ori în direcții ne potrivite cu firea blândă și așezată a neamului nostru.

Trebue să fim un strat de cultură la gurile Dunărei; aceasta e singura misiune a statului român, și oricine ar voi să ne risipească puterile spre alt scop, pune în joc viitorul urmașilor și calcă în picioare roadele muncei strămoșilor noștri.

Aici între hotarele strimte ale țărei românești trebue să se adune capitalul de cultură, din care au să se împrumute frații noștri de prin țările de prin prejur dimpreună cu celelalte popoare mai înapoiate decât noi.

Legăturile de sânge și identitatea individualității naționale față cu unii, comunitatea tradițiunilor istorice și identitatea vederilor religioase față cu alții, ne deschid și netezesc calea înrâurirei pacinice și binefăcătoare pe care trebue să pășim cu cea mai deplină bună credință.

Astfel înțelege societatea modernă misiunea statului român; astfel rezultă ea din istoria noastră; astfel a fost concepută chiar de către întemeietorul neamului românesc. Nici odată nu am fost element stăpânitor; nici odată nu s-a manifestat în noi chiar nici tendința de supune pe alții, ci tot-dauna românul s-a mulțămit a fi adăpostit și a se desvolta pe pământul său; dacă vom urma și în viitor tot astfel, lăsând în pace pe cei ce ne lasă în pace și trăind în bună înțelegere cu cei ce ne jignesc, vom aduce societății europene și în deosebi statelor vecine serviciul pe care nici un alt stat nu-l poate aduce, deoarece nici unul nu are cu popoarele de prin prejur legăturile pe cari le avem noi.

[2-XI-1879]

Călăi fără de suflet

Publicăm astăzi în fruntea foii noastre un articol ce ni s-a transmis din partea unuia dintre acei bătrâni luptători, de cari generațiile viitoare se vor mândri.

Mai înainte însă de a pune în fața cititorilor noștri acel articol, ne simțim împinși a le reaminti următoarele cuvinte din *Românul* dela 27–28 Octomvrie a. c.

„În deșert *foștii clienți ai adevăraților boieri,* s-au încercat și par a fi dispuși a se încerca, ca să ia locul acelor boieri, precum le-au luat moșiile.

Boierii, în decadența lor, au putut să lase pe arendașii și vătășeii lor de curte să le ia moșiile. Națiunea însă, deșteptată prin suferințele și revoluțiunile ei, nu mai poate suferi ca slugile acelora să ia și puterea lor morală și să reînvieze aceștia legile și archondologiile arse.

Este știut că slugile sunt în toate mai rele decât stăpânii.

Este știut, că Iordache Filipescu era primit de națiune, fiindcă în toate era mai nobil decât slugile lui, cari au sperat și mai speră încă nesocotiții, să-i ia locul. Orice vor face acum acești vătași de curte ai foștilor boieri, chiar punând mâna pe putere, de râs vor fi și lumea le va striga cum mereu le-a strigat: „Ciocoi și tot ciocoi!"

Adevărata nobleță nu se copiază: *ea se* moștenește *și se perfecționează prin* tradițiuni, prin educațiune și prin simțiminte nobile, generoase și patriotice.

Nobleța prin moștenire s-a pierdut la noi. Cei ce au mai rămas din acele familii sunt adesea mai nobile în simțiminte și mai patrioți decât vechile lor slugi".

Toate aceste le zice „Românul", organul d-lor C. A. Rosetti, și I. C. Brătianu.

Sunt idei pe cari noi niciodată nu am crezut de cuviinţă a le emite cu lipsa de pudoare, cu care le emit adversarii noştri, pentru că ne credem datori a fi toleranţi în ceea ce priveşte deosebirile de naştere, cari nu mai au nici o trecere în viaţa noastră modernă şi a ţine seamă numai de vrednicile personale.

Se vede însă, că iubiţii noştri colegi din strada Doamnei n-au voit să ne rămână datori pentru serviciile ce le făcuserăm prin articolul nostru dela 27 Octomvrie, prin care primiserăm sarcina de organ al răspândirii ştirilor colportate de agenţii roşii, şi aşa dintr-un instinct tainic, au voit şi ei să publice un articol, pe care să ne vină nouă la socoteală a-l reproduce.

Cu vie părere de rău a trebuit însă să ne mărginim deocamdată la reproducera acestor puţine cuvinte. Şi chiar pe acestea le luăm numai şi numai pentru ca din chiar cuvintele *Românului* să reiasă atmosfera socială, din care ne-a venit ca răspuns la *„adevăraţii"* boieri ce alcătuiesc partidul liberal, următorul articol:

Ziarul *Românul* e desăvârşit întru toate, şi chiar în simţimintele sale patriotice.

I se rupe inima de biată ţară, şi într-un strigăt de durere, ne îndeamnă să fim gata, căci oara se apropie, catapeteasma bisericii în curând are să se dărâme, cerul să se despice şi pământul să ne înghită.

Iată ce ne zice el, în stilul său apocaliptic, într-unul din numerele lui trecute (27–28 Octomvrie).

„Luaţi aminte, căci toată Europa este în mare frământare."

„Luaţi aminte, căci cine nu se pregăteşte pentru a întâmpina evenimentele şi a *prinde norocul* în cale, pierdut este".

„Fiţi gata, că nu ştiţi oara, ne zice şi biserica cea veche".

Şi tot atunci *Românul* ne zice:

„Poetul Alecsandri ne arată mai deunăzi pe scenă sub figura lui Ciubăr-Vodă diferenţa ce stă între adevăraţii nobili şi patrioţi, oricare ar fi naşterea lor şi între cei parveniţi, între cei cari luptă pentru nălucirile şi pentru interesele lor „personale".

E călduros și plin de patriotism acel apel al *Românului*. El seamănă cu toate apelurile ce ne-a mai făcut și altădată, și am fi dispuși să-i dăm tot crezământul, dacă n-am fi convinși că el minte și acum, precum totdeauna a mințit.

Ne cuprinde un simțământ de nesiguranță publică, când îl auzim pe *Românul* vorbind despre un „noroc", pe care am fi având să-l prindem în cale, — precum patronii *Românului* au prins norocul în cursul războiului trecut; suntem viu îngrijați, când citim în organul d-lui C. A. Rosetti cuvântul „parveniți" și sângele ni se pune în mișcare, când *Românul* vorbește de sfânta biserică și citează drept mărturie pentru ideile *sale* cuvinte de ale poetului nostru Alecsandri.

Nu, dar, după îndemnurile lor vom lua aminte și vom fi gata, când va sosi ziua cercării; ci vom lua aminte și vom fi gata, pentru că sunt în noi datoriile de Români, datorii, pe care le-am învățat dela părinții noștri, le-am primit ca tradițiuni ale familiilor noastre, datorii, pe cari le-a sfințit biserica noastră prin binecuvântarea ei.

Nu vom cere lecție de patriotism dela oamenii, al căror organ e *Românul*.

Cel ce nu purcede din părinți români, înainte de a pretinde să învețe pe Români înșiși, trebue să aibă calități și virtuți personale spre a gândi și spre a simți el însuși românește.

Cel ce nu are tradițiuni românești în familia sa, trebue să ne dovedească că cunoaște valoarea datoriilor sale către patria românească.

Cel ce-și caută istoria prin bazenurile mediteranei, trebue să dovedească că s-a inspirat din învățămintele lui Mircea, Ștefan, Vlad, Radu, Mihaiu, Cuza, Lazăr, Eliad și altor eroi ori capete luminate, cu cari e împodobită istoria Românilor.

Aceia însă, cari au călcat în picioare toate tradițiunile, nu ale boierimei, nu ale claselor mai înaintate, ci ale țării și ale poporului român, a dovedit că n-au știut să-nveță a gândi și a simți românește și, fie Români, fie streini de origine, nu sunt decât niște apostoli ai spiritului strein în țara noastră.

Cel ce nu are religie, nu are nici biserică. Biserica noastră ne învață să ne botezăm copiii în legea lui Christos și să

îngropăm pe cei morți după obiceiurile țării cu cinste și cu rugăciuni către Dumnezeu pentru odihna sufletelor lor, iară nu ca pe Doctorul X dela Curtea de Argeș. Nu putem noi să avem încredere în niște oameni, cari se bucură văzând că sub pretextul libertății pot permite câtorva smintiți să-și bată joc de legea strămoșilor noștri și de cele mai sfinte obiceiuri ale țării.

Dar să admitem, pentru un moment, că cuvintele acelui ziar sunt sincere și de bună credință; să admitem, că ele nu ascund nici o perfidie, niciuna din manoperele, cari îi sunt proprii și sub care-și ascunde totdeauna ipocritele cugetări.

Admițând însă toate acestea, vom întreba și noi, la rândul nostru, pre redactorii acelei foi și mai ales pe stăpânul ei:

Ce rezultat așteaptă d-lor, dela un apel atât de călduros din parte-le, în urma grelelor încercări prin cari ne-au mai făcut să trecem odată și din cari nu am cules decât umilirea și decepțiunile cele mai amari?

Ce cred d-lor, că poate să mai facă o națiune, pe care au amăgit-o în mai multe rânduri, când d-lor, cu cei dela putere, nu încetează încă nici astăzi de a o sugruma și de a-i slei toate resursele și toate forțele vitale?

Din magistratură și administrație ați făcut un mijloc de chiverniseală pentru toți sateliții voștri, reducând exclusivismul în principiu politic, cu călcarea în picioare a meritului, a onorabilității și a drepturilor câștigate.

Finanțele le îndreptați risipind necontenit prin misiuni deșarte în străinătate și prin diurne grase pentru acoliții voștri.

Armata ați dezorganizat-o în mare parte și ați băgat într-însa nedisciplina și favoritismul; ați compromis armătura ei și ați slăbit-o introducând într-însa toate pasiunile politice ce vă frământă pe voi înșivă.

Din reprezentațiunea națională ați făcut o unealtă slugarnică, ieri, ca să voteze legea jidovească, astăzi, ca să răscumpărați căile ferate astfel, încât să puneți țara, stat independent, sub jurisdicțiunea și chiar a celui mai mititel din judecătorii tribunalelor din Berlin.

Rămas-a, vă întreb, vreo instituțiune, pe care să nu o fi terfelit și batjocorit în modul cel mai cinic și revoltător?

Rămas-a în această țară vreun om onest, pe care să nu-l fi denigrat și calomniat, pe care n-ați fi încercat să-l aruncați în vendetta publică ca pe un criminal, ca pe un paria?

Și cu toate acestea mai aveți îndrăsneala de a face apel la țară, la concordie, la înfrățire, voi, cari ați smântuit țara, cari ați semănat sămânța urei și a dihoniei între frați și cari profanați în tot momentul și cele omenești și cele sfinte!?

Și — apoi — ce nevoie mai aveți de asemenea apeluri!?

Nu sunteți astăzi stăpâni în țară? nu dispuneți de dânsa după bunul vostru plac? nu puteți să faceți și să desfaceți toate după chipul și asemănarea voastră?

Dați înainte, cum vă sfătuiește fratele cel mai tânăr al vostru; adaogați încă ceva la gloria anilor trecuți, căci nimeni nu vă mai stă în cale.

Ori poate vă reamintiți deprinderile din trecut, când începeți iar a face curte boierilor „adevărați", precum îi numiți voi, și vă prefaceți că nu ați înțeles cuvintele ce Alecsandri a pus în gura lui Ciubăr-Vodă:

„Dar de este vorba de nobilii fii ai țării cari sunt gata a-și da și sângele și averile pentru țară și de parveniții cari luptă numai pentru năluciri și pentru interesele lor personale"...

Cum de nu vă recunoașteți în acești din urmă pe voi înșivă, pe voi, cari, alergând după aceste năluciri și interese, ați rupt trei mari și bogate fâșii din țară, cu jertfirea a 15000 de Români și a câteva zecimi de milioane de lei din munca și din sudoarea țării.

Și mai îndrăzniți a ne zice: „Fiți gata, căci nu știți ora!?".

Amară deriziune!

Ea ne aduce aminte de acei călăi fără de suflet, cari insultau pe victimele lor, mai înainte de a le ucide.

Fiți dar voi gata, — căci țara începe să înțeleagă adevăratele voastre scopuri.

[13–XI–1879]

Spirit greșit și fatal

Amară e viața unui popor, ce este mereu silit a-și risipi puterile.

Într-o societate așezată pe temelii sănătoase tot omul își caută de trebile sale: plugarul își fructifică capitalul de muncă în pământ; meșteșugarul urmează în tihnă lucrarea sa; negutătorul cumpără și vinde marfa la care *se* pricepe; dregătorul împlinește funcțiile cu care s-a însărcinat; omul de științe adună și coordonează idei și cunoștințe; literatul se pierde în privirea lumei ce cuprinde în sufletul său, iară oșteanul se pregătește pentru ziua fatală a luptei.

Sarcina purtării de grije pentru interesele comune e încredințată unui mic număr de oameni, cari au fost anume pregătiți pentru dânsa și sunt hotărâți a se lepăda de trebile lor spre a căuta de trebile comune.

Organizarea societății omenești în deosebite corpuri politice nu ar avea nici un înțeles binecuvântat, dacă ea s-ar mărgini a ne da siguranța personală numai pe cât noi înșine știm să ne-o câștigăm prin participarea noastră la viața publică; ceea ce organizația politică înainte de toate trebue să ne dea, e scutirea de sarcina purtării de grijă pentru interesele publice, darul de a putea să rămânem tihniți în cercul de activitate ce ne-am ales.

Și câtă vreme puținii oameni politici știu să poarte trebile comune cu pricepere și cu bună chibzuință și să țină seamă de interesele legitime ale tuturor claselor — sociale, câtă vreme purtarea de grijă pentru interesele legitime publice e bună, statul ne face parte de acest dar și fiecare om cinstit poate să rămână tihnit în cercul său de activitate.

Însă îndată ce un om se simte jignit în interesele sale, el are tendința firească de a-și asigura în viața publică o înrâurire hotărâtoare, și această tendință, e cu atât mai puternică, cu cât interesele jignite sunt mai legitime, și cu atât mai covârșitoare, cu cât jignirea e mai general simțită.

Dacă nu oameni singuratici, ci întregi clase sociale sunt jignite în interesele lor legitime, atunci nu mai avem a face cu tendințe individuale, ci cu un curent general îndreptat contra oamenilor însărcinați cu purtarea de grijă pentru interesele publice, întreaga societate e cuprinsă de o nedumerire bolnăvicioasă: tot omul voiește să aibă glas hotărâtor în viața publică, toată părerea tinde a se generaliza și toate interesele stăruiesc a se impune; disciplina publică încetul cu încetul se pierde și societatea intră într-un stadiu de zăpăceală.

Într-un asemenea stadiu de zăpăceală se află societatea română în zilele noastre.

Condiția neapărată a dezvoltării pacinice e disciplina publică întemeiată, fie pe respectul puterii publice, fie pe încrederea ce o avem în oamenii însărcinați cu purtarea de grijă pentru trebile comune.

În țara noastră, ca în întreaga societate modernă, puterea publică a pierdut autoritatea covârșitoare, în virtutea căreia silea pe tot omul să-și caute de trebile sale, cari nu-l privesc de cât pe dregătorul însărcinat cu ele. Deci rămâne ca încrederea în capacitatea și buna credință a oamenilor noștri politici să ne scutească de orice îngrijire privitoare la interesele publice, pentru ca acum când nu mai suntem *siliți a ne mărgini* la cercul nostru de activitate, să nu fim *siliți a ieși din el.* Această încredere lipsește.

Și când poetul nostru vorbește de *„hidoasa pocitură ce a semănat în țară discordie și ură"*, el în înălțimea cugetărilor sale, nu voiește să ne arate un om, ci un spirit fatal ce s-a încuibat în societatea noastră.

Lipsește din mijlocul nostru iubirea, încrederea, gândirea ce împreună pe oameni; lipsește chiagul care face din indivizi o societate organizată.

Nu este de tăgăduit că foarte adeseori oameni incapabili ori oameni de rea credință au stat în fruntea țării noas-

tre și au slăbit prin purtările lor atât autoritatea puterii publice, cât și încrederea noastră în oameni politici.

Nu este deasemenea de tăgăduit că trebile publice merg rău și că cele mai multe dintre clasele societății noastre au fost jignite în interesele lor legitime și greu încercate în buna lor credință.

Nu este, în sfârșit, de tăgăduit că sistemul nostru de organizație politică, întemeiat fiind pe principiul participării tuturor membrilor statului la viața publică, ne impune un fel de datorie de a fi cu priveghere asupra purtării trebilor comune.

Toate acestea justifică oarecare rezerve față de oamenii politici, justifică oarecare severitate în aprecierile noastre asupra faptelor săvârșite de dânșii, justifică o interesare mai mult ori mai puțin vie pentru fenomenele vieții publice; nu justifică însă discordia și ura ce s-a încuibat în țară și frământă societatea noastră de atâta timp.

Această discordie, această ură, oricât de puțin justificată, există între noi, ba sunt chiar cel mai hotărâtor element în viața noastră publică.

Îndată ce ne-am organizat pe baza participării tuturor membrilor statului la viața publică, oamenii politici au început o vânătoare de suflete. Puterea zilei atârnă de suma voturilor de care știa să dispună fiecare dintre dânșii, de încrederea reală ori fictivă, de care se bucura în țară, de popularitatea pe care izbutea să și-o facă: astfel, stăruind fiecare să-și câștige încrederea cetățenilor, își da totodată silință să deștepte neîncredere și ură pentru adversarii săi.

Zecimi de ani s-a urmat această lucrare nefastă și astăzi ne luptăm cu roadele ei.

Nu este om, nici un întreg grup de oameni, pe care trebuie să-l învinovățim pentru cele mai mari dintre relele cu care azi ne luptăm: e spiritul greșit și fatal, în care am conceput instituțiile liberale.

Chiar atunci când nu le aveam încă, ci numai aspiram la ele, era încuibat în societatea noastră gândul că ele ne vor înlesni lupta și le doriam unii dintre noi numai pentru ca să-și asigureze niște poziții mai tari, față cu ceilalți, pentru aceea ziua, în care am ajuns la împlinirea dorințelor

noastre, nu a fost o zi de înfrățire și instituțiile liberale nu au înlesnit lucrarea împreună a tuturor Românilor, ci au înăsprit lupta începută de mai 'nainte între dânșii.

Dacă instituțiile liberale concepute sub impresia acestui spirit fatal, tot Românul ar fi înțeles că cei ce s-au lepădat de drepturile lor de mai 'nainte au făcut acest sacrificiu din convingerea că este o unitate de interese pe care nu o pot nesocoti și că numai lucrând cu toții împreună, Românii pot să progreseze; au făcut acest sacrificiu, pentruca să fie înlăturate odată pentru totdeauna toate cauzele și chiar toate pretextele de discuție. Căci un lucru e istoricește netăgăduit; ei nu au fost siliți prin forță majoră, ci au renunțat de bună voie la drepturile lor, pătrunși fiind de convingerea că această renunțare se impune ca o consecință legitimă a stadiului de desvoltare de care *ne apropiam.*

Dacă întreaga națiune ar fi interpretat instituțiile liberale în sensul acesta, libertatea și egalitatea ne-ar fi dus la progres, fiindcă nu am mai fi deosebit pe oameni decât după vredniciile lor și după foloasele ce țara poate să tragă din serviciile lor. Însă națiunea nu fusese pregătită pentru lucrarea pacinică, ci pentru luptă și libertatea a dat frâu tuturor pasiunilor legitime și nelegitime. Numai în virtutea acestui spirit nutrit sistematicește a putut să se erigeze pehlivănia în teorie de stat și să treacă viclenia și stăruința neînduplecată, fie în bine, fie în rău, de cele mai de căpetenie virtuți ale omului de atât; numai astfel cel ce știe mai bine să lovească pe alții, putea să treacă de cel mai capabil om politic.

Unde am ajuns cu acest sistem?

Unii, mai stăruitori și mai îndrăsneți, au învins, iară alții mai cumpătați și mai rezervați au fost învinși; cine a plătit însă cheltuielile războiului?

Țara întreagă! cei ce au împărțit unora cununile de lauri și altora cununile de spini.

Să fim sinceri față cu noi înșine și să ne mărturisim, cel puțin în taina cugetului nostru, că astăzi stăm dezamăgiți de unii și rușinați în fața celorlalți; în unii nu mai putem pune încredere și de ceilalți nu mai îndrăsnim să ne apro-

B.C.U "M. EMINESCU" IASI

piem, căci astăzi simțim, că prea mare nedreptate am suferit să li se facă.

Să ni-o mărturisim aceasta, căci vremile sunt mari, și noi, cari trăim în ele, nu avem voie să ne mințim pe noi înșine. Să ne ridicăm acum cel puțin peste strimtele vederi de partid și să ne dăm seama de unde venim și unde trebue să ne ducă firea noastră latină; să ne ridicăm cu toții, nu roșii, nu albii, ci Românii, într-un puternic curent de reacție, *nu contra libertății, nici contra egalității, ci contra abuzului care s-a făcut de aceste idei mari și binefăcătoare,* într-un puternic curent de reacție contra spiritului în care s-a conceput la noi realizarea dorințelor de libertate.

Și să nu ne descurajăm în urma celor petrecute.

Soarta ideilor mari în toate societățile omenești e aceeași: *un rând de oameni muncește ca să le răspândească, și altul vine să le exploateze.* Christos e fiul lui Dumnezeu și totuși chiar preoți de ai lui au exploatat ideile de regenerare omenească aduse de dânsul în lume. Pentruce oare în mica noastră țărișoară lucrurile să se petreacă într-altfel!?

Suntem zăpăciți; nu mai știm ce să voim, ce să facem, ce să primim, ce să respingem, în cine să ne încredem; nu ne mai înțelegem și nu ne mai auzim unii pe alții; ne trebuie o idee care să limpeziască toate capetele și să ne împreune pe toți la lucru.

Să căutăm această idee și după ce vom fi aflat și oamenii capabili de a o reprezenta și cu bună credință, fiecare dintre noi va putea să rămână tihnit în cercul său de activitate.

Câtă vreme vom fi însă munciți de niște oameni, al căror cap e prea strimt pentru a putea cuprinde ideile mari, ori a căror inimă e prea secată pentru a se încălzi de ele, câtă vreme nu vom ști să respingem cu indignațiune orice act de rea credință, vom fi mereu târâți prin învălmășagul sterpelor lupte politice și vom risipi mereu puterile prețioase ale junetei noastre naționale.

Ori nu vedeți, cum se face mereu apel *la generațiile mai tinere?!*

Bătrânii, în loc de a-i îndemna pe tineri la muncă, îi chiamă să ia parte la luptele politice, îi hrănesc cu otrava

urei politice și încă din vârsta copilăriei ar voi să-i boteze în legea lor fatală.

Noi nu îi vom chema, ci le vom zice:

Munciți, băieți, dacă puteți și dacă vă lasă inima. — Iară dacă nu puteți, uniți-vă toate puterile, toată energia, ca să vă creați această putință.

[18-XI–1879]

BCU IASI CENTRALA UNIVERSITY LIBRARY

Pomelnicul păcatelor „roșii“

Se închină omul totdeauna și-n tot locul?

Precum nu se întâmplă asemenea evenimente în tot minutul și-n tot ceasul, precum cineva nu recitează toată ziua „Crezul“, cu mătăniile în mâini, tot astfel nu înțelegem ca să fie silit a-și face în toată ziua profesia de credință politică, de a discuta în toată ziua ideile generale, de credință, pe când toată viața noastră omenească consistă dintr-o serie de acte și de aplicațiuni cu totul speciale.

De câte ori deci „Românul“, sau „Presa“ acuză dreapta conservatoare c-ar fi reacționară în credințele ei politice, de atâtea ori ne fac onoarea de a ne calomnia; însă modul e atât de general, inculparea e de o natură atât de metafizică și de subțire, încât nu ne fac nici o supărare și nu ne servesc cel mult decât ocazie pentru a arăta adevăratele noastre idei generale, adevăratele noastre convingeri supreme, deși — în treacăt observând — nici o idee generală ca convingere logică nu e nici bună nici rea, ci devine bună sau rea prin aplicarea ei.

Reacție și reacționari — în ce sens?

În sensul fanarioților? Ferească Dumnezeu!

Roșii sunt singurii moștenitori ai politicei bizantine.

În sensul sfântului trecut antefanariotic al nației?

Dar unde sunt elementele rămase din el, ca să formeze temelia solidă a clădirii reacționare? Nu trebuie să uite onor noștri confrați că condiția esențială, sine qua non, a reacțiunii în înțelesul occidental al cuvântului este dinastia moșneană istorică, este aristocrația moșneană istorică. Există într-adevăr, și ar fi o temeritate de a nega, câțiva pu-

ţini coborâtori din familii istorice ale ţării, dar oare simplul fapt al descendenţei constituie aristocraţia ca clasă istorică a ţării? E un Catargiu conservator, pentrucă un străbun al său a fost consiliar al lui Ieremia Movilă? Este un Boldur între roşii, pentrucă un străbun al său a fost general al lui Ştefan cel Mare? Desigur că nu.

Pentru ca să existe reacţie în adevăratul înţeles al cuvântului, ar trebui să fi existat o tradiţie neîntreruptă în clasa reacţionară, ar fi trebuit ca această clasă să fie constituită într-un mod propriu. Ar fi trebuit ca puterea ei materială, proprietatea să fie inalienabilă, ar fi trebuit c-un cuvânt *dreptul* continuu de stăpânire. Dar acest drept nu-l avea nici în timpii cei mai vechi nimenea. Oricare Român, fie născut din părinţi cu vază, fie din părinţi săraci, se putea ridica, fie prin puterea braţului, fie prin aceea a minţii la demnităţile cele mai înalte ale statului şi era indiferent, sub domniile pământene, dacă meritul era al unui om din popor sau al unui boer; în acea vreme săracă de bani, singura răsplătire pe care statul o putea da şi o şi dedea era un rang, netransmisibil asupra fiilor, dar care îl punea pe purtătorul acelui rang la adăpostul unor sarcini ale vieţii, impunându-i însă în locul lor datorii destul de grele, datorii în care vieaţa şi averea lui erau expuse. Dar se va zice că în faptă s-au moştenit atât poziţia socială cât şi averea. Realitatea transmisiunii însă nu trebuie confundată cu *dreptul formal* al transmisiunii din lumea feudală a apusului, încât dacă luăm faptului esenţa sa, dreptul, el rămâne atât de indiferent ca şi faptul că un actual bancher a avut un strămoş bancher. Deduce-se-va de aci dreptul exclusiv al strănepotului de a fi şi el şi numai el bancher? Aceasta ar fi o absurditate.

Aşa dar reacţiunea în sensul pe care i-l dă *Românul* e lipsită înainte de toate de consistenţă istorică, de substrat istoric, căci din istorie rezultă că Românii au fost totdeauna liberi şi totdeauna egali înaintea statului. Pentru fiecare din ei există putinţa de a sui toate treptele sociale şi ţăranul putea deveni atât de bine Vornic-mare, precum vice-versa coborâtorii Vornicului puteau deveni din nou, în lipsă de merite, simpli ţărani.

Așa dar organizarea feudală, regulament (rusesc) archondologie (bizantină) sunt departe de orice vederi ale dreptei conservatoare a cărei țintă, ca idee generală, este cu totul alta și anume: întărirea autorității statului și nimic mai mult. Nu negăm un lucru: că noi privim ideea statului ca apărător al meritului legitimat, al averii legitime, ca ceva superior dispozițiilor generale ale unei generații, ca un element moral alături cu imoralitatea eventuală a tendințelor existente în societate.

Să luăm însă pilde cu totul concrete.

E trebuință de cărți de școală de ex. și într-adevăr zecile de mii de cumpărători ai acestei cărți, școlarii, fac această afacere foarte sigură și lucrativă. Toată lumea — chemată și nechemată — scrie cărți cari de cari mai rele și mintea a sute de mii de cetățeni viitori se-ncarcă în lucruri abstracte și încâlcite, cu noțiuni inexacte. Este sau nu de datoria statului să protegă exclusiv cărțile bune și să înlăture cele rele, adică să protegă libertatea de acțiune a pedagogului celui bun, punând o stavilă nelegitimei pofte de câștig a scriitorilor celor răi? Sau figurat: este grădinarul dator a plivi buruienile cele rele dimprejurul plantelor roditoare cari sunt în pericol de a se-înneca? Desigur că da.

Am luat acest exemplu pentrucă el nu suscita supărarea nimănui, dar asemenea livezi îmburuienate, unde planta roditoare e înnecată prin concurența buruienilor rele, se găsesc pe toate terenele —. în administrație, în școală, în parlament, în presă, în economia privată și publică, pretutindeni. Precum gospodarul, statul casei sale, își prășește porumbul de buruiene, astfel statul, gospodarul obștesc, cată să prășească buruienile rele dimprejurul plantelor sale roditoare. Aceste exemple se pot înmulți în infinit; vorba e de a se găsi o organizare, precât omenește e cu putință, care să asigure înaintarea treptată a meritului și înlăturarea ambițiilor nelegitime și a poftelor nemăsurate, cari stăpânesc pe toți aceia, ce fără muncă și numai prin cheltuială și tertipuri se hrănesc din sudoarea poporului, fără a o compensa nici prin știință, nici prin caracter.

Și această compensare e rațiunea de a fi a păturilor superioare ale societății.

Căci — ca să urmăm exemplul — cărți rele de școală pot fi mult mai eftine decât una și bună. Dar cele rele umplu capul pentru toată viața cu idei falșe, cari aduc pierderi inteligenței și inimei, acea una și bună ține odată pentru totdeauna mai mult dar devine un îndreptariu al vieții.

Ca să traducem însă acest exemplu în viața practică a politicei.

D. Brătianu cu consorțiul său de deputați pe sprinceană votează concesia Stroussberg.

S-a făcut cu toate astea calculul amănunțit, că dacă statul ar plăti an cu an transportul gratis al tuturor mărfurilor, pe cari țara le produce și bani de drum oricărui călător din România, această cheltuială a visteriei ar fi nici în jumătate anuitatea de 18 ½ milioane ce le plătește astăzi.

Iată dar că un cap cu minte și sănătos, în locul d-lui Brătianu ar fi compensat pe deplin cota de muncă națională care-l susține — prin ce? Prin un calcul de două, trei ore cel mult, de cinci minute poate, și iată că o simplă operație a gândirii unui cap onest și clar se traduce în milioane din câștig real pentru întregul popor.

Dar să urmăm tot acest exemplu.

Să presupunem, că motive politice cari primează pe cele economice în timpuri extraordinare, l-ar fi silit pe d. Brătianu să admită oneroasa concesie Stroussberg, să recunoască datoria publică de un sfert de miliard. O zicem aceasta fără a o admite.

Ce ar fi fost urmarea? Ca cel puțin calculul de stingere a acestei datorii să fie exact.

Capitalul de construcțiune al societății de 248 de milioane se înapoiază prin amortizare în 59 de ani.

Ei bine, concesia d-lui Brătianu e făcută nu pe 59, ci pe 90 de ani.

Iată dar țara, prin o greșeală de calcul, condamnată a plăti 30 de ani de-a-rândul cu totul degeaba și în tot anul câte 18 ½ milioane anuitate, după ce capital și dobânzi ar fi fost de mult înapoiate.

Aceste sunt lucruri elementare, pe cari le pricepe oricine și sunt o dovadă că un om de caracter precum și un om de cultură adevărată compensează pe deplin societatea, ca-

re-l susține; pe când din contră, dacă organizarea societății e slabă și favorizează ridicarea în sus a Patarlăgenilor și Seruriilor de toate treptele, pierderile sunt colosale pe toate tărâmurile. Greșelile de calcul ale d-lui Brătianu costă pe popor zeci de milioane; sudoarea acestui popor se risipește pe nimicuri și mofturi și singura compensare este doar că — în fața mizeriei patente a populațiunilor — spiritul minciunii zilnice, ziaristica oficioasă, să poată susține că România e fericită și mare.

Dacă declamația mincinoasă între chiar zidurile noastre poate trece drept compensare, atunci să ne fie de bine.

Deaceea nu e vorbă — o repetăm — de pricipiile voastre sau ale noastre generale, e vorba de aplicarea lor concretă. În aplicarea — concretă — sunteți mincinoși, neoneşti, perverși, ignoranți; în concret sunteți oameni de nimic, nu în abstract, căci abstracțiunile ca atari nu sunt nici bune, nici rele; ci moralicește indiferente. Geaba un cismar va avea principiile cele mai frumoase, dacă nu știe să-și facă treaba lui, cisme bune; geaba d. Brătianu ca financiar va avea principii liberale și umanitare, dacă nu știe, treaba, pentru care s-au chemat finanțele.

Așa dar ce vorbiți de reacție?

Dacă există reacție în toată țara, în opoziție, între liberali, între roșii chiar — această reacție e în sensul fiziologic al cuvântului, rezistența unui corp bolnav contra boalei pentru a redeveni sănătos.

Dacă incapacitatea și imoralitatea voastră, dacă prostia și jocul la bursă nu s-ar reflecta decât asupra voastră, răul n-ar fi mare. Dar el se traduce în bani, — în bani plătiți de țară, plătiți de oameni în marea lor majoritate săraci, plătiți de țăran, de micul meseriaș, de micul negustor.

Dacă ați cădea mâine dela guvern care ar fi suma tradusă-n bani, sânge și pământ, ce ați costat țării?

28 milioane bilete ipotecare,

65 milioane noul împrumut ce se va cere de d. Sturza,

250 milioane răscumpărarea,

adică 343 de milioane datorie directă a statului, plus

10.000 de oameni morți pentru interese streine,

plus o provincie pierdută,

plus pagubele de milioane produse prin rechiziții de care puse la dispoziția lui Warszawsky-Mihălescu prin care apoi s-a adus boala de vite din Bulgaria.

De când există România un guvern n-a putut să încheie socotelile sale cu mai mari pierderi morale ca voi.

Și care e răspunsul vostru la această monstruoasă administrație?

Ingerințele lui Temelie Trancă în alegeri, ridicolele bătăi între oameni de-ai poliției și între spionii și agitatorii voștri și chefurile lui popa Tache.

Să nu se uite însă că popa Tache nici n-a emis bilete ipotecare, nici n-a cerut un împrumut de 65 milioane, nici n-a pierdut Basarabia, nici a stins viețile a mii de oameni în interesul panslavismului, nici a dat care de rechiziție lui Warszawsky, nici a adus boala de vite în țară, nici răscumpără drumul de fier, nici joacă la bursă viitorul țării.

Popa Tache putea să bată un om; voi sugrumați milioane de semeni de-ai voștri, voi vă sugrumați țara și dacă virtutea ar fi relativă, nu absolută, atunci alături cu perversitatea voastră morală și ignoranța intelectuală, popa Tache ar trebui canonizat și trecut între sfinți.

[29-XI-1879]

La guvern și în opoziție, aceiași

La fiecare act, mai mult sau mai puțin însemnat, săvârșit de guvernul roșu, orice om imparțial trebue să-și fi făcut întrebarea: dacă actul acesta ar fi fost săvârșit de guvernul conservator, aflându-se roșii în opoziție ce-ar fi zis și ce-ar fi lucrat aceștia? De exemplu, convenția cu Rusia, trecerea armatei peste Dunăre, rechizițiile, războiul, răpunerea a peste zece mii de oameni în focul inamicilor, de foame și de ger; apoi pierderea Basarabiei, apoi scăderea rublelor, apoi umilirea cu Arab-Tabia, apoi cestiunea israelită și în fine cestiunea pretinsei răscumpărări a căilor ferate; — dacă toate acestea le-ar fi făcut, sau măcar ar fi încercat să le facă guvernul conservator, aflându-se în opoziție roșii, ce s-ar fi întâmplat? Fiece om cunoscător de țara sa cunoaște cu cât de aprigă rea credință știu roșii să facă opoziție, și cum pentru dânșii, în lupta politică, orice mijloc, cât de înjositor, cât de mișelesc, este bun, — calomnia, intriga, minciuna, toate învăluite frumos în eticheta românismului și liberalismului și debitate fără preget și fără nici un pic de pudoare prin toate locurile publice în tirade șarlatanești. N-avem nevoie prin urmare să stăruim aci mai îndelung a face icoana moravurilor politice a acestui soiu de oameni, ce alte talente n-au, altă meserie nu știu, de altă treabă nu sunt în stare decât a face negustorie de principii liberale și de patriotism. Să luăm numai două, trei cazuri din cele enumerate spre a răspunde la întrebarea de mai sus, anume cazul ședерii armatei atâta vreme peste Dunăre și al cestiunii Evreilor.

Roșii, netăgăduit, mai ales când sunt în opoziție, n-au absolut nici un respect de ordinea publică, meșteri în scan-

daluri, oratori de cafenele, caricaturi de martiri politici, conspiratori de operetă-bufă, ei sunt capabili să toarne în fiece săptămână câte o republică microscopică. Într-o stare liniştită, cu puterea militară toată în ţară, cu deplină ordine în viaţa publică, a luat într-o noapte naştere celebra republică dela Ploieşti, al cărui prezident era d. Candiano-Popescu, mai târziu poliţai foarte dinastic, şi al cărei consiliu de miniştri se compunea din dd. Stan Popescu, Pătârlăgeanu, Grigorescu, Stanian şi alţi trei iluştri patrioţi. O zi, sau mai bine douăsprezece ceasuri a trăit republica ploieşteană. Ea a fost pusă la cale într-un birt, la o cină ce s-a prelungit, ca după firea năciunalilor, până despre ziuă, când în culmea înfierbinţelii s-a şi proclamat cu mare entuziasm. Proclamarea republicii a avut loc pe la patru ceasuri în revărsatul zorilor, şi uciderea acestei frumoase instituţiuni s-a săvârşit pe la patru după prânz, când, odată cu stingerea înfierbinţelii năciunalilor, a şi sosit în Ploieşti reacţiunea, adică o companie de vânători. Să nu uităm a spune ceea ce e mai interesant: când reacţiunea intra despre Bucureşti pe streaja dela miazăzi a republicii Ploieştilor, prezidentul acestui stat ieşise pe streaja despre Buzău, şi aşa de cu vreme ieşise, încât şi ajunsese aproape de satul Lipia, iarăşi un cuib celebru de republicani; ce e drept, distanţa dintre Ploieşti şi Lipia nu e aşa mare, cam vreo două poştii şi ceva. Când a pus reacţiunea mâna pe el şi l-a întrebat că ce caută noaptea primprejurul Lipiei, d-lui a răspuns că a ieşit niţel să se plimbe: o plimbare cu viteză republicană.

Considerând dar că compania de vânători era în ţară şi a putut fi în Ploieşti peste douăsprezece ceasuri dela proclamarea republicei, totul rămâne o scenă, cel mult un act de operetă-bufă sau de parodie. Ştiindu-se cât de iute pot să se plimbe, şi ştiind asemenea foarte bine că din capitala ţării până la capitala republicii lor, o companie de soldaţi sdraveni pot veni în câteva ceasuri pe odihnite, năciunalii noştri au cutezat totuşi a face acel scandal ridicul.

Dar — punându-ne tot în ipoteza că conservatorii ar fi fost la guvern şi roşii în opoziţie — dacă acea reacţiune, adică compania de vânători împreună cu toată armata şi cu Domnitorul în frunte, s-ar fi aflat peste Dunăre, oare scan-

dalul s-ar fi mărginit numai la a fi ridicol și la o singură localitate? Și din București chiar, și mai ales aci, ce s-ar fi întâmplat?

Dar apoi, punându-ne în aceiași ipoteză, cu ocazia cestiunei israelite?

Lăsăm să dea răspuns la aceste întrebări acei ce-și cunosc țara, și în genere, publicul imparțial, care pare-se, a cam început să judece mai bine asupra lucrurilor și oamenilor.

Câtă vreme au fost conservatorii la putere, roșii n-au. încetat un singur moment cu insinuarea și cu calomnia; ei nu numiau altfel, prin organele lor, pe conservatori decât cu epitetul de „guvern al ingajamentelor cu streinii". Insinuând că conservatorii luaseră acele ingajamente spre paguba și aservirea intereselor țării, ei erau singurii apărători ai acestor interese, ei singuri aveau dor de inimă pentru biata patrie. Și cu toate astea acel „guvern al ingajamentelor cu streinii, nu făcuse nici convenția cu Rusia, nici războiu fără zapis, amanet sau chezășie, cu bună și prealabilă știință că avem să pierdem Basarabia, și nici negociase cu Alianța israelită să împământenească cu grămada pe Evrei. Nimic din toate aceste nu făcuseră acei oameni, pe care roșii îi numiau „guvern al ingajamentelor cu streinii". Ne făcând nimic din toate acestea, erau astfel calomniați; dar dacă ar fi făcut măcar ceva ce ar fi fost?

Roșii au venit la putere după aceea. Ei au făcut, în adevăr, de cinci ori atâta cât ar fi meritat să poarte numele, ce ei îl aruncau conservatorilor fără nici o dreptate.

Am făcut paralela convențiilor de răscumpărare a căilor ferate, a conservatorilor și a roșilor. Care este cea mai avantajoasă pentru Stat? mai poate sta cineva la îndoială? și ar avea chiar adversarii noștri atâta lipsă de pudoare să mai contesteze și în privința aceasta, unde vorbim cu bob numărat, adevărul? Și afară de aceasta, de câte ori a fost vorba pe timpul guvernului conservator de răscumpărare, nu guvernul român a început tratările în această privință; propunerile și stăruințele au venit totdeauna din partea societății acționarilor, și negocierile numai cu dânsa s-a făcut, iar nici de cum cu guvernul german. Când au căzut orice

putință de înțelegere între guvernul român și Societate, lucrurile au rămas în starea de mai înainte urmându-și mersul lor regulat, fără a lua cestiunea un caracter internațional prin amestecul guvernului german.

Tot astfel au mers lucrurile și astăzi? Din nenorocire, nu. Guvernul român a făcut propunerea, guvernul român a stăruit, guvernul român, fără nici o rezervă în privința ratificării învoielii de către corpurile legiuitoare, *s-a legat față cu guvernul german* asupra tuturor clauzelor convenției de răscumpărare. Cestiunea dar, de natură în ea însăși cu totul interioară, este acum o cestiune internațională.

Și aceștia sunt oamenii cari numiau pe conservatori „guvern al ingajamentelor cu streinii". Să judece dar astăzi țara ce fel de oameni sunt acești onești negustori de principii liberalo-naționale, acești patrioți de industrie.

[18-XII-1879]

Studii asupra situației

I.

Un nou program? va întreba cititorul, devenit neîncrezător prin pompoasele liste de făgăduințe și de vorbe mari, cîte au văzut pîn-acum lumina zilei, într-adevăr, nici noi nu sîntem tocmai bucuroși de-a alege, pentru o serie de principii sincer espuse, un nume care-a trebuit, de voie de nevoie, să figureze în fruntea tuturor făgăduințelor cîte nu s-au ținut. De mult încă am însemnat asemenea izvoade de fericiri promise și pururea ne-mplinite cu numirea de negustorie de principii, de pretexte invocate pentru a urmări cu totul alte scopuri. Știm asemenea că un viu sentiment de stat, o conștiință întemeiată despre solidaritatea intereselor naționale, cari sînt și trebuie să fie armonizabile, nu în opunere unele cu altele, un patriotism luminat și mai presus de tendențe înguste mai nu are nevoie de-a formula în teze generale lucruri care se-nțeleg de sine la alți oameni și în alte țări. Din nefericire însă cată să constatăm că în țara noastră multe lucruri evidente și simple nu se mai înțeleg de sine, încît — ca la noi la nimenea — evidența însăși are nevoie de-a fi comparată cu miile de căi strîmbe cîte se urmează, pentru a se dovedi că ea este singura linie dreaptă.

Atîtea programe au apărut în țară la noi de patrusprezece ani încoace, emanate ba de la guverne provizorii, ba de la partizi, ba de la personalități politice izolate, și atîtea decepțiuni amare au urmat tuturora încît orice om cu bun-simț trebuie să învingă un sentiment de sfială cînd încearcă a recuceri pentru cuvîntul „program" înțelesul lui adevărat de serie de principii mărturisite, împărtășite sincer

de mii de cetățeni, realizabile. Ceea ce se cere de la o profesie de credințe politice este desigur, înainte de toate, ca ea să corespunză cu simțimintele și aspirațiunile legitime ale țării și să fie adaptată instituțiunilor ei. S-ar putea într-adevăr imagina un sistem de idei politice, folositoare chiar, care să nu fie conforme cu sentimentele și aspirațiunile țării, dar în lumea strictei necesități un asemenea sistem n-ar fi cu mult mai mult decît productul unei imaginații fecunde. Căci un principiu absolut, netăgăduit de nici un om cu bun-simț, este că o stare de lucruri rezultă în mod strict cauzal dintr-o altă stare de lucruri premergătoare și, fiindcă atît în lumea fizică cît și cea morală, *întâmplarea* nu este nimic alta decît o legătură cauzală nedescoperită încă, tot astfel aspirațiunile și sentimentele sînt rezultatul neînlăturat al unei dezvoltări anterioare a spiritului public, dezvoltare ce nici se poate tăgădui, nici înlătura. O profesie de credințe politice care ar face abstracție de linia generală descrisă prin spiritul public nu s-ar deosebi cu mult de scrierile regelui Iacob al Angliei, de *Utopia* lui Thomas Morus, de *Statul* ideal al lui Plato, de *Contractul social* al lui Jean Jacques Rousseau.

Deci, stabilind principiul fundamental că orice politică practică nu poate lucra decît cu elementele cari-i sînt date, iar nu cu cele pe cari și le închipuiește a le avea și convinși că idei și interese, fie cît de diverse, sînt și trebuie să fie armonizabile pentru ca statul să fie cu putință, nici înțelegem, nici avem vreo încredere în mișcări violente sau estralegale și, mai puțin încă, în conspirațiuni, deși aceste din urmă s-au bucurat în trecut de o nejustificată glorie, de laurii pe cari cu ușurință-i plăsmuiesc gazetele, de aureola pe cari cei interesați o creează cu aceeași ușurință cu care cei dezinteresați o condamnă.

Tăgăduim că pe calea aceasta se poate realiza un adevărat progres, pe care nu-l vedem și nu-l aprobăm decît în dezvoltarea treptată și continuă a muncii fizice și intelectuale. Căci cine zice „progres" nu-l poate admite decît cu legile lui naturale, cu continuitatea lui treptată. A îmbătrîni în mod artificial pe un copil, a răsădi plante fără rădăcină pentru a avea grădina gata în două ceasuri nu e progres, ci

devastare. Precum creşterea unui organism se face încet, prin superpunerea continuă şi perpetuă de nouă materii organice, precum inteligenţa nu creşte şi nu se-ntăreşte decît prin asimilarea lentă a muncii intelectuale din secolii trecuţi şi prin întărirea principiului înnăscut al judecăţii, precum orice moment al creşterii e o conservare a celor cîştigate în trecut şi o adăogire a elementelor cucerite din nou, astfel, adevăratul progres nu se poate opera decît conservînd pe de o parte, adăogînd pe de alta: o vie legătură între prezent şi viitor, nu însă o serie de sărituri fără orînduială. Deci, progresul adevărat fiind o legătură naturală între trecut şi viitor se inspiră din tradiţiunile trecutului, înlătură însă inovaţiunile improvizate şi aventurile hazardoase.

Ne putem făli cu drept cuvînt cu probele de vitalitate pe cari le-a dat poporul nostru de cincizeci de ani încoace. E drept că în acest period de ani aceste probe nu sînt repărţite în mod egal, că unii ani se deosibesc prin un mare prisos de putere intelectuală, bine întrebuinţat, alţii din contra prin o risipă puţin justificată a acelor puteri pe căi improductive, totuşi însă sumînd la un loc şi mărimile pozitive şi cele negative, găsim prin mijlocul cărărilor laterale cari s-au pierdut în pustiu calea generală a unui progres real, mai cu seamă pe terenul politic.

Farmecul ce ne ţinuse în întuneric şi înapoiare nu era atît de imaterial precum şi-ar închipui cineva la prima vedere. El era, din contra, reprezentat prin un sistem de cetăţi turceşti din stîngă Dunării, ale căror ameninţătoare brîie de pămînt şi piatră trebuiau dărîmate pentru ca să-nceteze epoca întunerecului. După pacea de la Adrianopol s-au dărîmat în sfîrşit şi cele din urmă fortificaţii pe cari Turcia le avea pe malul stîng al Dunării, şi de-odată cu aceasta se ridicară una cîte una piedecele de pîn-atunci ale negoţului şi agriculturii şi astfel, începînd a se dezvolta bogăţiile pămîntului nostru şi căutîndu-şi schimbul pe producte apusene, am fost puşi în contact cu civilizaţia, cu ideile Apusului, cari şi-au făcut drum şi s-au răsădit la noi fără nici o greutate, fără nici o împotrivire din parte-ne.

Din capul locului cată să negăm că ar fi existat în ţările noastre o reacţiune în sensul feudal al cuvîntului. Din

timpul războaielor lui Napoleon I se ivise în țările noastre un reflex, la început încă slab dar nefalsificat, al înaltei culturi și lipsei de prejudiții a secolului al XVIII-lea, reflex care avea caracterul acelui secol: un raționalism strălucit și spiritual, lipsit de cunoștințe pozitive. Zeița rațiunii credea în Apus să pună lumea în orînduială numai prin propriul aparat al deducțiunilor logice, ale căror premise nu erau bazate nici pe esperiență, nici pe organizația înnăscută a statului și a societății, ca obiecte ale naturei. Golul nostru intelectual, setos de civilizație, a primit fără control, fără cîntărire, idei și bune și rele, și potrivite și nepotrivite, ba națiunea întreagă, cu prea puține excepții, nu vedea că niciodată o *vorbă* nu poate înlocui o realitate, că niciodată fraza culturii nu e echivalentă cu munca reală a inteligenței și mai ales cu întărirea propriei judecăți, care e cultura adevărată, că niciodată fraza libertății nu e echivalentă cu libertatea adevărată, care e facultatea de a dispune de sine însuși prin muncă și prin capitalizarea muncii. Nu o utopie, o mie de utopii populau capetele generației trecute, care-și închipuia libertatea fără muncă, cultura fără învățătură, organizația modernă fără o dezvoltare economică analogă. O serie de fraze ieftene, copiate din gazete străine, din scriitori de a doua mînă, din discursurile unor politici trăiți și crescuți în alte țări, a înlocuit și înlocuiește încă în mare parte silința de-a învăța singuri; raționamente străine, răsărite din alte stări de lucruri, înlocuiesc exercițiul propriei judecăți.

Deci tocmai lipsa unei reacțiuni adevărate, raționalismul foarte strălucitor, dar și foarte superficial al epocei trecute au făcut ca introducerea tuturor formelor nouă de cultură să se întîmple fără controlul, fără elementul moderator al tradițiilor trecutului, în loc ca un spirit nou de muncă și de iubire de adevăr să intre în formele vechi ale organizației noastre, s-a păstrat din contra incultura și vechiul spirit bizantin, care a intrat în formele nouă ale civilizației apusene. Nu ceva esențial, nu îmbunătățirea calității a fost ținta civilizației române, ci menținerea tuturor neajunsurilor vechi, îmbrăcate în reforme foarte costisitoare și cu totul în disproporție și cu puterea de producțiune a poporului și cu cultura lui intelectuală.

Programul publicat în n-rul de ieri, asupra căruia vom reveni în deosebite rînduri, a răsărit din acest viu sentiment al contrazicerii între fond şi forme care se arată atît de deschis în toate fenomenele vieţii noastre publice.

Chiar dacă epoca formelor goale, care domneşte de douăzeci de ani şi mai bine în ţările noastre, s-ar putea esplica, deşi nu justifica, prin cuvîntul „epoca de tranziţiune", e evident că sarcinile cu care tranziţiunea ne-au încărcat cu asupra de măsură ne dictează în mod serios de-a ne întoarce de pe calea greşită, de-a privi în mod mai limpede starea adevărată a ţării, de-a judeca în mod mai limpede necesităţile ei.

O schimbare a opiniei publice în înţeles conservator se poate constata de mai mult timp încoace. Foaia noastră acum doi ani încă a prezis că ţara, prin tristele esperimente la care e supusă de domnia frazei, va ajunge pînă în sfîrşit să fie conservatoare, în urma acestei preziceri, îndealtmintrelea lesne de făcut, s-a văzut că însuşi liberalii au fost siliţi să recunoască necesitatea unei legi contra uzurei şi a unei alte legi contra înstrăinării pămînturilor ţărăneşti. Aceste legi stau însă în flagrantă contrazicere cu însăşi raţiunea de-a fi a liberalismului, care recunoaşte oricărui cetăţean dreptul absolut de-a dispune de bunurile şi de munca sa după propria şi libera sa chibzuinţă. Iată dar că din haosul de idei liberale-cosmopolite, pentru cari clasele şi statul nu sînt nimic, iar individul totul, răsare ca din senin necesitatea absolută de existenţă a unei clase asigurate de muncitori agricoli. Nu ne îndoim că mai tîrziu capetele mai clare dintre liberali vor recunoaşte tot atît de mult necesitatea absolută a proprietăţii mari, care este în toate ţările sprijinul cel mai puternic al neatîrnării de caracter, al celei mai înalte forme a libertăţii omeneşti. Nu o dată în istorie se va confirma adevărul fabulei lui Meneniu Agrippa.

Încheiem aceste şiruri aducînd cetăţenilor aminte că nu există nici libertate, nici cultura fără muncă. Cine crede că prin profesarea unei serii de fraze a înlocuit munca, deci libertatea şi cultura, acela se prenumără fără s-o ştie între paraziţii societăţii omeneşti, între aceia cari trăiesc pe pămînt spre blestemul, ruina şi demoralizarea poporului lor.

II.

În ordinea de idei espuse în n-rul trecut intră și aceea a independenței statului român. Nici aceasta n-a venit *ex abrupto*, în mod fragmentar, ca din senin, ci, ca toate tendențele adevărate, a fost pururea prezentă și întunecată numai uneori de nevoile momentului.

Ar fi un act de adîncă ingratitudine către strămoșii noștri dacă ne-am închipui că cu noi se începe lumea în genere și România îndeosebi, că numai noi am fost capabili a avea instinctul neatîrnării, cînd, la dreptul vorbind, n-am făcut decît a mănținea cu mult mai mult ori mai puțin succes ceea ce ei au cîștigat fie prin sîngeroase lupte, fie prin dezvoltarea unei isteții extraordinare, puse amîndouă adeseori în serviciul acestei unice preocupațiuni, a păstrării neamului și țării.

E drept că prezentul, cu graiul lui viu, cu ambițiile și pretențiile lui, e un advocat foarte elocvent pentru meritele sale, fie reale fie închipuite, față cu meritele unui trecut a cărui gură o astupă pămîntul. Și cu toate acestea fost-ar-fi cu putință de-a vorbi chiar de neatîrnarea statului român fără a sufla praful așezat pe tractatele noastre vechi și de pe cronicele noastre? O ilustrare curioasă a manierei de a-și atribui un merit care e în mare parte a trecutului e că în același timp în care se-ncheia un tractat de comerț cu Austria, ca manifestare a neatîrnării noastre, d. Mitilineu, înalt funcționar al Ministerului de Esterne, publica un volum de tractate de alianță și de comerț încheiate de dinastii române de înaintea epocei fanarioților.

Și ce strălucit într-adevăr, ce neasemănat de mari sînt reprezentanții din trecut ai neatîrnării statelor române față cu epoca noastră? Oare Mircea I, în cei 38 de ani, Ștefan cel Mare în cei 46 de ani ai domniilor lor au avut o altă preocupare decît neatîrnarea țării?

Mircea I — acest prototip luminos și al artei războinice și al celei diplomatice la români — n-a gîndit toată viața lui decît la mănținerea neatîrnării. La 1394 bate pe Baiazid Ilderim în memorabila luptă de la Rovine, păstrată în memoria întregei Peninsule Balcanice; la 1395 încheie trac-

tat de alianță cu Ungaria; la 1396 ia parte la bătălia de la Nicopole, la 1398 bate el singur pe Baiazid lîngă Dunăre; la 1406 își întinde mîna în Asia și scoate pe Musa ca pretendent în contra lui Soliman I, îl susține cu bani și arme și îl face împărat; la 1412 scoate un alt pretendent, pe Mustafa, în contra lui Mahomed I, ba chiar în anul morții sale, 1418, a ajutat cu bani și arme pe un sectator momentan, anume Mahmud Bedreddin, sperînd succese politice din sciziuni religioase între turci.

O politică analogă a contrapunerii iscusite a puterilor creștine, a luptei directe cu turcii, au susținut Ștefan cel Mare.

Din atitudinea acestor doi Domni se esplică cum de țările noastre au putut să se închine puterei turcești păstrîndu-și cu toate acestea întreaga lor suveranitate înlăuntru și-n afară, cum s-au putut să se introducă în tractate de supunere proibițiunea pentru moametani de-a se așeza în țară, cum s-au răsfrînt pînă chiar asupra umbrelor de fanarioți o rază din vechea neatîrnare, căci și aceștia îndrăzneau a se numi Domni *din mila lui Dumnezeu,* deși erau numiți și scoși prin firman, deși se știe că titlul *Dei gratia* nu se cuvine decît numai suveranilor.

E o ciudată ironie a istoriei de a vedea pe un Gheorghe Hangiarlâu de pildă, un cirac al lui Capudan bașa din Țarigrad, îmbrăcîndu-și ființa paralitică cu titlurile unui Mircea *„Dei gratia Woevoda transalpinus, Fogaras et Omlas Dux, Severini Comes, Terrarum Dobrodicii Despotus et Tristri Dominus."*

Făcut-au bine sau făcut-au rău cei mai mari doi Domni ai noștri preferind o supremație nominală turcească unei supremații reale creștine? Realitatea a dovedit că era tot ce puteau face mai bine. Toate, dar absolut toate statele dunărene au devenit pașalîcuri, marele regat al Ungariei au fost asemenea pașalîc o sută de ani. Polonia a fost împărțită și mai este azi, pe cînd vechile noastre tractate, iscălite cu litere mari și bățoase pe piele de vițel, au fost pînă ieri izvorul neatîrnării reale, izvorul din care au decurs actele succesive de emancipare de sub domnia turcească. Tudor se bazează pe ele cînd cere de la Poartă reintroducerea domniei naționale, și Divanurile ad-hoc n-au găsit alte arme mai puternice înaintea Areopagului Europei decît tot pe acestea.

Așadar „independența", precum o numim astăzi, nu este un „copil găsit" fără căpătîi și fără antecedente, ci un prinț care dormea cu sceptrul și coroana alături. Căzută în desuetudine prin necumpănitele acte ale lui Dimitrie Cantemir și a generalului de cavalerie Toma Cantacuzino, neatîrnarea noastră a fost pururea reală, ca drept pururea în vigoare, ca fapt știrbit din cînd în cînd, nu prin alt drept, ci prin escese și abuzuri de putere ale turcilor și, daca ea a fost întunecată curs de o sută de ani prin postomania fanariotă, tradiția ei și încercările de a o restitui n-au încetat nicicînd, iar mai cu seamă secolul nostru a fost bogat în succese pe terenul acesta. Deja *Regulamentul organic*, ca legiuire unitară pentru amîndouă țările, răsărită chip din inițiativa rusească, dar din libera discutare a parlamentelor de atunci, era un liniament al unirii țărilor. Aceleași tendințe se ivesc cu mai multă putere în mișcarea de la 1848 și culminează în 1859 prin alegerea lui Vodă Cuza. Dorința Divanurilor ad-hoc de a alege un principe dintr-o dinastie europeană nu se putu împlini deocamdată, totuși a doua zi de încheiarea Tractatului de la Paris, și în contra prescripțiunilor lui formale, am ales un singur Domnitor pentru ambele țări surori, cîțiva ani în urmă am realizat Unirea, prin conferința de la 1864; fostul Domn obținu suveranitatea absolută în legislația internă, și în fine la 1866 obținurăm și recunoașterea unei dinastii ereditare, toate acestea fără nici un sacrificiu, grație numai încrederii ce am putut inspira marilor puteri și bunei-voințe de care ne bucuram din partea lor. Purtat de o mișcare de-a dreptul entuziastă, Cuza Vodă a devenit el însuși principalul purtător al politicei esterioare, al politicei neatîrnării, avînd cea mai credincioasă și neobosită mînă de ajutor în Constantin Negri.

Toate atributele unei neatîrnări reale s-au cîștigat de către Vodă Cuza esceptînd firma acestei realități, în faptă juridicțiunea consulară și-a pierdut terenul sub domnia lui, secularizarea averilor închinate s-au operat, deși călugării greci se gerau în supuși ai puterei suzerane, ai Porții, s-au înființat o armată relativ numeroasă și completă, s-au proclamat neatîrnarea bisericii naționale pe baza vechilor drepturi ale Mitropoliei Moldovei și Sucevei, vechii consuli

generali deveniră de fapt, deşi nu prin titulatură, miniştri diplomatici, relaţiunile internaţionale ale statului român erau încredinţate unui ministru al afacerilor esterioare în regulă, încît întregului aparat al unei depline suveranităţi interne şi esterne nu-i lipsea decît numele propriu, ce părea a lipsi din dicţionarul Apusului european.

Guvernele cari au venit în urma anului 1866, n-au prea avut altceva de cîştigat decît firma, decît recunoaşterea unei neatîrnări ce existase totdeuna şi care scădea numai cînd n-avea cine s-o mănţie, sporea însă sub mîna oricui care ar fi avut voinţa de-a o restabili.

N-avem nevoie să adăogăm că, departe de a fi un *copil găsit*, neatîrnarea României era atît de reală încît, cu prea puţină politică bună şi fără cheltuiala unui ban roşu, ea se restabilise pe deplin înaintea Tractatului de la Berlin, care, în loc de-a uşura situaţiunea, recunoscînd pur şi simplu un fapt ce rezulta de sine din căderea împărăţiei turceşti, a îngreuiat-o punîndu-ne condiţiuni atît de costisitoare.

Nu este nici o îndoială că cumpărătura firmei a costat mult mai mult decît realitatea neatîrnării noastre, care nu ne-a costat nimic pe noi, dar cu atît mai mult pe strămoşi. Căci, abstracţie făcînd de la milioanele de bani, de la miile de oameni căzuţi în bătălie, de la pierderea unei provincii, mai rămîne în paharul destul de amar băut pîn-acum drojdia *asigurărilor formale* din declararea de recunoaştere, asupra cărora nu ne-au luminat încă iluştrii oameni de la putere.

În rezumat, politica noastră trecută, în privirea neatîrnării, se caracterizează în modul următor: Deşi existau în amîndouă dinastii — în Moldova neamul Muşatin, suplantat Dragoşizilor, în Ţara Românească străvechii Basarabi — totuşi domnia era electivă. Electivitatea aceasta, lăudată pe cuvinte cu totul greşite de către o seamă din publiciştii noştri, a fost sămînţa nestabilităţii din ţară. Fiii de Domni aveau toţi dreptul de-a fi aleşi, renunţarea unora din ei trebuia răscumpărată, alţii trebuiau înlăturaţi cu arma. Mai periculoase însă decît certurile între fiii legitimi, cari totuşi se mîntuiau într-un chip oarecare, erau ambiţiile liniilor ne-

legitime și colaterale. După stingerea dinastiilor se începu aceeași vînătoare după tron între boierii cei mari.

Acest inconvenient avea, ca toate inconvenientele, și o compensație oarecare în bine. Daca principii ar fi fost siguri despre țară, nesiguri numai despre străinătate, ar fi căutat prea cu ușurință un razim continuu într-un singur vecin în contra celorlalți; interesul dinastic i-ar fi atras cu repejune și pe de-a pururea în sfera unei singure puteri. Electivitatea însă [î]i despărțea pe candidații de domnie, întru cît s-atinge de reazimul de din afară, în partizanii unei influențe sau a celeilalte, încît, precum nu se putea stabili esclusiv nici o linie domnească, tot astfel nu s-au putut stabili în mod esclusiv nici o influență străină. Nu doar că această duplicitate, aceste exerciții de echilibristică ar fi de atribuit unei deosebite înțelepciuni politice, înțelepciunea consista numai în a se folosi de împrejurări date precum erau. Cele două mari puteri vecine de pe atunci, Polonia și Ungaria, voiau una întinderea de la Baltică pînă la Marea Neagră, alta întinderea de la Adriatică tot pînă la Marea Neagră. E evident că acest scop politic nu se putea împlini decît pe socoteala țărilor române. Poporul român — boerimea oligarhică îndeosebi — devenise regisorul următoarei drame. Cînd o influență reprezentată prin Domnul cutare amenința să prevaleze, boierii îl răsturnau, dînd greutate momentană altei influențe și viceversa. Domnii cei siguri despre țară făceau tot astfel: Mircea contrapunea influența polonă celei ungare și viceversa, Ștefan asemenea.

Dar acest folos, abstracție făcînd de la nesiguranța lui, era cu totul întrecut de pierderile ce cată să le sufere țara prin vecinica nestabilitate dinlăuntru și contra acestui din urmă inconvenient e îndreptată Constituția noastră și domnia ereditară, în orice caz însă în Constituție nu stă scris ca vechea vînătoare după puterea supremă a statului să fie înlocuită prin vînătoarea de funcții, arenzi ale statului și hatîruri ale postomanilor de toate categoriile, în Constituție nu stă ca ignoranța și ambițiile nulităților, sub pretextul deosebirilor de principii, să vîneze cu înverșunare puterea, în Constituție nu stă ca succesul acestor oameni să atîrne de la amăgirea alegătorilor prin negustorie de fraze și izvoade de

făgăduinți mincinoase. O organizare care să asigureze prin legi atît cultura înaltă a depozitarilor puterii publice, precum și stabilitatea lor, ar fi fost corelatul natural al domniei ereditare și e evident pînă la virgule că o asemenea organizare nici este cu putință daca nu se ține seamă de slăbiciunea corpului electoral, daca se permite falsificarea listelor electorale prin introducerea în ele de proprietari fictivi, dar în realitate postulanți, daca majoritățile se formează din funcționari și rude de funcționari, daca abuzul partidului radical face necesare alte abuzuri, daca risipa averii publice de către acest partid impune țării necesitatea de a crea noi biruri pentru a-și împlini iscălitura dată cu atîta ușurință de o generație de demagogi feneanți, cu neputință de săturat și, înainte de toate, grozav de mulți.

Astfel nestabilitatea de sub domniile elective, în loc de a înceta, s-a generalizat, ba și-au creat un mediu social în care să poată înflori cu de prisos. La crearea acestui mediu au contribuit toate: școalele, în care copiii în loc de idei învață papagalicește mii de mii de cuvinte, coteriile politice, ce primesc și bun și rău, numai de-ai lor să fie, uzurparea de reputațiuni lesne de operat în mijlocul unui popor incult, cîștigul fără muncă, deci imoral, al nulităților cari au impertinență îndestulă de a se impune, sistematica lăudare a mediocrităților de către camaraderii, glorificarea răului și absoluta paralizare a celor buni de a putea, prin acest zgomot de iarmaroc, să demaște acest bal mascat de panglicari și de negustori de vorbe.

Merit? Există chiar o medalie „Bene-Merenti", conferită de conservatori unui Alecsandri, celui mai însemnat autor în românime, ea se conferă a doua zi de către liberali unui pamfletar, și nu e de mirare daca, tot pe calea bătută de acest din urmă, un alt pamfletar va solicita-o asemenea.

Toate acestea desigur că nu reiese din spiritul Constituției noastre.

III.

Din momentul în care s-a instituit domnia ereditară în locul celei elective și s-a pus puterea supremă a statului la

adăpost de înverşunatele lupte de partid, s-a pus, în principiu cel puţin, la adăpost de patimele şi de asprimea intereselor momentane şi trecătoare însăşi ideea statului, adică ideea armoniei intereselor naţionale. Asta este în esenţă deosebirea între monarhia constituţională şi republică, în republică domneşte îndeosebi interesul individual, în genere interesul de partid. Partidul şi numai partidul alege pe capul statului, el formează voinţa statului în articole de legi, epoca poartă pe deplin caracterul unui grup de interese predomnitoare.

Această stare de lucruri e în aceeaşi proporţie lipsită de pericole în care există în stat o clasă de mijloc economiceşte puternică şi cultă care să menţină echilibrul între tendinţele prea înapoiate a simţului istoric a unui popor, reprezentat în genere prin formele existente ale unei civilizaţii trecute, şi între tendenţele zgomotoase ale trebuinţelor acute ale prezentului, reprezentate prin nevoile claselor de jos. Unde această clasă nu există decît în mod rudimentar sau unde ea este prea slabă pentru a se împotrivi tendenţelor estreme republica devine o jucărie a partizilor, o formă de care abuzează şi unii şi alţii în detrimentul vădit al intereselor generale.

Deie-ni-se voie a arăta că ideea statului, ideea armoniei intereselor există în realitate, că statul nu este numai suma de indivizi ce coexistă într-un moment dat, că el reprezenta însăşi putinţa de îndreptare a unor rele ce rezultă din instinctele nesocotite ale actualităţii.

Să ne-nchipuim de ex. că radicalul X, în loc de-a fi născut în sfera de jos, ar fi fost fiul unei vechi şi bogate familii aristocratice. Acelaş om cu acelaş temperament ar fi reprezentat, în locul ideilor radicale, alte idei tot atît de estreme, însă cu totul opuse celor dentîi. Care din doi ar fi avut acum dreptate, X reacţionarul perfect sau X radicalul? E clar că nici unul, nici altul. Precum vederile unuia ar fi înrădăcinate în trecut, tot astfel tendinţele celuilalt ar fi o expresie exagerată a nevoilor momentane a claselor de jos, încît acelaşi temperament, născut cînd într-o clasă cînd într-alta, ar reprezenta de o parte ura şi invidia demagogică pentru tot ce e superior ca avere sau inteligenţă, ar repre-

zenta de alta disprețul și desconsiderarea aspirațiunilor celor îndreptățite ale prezentului.

Dar statul nu este nici suma indivizilor coexistenți. Căci dacă luăm individ cu individ am vedea lesne că marea, incalculabil de marea majoritate a oamenilor s-ar sustrage bucuros, numai de-ar putea, și de la plata de bir și de la prestațiuni și de la recrutare, încît, oricît de recunoscută ar fi necesitatea unui interes general de fiecare în parte, totuși, cînd e vorba ca el să subvie cu atomul său individual acelei necesități, instinctul său intim și primitiv este de a se sustrage. O curioasă ilustrare a manierei de a privi statul și societatea ne-au dat-o în toți timpii evreii. A se bucura de toate drepturile, dar a se sustrage, de e cu putință, de la toate datoriile este deviza lor și pentru realizarea acestui princip au, ca nealte popoare, pururea aptitudinea unei organizări de dosire, de substituire, de ajutor mutual.

A pune dar acest instrument gingaș al statului, acest reprezentant atît al vieții istorice cît și al armoniei intereselor unei nații, la discreția absolută a unui singur partid este periculos, mai cu seamă cînd elementul ponderator al unei clase de mijloc culte și avute e reprezentat numai într-un mod rudimentar.

Noi avem o clasă de mijloc care — tocmai din cauza lipsei de apărare a muncii ei și din cauză că, pe un teren steril pentru dezvoltarea generală, i s-a dat ocazia de a cîștiga fără muncă, adecă pe acela al funcționarismului și al proletariatului condeiului, nu este în stare de a exercita controlul de care vorbim, nu este în stare a fi regulatorul exclusiv al vieții publice. Capitaliile cele mari ale acestei clase consistă în sume colosale de fraze, în cuvinte deșerte; arta de a ști, sau mai bine de a nu ști scrie și citi e echivalentă în România cu dreptul de a domni peste munca și înțelegerea altora.

E bine, e folositor înainte de toate ca, sub pretextul și ficțiunea constituțională, partizile să-și bată joc de stat în detrimentul intereselor generale, să formuleze copilăreasca lor ușurință și instinctele lor de dezordine în administrație și finanțe în paragrafe de lege, obligatorii chiar pentru cel mai înțelept și mai bine cumpănit om din România? Oare

Constituția noastră n-a avut tocmai scopul contrariu de acela care se împlinește prin ea, nu este ea din contra o garanție împrotiva tiraniei și arbitrariului partizilor?

Cînd, la anul 1866, țara și-a dat instituțiunile care domnesc astăzi, cînd s-a chemat la cîrma țării un prinț străin, nu credem că unica preocupare a țării a fost aceea de-a pune un capăt rivalităților primejdioase dinlăuntru, ci o idee de un ordin mai înalt a condus națiunea în hotărîrea ei. Deja bătrînii noștri, aproape acum cincizeci de ani, concepuseră ideea unirii sub o dinastie ereditară, întîrziată de împrejurări neatîrnate de voința noastră, îndată ce România dăduse semne de a sa vitalitate și făcuse să se nască încrederea că ea, în mijlocul statelor ce-o înconjurau, putea să trăiască din propriile ei puteri și din propria ci conștiință națională, nici stabilirea unei dinastii ereditare n-a mai întîmpinat nici o rezistență și, o dată cu recunoașterea ei, putem zice că din acel moment chiar, și independența statului român în princip a fost deja recunoscută.

Ca probă că acesta a fost sentimentul țării, putem aminti aci cuvintele rostite de către președintele Constituantei, d. M. Kostaki, în numele țării, în momentul cînd a prezentat alesului ei pactul fundamental.

> În ziua de 10 mai, cînd înălțimea Voastră V-ați suit pe tronul României, țara a văzul realizată cea mai vie și cea mai scumpă a sa dorință; acea zi care a întemeiat pentru țară începutul unei nouă ere, țara a salutat-o ca data inaugurării regimului *monarhic,* carele singur poate garanta României *consolidarea* statului și binefacerile unui guvern stabil.
>
> Adunarea, zeloasă pe de o parte de a așeza principiul monarhic pe baze nestrămutate și voind, de altă parte, a încunjura acest princip de toate libertățile compatibile cu ordinea, deplin convinsă că regimul constituțional a devenit pentru România nu numai o condițiune de existență și de prosperitate, dar totodată și garanția cea mai puternică a consolidării tronului Măriei Tale, s-a grăbit de a vota pactul menit de a ajuta pe deplin acest scop.
>
> Constituțiunea ce am onoarea a o prezenta Măriei Tale în numele Adunării dă o legitimă satisfacțiune acestor aspirațiuni ale țării, consacrînd pentru România principiile admise în statele moderne cele mai înaintate pe calea civilizațiunii.

Plini de speranță că noualе instituțiuni vor pune capăt suferințelor unui trecut dureros, românii, uniți într-un sentiment unanim de concordie și de frăție, vor întrebuința silințele lor cele mai stăruitoare întru a apăra aceste principii și a da cugetărilor leale și generoase ale Măriei Tale concursul lor cel mai sincer și cel mai devotat.

Călcînd pe pămîntul țării noastre, ați spus românilor c-ați devenit român; astăzi România constituțională Vă răspunde prin organul reprezentanților ei că Măria Ta ai devenit pentru ea simbolul naționalității sale.

Să trăiți, Măria Ta!

Să trăiască România!

După rostirea acestor cuvinte a urmat pronunțarea formulei de jurămînt din partea Măriei Sale:

Jur de a păzi Constituția și legile poporului român, de a menține drepturile lui naționale și integritatea teritoriului.

Substituind deci principiul monarhic mult bîntuitei domnii elective, țara a voit a crea acea instituțiune care să fie nu numai personificarea statului român, depozitar al tradițiilor politice ale țării, ferind-o de fluctuațiunile momentane ale partizilor, dar, în același timp, încunjurînd tronul cu instituțiunile constituționale, acel regim le-a considerat ca o garanție de putere pentru tron, ca o garanție pentru dezvoltarea materială și politică a statului român.

Preocupați astăzi înainte de toate mai mult de viitorul țării decît de interesele de partid, convinși fiind că noua poziție ce ne este creată prin Tractatul de la Berlin ne face direct responsabili de urmările noastre, că sîntem lipsiți astăzi de acele garanții care ni le prezintă Tractatul de la Paris și în momentul de a intra într-o nouă eră politică, vom face în modul cel mai imparțial bilanțul perioadei celei din urmă a vieții noastre politice, ca să ne pregătim cu bărbăție pentru noua eră în care intrăm.

Vom întreba mai întîi cu mîna pe conștiință pe orice bun român dacă crede *într-adevăr* că țara trebuie să se simtă fericită în situația actuală.

Examinînd mai întîi starea noastră politică internațională, constatăm cu înlesnire că nu numai toate atributele

suveranității statului au fost cîștigate înainte de 1866, ci asemenea că recunoașterea unei dinastii ereditare era însăși recunoașterea suveranității reale a țării — toate acestea fără nici un sacrificiu. Nu rămînea cu mult mai mult de cîștigat decît firma deschisă, titulaturile, analoge stării de lucruri, ale agențiilor diplomatice.

Condițiile impuse nouă prin Tractatul de la Berlin însă, ba chiar *în urma Tractatului* pentru obținerea recunoașterii firmei independenței (recunoaștere pe care chiar organele oficioase ale guvernului o declară drept un act de *simplă formalitate),* condițiile impuse deci pentru îndeplinirea unei simple formalități ne-au impus sacrificii din care unele, pe lîngă gravitatea lor, mai constituie și o izbire directă în autonomia de legislație internă de care pururea ne-am bucurat în trecut.

S-ar fi putut aștepta ca, în urma sacrificiilor ce ne-am impus prin participarea la războiul oriental, să conservăm măcar simpatia acelei puteri cu care ne-am luptat alături; n-am conservat-o însă nici pe aceea. Am avut și mai puțin încă simpatia acelor puteri cari au privit cu un ochi de neîncredere participarea noastră la război, și astfel am putut constata că nici o voce amică nu s-a ridicat în Congresul de la Berlin în favorul României, și astăzi încă, după doi ani, recunoașterea e problematizată de misterioasele asigurări formale despre care nu știm nimic. Dar mai mult încă.

Am putut constata că, cu ocazia unei simple afaceri comerciale, în privința căreia e un adînc mister cum ea a degenerat într-o chestiune internațională, unele puteri se înțeleseseră între ele ca să exercite o presiune asupra și în contra statului român. Ce deosebire estremă între aceasta și secularizarea mănăstirilor închinate — afacere de valori imobile de cîteva miliarde — care, deși întîmpinase împotriviri puternice din partea unora dintre puterile subscriitoare ale Tractatului din Paris, totuși autonomia noastră a știut atunci a se face îndestul de respectată — prin Cuza Vodă și Negri — pentru ca să putem învinge acele greutăți.

Dar daca bilanțul situației esterioare a statului e atît de nefavorabil epocei de la 1866 încoace, cît de nefavorabil trebuie să fie bilanțul afacerilor dinlăuntru?

În afară şi Turcia se mănţinea prin acţiunea şi reacţiunea, prin echilibrul intereselor europene; dar înlăuntru stările de lucruri erau şi sînt nemaipomenite.

IV.

Precară este aşadar poziţiunea internaţională făcută nouă pînă astăzi şi nu cunoaştem politica de mîni pe care ne-o va aşterne guvernul.

Cît pentru noi, sîntem convinşi că numai întărirea instituţiunilor noastre dinlăuntru poate să ne dea consideraţie în afară, sîntem convinşi că întreţinînd bunele relaţii cu toate puterile în genere, dar mai ales cu cele limitrofe, conform politicei noastre tradiţionale, ne putem feri de pericolele la care ne-ar espune şi pe viitor o politică aventuroasă, întărirea oricărui stat însă, dar mai cu seamă a unui stat tînăr, atîrnă de starea sa de prosperitate internă.

Cu durere trebuie să mărturisim că niciodată încă pînă acum nu li s-au înfăţişat generaţiunilor prezente starea economică a ţării în condiţii mai îngrijitoare decît astăzi.

Una din gravele imputări ce i s-a făcut regimului răsturnat la 11 fevruarie 1866 a fost aceea a delapidării averii publice, a împilării contribuabililor. „De la Vlădică pîn' la opincă" — se striga în sînul adunărilor — „ţara e sărăcită, contribuabilul îngenunchiat".

Cu toate acestea — în scurtul period de abia patrusprezece ani — bugetele statului s-au sporit peste îndoit, anuităţile datoriilor publice — de la 4–5 milioane cît erau înainte — s-au urcat la aproape cincizeci de milioane.

Dar o contrazicere şi mai recentă şi mai frapantă.

După agitaţia produsă în ţară de mişcarea numită de la Mazar Paşa, cînd iarăşi ca motiv de agitaţie se invoca, între altele, înlăuntrul ţării şi în afară de ea, gravitatea stării financiare şi cînd — sub impresiunea momentului — Camera de atunci, fidelă încă angajamentelor luate, redusese bugetul la cifra de 87 milioane cu venituri constatate în sumă de 81 milioane, astăzi — după un scurt timp de abia patru ani de zile — se prezintă ţării bugete pentru peste 116 milioane, afară de Dobrogea şi cu veniturile Basarabiei în mai

puțin, cu alte cuvinte, ca să respectăm precizia matematică a guvernanților de azi, un spor de preste **treizeci și patru la sută într-un period de trei ani și ceva**, pe cînd în Franța — care avuse la 1865 un buget de 2 362 000 000 — nu s-a urcat bugetul pentru anul 1879 decît la cifra de 2 miliarde 980 milioane, adecă în timp de *patrusprezece ani* și în urma dezastrurilor suferite, un spor de abia 26%.

Negreșit că în raport cu sporirea sarcinilor contribuabililor peste puterea lor a trebuit să se producă secarea forțelor productive ale țării și micșorarea avuțiilor particulare. Ca probă necontestabilă arătăm că veniturile domeniilor figurau în bugetul statului,

la 1865 cu suma de 17 244 000
la 1871 cu suma de 20 461 000
la 1880 cu suma de 15 000 000.

Rezervîndu-ne a reveni asupra situațiunei financiare după un studiu mai amănunțit al tuturor elementelor ei, indicăm deocamdată aceste liniamente generale, în fața unei asemenea situații economice nu mai cutezăm a întreba daca românul se simte fericit de starea prezentă, ci vom întreba daca guvernele și factorii regimului constituțional se pot crede împăcați în conștiința lor la adăpostul formelor *esterioare* ale regimului parlamentar.

Mai putem încă întreba daca acești contribuabili, *în cunoștință de cauză*, au putut consimți la sporirea atît de disproporționată a cheltuielelor și la micșorarea avuțiilor lor proprie.

A da la această întrebare un răspuns afirmativ ar fi de a abuza de ficțiunile constituționale, a tăgădui că starea de astăzi trebuie să ne întristeze pentru prezent și să ne îngrijească pentru viitor, ar fi să arătăm o crudă nepăsare pentru soarta țării. A mai găsi că asemenea momente sînt oportune pentru a ne arunca în afaceri financiare, calificate de strălucite, este mai mult decît o culpabilă nepăsare.

Răul fiind constatat și nimeni, credem, nemaiavînd curajul de a-l nega, cată înainte de toate să ne dăm seamă de cauzele ce l-au produs.

Căci evident este că regresele în neatîrnarea reală a țării, acoperite poate cu progrese nominale, precum și regresele vădite pe terenul economic cată să fie atribuite unui neajuns oarecare, și acest neajuns trebuie să rezulte din neaplicarea unei esențiale părți a Constituției; e evident că în ruajul constituțional lipsește un element oarecare de regulare și control.

Deși comparația statului, care e ceva viu și organic, cu mecanismul unei mașine de vapor bunăoară rămîne o comparație, totuși există analogii reale între mecanismul organic și cel anorganic. Mașina produce putere și aplică putere. Dar puterea produsă e supusă unei iregularități atît de mari, încît mașina ar sări — în bucăți sau ar sta locului daca n-ar exista un aparat, în aparență neînsemnat în realitate de o estremă importanță, numit regulatorul centrifugal. Cînd puterea elementară produsă de mașină e prea mare regulatorul centrifugal, prin activitatea sa, dă drum prisosului; cînd mașina ar sta pe loc el, tot prin o mică activitate, economisește și condensează puterea. Se știe asemenea că n-ar fi cu putință mecanismul ceasornicului și că acesta ar începe prin a merge foarte repede și ar sfîrși prin a merge foarte încet, daca ar lipsi coarda regulatoare, în mecanismul corpului omenesc regulatorul e prezentat prin organul inimei.

E evident că o încordare prea mare a patimilor politice, puse în joc paralizează activitatea organului regulator, deci și activitatea mecanismului întreg, în care fiece parte are rolul său deosebit, deși acest rol, cu toata deosebirea, este în strînsă legătura cu foloasele pe cari le aduce mecanismul ca întreg.

Iregularitatea puterii elementare deci ajungînd a învinge întregul mecanism, desigur că mișcarea acestuia va fi iregulară, fără spor și folos, păgubitoare chiar, deci fiece parte a mecanismului va fi viciată în mișcarea ei, care trebuie să stea în legătură bine determinată de relațiuni de reciprocitate cu celelalte.

Traducînd această comparație luată din mecanică în termenii vieții statului, vom vedea lesne că frîul prea lung, ca să nu zicem desfrîul, lăsat partizilor, punerea mecanismu-

lui statului la discreția lor esclusivă a fost cauza de căpetenie a compromiterii intereselor statului în afară și-nlăuntru.

În aparență legalitatea cea mai perfectă a domnit, Camerele se convocau regulat la epocele prescrise în Constituțiune, mesagele domnești așterneau regulat programele diferitelor ministerii — încît s-ar fi părut că prin acele programe se consacră obligațiunea reală de-a le urma, legile, bugetele, concesiunile se votau și, chiar pentru acte săvîrșite fără de aprobarea Camerelor, se cerea mai în urmă înregistrarea, ca să nu fie lipsite de sancțiunea parlamentară.

Un lucru lipsea însă.

La actele cele mai importante, atît de caracter economic-financiar cît și de caracter politic, lipsea voința reală și sinceră a țării legale.

Prin Constituțiunea noastră, conform aceasta și cu tradițiunile parlamentare din alte țări, miniștrii sînt supuși la un îndoit control: la acela al țării legale și la acela al șefului statului. Greșeala noastră cea mai de căpetenie a fost că diferitele partizi, succedîndu-se la putere, fiind lăsate față în față, în înverșunarea luptelor politice le-a fost permis de-a nimici pe adversarii lor și de-a anihila prin urmare controlul binefăcător al unei opoziții parlamentare. Dar partizile au făcut mai mult decît atît: ele au înlăturat pînă și controlul șefului statului care, pus prin Constituțiune mai presus de partizi, se bucura de toate acele prerogative constituționale care-l pun în poziținc de-a controla escesele de putere ale miniștrilor săi și astfel a face posibil și binefăcător mersul regulat al regimului parlamentar. Ca să ne rezumăm într-un cuvînt vom zice că: cheia bolții regimului parlamentar consistă în manifestarea liberă a țării legale ori de cîte ori ea este chemată, *în numele statului,* ca să fie consultată.

Precum am declarat-o în mai multe rînduri, situația țării o considerăm prea gravă ca să ne preocupăm numai de interesele de partid.

Ne grăbim deci a recunoaște că, din toate alegerile efectuate în această perioadă de 14 ani, cea dentîi alegere, din 1866, urmată îndată după votarea Constituțiunii, a fost aceea a cărei sinceritate e mai puțin bănuită.

Şi cu cîtă recunoştinţă ţara nu-şi aduce aminte de binefăcătoarea intervenire a şefului statului, prin o scrisoare deschisă către primul său ministru, prin care arăta înalta Sa Domnească voinţă ca ţara să se manifeste în libertate la alegeri.

Preşedintele Constituantei a stabilit cu drept cuvînt ca principiu, şi astăzi, după o tristă esperienţă, o putem afirma cu mai multă tărie, că daca regimul constituţional e menit de-a întări tronul şi de-a garanta prosperitatea ţării, orice violenţă ce se comite în contra acelui regim se comite în paguba prestigiului tronului şi totodată în paguba prosperităţii ţării.

Putem deci afirma că dacă alegerile ce s-au urmat după cele de la 1866 ar fi fost puse şi ele toate sub patronagiul şi controlul şefului statului situaţiunea noastră ar fi cu totul alta decît cea de astăzi.

Din nenorocire nu mai departe decît alegerile de la 1867 au fost cea dentîi desfidere dată regimului constituţional, iar consecuenţa imediată şi vădită a epocei reteveiului şi a influenţei morale a fost că, în proporţia în care s-au violat garanţiile constituţionale şi s-au pus la discreţia nesaţiului ambiţiilor, în acelaşi raport s-a compromis şi starea economică prin concesia Strusberg şi prin cheltuiele[le] nesocotite ale anilor 1867 şi 1868.

Precum o zidire la care se simte vreo deteriorare, daca nu vine arhitectul să oprească ruina prin măsuri luate din capul locului, se deteriorează în proporţii din zi în zi mai mari, astfel şi regimul parlamentar s-a viciat la noi din zi în zi mai mult, încît miniştrii au ajuns astăzi în poziţia de-a putea guverna după placul lor, fără control de jos, fără control de sus.

Nu credem că se poate descrie în cuvinte mai elocuente starea de slăbiciune a alegătorului pus faţă în faţă cu maşina guvernamentală decum s-a făcut aceasta deja prin proclamaţiunile de la Mazar Paşa.

În adevăr, din capul locului o mare parte din alegătorii noştri, unii lipsiţi de indispensabila educaţie politică, alţii zdruncinaţi în interesele lor prin mărimea impozitelor, alţii în fine cu interesele agronomice cele mai vitale la discreţia

guvernului și adeseori la discreția adversarilor lor, lipsiți apoi de o justiție care, amovibilă fiind, e departe de-a prezenta garanțiile unei puteri judecătorești de sine stătătoare, corolar indispensabil al regimului constituțional, alegătorii, corpuri-corpuri, sînt supuși arbitrariului de partid.

Daca vom adăogi pe lîngă aceste inconveniente și pe lîngă masa de funcționari de care dispunea deja pînă acum guvernul și pe cei creați în anii din urmă prin concentrarea în mînile sale a impozitului băuturilor, a monopolului tutunurilor, a administrației drumurilor de fier, fără a mai face amintire de favorile ce pune la dispoziținea prozeliților săi (precum arenzi, vînzări de proprietăți și întreprinderi operate pe o a cincea parte a teritoriului statului), daca vom adaogă, pe lîngă toate acestea, manipularea fără control, augmentabilitatea discreționară și neconștiincioasă a unui buget a cărui cheltuieli sporesc în realitate, a cărui venituri se îmflă fără realitate, atunci nu mai rămîne nici umbră de îndoială, că un regim constituțional aplicat în asemenea condiții e o iluzie și nimic decît o iluzie, o înșelăciune, o păzire a formelor curat esterioare, o ficțiune făcută după regula iudaică de-a păstra aparențele și a compromite cuprinsul, de-a păzi litera, de-a nimici spiritul Constituției.

E drept că înșelătorii se înșeală și ei la rîndul lor; se înșeală miniștrii lipsiți de orice forță morală, căci în zadar se fălesc cu acele majorități din Cameră, cari în realitate nu sînt decît propriile lor creațiuni, căci — mai presus de ele — simțul public indignat se deșteaptă, conștiința cetățeanului subjugat la alegeri se revoltă, nemulțumirile și agitațiunile cresc din zi în zi. Și astfel guvernele, îmbătate de un triumf mincinos, se izolează de națiune; un larg deșert se formează între puterile pozitive și neliniștite din stat și între acea negațiune a adevărului, între acea reprezentațiune de teatru care se petrece în guvern. De vreme ce acele corpuri cari sînt la mijloc între mase și Coroană au devenit o ficțiune, e ca și cînd ele n-ar exista... tronul însuși e din ce în ce mai izolat.

Între Coroană și popor nu mai e raportul dintre voința legitimă și aspirațiuni legitime, căci toate organele mediatoare sînt false. Parlamentul o creație a ministrului; voința alegătorului scoasă prin presiuni morale, promisii, decrete

de înaintări și puneri în funcțiuni numai e decît o voință stoarsă în momente de nevoie și formulată după voința ministrului, deci asemenea o creație a lui: în fine școala generală de corupțiune preface armata de funcționari, în loc de servitori ai legii, în armată de complici iresponsabili ai unor șefi necontrolabili, se-nțelege de către propriile lor creaturi.

E evident dar că tot ce e între țară și tron devine o ficțiune, o iluzie ministerială. Acea parte de voință din fiece individ destinată pentru controlul afacerilor statului și a interesului general e apucată de mîna funcționarului administrativ, de decretele de numire, de făgăduinți amăgitoare, de distincții nemeritate, de tot ce dispune puterea statului și e stoarsă și restoarsă pînă primește forma ce-o voiește ministrul. Un sistem întreg de viciare a espresiei acestei voințe s-au inventat și se aplică cu o rară virtuozitate în România, încît, atît pe cît sentimentul de stat se mai poate manifesta, el apucă adeseori drumuri neprescrise de legi.

Orbit trebuie să fie acel guvern care nu-și dă seamă de simptomele politice ale acestei stări bolnăvicioase de lucruri.

În toate unghiurile României se formează grupuri de nemulțumiți cu mersul actual al lucrurilor. Sînt deosebite numirile ce aceste grupuri adoptă; un lucru însă le este comun tuturor: sentimentul de indignare și de exasperare de cele ce se petrec zilnic.

Și această indignare nu e decît prea justificată. Rușine chiar trebuie să-i fie unui român cînd se pronunță numele obscure a acelor naturi catilinare cari formulează voința statului său în paragrafe de legi, indignare cată să simtă cînd vede creaturi fără principii, fără umbră de cultură, avînd numai instincte reale, jucînd pe reprezentanții voinței suverane a țării.

Nimeni nu întreabă dacă-și țin făgăduințele ce le-au făcut înainte de-a fi aleși; nimeni nu întreabă pe ce cale a fost cu putință ca asemenea oameni să iasă la suprafață, nimeni nu-și dă seama cum această populație flotantă a României, fără legături cu pămîntul și cu neamul țării, fără identitate de interese cu clasele productive și pozitive ale ei, a putut să devină elementul domnitor în România.

V.

Am văzut cu înlesnire ce unitate e în caracterul civilizației noastre de azi, cum ea consistă curat în păzirea formelor esterioare ale culturii apusene, lipsită de orice cuprins real. S-ar putea zice că aluatul din care se frămîntă guvernanții noștri e acea categorie de ființe fără avere, știință de carte și consistență de caracter, acei proletari ai condeiului din cari mulți abia știu scrie și citi, acei paraziți cărora nestabilitatea dezvoltării noastre interne, defectele instrucției publice și golurile create în ramurile administrației publice prin introducerea nesocotită a tuturor formelor civilizației străine, le-au dat existență și teren de înmulțire; aluatul e o populație flotantă a cărei patrie întîmplătoare e România și care, repetînd fraze cosmopolite din gazete străine, susține, cu o caracteristică lipsă de respect pentru tot ce e într-adevăr românesc, că aceste clișeuri stereotipe egalitare, liber-schimbiste, liberale și umanitare, acest bagaj al literaților lucrativi de mîna a treia, aceste sforăitoare nimicuri sînt cultură națională sau civilizație adevărată.

N-are cineva într-adevăr decît să deschiză o teză de licență, s-asculte prelecțiuni la universități — esceptăm pe cele de matematică — să citească ziare și broșuri, să citească proiecte și paraproiecte de legi din Cameră, s-asculte discuții în Adunări și se va convinge că o numeroasă, foarte numeroasă clasă de oameni nu-și întrebuințează mintea la nimic alta decît la reproducerea de vorbe din cărți străine, că propria muncă intelectuală se reduce la nimic.

Daca activitatea lor s-ar mărgini numai la aceasta țara ar sămăna numai a casă de nebuni, dar fiindcă miile aceste de vorbe nu sînt resimțite, nu au trecut în suc și sînge, nu au avut nici o influență educativă asupra lor, ele acoper cu zgomotul lor de moară de palavre o înjosire și versatilitate de caracter nemaipomenită decît în timpii cei mai răi a împărăției bizantine.

Ceea ce-i mai frumos e că se prefac a nu te înțelege.

În zadar le-am spune „Nu există libertate a alegerilor" și le-am dovedi-o cu acte. „Luați", le-am zice, „listele electorale, ștergeți pe funcționari, pe arendașii statului și pe ru-

dele acestora, pe datornicii statului și pe rudele acestora, adecă ștergeți pe toți a căror conștiință o puteți stoarce prin tiranie de partid și nu vă rămîne decît o mică minoritate".

Din aceste mici minorități se compune opoziția și ea reprezintă partea neatîrnată a țării.

Ei totuși vor răspunde: „Națiunea e cu noi, noi sîntem națiunea".

„Mai luați colegiul al patrulea și ștergeți — afară de minime și estrem de rare escepții — toate numele deputaților aleși de-a dreptul prin influență guvernamentală, ștergeți dintr-al treilea în același chip, dintr-al doilea tot astfel și vedeți că partea neatinsă de sistemul de corupție al guvernelor e estrem de mică". Cu bugetul în mînă, mai ales cînd este augmentabil în infinit, ții majoritatea în mîna și sistemul constituțional, sistemul controlului se reduce la o iluzie copilărească.

E prea adevărat că această conștiință individuală, maltratată în toate chipurile și supusă unei sistematice corupțiuni face reacție, tresare mai cu putere cînd îi pui cestiunea de moarte și de viață. Astfel cu articolul 44 al Tractatului de Berlin, care nu era numai o cestiune de încetățenire, ci era de-a dreptul declararea României în teritoriu neutru, colonizabil cu toate semințiile.

Nu putem tăgădui că țara se cutremura de spaimă la perspectiva deschisă de acel articol, care americaniza pe deplin teritoriul nostru.

Ei bine, cu tot cutremurul, listele falsificate ale alegătorilor au făcut cu putință ca opoziția să n-aibă majoritatea absolută în Adunări, deși această opoziție nu era esclusivă, căci cuprindea conservatori, fracționiști, liberali moderați, grupul „Binelui public", ba pînă și... centru: adică stîlpii țării, precum zicea pe atunci „Presa".

Și daca relevăm acestea față cu adversari de sistem și adversari de ocazie ne răspund că majoritatea formală de care se bucură în urma libertății presiunilor, nu a libertății alegerilor, oricît de viciat ar fi prestigiul ei prin procederile de partid, este în mod esclusiv nația. O nație curioasă în multe priviri.

Tot sistemul acesta este atît de vicios încît din nenorocire numai cestiuni de-a dreptul vitale, cestiuni unde nimicirea existenței naționale e evidentă pînă în cele mai mici amănunte, e în stare să zguduie opinia publică și încă nici atunci cu destul folos. Cînd vedem deci că partizile devin un stat în stat, că totul atîrnă de la ele, iar statul adevărat, acel al claselor pozitive, nu e decît o masă impozabilă și exploatabilă, atunci întrebăm daca nu e o superinfluență de cutezare, de cinism chiar, de a tăgădui lucruri cari izbesc vederile oricui, lucruri despre cari sînt convinși și guvernamentalii în acelaș grad în care sîntem convinși noi, cu singura deosebire că noi le spunem pe față, nefiind nici în interesul nici în maniera noastră de-a le ascunde, pe cînd, din contra, interesul de căpetenie al adversarilor a fost pururea și trebuie să fie de-a ascunde aceste adevăruri și de-a ameți lumea cu fraze sforăietoare despre o libertate în alegeri cari nu există decît atunci cel mult cînd Coroana o asigură prin propria ei voință.

Cît despre aluatul protoplasmatic care formează la noi un stat în stat, așezat asupra instituțiilor și poporului, avem puține de adaos. Trăind din politică și prin politică și neavînd nici un alt soi de resurse materiale sau de putință de a-și cîștiga existența, el e capabil de a falsifica totul, și liste electorale, și alegeri, și forme parlamentare, și idei economice, și știință, și literatură. De aceea nu ne mirăm dacă vedem acest proteu al unui universalism incapabil și ambițios îmbrăcînd toate formele posibile: miniștri, financiari, întreprinzători de lucrări publice (cu capital de palavre), deputați, administratori, membri la primărie, soldați (care au luat Grivița cu gura), actori, totul în fine.

Nimeni nu se va mira daca-i vom spune că în țara noastră se află advocați profesori de teologie, advocați revizori de școale și nu ne-am mira dacă s-ar constitui și în Sinod, pentru a canoniza, adică a trece în rîndul sfinților, dacă nu pe altcineva, cel puțin pe marele mucenic Warszawsky de pildă.

Și aceasta să fie națiia, națiia noastră modestă, iubitoare de adevăr și cu minte?

Așadar, cînd un advocat se face soldat, cu scopul anumit de a se ilustra, cînd un altul se face prezident de republică — fie chiar numai ploieșteană —, cînd un al treilea joacă pe arheologul, un al patrulea e ales în Academie ca filolog, deși n-a dovedit printr-un singur șir scris că e specialist în aceasta, cînd vedem toate astea ne vom convinge cu durere că golul reformelor trebuie să fie cumplit de mare daca trebuie pentru el atît de mulți comentatori înaintea forului, ba cu mai multă decepțiune încă ne vom convinge că această imensă sumă de aluat protoplasmatic are, la dreptul vorbind, rolul de a încurca și întuneca înțelesul legilor, căci vedem că adevărații jurisconsulți *ex professo* joacă un rol secundar între ei.

Iată dar o nouă clasă dominantă în România, care se distinge prin absoluta ei improductivitate.

Țăranul, mare sau mic, căci țărani sînt și proprietarii mari și cei mici, pune un fir de grîu în ogor și scoate zece, deci el înzecește valoarea obiectului ce i s-a dat în mînă spre muncă.

Meseriașul ia o bucată de lemn, de piele, de metal, o supune muncii sale și scoate obiecte cari au o înzecită, adesea o însutită valoare de cea care o aveau înainte.

Negustorul caută, din mii de piețe existente, pe aceea unde productele naționale se pot desface mai cu folos, din miile de prețuri relative el caută prețul absolut al obiectului într-un moment dat. Deci și el augumentează — nu totdeauna fără pericol pentru alte clase — valoarea producțiunii naționale.

Vedem că activitatea tuturor claselor pozitive ale societății consistă în a augumenta prin munca lor valoarea producțiunii naționale, în a o înzeci, a o însuti chiar.

Este aceasta misiunea proletariatului de încurcători de legi, a proletariatului cenușarilor?

Din contra. Averi descurcate le încurcă, stări de drept sigurele prime jeluiesc, introduc dezordinea și turburarea în toate clasele.

Se poate întemeia un stat serios, o organizație serioasă pe această clasă de oameni fără soliditate, fără știință, fără avere, al căror instrument de muncă e o inteligență sofisti-

zată, a căror știință n-ajunge nici măcar în corectitudinea gramaticală a frazei? Desigur că nu.

Poate că și ei se pot întrebuința în vrun mod practic, dar nu pentru a domina statul, nu pentru a vîna rolul de organizatori. O populație flotantă nu poate reprezenta *stabilitatea* instituțiilor, nu poate reprezenta sentimentul înrădăcinat al ideei statului, al armoniei și solidarității intereselor naționale.

E prea adevărat că ideile noastre sînt adeseori escamotate și anticipate de către acești adversari *generis nullius* și că, pentru a se putea gera ei în adevărați proprietari ai ideilor noastre, ne taxează de reacționari cu instincte medievale, adică ne numesc scară la Dumnezeu și pod peste mare. Toate acestea le fac pe cuvîntul că ne numim „conservatori" și pentru că în cărți și în gazete din Franța și Germania între conservatorii de acolo există, din cauza unei vechi civilizații, o seamă de reprezentanți ai culturelor și formelor trecutului.

Cuvintele „conservator" și „liberal" au însă la noi cu totul alt înțeles, și, față cu raționalismul frazelor, gol, insipid, inexact al așa-numiților liberali, noi reprezentăm realismul naturii înnăscute a statului și pretindem că formele introduse să nu rămînă forme goale, coji pentru a se juca partizile cu ele, ci să aibă cuprins real. Voim a *conserva* libertăți și instituțiuni prin realizarea lor, prin aplicarea lor sinceră față cu un curent care le discreditează prin abuz și prin ducerea la absord.

[17, 19, 21, 22 și 24 februarie 1880]

[„Ziarul «Românul» în revista sa...“]

Ziarul „Românul“ în revista sa de la 18 l. c. calcă pe urmele „Presei“: nu există partid conservator, a zis d. Boerescu, căci așa trebuia să zică ca ministru sub d. I.C. Brătianu; nu există partid conservator, repetă la rîndul său „Românul“, deoarece prințul Dim. Ghica, d-nii B. Boerescu, G. Gr. Cantacuzino și P. Carp nu încuviințează noua organizare a conservatorilor, deoarece, zice „Românul“, acești d-ni se pot întruni mîni și stabili în comun o programă pe care o vor da la lumină ca programă a partidului conservator.

Fără a ne opri un singur moment la tactica puțin leală, după obicei, a „Românului“, care caută a aduce confuziune în spiritele celor slabi de înger prin aserția că nu mai poate exista partid conservator deoarece patru membri lipsesc din lista conservatorilor din nou organizați; fără a discuta brevetele de capacitate sau de întîietate pe cari le decernă „Românul“, ca decan al liberalilor, membrilor partidului conservator, fără a intra în fine într-o discuțiune care numai serioasă nu poate fi întru cît privește publicarea numelor numai a președintelui și vicepreședintelui partidului conservatorilor, de vreme ce oricine știe că în toate țările constituționale din lume singuri președinții sînt chemați a reprezenta partidele, dovadă dualitatea Rosetti-Brătianu, care reprezintă nu numai partidul așa-numit roșu dar și... națiunea întreagă, ci vom căuta, o dată pentru totdeuna, a restabili în puține cuvinte adevărul asupra poziției celor patru nume cu cari „Românul“ se servește cu atîta impunitate de cîtva timp.

Înainte de toate, ca teorie generală, nu se poate susţinea că ar exista o asemănare între cuvintele ce determinează pe un conservator de a merge sau nu cu partidul său şi cuvintele ce determinează pe un roşu de-a ţinea orbiş la partidul său. Între cele patru nume citate de „Românul" sînt doi conservatori pe deplin neatîrnaţi ca avere şi cultură şi desigur liberi de-a accentua prin persoanele dumnealor fie deosebiri de procedere, fie chiar de program. Căci partidul conservator este acela al neatîrnării de caracter şi daca există o divergenţă în cestiuni de apreciaţie noi n-o aprobăm, n-o dezaprobăm, rămîne numai de a se dovedi cine are cuvînt, cine nu. Pe partidul roşu îl ţine la un loc şi îl disciplinează nevoia de funcţiile statului şi neînsemnătatea individuală a celor mai mulţi membri, pe cel conservator identitatea de principii; şi fiindcă nevoile pot fi comune, dar e mai greu ca principii abstracte să se reflecte în acelaşi chip în o sumă de capete omeneşti, de aceea nici negăm, nici ne pare rău daca unele persoane din partidul conservator simt necesitatea de-a se deosebi într-un chip sau într-altul de noi. Ceea ce — după „Presa" şi „Românul" — e un defect al partidului ar trebui din contra considerat ca virtutea sa de căpetenie.

Această deosebire fundamentală stabilită între tot ce e roşu şi tot ce e conservator, între tot ce trăieşte din şi prin politică şi între toate elementele sănătoase pentru cari politica nu este mijloc de existenţă, ci numai mijloc de-a îndrepta în bine mersul vieţii statului, să venim acuma la cele patru persoane îndeosebi despre cari nu ştim în adevăr daca au autorizat sau nu pe „Românul" de-a le decerne brevete.

Prinţul Dim. Ghica şi d. V. Boerescu s-au despărţit de mult de partidul conservator; data acestei despărţiri e aceeaşi a naşterii Centrului.

Prin urmare din patru au rămas doi.

D. G. Gr. Cantacuzino a recunoscut de preşedinte al partidului pe d. Manolaki Kostaki şi a funcţionat mai mult timp ca vicepreşedinte al partidului împreună cu d. Teodor Rosetti; daca s-a retras în urmă e fiindcă a diferit de ceilalţi în privinţa procedurii; ne credem însă autorizaţi a afirma că

a rămas conservator, precum a fost totdauna, și că nu d-sa va fi vreodată o cauză de dezbinare pentru partidul său.

Prin urmare din doi rămase unul.

Cît despre d. P. P. Carp, pentru care avem toată stima și căruia nu i-am făcut niciînd imputări, precum și le fac roșii între sine cînd colidează interesele lor, de vreme ce n-am avut decît coliziuni în maniera de a vedea și apreția unele cestiuni, ba adeseori nici chiar aceasta, ci numai divergențe în privirea oportunității și neoportunității, putem zice că — *mutatis mutandis* — există oarecare analogie între atitudinea d-sale în partidul conservator și aceea a fracțiunii în partidul liberal.

[21 februarie 1880]

[„N-ar fi greu de polemizat...“]

N-ar fi greu de polemizat în ziaristică dacă am avea a face cu raţiunea, nu cu voinţa adversarilor noştri. Cine nu poate să înţeleagă aceluia îi mai putem subveni lipsurile traducînd ceea ce voim să-i zicem în termeni mai concreţi, dar pentru cine voieşte să nu înţeleagă mijloacele de înduplecare nu sînt argumentele minţii, ci cu totul altele.

În această poziţie ciudată ne aflăm noi faţă cu „Presa“. E prea adevărat că marele nostru om de stat, daca se afla în opoziţie, iscălea asemenea programul nostru, de vreme ce el este astfel încît poate conveni tuturor care nu sînt roşii, adică tuturor acelora cari pe lîngă partid şi interesele acestuia mai admit şi ideea statului, admit îndreptăţirea de existenţă şi de activitate a opoziţiei, admit în fine un control mai sever din partea Coroanei, cînd desfrîul partizilor, păstrînd numai coaja legilor şi goala aparenţă, calcă făgăduinţele făcute naţiei în ajunul alegerilor, fac tocmai contrariul de ceea ce au promis mandanţilor lor şi trec totuşi de reprezentanţi ai voinţei legale şi sincere a ţării.

C-un cuvînt lucrul ar sta cu totul astfel cînd marele om de stat ar fi în opoziţie, stă însă pe terenul voinţei de-a nu pricepe cînd d-sa se află la guvern.

Cumcă partidul numit „liberal“ e un escelent scamator de idei, cumcă pretextează adeseori a voi ceeace voim noi, cumcă, luînd adesea cuvintele noastre, pe care nu le pricepe, le aplică pe dos şi apoi ne spune c-un aer triumfător: „noi sîntem adevăraţii conservatori“ e ceva prea cunoscut şi, chiar daca programul nostru ar fi din cuvînt în cuvînt identic cu acela al partidului liberal, tot încă ar exista un

partid conservator, pentru că „nu este aceeași cînd doi *zic* aceeași", *non idem est si duo dicunt idem.*

Un exemplu. Sînt merite pe cari statul nu e în stare a le răsplăti cu bani. Descoperirea unei planete, cercetări grele istorice, scrieri de știință și literatură ca fapte ale spiritului, un curaj estraordinar, o viață espusă pentru binele semenilor săi, o generozitate estraordinară ca fapte ale caracterului nu se pot plăti cu bani. Pentru a distinge pe asemenea oameni de restul convieţuitorilor lor statul le conferă semne a căror valoare materială e evident cu totul neînsemnată, a căror valoare socială e mare.

Conservatorii, pornind din acest punct de vedere, conferă un semn de acesta lui Alecsandri, liberalii unui N.T. Orășanu.

Prin urmare, aceeași idee, același lucru e una în mînile unui partid, e contrariu în mînile celuilalt.

Iată ce zice „Presa" despre programul nostru:

> Programul acesta este curios: căci vorbește de multe și nu conține nimic ca drapel al unei partide. Seamănă mai mult cu o prefață de editor al unei cărți de doctrine politice și economie socială. Cuprinde numai generalități abstracte, teoreme sociale, *acceptabile pentru toți, inofensive către toți. Oricine îl poate subscrie,* precum și oricine poate fi în drept a nu-l subscrie, îl poate subscrie oricine să ocupă numai cu doctrinele sociale, cu teoriele constituționale, *fără să-i pese de cutare ori cutare partid.* Tot așa va fi în drept a nu-l subscrie acela care, voind a face parte dintr-un partid, voiește a ști cari sînt actele ce-i propune acel partid, care este scopul real și practic ce voiește a ajunge.

„Fără să-i pese de cutare ori cutare partid" — zice „Presa". Ei bine, tot asta zicem și noi. Starea cu totul precarie politică și economică a țării ne face să nu ne gîndim deloc la interesele partidului nostru, ci numai la acelea ale țării; de aceea programul nostru e acceptabil pentru toți, oricare-l poate subscrie, după cum mărturisește „Presa" însăși, pentru că nu voim nimic altceva decît ca regimul constituțional, care azi e o ficțiune, să devină o realitate.

Dar, din momentul în care „Presa" însăși recunoaște că programul nostru e acceptabil pentru toți și-l poate sub-

scrie oricine fără să-i pese de cutare ori cutare partid, ea nu poate tăgădui că acest program cuprinde numai dorințe legitime și justificate, împărtășite de națiа întreagă, care este și trebuie să fie sătulă de făgăduințele de-a dreptul amăgitoare pe care adversarii noștri le făceau la rîndul lor alegătorilor pentru a nu le ține. Asemenea toate deducerile și insinuările, subțiri ale organului marelui om de stat, sînt căutare de nod în papură.

„Presa" mai citează un pasaj din program cu următoarea obiecțiune:

> Ca clasele *de jos* ale societății să fie protegiate contra esploatatorilor și contra neprevederei lor.
> Dar cari sînt clasele *de jos* și cari cele *de sus*? *Arhondologia* știm că nu mai există; nu înțelegem dar ce legi s-ar face, ce măsuri speciale s-ar lua cari să fie numai pentru clasele de jos; și de unde s-ar începe ierarhia claselor de sus, cari nu ar mai avea trebuință de nici o protecțiune?

E nepricepere intelectuală sau e lipsa de voință de-a pricepe? Dar oare legea tocmelelor agricole nu privește o clasă?

Legea neînstrăinării pămînturilor țărănești nu admite clasă?

O eventuală lege pentru bresle, pentru împuținarea cîrciumelor și altele n-ar privi clase ale societății?

Clase — nu caste. „Presa" vorbește de clase și gîndește la caste, în realitate orice om face parte dintr-o clasă oarecare, liber este însă de-a se ridica dintr-una într-alta prin muncă și merit.

Inferioritatea sau superioritatea pe scara aceasta nu dovedește, se-nțelege, nimic în privirea folosului sau nefolosului clasei. Se poate prea bine ca plebea să intre în forme superioare, poporul cu instincte bune și morale să rămînă în forme inferioare. Astfel nenumărata clasă a vînătorilor de posturi, a proletarilor condeiului, a advocaților fără pricini e *adevărata plebe* în România, nu însă țăranul sau meseriașul. Cu toate acestea plebea asta e, ca clasă, superioară celor pozitive de jos, căci clasarea se face după *natura muncii* fiecăruia, după instrumentul cu care-și cîștigă bunăstare.

Nu putem îndestul repeta confraților noștri sfatul din inimă ca să gîndească ceva cînd scriu, să nu înșire cuvinte a căror înțeles nu-l posed pe deplin. Numai punînd ideile politice în raport cu corelatul naturalei organizații economice a societății ele vor avea un cuprins, un substrat material; îndealtmintrelea rămîn fraze goale, bune de precupețit [de] către cei pe cari sunetele-i îmbată, încă o obiecțiune.

„Presa", atît de vinovată prin versatilitatea caracterului cu care a batjocorit și cu care laudă guvernul actual, versatilitate pentru care noi am adus atîtea probe de o irezistibilă comică, ne insinua și nouă același defect prin următoarele pasage ce le estragem din două numere consecutive.

Ne vorbește programul de pericolul ce ar avea pentru națiunea noastră ideile de *cosmopolitism.*

În acest punct programul se aseamănă cu acela al d-lui Gr. Sturza.

> *Dreapta* s-a organizat și formează astăzi două grupuri: unul are ca președinte și șef pe principele Gr. Sturza, altul are ca președinte al clubului pe d. M. K. Epureanu. Aceste două părți ale dreptei *au în fond aceleași principii și idei.* Singura deosebire între aceste două grupuri — dacă aceasta poate în orișice caz constitui o deosebire — este că unii au fost mai espansivi și mai precișI, alții mai în rezervă și mai vagi. Acordul însă, chiar tacit de ar fi, este perfect între ambele grupuri, cari sînt gata a pune în aplicațiune principiile și vederile lor identice îndată ce momentul ar fi oportun.

Din aceasta ar rezulta identitatea cu partidul *democratic național.*

Toate acestea „Presa" le deduce pur și simplu din împrejurarea că nu combatem *democrația națională.*

Dar noi nu combatem pe nici un organ al opoziției: nici „Binele public", nici „România liberă", nici „Steaua României", nici „Independența română", c-un cuvînt nici un ziar românesc — esceptăm pe „Ștafeta" și „Fraternitatea" — nu se poate plînge din parte-ne că le-am fi combătut de multe luni de zile încoace. Nemulțumiri există pe toate terenurile; și poate că am aflat formula de a le întîmpina pe un teren cu totul egal, căci, precum zice „Presa", te-

oremele noastre sînt inofensive pentru toți, sau, ca să vorbim în limba noastră, ideea statului, ideea armoniei intereselor naționale ne face să nu ne pese de cutare sau cutare partid. Ceea ce voim deci nu e nici ca partizi să nu existe, nici ca ele să nu se lupte, ci ca lupta lor să nu degenereze în nimicirea unuia prin cellalt, voim ca înlăuntrul poporului nostru să nu predomineze instinctele lui Cain.

Mai vorbește „Presa" de articolul nostru de la 11 fevruarie, de Vodă Cuza, de lipsa în program a asigurărilor dinastice.

„Presa" va binevoi, credem, a recunoaște că unica tendență a acelui articol a fost adevărul istoric și — *suum cuique* — atribuirea meritului cui i se cuvine.

Cît despre asigurările dinastice, ni se pare că tocmai acestea nu au a face cu nici un partid. Dinastia, fiind reprezentată prin persoană, ne-am ferit oricînd de a atinge cîtuși de puțin persoana M.S.R[egelui] și aceasta ne e cu atît mai puțin permis astăzi, cînd, apăsînd asupra lipsei de control din statul nostru, ne-am permis a accentua rolul Coroanei, dar a Coroanei ca organ central al vieții statului, nicidecum însă întru cît ea este purtată de nobilul descendent al dinaștilor Hohenzollern. Persoana M[aiestății] S[ale] este inviolabilă și nicicînd nu ne-am permis — [î]i desfidem pe cei de la „Presa" să ne poată dovedi — de a amesteca în discuție persoana M[aiestății] Sale.

Asupra marginelor însă în care Coroana are sau nu dreptul irenunțabil de a-și exercita controlul asupra puterilor statului am discutat într-adevăr, căci aceasta este o cestiune de comentare a Constituției, precum oricine o poate vedea, și nu credem ca confrații de la „Presa" să ne nege dreptul de a comenta Constituția și legile, după cum cu bună-credință sîntem convinși că ele caută a fi înțelese.

[23 februarie 1880]

[„Ziarul «Românul», cu o solicitudine paternă...“]

Ziarul „Românul“, cu o solicitudine paternă pentru adepții săi, a încins o polemică foarte aprigă cu „Binele public“ relativ la afacerea Mihălescu. După ce, în articolul său de la 19 curent, afirmă din nou *urbi et orbi* că partidul liberal, îndată ce un fiu al său cade într-un păcat, îl sacrifică pe altarul patriei, ca odinioară Brutus de clasică memorie, se mai plînge încă că justiția achită pe de o parte pe d. Mihălescu nefiind probe suficiente, dar că tot în același timp achită și pe d. Moldovanu, declarînd că nu este caz de a-l urmări pentru calomnie. Lucrul în aparență ar fi ciudat; însă precum doi duelanți care și-au schimbat glonții la o depărtare de cinzeci de pași, odată ce s-a dresat procesul-verbal de către martori, rămîn cu onoarea satisfăcută, asemenea credem și noi că susceptibilitatea nervoasă ce o afectează „Românul“ nu mai este la locul ei și ar trebui să dispară. Totuși s-a crezut necesar ca să se provoace un simulacru de anchetă din partea unei comisii a Senatului ca să mai accentueze testimoniul de onorabilitate al d-lui Mihălescu, cu toate că acest domn, odată verificat și admis de Senat, intră în numărul onorabililor cari compun Corpurile legiuitoare și, odată admis în sanctuarul acestor Corpuri, se purgează de drept orice bănuială de pecadile mari sau mici și se poate cu drept invoca în privința-i ceea ce pretindea Cezar despre femeia lui.

Daca scormonești o mlaștină acoperită cu un strat de putrigai verde faci să iasă și să se împrăștie o mulțime de miasme pestilențiale; același efect s-a produs și prin anche-

ta Senatului asupra publicului imparțial; căci ce rezultă în adevăr din acel raport?

1. Că d. Mihălescu însuși, îndată ce s-a văzut denunțat, a provocat intervenirea justiției. Am putea găsi lucrul foarte în regulă daca, imediat în același moment chiar, d. Mihălescu și-ar fi dat demisia, ca astfel justiția să fi fost pusă în poziție d-aș putea face instrucția nu numai în cancelaria Ministerului de Interne dar și pe la toate administrațiile din județe cari au putut fi mai mult sau mai puțin implicate în această afacere.

2. Nedîndu-și d. Mihălescu demisia din propria sa inițiativă ar fi fost, credem, de datoria ministrului de justiție a cere el însuși cel puțin suspendarea d-lui Mihălescu pe timpul instrucțiunii, precum se urmează oricînd cu funcționari mai inferiori daca intervine o acțiune judiciară, și cu atît mai mult o asemenea măsură era cerută de împrejurări ca probă de sinceritatea guvernului d-a descoperi adevărul, cu cît, din nenorocire, justiția la noi nu este încă inamovibilă. Totuși noi, plini de respect pentru lucrul judecat, ne închinăm înaintea autorității tale și credem că onoarea este satisfăcută atît pentru d. Mihălescu cît și pentru d. Moldoveanu, cu toate că acesta din urmă n-are încă onoare d-a figura între mandatarii națiunii.

3. Cînd dar ancheta Senatului, nemulțumită se vede de sentința justiției numai întru cît privește pe d. Moldoveanu, califică de calomnioase denunțările acestuia, nouă ni se pare că comisia, dintr-un exces de zel, a căzut într-un exces de putere, substituindu-se puterii judecătorești.

4. În raportul comisiei se denunță că compania Horovitz ar fi făcut rechiziții de sute de cară, executîndu-se locuitorii cu călărași chiar, fără autorizația ministerului și că, îndată ce aceste fapte au venit la cunoștința ministrului de interne, el de îndată a ordonat „a nu se permite luarea carălor cu sila". Dar aci naște întrebarea: cum după toate suferințele la cari erau expuși locuitorii prin faptul ocupării și trecerii de oștiri constatîndu-se că antreprenorii, în contra voinții guvernului, dispun de călărași pentru executarea rechizițiilor, guvernul se mulțumește cu un ordin platonic d-a nu se mai face acest lucru în viitor? Dar călărașul atîrnă de

suprefect, acesta de prefect și acesta de ministru. Daca nu exista complicitate între antreprenor cu unul dintre acești diferiți agenți, de un ordin inferior sau superior, de ce nu s-a tras numaidecît culpabilii la răspundere?

Rezultatul final deci al acestei anchete parlament are a fost cu totul negativ și nici n-a putut spori nici micșora onorabilitatea dd-lor Mihălescu și Moldoveanu: *Gros Jean comme avant;* mult zgomot pentru nimica; iar conștiința și opinia publică cred și de acuma aceea ce a crezut pînă acuma.

[24 februarie 1880]

[„Unul din argumentele cele mai obicinuite...“]

Unul din argumentele cele mai obicinuite ale ziarului „Românul“, pe care îl repetă de cîteva zile necontenit, este că, dacă țara se află în rea stare, vina e a partidului conservator, care a guvernat-o secoli întregi, pe cînd d-abia vreo cinci-șase ani a putut să se bucure România de fericita oblăduire a partidului Brătianu. Argumentul este fals în mod istoric și deducțiunea absurdă. Ce se înțelege întîi prin partidul conservator și prin partide în genere? Se înțelege o grupare a unui oarecare număr de oameni politici făcînd parte dintr-o Adunare legiuitoare cari se conduc de aceleași idei și cari caută a obține majoritate în țară și în Adunare pentru programul lor, spre a putea în numele acelei majorități pune în practică teoriile lor politice.

Prin urmare, pentru ca să esiste un *partid politic* trebuie mai întîi într-o țară o Adunare legiuitoare, al doilea, trebuie ca să fie admis principiul reprezentativ, adică că această Adunare să fie adevărat suverană, adică majoritatea ei să aibă dreptul de a indica Coroanei pe șefii săi ca guvern legal și constituțional al țării. Cînd într-o țară nu esistă un asemenea regim se pot afla diferite opiniuni între cetățeni, diferite vederi, dar partide în înțelesul constituțional al cuvîntului nici că esistă, nici că pot să esiste. Chiar espresiunile de *dreapta* și de *stînga*, luate de la locul ce-l ocupa materialicește cutare sau cutare grup pe jețurile unei Adunări, dovedesc că n-a putut fi cestiune de partide într-o țară care nu se bucura de regimul reprezentativ și parlamentar.

A zice dară, cum zice „Românul“, că *partidul conservator* guvernează de secoli țara este a zice un neadevăr istoric,

este a se întemeia prea mult pe naivitatea sau pe ignoranța cititorilor săi. Astfel pe nedrept „Românul" face responsabil pe partidul conservator de astăzi de tot ce a putut fi rău în trecut.

Dar de ce, pe baza aceluiași sistem, acest ziar nu acordă atunci aceluiași partid conservator laude meritate și pentru ceea ce acel trecut a avut bun? Și se vede că acest trecut a avut și ceva bun, căci, cu toate invaziunile seculare ale leșilor, ungurilor, tătarilor, turcilor, rușilor, el a știut să păstreze o țară creștină și autonomă coborîtorilor săi, la început prin vitejia armelor și, cînd România a fost sleită de sînge și de puteri, prin dibăcie diplomatică și înțelepciune politică. Partidul conservator n-ar avea în fond de ce să roșească de acel trecut, de acel trecut întreg, fie din timpurile de putere, fie din timpurile de restriște; căci, la imputările ce i s-ar face de istoricii pasionați și neinteligenți, cari judecă nerozește pe oamenii trecutului cu ideile și prejudecățile timpului în care trăim, el ar putea răspunde: „Apărarea mea este că v-am transmis o țară în care puteți astăzi să vorbiți sus și tare, să scrieți și bune și rele și să insultați chiar cenușa acelora cari v-au lăsat mijlocul de a fi și a vă zice români", însă noi credem că nu cutare sau cutare partid poate fi mîndru de acest trecut, ci țara întreagă; căci, încă o dată, a vorbi de partide politice sau în epoca lui Radu Negru, sau în epoca fanarioților, sau chiar în epoca Regulamentului Organic, este un curat anahronism.

Dar unde absurditatea se înfrumusețează și cu rea-credință este cînd ziarul „Românul", punînd tot acest trecut în sarcina partidului conservator, face și o distincțiune arbitrarie, imputîndu-i numai relele regimelor trecute și lăsînd la o parte tot binele ce trebuie să recunoască că a fost și-n trecut. Cine dar are gloria acestui bine, fiindcă, după chiar spusa „Românului", pe acele timpuri (în acele secole, cum zice) nu exista decît partid conservator? Oare era pe atunci vreun Brătianu misterios, vreun Rosetti legendar cărora li s-ar putea atribui victoriile și gloria unui conservator modest ca Ștefan cel Mare, unui reacționar împelițat ca Mihai Viteazul, sau meritele reformei lui Mavrocordat la sfîrșitul veacului 18-lea?

Să aleagă „Românul". Ori partidul conservator, care a făcut atîtea rele țării guvernînd-o de *secoli*, caută să-și atribuie și gloria Ștefanilor și a Mihailor; ori partidul conservator fiind pe atunci un secret al viitorului, ca și partidul roșu, această glorie rămîne numai a țării și a domnielor ilustre, dar absolute, din trecut, însă atunci este absurd de a imputa partidului conservator relele guvernelor trecute. Domniile absolute, fie pămîntene, fie străine, fie prin conspirații interne, fie prin intrigi și tocmeli la Constantinopol, dar toate despotice în sine-le, la cari în durata lor efemeră toți căutau să se supuie, — iată trecutul țării noastre în liniile sale generale de la Radu Negru pînă la Convenția de la Paris, care a stabilit la noi pentru prima oară regimul parlamentar, sistemul reprezentativ, cu supremația maiorităților, cu miniștri responsabili, cu organizarea partidelor luptînd pentru idei cîteodată, pentru putere totdauna. De la 1859 dar s-au arătat în țară un partid conservator, un partid roșu. Pînă atunci desigur erau idei conservatoare, idei progresiste, idei revoluționare și oameni carii le reprezintau mai mult sau mai puțin, însă aceste idei s-au grupat și s-au disciplinat numai de la 1860, de cînd cu Convenția care, cel puțin în teorie, a admis ca guvernul să fie icoana maiorității țării legale și a invitat diferitele idei a se formula pentru lupta legală, diferitele individualități a se grupa în partid.

De la acea epocă avem să ne întrebăm care este partidul care a guvernat mai mult țara și cui se poate imputa starea socială și economică ce de la 1859, și în special de la 1866, a fost rezultatul sistemului introdus atuncea și urmat cu cîteva zdruncinări și modificări parțiale de 21 de ani încoace.

În scurta perioadă a Convenției, de la 59 pînă la 64, și înaintea Unirii efectuată la 63, partidul liberal n-a fost deloc exclus de la putere; în Moldova au fost ministere liberale sub prezidența d-lui Kogălniceanu și a răposatului Panu; în Muntenia a fost prezident de Consiliu d. Ion Ghica și, o clipă numai, d-nii Golești, Brătianu și Rosetti. Scurtă a fost prezența acestor din urmă la putere. Domnii Panu, Kogălniceanu și Ghica erau persoane cari, prin funcțiunile ce ocupaseră mai înainte, aveau nu numai experiența, dar și

cunoștințele necesare pentru a li se fi putut confia cîrma țării; pe cînd zișii liberali de dincoace de Milcov, cari-și făcuseră educația lor politică între conspiratorii cosmopoliți Mazzini, Blanqui și Proudhon, în scurtul timp cît au ocupat puterea au dat probe de o incapacitate atît de crasă încît n-au putut să se mențină la putere mai mult de cîteva luni; cu toate că d. Rosetti dedese lui Cuza Vodă epitetul de *sublim*, se vede că această apreciare n-a fost reciprocă.

În cei 14 ani ai domniei actuale conservatorii au guvernat vreo cinci ani, roșii vreo șase și ceilalți trei ani au fost împărțiți între guverne mixte sau incolore, precum guvernele Ioan Ghica, Dimitrie Ghica, Kogălniceanu, Alexandru Golescu etc. Un minister curat conservator a fost numai ministerul de la 1871 pînă la 1876 al d-lui Lascar Catargi.

Am putea număra și ministerul d-lui Epureanu din 1870, dar, fără a aduce aminte că acest minister a ținut numai zece luni, vom spune numai că, avînd în fața lui niște Camere a căror majoritate îi era contrară, a fost cu totul redus la neputință.

Cinci ani dară a guvernat partidul conservator țara din 14 ani ai domniei lui Vodă Carol; restul timpului guvernul a fost în mîinile radicalilor *curați*, ca de la 1867 la 1869, ca de la 1876 la 1880, ceea ce face deja șase ani de domnie, sau în mîinile unor ministere intermediare precum Ion Ghica-Al. Golescu, sau Dimitrie Ghica-Kogălniceanu.

Nu vom aduce aminte că sub ministerele radicale s-au grămădit asupra țării toate sarcinile și toate angaralele, în treacăt vom aduce aminte concesiunea Strousberg și Offenheim, împrumutul domenial contractat pentru a stinge datoria de 40 milioane moștenite în cea mai mare parte a ministerului Brătianu din 1867 și 1868, și celelalte. Astea au fost sarcinele primei domnii. La a doua împărăție vom avea să lichidăm: 1) sarcinele războiului de peste Dunăre, 2) hîrtia monedă ca de vreo 30 milioane, care și dînsa este un împrumut deghizat, 3) răscumpărarea căilor ferate cu sarcinele ei cele nouă, 4) o datorie flotantă în bonuri de tezaur, a cărei țifră încă nu se poate preciza, dar care de bună seamă va fi însemnată în fața deficitului bugetar a anului trecut și viitor.

Conservatorii au avut totdeauna nenorocirea d-a veni la putere după fapte împlinite și, în loc de a guverna după ideile și principiile lor, și-au sleit forțele și inteligența ca să remedieze o situație compromisă de predecesorii lor, să plătească datorii angajate, să impună dări pentru a umplea goluri făcute de alții, să facă convenții aproape silite pentru a suplini lipsele și greșalele unor angajamente deja luate. Și cînd misiunea lor de reparațiune era aproape sfîrșită, cînd puteau să întrevază momentul de a aplica niște principii sănătoase și, după lichidarea unui oneros trecut, să se ocupe de un viitor mai bun, fatalitatea aducea iarăși la putere pe radicali, cari reîncepeau administrația lor dezmățată și risipitoare.

Daca noi ne-am preocupa numai de interesul de partid și n-am prevedea că dezastrele financiare și economice ce amenință țara au să cadă mai mult asupra celor nevinovați decît asupra celor vinovați, am putea sta nepăsători în fața operii de distrugere a ordinii politice și economice întreprinsă și continuată cu atîta stăruință de către puternicii zilei. Situația însă e prea gravă ca să nu denunțăm țării pe aceia cari sînt adevărații vinovați și, plini de încredere în simțul deșteptat al tuturor oamenilor de bine, credem că lumina va crește mereu pînă ce adevărul se va deosebi de minciună.

[26 februarie 1880]

[„Ne pare bine...“]

Ne pare bine de cîte ori putem constata că discuţia asupra principiilor espuse în programul nostru se face, de către amici sau adversari politici, cu bună-credinţă şi în acel ton limpede şi franc, pe acel nivel de discuţie pe care „Timpul“ l-a inaugurat la apariţiunea sa, dar pe care, din cauza spiritului de şicană a unor adversari ce seamănă mai mult a duşmani, au fost silit să-l părăsească uneori spre marea noastră părere de rău.

„Steaua Romăniei“ nu ne-a dat pînă acuma ocazie de-a ne plînge de tonul ei, şi cultura celor mai mulţi dintre tinerii care lucrează la acel ziar ne inspiră încrederea că nici pe viitor nu vom avea a ne plînge de el.

Ziarul ieşean ia următorul pasaj din programul nostru, pe care-l comentează din punctul său de vedere liberal:

> Şi în adevăr, teorii abstracte de cosmopolitism, importate de aiurea, s-au împrăştiat pe nesimţite şi au slăbit cu încetul simţul conservărei naţionale, aşa de vioi şi de puternic altădată la români; şi aceste idei, vătămătoare chiar în ţările luminate şi puternice de unde s-au luat, au devenit un adevărat pericol pentru naţiunea noastră, şi mică şi slabă.
> De altă parte, dorinţe de progres şi de libertate nechibzuite au introdus prea adesea în mecanismul nostru politic fraza goală în locul realităţii.

Iată acum şi comentarea ce i se face acestui pasaj:

> Ideile liberale şi democratice nu sînt idei noi, ele au existat şi au avut fiinţa lor ca idei de stat şi altă dată. Astfel istoria ne arată în antichitate *pe greci* şi *romani*. Deosebirea însă între epocele trecute şi cea modernă este că odinioară ele existau

în mod individual la cutare sau cutare popor, pe cînd ideile absolutiste, ca idei de stat, erau mai universal răspîndite. Astăzi, din contra, ideile democratice şi liberale sînt cele admise în mod universal. De aceea vedem pe popoarele care nu le au încă realizate în mecanismul lor de stat zbuciumîndu-se spre a le avea.

Aceste idei caracteristice ale epocii şi simţite în mod universal sînt numite în programul d-lui Manolachi Costachi „teorii abstracte de cosmopolism şi importate de aiurea...". Importate de aiurea? Dară în alt punct acest program invocă: ideile şi tradiţiunile istorice? Ei bine! Pînă la epoca fanarioţilor ideea de stat a fost democratică şi ne este destul să citäm că tronul nu era de drept divin, adică nu era expresiunea unei idei absolute, ci se alegea de boieri şi fruntaşii ţării. Cu alte cuvinte voinţa naţională ca factor principal în alcătuirea şi conducerea statului.

Sistemul electiv, care este o manifestare a ideei democratice, esista la noi chiar în timpul pe cînd aiurea domina ideea absolută şi pe cînd Ludovic al XIV[-lea] zicea: *„L'état c'est moi!"*

Sîmburele ideilor democratice ce a esistat la noi istoriceşte se poate proba d-lui Manolachi Costachi, care în alte punte invoacă cu atîta căldură tradiţia istorică. Dezvoltarea acestui sîmbure însă s-a făcut cu succes într-o epocă prielnică, ca cea de astăzi, universal liberală.

Nu ideea s-a importat de aiurea, ci forma în care s-a întrupat această idee; cu atîta mai mult că chiar şi această formă este aproape universală.

Nouă ni se pare că onor[aţii] noştri confraţi nu stabilesc din capul locului ceea ce înţeleg sub cuvintele: idei liberale şi democratice.

Şi noi sîntem liberali în marginile pe cari ni le permite armonia intereselor naţionale şi existenţa statului român ca individualitate deosebită; şi noi sîntem democraţi întru cît ajung a se esprima şi a stăpîni interesele demosului român. Ceea ce nu admitem e ca în socoteala fiinţei noastre naţionale şi a intereselor deosebitelor clase libertatea să fie o libertate de esploatare şi democraţia să fie domnia unei populaţii flotante şi improductive prin sufragiul stors de la aceste clase în contra a chiar intereselor lor bine înţelese. Deie-ni-se voie a ilustra cu exemple teoria aceasta.

Facultatea de-a împrumuta și de-a fi împrumutat cu procente uzurare, facultatea de a-și bea mințele și munca în cîrciumă, facultatea de a-și vinde și parcela pămîntul, aceea de a-și vinde munca pe ani înainte, toate acestea sînt desigur atribute ale deplinei libertăți individuale, atribute cari în unele țări sînt fără scădere a oricărui cetățean, în altele nu. Rezultă de-aci că, daca statul ar sta să piară prin uzul acestor libertăți, el să nu mai aibă dreptul de-a le pune vro îngrădire?

Alături deci cu libertarea individuală, alături și deasupra instinctelor unei generații întregi chiar, trebuie să existe pentru ideea statului, pentru mîntuirea individualității sale naționale, *putința* de-a se lupta în contra chiar a curenturilor nesocotite ale opiniei publice. Căci opinia publică nu se formează pe alte căi decît cea individuală. Precum individul poate fi amăgit prin raționamente cu premise false și necontrolate, astfel și opinia publică poate fi produsă în mod artificial și viciată prin fraze al căror cuprins nu s-au supus unei amănunțite critice. De nu prin fraze și sofisme, cel puțin prin erori de bună-credință. Astfel chiar „Steaua României" invoacă pentru vechimea ideilor liberale și democratice Roma și Grecia. Acest exemplu este numai pe jumătate just.

Roma și Grecia a fost, în timpul înfloririi lor celei mai mari, state *oligarhice*, în același chip în care erau Veneția, Olanda, orașele republice din Italia. Din momentul în care sistemul opus al domniei maselor amăgite au învins sistemul oligarhic, acele state au șovăit, pierind între tirania sabiei și dezordinea completă, în vremea lui Pompei cel Mare vechile și înfloritoarele state grecești deveniseră cuiburi de bandiți în prada unei destrăbălate demagogii. Asemenea, e numai pe jumătate adevărat exemplul adus din istoria noastră, în realitate coroana se moștenea în timpii noștri de glorie înlăuntrul unei singure familii, a celei domnești. Basarabii au stăpînit în Muntenia în mod esclusiv, în cele două ramuri ale lor (Dănulești și Draculești) pînă la începutul secolului trecut, în Moldova neamul Mușatin se stinge cu soția lui Alexandru Lăpușneanu.

Va să zică iarăși oligarhie.

Sigur este că românii n-au cunoscut în țările noastre absolutismul, dar tot astfel n-au cunoscut pînă în zilele noastre nici demagogia. Căci deosebirea între democrație și demagogie e tot atît de mare pe cît e între monarhia absolută și despotism, între beiul de Tunis sau șahul Persiei și Frederic II din Prusia sau Iosif II din Austria. Puterea o aveau și unii și alții, dar cei dentîi o priveau ca un atribut al individului lor, cei din urmă ca un atribut al funcțiunii lor organice din viața statului. Unii zic: *„Car tel est notre bon plaisir"*, ceilalți: *„Car telle est la raison d'état"*.

Dar să urmăm cu citatele din „Steaua României".

> *...Si ați slăbit cu încetul simțul conservărei naționale așa de viu și de puternic altădată la români*; să ne ierte d. Manolachi Costachi dacă și aici în contra *„formelor seci și frazelor goale"* vom căuta *„ființa adevărului"*.
>
> Simțul conservărei naționale, adică conștiința națională, din cauza ideilor veninoase liberale și democratice, este aproape stins după acest program.
>
> Să vedem.
>
> Epocei noastre de astăzi, astfel cum o crede d. Manolachi Costachi, să-i opunem alta, unde nu exista deloc veninul acestor idei și să vedem cum sta cu conștiința națională?
>
> Poate să aibă dreptate d. Manolachi Costachi. *O epocă în care a existat cele mai puține idei de libertate, o epocă de aproape robie, este în istoria noastră epoca fanarioților.* Ar urma, după teoria programului conservator, că niciodată simțul conservărei naționale, adică conștiința națională, n-a fost mai vie ca în acea epocă. Ei! Așa este? Psicologia unei națiuni este ca și a individului. Din contră, atît mersul psicologic cît și istoria dovedesc că o națiune cu cît este mai liberă cu atît și conștiința individualității sale devine mai puternică. Cum rămîne dar cu teoria din program?... „și aceste *idei, vătămătoare chiar în țările luminate și puternice de unde s-au luat, au devenit un adevărat pericol pentru națiunea noastră și mică și slabă"*.

Poate-se cita vremea fanarioților ca o epocă a dezvoltării *statului român*. A fost o epocă de suferință a poporului nostru, nu însă o fază de dezvoltare a statelor lui, cari, guvernate de bei numiți de Poartă și mai rău decît pașalîcurile, nu mai păstraseră decît unele urme formale ale vechei lor neatîrnări și erau tratate ca provincii cucerite. Cînd țara nu

era liberă nu putea fi vorba de dezvoltarea libertăților cetățenești. Am putea cita oare ca dezvoltare a statului polon suma de libertăți publice ce le-ar primi locuitorii sub ruși?

Va să zică nu poate fi vorba de fanarioți, precum pe de altă parte nu trebuie a se confunda libertatea țării, oricari ar fi organele cari-i formulează voința, cu libertățile cetățenești, adică cu măsura în care fiece cetățean contribuie la formularea voinței țării. Un stat absolutist poate fi liber, un stat democratic poate fi dependent, căci n-are a face una cu alta.

Confrații noștri vor înțelege lesne de ce e vorba. Statul nostru nu are altă rațiune de a fi decît aceea că e stat românesc, deci dezvoltarea elementului românesc este și cată să fie ținta noastră de căpetenie. Oricari ar fi măsurile — fie cît de frumoase și mari — cari ar împiedica dezvoltarea acestui element, fie din considerația pentru idei importate, fie sub pretextul acestor idei, ele sînt a se privi ca stricăcioase și contrarii ideii statului *nostru*. Nu ne îndoim că cu lista de fraze a programelor liberale cosmopolite s-ar putea asemenea dezvolta cîteva milioane de oameni pe suprafața acestui teritoriu, dar acesta n-ar mai fi România, ci America sau Belgia Orientului, precum zice uneori „Românul" cînd, fără s-o știe, arată ce idee coace, ce închipuire hibridă are despre viitorul *național* al țării noastre. Rațiunea de stat ne pare superioară tuturor ambițiilor nejustificate și întregului bagaj de fraze cosmopolite cu cari publicul nostru este amețit de douăzeci și mai bine de ani încoace. Ceea ce voim deci e ca nația să fie redată ei însăși, ca clasele ei productive, grupurile ei de interese adevărate și generale să contribuie la formarea voinței țării, adecă a legilor ei, nu însă populația flotantă de postulanți și advocați de-a doua și a treia mînă, cu rețetele lor, pretinse infalibile, de fericiri făgăduite și ne-mplinite. Voința legală și sinceră a țării, o voință nestoarsă și neindusă în eroare, iar nu instinctele vînătorilor de funcții să determine mersul statului. Singura discuție între noi și adversari sinceri este așadar numai asupra marginii pînă la care ideea statului, ideea armoniei intereselor, are să facă concesii aspirațiunilor și ambiției individuale. Și această margine nu este trasă în mod absolut; căci cu cît organizarea unei țări e mai veche, [mai] îmbina-

tă cu tradiţiile, mai puternică cu atîta arena ambiţiilor poate fi mai largă fără pericol pentru interesele generale.

Ne abţinem de-a cita nume într-o discuţie atît [de] teoretică, deşi am putea ilustra maniera noastră de-a privi cu numele a sute de nulităţi cari ajung în statul nostru a fi însărcinate cu gerarea afacerilor celor mai mari şi mai delicate ale ţării, privind slujba ca pe o sinecură sau ca chestie de diurnă, iar esenţa ei ca pe o jucărie, întrebăm numai daca statul poate fi pus, fără pericol, la discreţia unor asemenea elemente, cari nu trăiesc decît din falsificarea spiritului instituţiilor noastre şi din amăgirea opiniunei publice.

Recomandăm confraţilor noştri lectura făgăduinţelor de la Mazar Paşa şi-i întrebăm daca guvernanţii au îndeplinit una singură din acele făgăduinţe; le recomandăm asemenea studiile financiare ale d-lui Dim. Sturza şi-i rugăm să ne arate un punct măcar în care d-sa s-ar fi conformat regulelor ce le stabilea ca absolute şi neînlăturabile pentru finanţele statului şi pentru dezvoltarea lui economică, şi credem că atunci se vor convinge că scopul venirii la putere a elementelor flotante nu este *realizarea ideilor lor,* idei schimbăcioase şi pretextate numai, ci căpătuirea membrilor societăţii americane de esploatare.

Lupta noastră este deci a statului român contra republicei americane, şi nu ne îndoim că în combaterea americanismului cosmopolit şi lipsit de cultură vom avea alăturea chiar pe adversarii cei sinceri.

[2 martie 1885]

[„E greu pentru o foaie din opoziție...“]

E greu pentru o foaie din opoziție, chiar provocată fiind, să se esprime într-un mod esclusiv în privirea politicei esterne. Singurul lucru pe care ne-am permis a-l consilia guvernului e ca să nu lase a se observa, nici prin organele, nici prin atitudinea sa, o înclinare esclusivă către una din puterile mari și a atinge prin asta susceptibilitatea unei alteia. Susceptibilitatea zicem, căci în alte priviri sîntem departe de orice iluzie. Țară mică, cu hotare foarte întinse în lung, cu populație rară și cu frontiere cu desăvîrșire deschise înspre nord, noi într-adevăr nici înțelegem, nici putem pricepe în ce chip am jigni sentimentul deplinei siguranțe a puternicilor noștri vecini, încît în toate împrejurările n-ar putea fi vorba decît de susceptibilități atinse. Daca voim a păstra ceea ce este al nostru, dacă tonul nostru a fost adeseori urcat cînd apăram moșia strămoșească, lucrul e atît de natural pentru statele cele mai mici, ca și pentru oamenii cei mai mici, încît cei mari, în plenitudinea puterii și în sentimentul superiorității lor, ar fi putut trece lesne cu vederea neputincioasele amenințări ale unei națiii mici. Nu zicem că nu trebuie să apărăm cu devotament și energie pămîntul și neamul nostru. Da, căci demnitatea morală a celui mic poate fi tot atît de însemnată ca și a celui mare, iar a se lupta și a muri pentru bunurile cele mai sfinte inimii omenești e tot atît de frumos pentru cel mic ca și pentru cel mare. Numai [că] de la pericolul imediat și vădit pînă la planuri de politică europeană, pînă la voința de-a fi un factor hotărîtor în echilibrul european e o deosebire cît cerul de pămînt. Prin urmare conștiința rolului modest pe care-l are țara

noastră, fie în Europa, fie chiar în politica specială pe care o putere sau alta ar inaugura-o cu oarecare precumpănire în Orient, sentimentul apoi că sîntem atît de străini, deci o individualitate cu totul aparte în mijlocul popoarelor şi mari şi puternice cari ne încunjură, toate acestea ar trebui să se imprime şi-n politica noastră esterioară, pe care am trebui s-o urmăm ca şi strămoşii noştri, cari stăteau bine cu toţi şi nu se apărau decît de agresiune directă.

Mai e însă şi un alt inconvenient, combinat cu orice sfaturi pozitive pe cari un ziar din opoziţie l-ar da ţării în privirea politicei esterioare. Relaţiile dintre puteri, în aparenţă adeseori atît de clare şi liniştite, ascund în ele rivalităţi pe cari nu sînt în poziţie a le cunoaşte decît numai persoanele oficiale, asupra cărora ele se fac simţite şi apreciabile; pe de altă parte în o tensiune aparentă se ascund tot atît de des încercări de reconciliere şi de alianţă, încît înclinări prea pronunţate şi în această privire ne-ar face să fim luaţi cam uşor de acele curente cari, părînd un moment a se dezbina, nu caută decît calea de-a se împăca, lucruri cari asemenea nu se pot resimţi şi aprecia decît de personalităţi oficiale.

Un partid în opoziţie însă, care n-are nici un fel de legături cu acele influenţe ale străinătăţii, nu poate avea o ideea amănunţită asupra situaţiei politicei esterioare, aşadar nici elemente destule pentru a judeca în mod definitiv în cestiunea aceasta.

Prin sfaturi pripite şi pozitive în privirea politicei esterne noi credem că nu s-ar prejudeca numai intenţiile guvernului, căci aceasta ar fi puţin, dar chiar şi interesele ţării.

Cu atît mai mare ne e mirarea cînd ne pomenim că se discută asupră-ne nu după cele zise clar de noi, ci după intenţii şi înclinări sau după aversiuni ce ni se atribuie în mod cu totul gratuit.

Astfel „Democraţia naţională", ocupîndu-se de programul publicat de noi, în partea lui privitoare la atitudinea ţării noastre faţă cu puterile străine, zice următoarele:

> Partea din conservatori al căror reprezentant este d. Manolache Costache se recomanda Palatului prin o mare animozita-

te contra Rusiei şi o preaplecată supunere la voinţa Austro-Ungariei. Aceasta au probat-o nu numai prin scrieri, dar chiar şi prin fapte.

Sîntem datori înainte de toate a face o mică rectificare la ceea ce afirmă „Democraţia naţională", cumcă d. Manolache Costache a fost chemat la M. Sa Domnitorul. D.M. Costache *n-a fost chemat* la Palat, ci a crezut de datoria sa de a cere o audienţă, cum este obiceiul, pentru a prezenta omaje suveranului.

Cît pentru afirmarea că noi am fi manifestat „o mare animozitate contra Rusiei şi o preaplecată supunere la voinţa Austro-Ungariei", n-avem decît a ruga pe confraţii noştri să recitească toate articolele noastre de la publicarea programului încoace spre a se convinge că noi n-am uitat şi nu putem uita şi partea de recunoştinţă pe care o datorăm Rusiei.

În studiile noastre asupra situaţiei am amintit că d-abia cu sfărîmarea cetăţilor de pe malul Dunării şi cu liberarea navigaţiei pe acest fluviu a început a se dezvolta agricultura noastră şi s-a pus cu chipul acesta primele temelii ale dezvoltării noastre intelectuale, înlesnindu-ni-se mijloacele d-a ne pune în legătură cu Occidentul.

Asemenea, în articolul publicat de noi în numărul de alaltăieri am indicat linia de conduită pe care o credem tradiţională şi adevărat românească şi care consistă în a întreţinea relaţiile cele mai bune cu toate puterile şi a nu ne da în afară la o politică exclusivă.

Ca să fim şi mai bine înţeleşi, terminînd, reproducem încă o dată încheiarea acelui articol:

> Să ne amintim epoca în care se zicea că în Grecia există un partid englez, unul francez, altul rusesc, şi că în zadar se căuta un partid adevărat naţional. Oamenii de stat ai Greciei s-au convins prin esperienţă că adevărata politică naţională nu poate fi alta decît aceea care se razimă pe propriile interese ale naţiunii; şi astăzi negreşit există în Grecia partide politice, ca în oricare stat constituţional, însă ele nu mai pot fi calificate de partid englez, francez sau rusesc. Ar fi regretabil, ar fi o nenorocire chiar pentru noi daca, a doua zi după recunoaşterea independenţii noastre, am cădea în greşeala ce o

comitea odinioară Grecia în loc să ne inspirăm de politica noastră tradițională.

În ce constă însă aici tradițiunea? Ea constă în ceea ce ne impune chiar poziținea noastră geografică: de-a evita orice provocare față cu puterile noastre vecine și d-a întreține îndeobște cu toate puterile cele mai bune relațiuni. Prin aspirațiunile noastre, prin dezvoltarea intelectuală ce și-a dat România de jumătate de secol aproape, ea a căutat a se apropia de civilizațiunea apuseană; ideile de progres, dezvoltarea noastră economică trebuie să fie pururea ținta noastră pentru a ne întări înlăuntru și a inspira încredere înafară. Dacă puterile la Berlin nu ne-au garantat neutralitatea, trebuie ca noi, prin atitudinea ce vom ținea-o, să nu ne depărtăm cîtuși de puțin de la o politică înțeleaptă, care să nu se inspire decît de propriile interese românești, fiindcă este o probă evidentă că o asemenea politică este singura bună pentru România, fiindcă pururea am cerut-o, fiindcă am regretat și regretăm și astăzi că înaltul areopag european nu ne-a asigurat el însuși condițiile de existență ce le dorem cu toții pentru statul nostru.

Noi nu putem decît regreta că se văd tendențe de a angaja țara în o politică bazată pe apropiarea exclusivă către una sau cealaltă din marile puteri, depărtînd-o astfel de la linia de conduită pe care o socotim singura bună, fiind inspirată numai din propriile noastre interese.

[6 martie 1880]

[„Adeseori o lege oarecare...“]

Adeseori o lege oarecare stă în aer cînd toate împrejurările cîte o reclamă există și e destul ca o picătură să se adauge la paharul plin pentru ca ea să se voteze. De exemplu. Acea picătură, acel caz izolat care-i dă naștere se numea de către cei vechi *occasio legis*. Tot astfel și un adevăr e cîteodată în aer, precum acela al legii gravității care, de mult presimțit, a căzut în sînul lui Newton sub forma unui măr și în mintea lui sub forma unei teorii. Acel măr a fost ocazia descoperirii unui adevăr, mai mare desigur și de o importanță mai universală decît acela pe care noi îl vom espune mai la vale, servindu-ne de o polemică, deja încheiată, cu ziarul „Unirea“ din Iași.

Acest ziar făcuse oarecari observațiuni la programul partidului conservator. Din parte-ne am întîmpinat nu numai cu lesnicioasa înlăturare a acelor observațiuni, ci totodată cu o scurtă caracterizare a roșilor, din partidul cărora „Unirea“, după a noastră părere fără cuvînt încă, pretinde a fi întîmpinarea noastră a primit un răspuns, din care publicăm o parte.

> Mirarea noastră este mare cînd vedem, cu ocazia articolului în chestiune, că, tocmai cînd „Timpul“ caută a păstra față cu noi tonul de bună-cuviință relativă, mulțumindu-se a ne taxa deocamdată de naivi, de tineri ce avem nevoie de primit lecții, tocmai atunci dă curs liber vocabularului cunoscut și prea cunoscut pentru a califica pe coreligionarii noștri politici de dincolo de Milcov.
>
> Întrebăm serios pe confrații noștri de la numitul jurnal dacă este demn și onorabil ca să scrie că sau ești cetățean onest, și

atunci nu te faci roș, sau ești un gheșeftar, și atunci nu te faci decît roș?

Noi respingem deosebirea ce deocamdată „Timpul" caută a stabili — între partidul roșu și între noi — aceasta este o nouă insultă aruncată gratuit liberalilor.

Noi am declarat că am intrat în partidul liberal național și orice deosebire, chiar și mai cu samă în favoarea noastră, o considerăm ca o răutate din partea confraților noștri de la „Timpul".

Noi ne servim de partea aceasta de răspuns nu pentru a-l combate, căci — vorba unui lord englez, auzise discursuri care i-au schimbat sentimentele, nici unul cari i-au schimbat votul — dar pentru a espune o dată pre larg convingerea formată în decurs de mulți ani despre roșii și care nu e bazată pe împrejurarea că împărtășim alte idei politice, ci ar rămînea aceeași chiar atunci cînd ideile noastre ar fi cu totul opuse celor de față.

Răspundem deci scurt că e și demn și onorabil de-a constata un adevăr și tocmai dorința de-a-l constata ne-au silit să stabilim deosebirea pe care „Unirea" o respinge și care cu toate acestea rămîne tot atît de intactă ca și evidența, oricum am încerca de a o înlătura.

Deja din stilul observațiilor prime era lesne de recunoscut că autorii sînt numai pretinși roșii, căci stilul adevărat roșu nu se află în puritatea lui decît numai în „Românul", și chiar aci nu totdeauna, apoi în „Democratul" din Ploiești, în „Curierul de Galați" și în „Telegraful".

Obiectiv vorbind, fără a ști cîtuși de puțin nici cine redijează „Unirea", nici cine sînt pretinșii roșii din Moldova, am băgat de seamă că acele observații nu pot fi scrise de ceea ce, dincoace de Milcov, se numește „roșii", căci stilul acestora se distinge printr-un indisolubil amestec de viclenie și mărginire. Nici prin minte nu ne-a trecut să voim a îndupleca pe confrații de la „Unirea" în favorul manierei noastre de a vedea. Cu aceeași privire cu care am constata deosebirea între doi actori chiar cînd joacă același rol, între doi pictori chiar cînd zugrăvesc același portret, cînd emulează și cred a semăna unul cu altul, am recunoscut din tră-

sătura de condei că nu avem a face cu ceea ce, în Țara Românească, corespunde cu epitetul de „roșu".

Ex ungue leonem zice latinul. Naturaliștii moderni reconstruiesc după o măsea fosilă forma animalului antediluvian. Dacă naturaliștii fac aceste reconstrucțiuni pentru secole îndărăt, cu cît mai mult e justificat pentru contimporan de a recunoaște neidentitatea naturelor, chiar cînd eticheta „naționale-liberale" e identică. Admitem că grupuri deosebite prin natura oamenilor pot merge împreună pentru un scop comun, precum alte grupuri, identice prin natura oamenilor, pot fi deosebite în aparență, nu în apucături. N-avem ce-i face dacă rezultatele cercetării noastre vrînd-nevrînd iese în contra teoriei identității între domnii de la „Unirea" și acei de la „Telegraful" bunăoară. Daca am fi observat că confrații de la „Unirea" sînt de calibrul acelor roșii de cari Țara Românească din nefericire e plină, de cari Moldova a fost scutită pîn-acuma, îi asigurăm că nici nu ne-am fi dat osteneala de a răspunde cu o silabă măcar la observările lor, precum nu polemizăm nici cu „Telegraful", nici cu „Democratul" sau „Curierul de Galați".

Noi întrebăm pe confrații de la „Unirea" cîteva lucruri la cari nu cerem nici un răspuns, căci facem întrebările numai pentru a le pune *ad oculos* deosebirea ce voim s-o stabilim. Aceste întrebări vor releva caracterul a ceea ce noi numim partid roșu.

Fost-ar fi capabili dumnealor de-a mîna armata dezbrăcată în război pe timp de iarnă și de-a o lăsa să moară de foame pe cîmpiile Bulgariei?

Fost-ar fi capabili de a numi „răscumpărarea" cestiunea cea mai *populară* din România, la care opoziție nici că mai încape, în același moment în care știau că răscumpărarea e *impusă* din străinătate?

Fost-ar fi capabili să laude concesia Strousberg cu termenii cei mai strălucitori cînd însuși șeful partidului declară azi în Senat că era o afacere care — fără știrea și peste voia țării — se pusese la cale între Viena și Berlin?

Fost-ar fi în stare să declare că descoperirile făcute de d. S. Mihălescu în Senat sînt o simplă cestiune de formalitate reglementară cînd se știa de toți că raportul adus în Se-

nat în cestiunea aceasta se făcuse cu *supresiune de acte*, cînd se ştia că altul a fost raportul adus, altul cel care era să se aducă? Şi cu toate acestea, dacă confraţii noştri ar fi văzut starea nedescriptibilă de mizerie şi goliciune atît a oştirii noastre cît şi a oamenilor purtaţi sub suliţi căzăceşti pînă dincolo de Balcani, ar înţelege înfiorătoarea gravitate a acestor cestiuni şi înfiorătoarea uşurinţă cu care se trece peste aceste abisuri de corupţiune şi de duplicitate.

Noi înţelegem prea bine ca un guvern să fie slab în afară cînd nu reprezintă sute de mii de baionete şi miliarde de producţiune industrială, dar această amăgire sistematică a poporului, această *glorificare* a unor sarcini impuse, a unor uşurinţe criminale, a unor scabroase cestiuni, ca a unor idealuri naţionale, iată ceea ce dovedeşte o duplicitate şi de inimă şi de minte care n-are seamăn în lume. Aceste calităţi numai româneşti nu sînt. *De facto* se află între noi, dar avem o sumă de cuvinte etnologice pentru a tăgădui românitatea lor.

După opiniunea noastră, ceea ce e ferment roşu în ţară sînt acei străini colonizaţi în secolul trecut cari n-au avut timpul necesar sau *n-au fost în stare* de a-şi adapta caracterul lor moştenit caracterului nostru naţional. Cînd zicem „român" fantasma psihologică care trece pe dinaintea ochilor noştri în acel moment e un om a cărui semn distinctiv e adevărul. Rău sau bun, românul e adevărat. Inteligent fără viclenie, rău — dacă e rău — fără făţărnicie; bun fără slăbiciune; c-un cuvînt ni se pare că atît calităţile cît şi defectele românului sînt întregi, neînchircite; el se arată cum este. N-are o cocoaşă intelectuală sau fizică ce caută a o ascunde, nu are apucăturile omului slab; [î]i lipseşte acel iz de slăbiciune care precumpăneşte în fenomenele vieţei noastre publice sub forma linsă a bizantinismului şi a espedientelor. Toate figurile acele făţarnice şi rele, viclene fără inteligenţă, toate acele cîte ascund o duplicitate în espresie, ceva hibrid, nu încap în cadrul noţiunii „român". Poate deci că acei oameni n-au avut timp să se asimileze, poate apoi ca să fie din rase prea vechi, prea osificate, prea staţionare, pentru ca prin încrucişare să poţi scoate ceva bun din ele.

În ţara noastră, care e pe clina de despărţire între trei lumi deosebite, aceste elemente au existat totdeauna. Cu

cît mai vechi însă, cu atît mai asimilate. O luptă între elementul autohton din țară și între acestea au existat totdeauna; momentele de învingere deplină a elementului autohton, chiar pentru un timp determinat, se înseamnă prin înflorirea țării, momentele de învingere a celorlalte elemente se deosebesc prin o repede cădere a tuturor elementelor de înflorire.

Cred oare confrații de la „Unirea" că pentru Anglia ar fi indiferent dacă ar ajunge elementele celtice la dominațiune?

Și există asemenea elemente în Anglia; ele se deosebesc prin turbulența lor, deși vorbesc în aceeași limbă și au aceleași obiceiuri ca și englezii de rasă anglo-saxonă.

Sau nu li se pare ciudat în confederația germană rolul Prusiei, ai cărei locuitori sînt de origine slavă și trădează în toate apucăturile lor caracterul autoritar și aspru al rasei lor, față cu germanii de sud de ex., cu instinctele lor artistice, cu sentimentalismul lor, cu îngăduința lor înnăscută? Și cu toate acestea sînt oameni tari și viteji, robuști și inteligenți ca și confrații lor actuali, dar geaba — germenul fundamental al rasei e altul. Orice s-ar zice dar, la deosebire de rasă cată în ultima linie să reducem și deosebirea de apucături — de aceea repetăm că mugurii încă inocenți de la „Unirea" vor trebui să se aleagă mai la urmă într-un fel și abia atunci vom putea sorta cine dintre d-lor se potrivește între roșii, cine nu.

De admit sau de nu admit rezerva noastră e pentru noi indiferent. Grecii ar putea să nu admită deosebirea ce-am face între ei și albaneji, dar asta nu împiedică ca deosebirea să existe în realitate. Se vede prea bine din tonul nostru că sîntem departe de-a spune răutăți. Amestecul de fapt e atît de intensiv încît nu se mai poate constata deosebirea individ după individ. Destul numai că-l constatăm în rezultatele lui intelectuale, căci, dacă ideile nu sînt înnăscute, în orice caz predispoziția de a fi sau a nu fi roșu e înnăscută. Această predispoziție înnăscută n-o putem constata încă la confrații de la „Unirea".

Și într-adevăr, dacă și-ar da cineva puțină osteneală chiar, ar constata lesne că personalitățile marcante ale partidului roșu sînt străini transdanubieni de o imigrațiune re-

lativ nouă. Lucrul merge atît de departe încît d. Brătianu, care e de proveniență autohtonă, dar șef al partidului, în opinia țării întregi se izolează și se esceptează de restul partidului său cu numele de „om cinstit", al cărui principal defect ar fi că îngăduie purtarea coreligionarilor săi politici. Dar putem zice mai mult încă: d. Brătianu se izolează el însuși de partidul de care uzează și, după cît știm, are un dispreț, deși arareori pronunțat, pentru acei oameni incapabili de a compune un proiect de lege sau de a studia în mod serios o cestiune din cari se compune partidul său. Sau cred confrații noștri că vînătoarea cancelarului de la Măgura după oameni solizi, cu inteligență serioasă, cu caracter serios, e numai o panglicărie de echilibru? Se înșeală. Această păscuire în deșert înseamnă necesitatea ce are de oameni, chiar cînd aceștia nu s-ar bucura de încrederea așa-numitei majorități, pentru dominarea căreia n-ar avea, se-nțelege, nevoie de nici o calitate decît de aceea de a dispune de buget. Rețelele după oameni mai destoinici sînt întinse pretutindenea în Moldova între adversarii săi politici cei mai înverșunați, între tinerii nehotărîți încă, precum și între aceia cari n-au esperiența lucrurilor.

Întrucîtva lucrul este de înțeles. D. Brătianu are un defect, comun românilor, acela al unei tăinuite, dar cu atît mai adînce ambiții. Roșul adevărat nu e ambițios decît după foloasele materiale ale aspirațiunii sale realizate; d-sa nu. Această ambiție cu totul exagerată și în disproporție cu calitățile sale l-au făcut să devie mai bine șef al roșiilor decît al doilea într-alt șir de oameni. Și, fiindcă nu poate afla instrumente între alți oameni, n-a mai ales, ci a cules dintre aceia despre cari se zice: „c-a umplut Dumnezeu lumea cu ce-a putut", încercarea sa actuală de-a rămînea în rolul său de conducător, dar de-a substitui cantitatea prin calitatea aderenților săi ni se pare zadarnică, căci partidul de care dispune e dominat cu totul în cestiuni de principii, e adevărat, îl dominează însă cu totul cînd e vorba de foloasele materiale ale adeziunii lor.

[15 martie 1880]

[„Bătuți pe toată linia...“]

Bătuți pe toată linia atît prin evidența strivitoare a actelor lor cît și prin tăria argumentelor adversarilor, confrații noștri liberali-naționali, cum își zic de la războiul franco-german încoace, maimuțărind cînd pe franceji, cînd pe nemți, și atribuindu-și numirea unor partizi cu un succes oarecare politic, s-au încruntat și s-au oțerit înlăuntrul sufletului lor, încît caută nod în papură, cum zice românul, și, fiindcă nu pot răspunde la argumente cu argumente, se agață de pretexte pe care singuri le inventează, singuri le combat. Caută adecă pricina cu lumînarea ca și *comites missi*, judecătorii pribegi ai vechilor noastre domnii, ce erau trimiși în lungul și-n latul țării să judece procesele dintre oameni și, fiindcă nu găseau nicăiri certe și gîlceavă, ci pretutindene bună pace, scorneau zurba între creștini, ca să le treacă de urît, să aibă ce judeca și să cîștige *bani de ciubote* (precum se numeau pe atunci taxele judecătorești) adecă plată pentru alergătură.

În mod febril ne caută pricină de vorbă. Astfel în revista de la 21 mărțișor (2 prierel) „Românul“ vorbind de strălucirile cu care a fost primit d. Brătianu de către împărați și de cătră colegii săi, cancelarii *ăialalți*, ne insinua nouă sau opoziției întregi, nu mai știm, că am fi zis despre d. Brătianu ba că vrea să intre în alianța austro-germană, ba că vrea să ridice România la regat etc.

Ce am zis noi în privirea aceasta? Am înregistrat toate, absolut toate relațiile ziarelor *străine* cîte ne-au venit sub mînă și am adaus că nu ne place ostentația, nici înclinările politice prea accentuate.

De ce am zis-o? Pentru că roata lumii schimbătoare este şi pentru că ne cunoaştem lungul nasului, pentru că modestia e haina ce i se cuvine unui popor mic ca al nostru şi pus între împărăţii mari.

Obstentaţiunile cu împărăţiile cele mari sînt bune? Nu, zicem noi, pentru că împăraţii, Dumnezeu să-i ţie mulţi şi fericiţi ani, ei se ceartă, ei se-mpacă, iară noi, ţinînd parte cînd unuia cînd altuia, ne discreditäm cînd la unul cînd la altul, şi cînd or fi pe împăcate sînt în stare să ne privească ca pe un fel de obiect de compensaţie. Tocmai d. Brătianu are un caz foarte recent în viaţa sa politică, vorba Congresului de la Berlin. Tur-vur se certau împărăţiile, de gîndeai c-o să se prăpădească lumea, şi, cînd colo, ce aruncară în gura lupului? Basarabia. Geaba n-am vrut război, ori geaba l-am fi vrut, tot pe pielea noastră s-au împăcat lucrurile; pe-a noastră şi pe-a turcului, sărmanul, care-a plătit şi cui n-a fost dator para frîntă. Austria i-a luat Bosnia şi Herţegovina, Anglia Cyprul, Italia şi Franţa s-au ales cu cîte ceva în Egipet ş.a.m.d.

De aceea nu ne spună „Românul" ba de glorie naţională, ba că bine s-au bătut oştirea noastră, ba că naţiunea în sus, ba că naţiunea în jos... Ce-a ieşit de-acolo? Pierdere materială, pierdere de oameni, ştirbire de ţară, rău. Bine s-au bătut românii, rea politică au avut şi, de-i fi viteaz cît şapte, geaba eşti dacă nu-i minte şi înţelegere la conducători, ci fumuri deşarte.

Ne aducem aminte de-o satiră românească din 1821 care zice:

> Bine izbuteam în toate dacă turcul n-ar fi fost
> Vrednic numai în războaie, da-n diplomatică prost.

Tonul tragi-comic din epistoliile marelui prooroc din Strada Doamnei nu mai impresionează pe nimeni şi în zădar aruncaţi praf în ochii lumii, căci rău staţi înlăuntru, pentru că sînteţi risipitori şi nesinceri, rău în afară.

Într-adevăr, o depeşă din Londra, sosită alaltăieri după amiazăzi, ne anunţă victoria partidului liberal. „Standard" zice deja că regimul *tory* cată să se considere ca trecut; „Times" deseamnă pe lord Granville, pe marchizul Hartington, şeful

partidului liberal, și pe d. Gladstone ca eventualii însărcinați cu formarea noului cabinet. Acțiile anglo-franco-rusești se urcă; cele germano-austriace scad. Liberalii noștri, cari laudă atît de mult pe liberalii cei din Franța, i-ar dori pe cei engleji în gura Gheenei, pentru că victoria lor preschimbă gloriele culese de d. Brătianu în acte de imprudență politică.

N-avem nevoie să zicem că nouă toate acestea ne sînt foarte indiferente. Nici n-avem interese în Asia centrală, nici voim război cu unii sau cu alții, sîntem plini de un egal respect pentru toate aceste nații mari cari au avut fericirea de a se dezvolta în linie dreaptă pe pămîntul lor, războindu-se din cînd în cînd, niciodată pe deplin subjugate, națiile cu o cultură veche în urma lor, de la cari avem multe de învățat și în certurile cărora nici nu ni se cade să ne amestecăm. Certe-se ei în de ei, căci știu pentru ce, căci interese a zeci de milioane de oameni colidează, dar cu noi să fie toți prieteni, vorba lui Miron Costin spusă vizirului turcesc: „Îți place, logofete, că luăm Țara căzăcească?" — „Place, escelență, și să dea Dumnezeu să vă-ntindeți împărăția peste toată lumea, numai peste țara noastră nu".

Acum să venim la ridicarea la rangul de regat.

Opinia noastră este — spre mare mirare — identică cu a „Românului", într-adevăr, nu numai că aceste titluri sînt esclusiv de dreptul națiunilor de a și le da ele însile, dar sîntem pe deplin liberi de-a proclama statul nostru împărăție, hanat, taicunat, patriarhie chiar. Nimeni, absolut nimeni nu ne-ar opri de la aceasta.

Domnii noștri cei vechi erau neatîrnați cu totul, suverani în puterea cuvîntului. Încheiau tratate de comerț, de alianță ofensivă și defensivă, dar simțeau, în modestia lor, că un titlu mare cată să corespunză cu mai multă putere, de aceea se intitulau modest: „voievozi" adecă „duci de oaste".

E drept că în același timp Stratimir de la Vidin se-ntitula „Țari Blăgaromu", adecă „împărat bulgarilor", ceea ce nu oprea ca voievozii noștri să fie politicește și îndealtmintrelea mai ceva decît împărăția bulgărească din ținutul Vidinului.

Așadar evident că liberi sîntem de-a pune orice titlu am voi statului nostru, precum e evident că o asemenea schimbare e pentru noi indiferentă.

Se poate însă ca în străinătate să se dea cu totul altă importanță acestor epitete de origine apuseană, cari au acolo altă rațiune istorică.

Dacă guvernul actual afectează însă o indiferență atît *de* mare asupra acestei schimbări de etichetă, întrebăm ce însemnătate să dăm proclamării regatului, care s-a făcut deja de către d. Dim. Brătianu în ziua de 10 mai 1877, cînd, în calitatea sa de prezident al Senatului, s-a adresat M. Sale Domnului cu următorul discurs cu ocazia aniversării a unsprezecea a suirii pe tron:

> Pînă aci, în acea zi mare, suvenirile și aspirațiunile noastre singure erau mîngîierea sufletelor noastre; astăzi, o vedeți Măria Voastră, toate *animele debordă* de bucurie... Cînd v-ați suit pe tron, v-am promis *animele* noastre și Măria Voastră ne-ați promis *că veți face minuni* cu poporul român. Astăzi am reînnodat firul de trei secole rupt al vieții noastre de națiune de sine stătătoare și de *antegardă* a civilizațiunii în *Oriente*...
> Și Senatul, Măria Ta, este cuprins de grijile și de speranțele cari frămîntă și *gîdilă anima* Măriei Tale. Dacă vîrsta noastră și *esperiența ce dă vîrsta* (vorbă să fie) nu ne permit *elanurile* sublime cari fac eroismul junimii, eroismul nostru este *sîngele rece;* sîngele rece nu este nepăsarea, el este *resemnațiunea conștiinței de a nu recula* înaintea nici unui sacrificiu ....
> *Cutează! cutează, cutează* fiu al lui Friderich cel Mare, al lui Ștefan cel Mare și al lui Mihai Viteazul...
> Europa, împreună cu noi, cu veneratiune și cu amoare va saluta în Măria Ta *pe marele rege al României.*

Din literă în literă stau lucrurile aceastea într-un act oficial tipărit în „Monitorul" din anul 1877, nr. 106, pag. 3145.

Adecă, între noi vorbind și cu tot dinadinsul, nu s-ar cădea ca un prezident de Senat, un ministru plenipotențiar sa fie, de nu altceva, cel puțin om serios?

Apoi animele cari debordă, grijile cari gîdilă anima, resemnațiunea conștiinței de-a nu recula, între noi fie zis, vorbe de om serios sînt?

Dac-ar fi fost vara, pe vremea căldurilor celor mari, tot am mai înțelege, dar deja la 10 mai, cînd e încă răcoare...?

[25 martie 1880].

Un nou jurnal naționale-liberale

Per aspera ad astra!

Un nou drapel [se] desfășoară pe cîmpia românismului!
Un nou matador se aruncă în arena publicismului național!
Un nou luceafăr apare pe horizontul geniului latinității!

Dar, pentru ca să nu pierdem răsuflarea urmînd mai departe pe acest diapazon costiș și apoi să nu zică cineva că esclamațiunile noastre de entuziasm sînt numai vorbe sforăitoare, să ne coborîm mai binișor, să trecem la fapte.

Mijlocul cel mai nimerit de a face cunoscut pe publicul impacient cu ipohimenul ar fi să i-l punem în natură dinaintea ochilor. Neputînd face aceasta în bloc, cum este soarta bugetelor, sîntem nevoiți a-i prezenta numai cîte o rază ruptă din toate părțile corpului organic al „stelei frumoase și prea luminoase" din cari oricine-și va putea închipui întregul astru ce se ivește și s-a ivit pe ceriul fericitului partid.

Credem că nu ne vom găsi „Bacăul", ca orbul Brăila, dacă înainte de toate vom pune sub ochii cititorului copie fidelă de pe actul de botez scris în fruntea acestui nou-născut și anume întocmai:

BACĂUL

Journalul partidului liberal Adevărul și nimic decît adevărul
etc. Mahalaua Bunei-Vestiri etc.

Astfel, încredințîndu-ne că-l cheamă „Bacăul", că este „jurnal" și cu adevărat al „partidului liberal" să vedem cum „Bacăul" cel năzdrăvan spune năzdrăvănii din leagăn, [î]și întinde programa la soarele libertății și din grai așa grăiește:

Gazeta partidului liberal va merge pe urmele predecesorilor săi „Românul" şi „Telegraful", va căuta, ca şi ei, să stîrpească abuzurile şi să susţie legalitatea şi dreptatea fără consideraţie de persoane... Ca gazetă locală „Bacăul" se va ocupa de toate trebuinţele judeţului nostru, „Bacăul" în fine se va ocupa, înainte de toate, de Bacău etc.

Aşadar atît „Românului" cît şi „Telegrafului" le aduce o bunavestire că pot să se culce pe urechea stîngă, lăsînd sacul cu toate greutăţile în spinarea acestui Hercule care îndată în primul său Bacău, din ziua naşterii chiar, se năpusteşte cu intrepitudine asupra unui „nou partid" şi aşa cuvîntează:

N-avem pretenţie în numărul de astăzi se discutăm opiniile şi principiile acestui *părtid* poreclit democrat liberal: ne vom mulţumi numai a atrage atenţiunea *adivaraţilor* liberali asupra cîtorva *catigorii de oameni* care formează acest partid în judeţul nostru şi sîntem siguri că numai *aciastă* enumeraţie îi va pute *edefia* asupra *dorinţilor şi tendinţilor* acestui faimos *partid.*

După teribila enumeraţie a categoriilor, atletul dă lovitura de graţie acelui nou partid prin concluziunea următoare:

Orice băcăuan cetind *aciastă* enumeraţie va recunoaşte pe fiecare în parte, în viitorul nostru număr *vom fi mai espliciţi,* spaciul lipsindu-ne astăzi.

Dacă însă organul nostru recunoaşte că aci nu e destul de esplicit, apoi, în cele ce urmează imediat după vorbele de sus, este şi mai esplicit şi mai corect, de exemplu:

Historia Zilei

Evenimentile recente a demonstrat.
La Paris. Chestiunea arzătoare al art. VII din legia de instrucţiune publică, care articol a fost răspins, s-a atenuat prin un vot de încredere în guvern după ce ministru de *Freicinel* a declarat că guvernul va aplica legile contra congregaţiunilor neautorizate pe răspunderea sa, voind însă a *avia* iniţiativa sa de *acţiunie* liberă, în urma acestora iezuiţii vor să încredinţeze direcţiunia institutelor lor la preuţii de mir sau la profesori laici, în jurnalile francese se pretinde că închiderea institutelor dirijate de iezuiţi şi disol[v]area noviţiatelor lor ar fi chear hotărîte etc.

Cum vedeți, ține „în corent pe cetitorii de toate evenimențile petrecute și în străinătate", devenind din ce în ce mai clar, anume:

> În Spania tot este criză ministerială.
> În Italia o dezbatere violentă în Adunare a demonstrat că cabinetul Cairoli stă în foarte bune relațiuni cu Austria, care nu are nici o intențiune *războinică* contra Italiei, în timpul acesta opiniunea publică din Anglia susține că Italia ar fi primit de la Rusia în secret propuneri de alianțe în contra Germaniei, care putere pare a fi nemulțumită cu politica cabinetului Cairoli. Guvernul italian dezminte aceasta foarte energic cu o telegramă dată direct jurnalului „Pall Mall Gazette" și pretinde că flota italiană este *deparcilattă*.

Apoi:

> *În ȚARĂ*. Cabinetul d-lui Ioan Brătianu este atacat, de d-nul Grigorie M. Sturza, fiul lui Mihail Vodă Sturza, în privința atitudinei sale vis-à-vis de Rusia. „Românul", în numărul de alaltăieri, combate pe d. Sturza cu argumente *asupra cărora d-sa nu va mai pute replica*. Ceea ce *ne miară* pe noi este...

Nici noi nu mai putem replica, nici nu ne vom mira de nimic pe fața pământului.

Dar „Bacăul" nostru mai adineaori se *plînse* că n-are loc spre a fi mai explicit și cu toate acestea pe a doua pagină începe, cu un neastîmpăr nesuferit, să se întindă pe întregi cinci coloane, și ce face? Pișcă și mușcă parcă s-ar fi născut cu colți în gură ca oștirea lui Cadmus. Pe cine mușcă? Pe o biată foiță — cum o numește el — care a văzut mai întîi lumina soarelui în aceeași zi cu dînsul și s-a născut în același oraș, Bacăul.

Iată țipetele lui:

> Zilele aceste au apărut primul număr a unei *foițe* ce-și aroagă titlul „Gazeta de Bacău", acest titlu a unui vechi organ liberal de publicitate încetat de vreo cîțiva ani. De la debut foița abuzează de agerimea *limbei sale invective*. Calomnii și insulte contra partidului și contra guvernului liberal, contra administrațiunei locale, contra reprezentanților liberali ai Bacăului din Cameră și Senat, în fine în contra Senatului, din cauză că acest mai de pe urmă a invalidat alegerea d-lui

A. Holban de la Vaslui. „Gazeta de Bacău", înainte de a începe ta, *n-a făcut aceasta niciodată.*

Redactorii acestei *foițe* ne fac impresiunea că au scris în niște momente de aberațiune sau în niște momente cînd mințele omenești sînt tulburate prin introducerea în stomah a unui licuid Eteric... Pre cît vericine trebuie să se coprindă de *mirare* de a vedea pe un Bacău antuziasmat de Costache Radu, pe atîta trebuie să-i fie cu totul neînțeles cum un băcăuan stăpîn pe cele cinci simțuri... poate să insulte pe d. Vidrașcu...

Ca să nu pierdem și noi simțurile, să mai variem, ascultăm finalul acestui marș militar.

Trecem în fine asupra espresiunelor ocărîtoare care nu conțin *nici o imputare* dar *care constitui* niște simple *injurii* precum: înfierbîntarea arșiței din Algeria și *răciala* din Bulgaria; căci nu merită să le comentăm.

Afle însă foița că cel ce au văzut soarele *ecuatorial* și *mantile* albe ale beduinilor, acel care, părăsind apoi viața sa liniștită de la țară și la primul apel al patriei au abandonat toate interesele sale, au reîncins Sabia cu abnegațiune de sine, au alergat la lupta sacră pentru Independența României; acela este Om Liber și, fudul de Libertatea sa, are inimă în pieptul său și nu poartă minciuna pe buză.

Cine a înțeles ceva din tot talmeș-balmeșul să-i fie de bine!

Niciodată n-am putea termina cu clasicitatea, în fond și în formă, a „Bacăului", dar totuși vom mai cita cîteva exemple, pentru a ne forma pe deplin bunul-gust literar. Astfel d-sa ne spune însuși:

Foița „Gazeta de Bacău", amintind apariținea *jurnalului* nostru, spune că a apărut cu o *marcă bizară în frunte.*

Apoi arată cum a fost îmbrățișat de confrați[i] săi:

„Telegraful", *în numărul său* de astăzi, salută cu *cuvinte măgulitoare apariținea jurnalului nostru.*

Mulțămind „Telegrafului", reproducem mai jos cele ce a binevroit a scrie în privința noastră.

„Primim primul număr al unei foi *politice-literare* care a început să apară în Bacău sub titlul „Bacău".

Anunciem cu deosebită plăcere publicului apariţiunea acestui organ de publicitate. Programa sa e *scurtă* dar *limpede, iată-o:*"
(urmează programa)

Aşa „Telegraful". Ce bucurie o fi fost pe „Românul" nu ştim. Numai de n-ar strînge prea tare puiul la piept, încît să-şi dea sufletul! De dragostea multă!

Iată şi unul din corespondenţii acestui organ de publicitate; să luăm aminte:

Corespondenţe
Domnule Redactor,
Sînt om *bătrîn* şi *pînă* astăz nu am cutezat cîtuşi de puţin să trimet proza *mia* la vreun organ de publicitate. Astăz însă, aflînd că în fine va apare gazeta mult aşteptată de toţi oamenii bine-simţitori şi iubitori atît de libertate cît şi de dreptate, am uitat a *mia* batrîneţe şi, luînd condiul *mi-am* zis. Hai la luptă şi arată că în Bacău mai sînt Oameni de inimă.
Apoi d-le Redactor, *visez oare!* cînd cetesc: Onorab. deputat Costake Radu... Desigur că visez...

Noi nu visăm defel, ci vedem după toate acestea că organul în faţă a început să dea şi lecţiuni, deocamdată de limba franceză; pînă ce va învăţa însuşi pe cea română:

„Gazeta de Bacău" în numărul ei din 13 corent abuzează de limba franceză.
Pe pagina a 3-ia în colona a 3-ia, pentru a exprima revenirea celor *răzleţiţi* zice: „on revient toujours *à ses pénates*".
Aceasta nu este franţuzeşte. În limba franceză se zice: „on revient à ses *amours*"!, „on revient à ses *moutons*"! dar „on revient à ses pénates" întîi că nu exprimă ideea ş-apoi nu se zice niciodată.

Să mai ascultăm şi cîteva reflecţiuni cosmologice:

Primăvara cînd soseşte dă frunza nouă şi cele vechi şi uscate cad de la sine: aceasta ecsistă în ordinea naturei.
Oare de ce în ordinea socială, oare de ce în stat nu se face acelaşi phenomen.
Dacă în analoghia anotimpurilor am împărţi viaţa statelor, atunci oare cînd soseşte primăvara?
Răspunsul este: Niciodată!

Comedia humană, ori o scrie un Tacitus cu mînie... ori o scrie un Rabelais... rîzînd, rămîne tot aceea şi se petrece cu aceeaş monotonie sublimu-anuiantă cu care *se tăvăleşte sistemul* nostru solar în spaciul fără sfîrşit.

A pronunţa toate acestea în faţa pudicei „foiţe" nu este defel cavalereşte, după noi!

În fine s-a trecut în gluma!

Înţelegem ca acest „enfant terrible" să fie botezat spre a putea muri creştineşte: că ţipă, se zvîrcoleşte şi dă din picere, însă aceasta trebuia s-o facă acasă, la Bacău, iar nu să ia lumea-n cap, lovind fără milă în partide, turburînd pacea Europei şi a foiţei, ba chiar făcîndu-ne să credem că sistemul solar se *tăvăleşte* nu ştiu unde!

Apoi mai dă şi lecţiuni strigînd că: „on revient à ses moutons!"

Aceasta este mai insultant decît chiar vestita „ubicuitate"!

Dar destule exemple.

Într-o polemică cu ziarul „Unirea" din Iaşi am spus că stilul *roşu* se distinge printr-un indisolubil amestec de viclenie şi mărginire; viclenia se urcă uneori pînă la conflicte cu justiţia, mărginirea pînă la stupiditate. Un ziar bucureştean ne-a mai spus apoi că redactorul „Bacăului" naţional-liberal e — ceea ce şi trebuie să fie — un fost academician al Văcăreştilor.

Din probele de stil de mai sus credem că publicul s-a luminat pînă i s-a urît.

[25 martie 1880]

[„Există o seamă de spirite..."]

Există o seamă de spirite cari nu se sfiesc de a susținea cumcă lumea e ingrată, că oamenii nu recunosc nicicînd meritul adevărat, ba asemenea aserțiuni culminează pînă și în inexactități de fapt, precum că Hristos ar fi fost răstignit, că Galilei era să fie pus pe foc. ș.a.m.d.

Toate acestea sînt pure invențiuni. Martiriul și lupta pentru principii sînt meserii tot atît de lucrative ca oricare alta și, dacă cineva cîștigă cu tăbăcăria mii de galbeni, de ce n-ar cîștiga și prin meșteșugul de-a fi fost totdeauna cu națiunea și în contra reacțiunii?

Astfel în ședința de duminecă seară, între orele 10 și 11, puțin înaintea misteriosului miez al nopții, Camera, după propunerea d-lui Giani, a votat d-lui C. A. Rosetti neînsemnatul capital de 150000 franci, plătibili îndată, plus o recompensă de 1000 de lei pe lună, reversibilă asupra doamnei Rosetti. Octavian August a pus pe Senatul Romei să voteze, puțin înaintea morții sale, o recompensă națională lui Isus Hristos de 432 000 sesterți pentru pretinsele sale merite de democrat umanitar și liberal.

Ni s-a probat — e prea adevărat — că peste Olt a murit oameni de *foame* în vremile acestea, e adevărat asemenea că, nu mai departe decît sîmbătă, s-au votat un nou împrumut de 25 000 000 și s-a anunțat oficial existența unei datorii flotante de 64 000 000 a cărei adevărată sumă o știe numai Dumnezeu. Ce strică toate acestea? Degeaba, *gratis* să se lupte cineva contra reacțiunii? Ce este o jumătate de milion de lei *vechi*! Nimic. Atîrnă de abilitatea detentorului acestui capital, plătibil îndată, ca să *înnoiască* jumătatea de

milion și, după cum martiriul e lucrativ, nu ne îndoim că aceasta se va întîmpla cît mai curînd.

Lord Beaconsfield se desparte de prezidenția ministerului Engliterei și nimeni nu se gîndește a-i vota o recompensă națională; Gladstone a guvernat și va guverna încă acea țară veche și nimeni nu s-a gîndit a-i vota doi bani măcar, necum sute de mii de franci. Dar acestea se întîmpla în Anglia, nu la noi. Englejii sînt zgîrciți și săraci, noi generoși și bogați, iată deosebirea.

E drept că poporul nostru e bîntuit de foamete. Lasă-l să moară, căci espiră în conștiința că libertatea, egalitatea și fraternitatea au fost răsplătite în fondatorul lor cu apanajiu și pensie reversibilă.

Pe această cale e și bine și demn de o națiune ca a noastră ca să mai afecteze cîteva sume în bugetul anului 1880 pentru diverse recompense naționale, a căror listă ne-am permite a o prezenta respectuos onorabilei Adunări legiuitoare, începînd-o cu cucernicul Warszawski.

Ar fi și păcat altfel.

Pe cînd armata noastră murea de foame și ger în cîmpiile Bulgariei, pe cînd stoluri de corbi roteau deasupra ei, lăsîndu-se pe pămînt spre a mușca din carne omenească, liberalii noștri beau șampanie cu mironosițele de la café chantant pentru gloria și reușita armiei române.

Cine să plătească cheltuiala? Patria, se înțelege.

Pe cînd Basarabia se rupea de la sînul țării și oamenii cu lacrimi amare își luau „rămas bun" de la patria lor străveche pentru a nu mai auzi graiul strămoșilor lor și pentru a vești în umbra străinătății, pe atuncea asemenea liberalii puneau să intre oștirea în triumf în București și beau în sănătatea gloriei naționale.

Cine plătește cheltuieala? Patria, se înțelege.

Dar oare biurourile patente de împămîntenire nu merită recompense? Dați mereu înainte, căci mare, glorioasă, fericită România va fi! Dați mereu înainte, căci nu marmură rece și metal nesimțitor dăm noi, oamenii secolului al nouăsprezecelea, martirilor libertății; din contra, bani pe-șin, reversibili. Au aflat James Watt puterea aburului, Galilei heliocentrismul, Newton legea gravității...? Nebuni și

nemernici cari-şi puneau viaţa şi silinţele întru luminarea ingratei omeniri. Noi am aflat adevăratul articol de industrie universală: martiriul lucrativ. Noi, prima naţiune în Orient şi în univers, răsplătim adevăratele merite.

Dacă cineva treizeci de ani de-a rîndul a calomniat în modul cel mai ponegritor tot ce a fost mai generos şi mai dezinteresat în această ţară, îi votăm recompensă naţională.

Dacă cineva între clase muncitoare, econoame şi cu bun-simţ, care trăiau liniştite lîngăolaltă, a vîrît zădărnicia, ura şi neagra invidie [î]i dăm pensie reversibilă.

Dacă cineva treizeci de ani de-a rîndul şi-a bătut joc de limba noastră străveche, de obiceiele noastre străvechi, de natura noastră dreaptă şi îngăduitoare, [î]i votăm apanaj.

Dar a murit un Eliad în mizerie, un Bolintineanu în spital, un Negri în uitare şi sărăcie, respingînd cu dezgust nu recompense, ci ceea ce i se cuvenea, dar a rămas copii orfani şi văduve în urma celor căzuţi în război, dar o cărare nu duce la mormîntul unui Mihai Vodă sau unui Matei Basarab, dar toţi oamenii cari au avut dragoste adîncă pentru acest popor zac în ţărîna vitregă sub uitarea unei generaţii şi mai vitrege? Ce ne pasă nouă? Martiriul lucrativ să trăiască! Să trăiască aceia cari cu ovreii au fost ovrei, cu Strousberg nemţi, cu Ignatief ortodocşi, cu Gambetta franceji, cu Orsini carbonari! Să trăiască liberalii cosmopoliţi de tagma martiriului lucrativ, să trăiască recompensa naţională şi sfîntul buget.

Va să zică acesta e înţelesul luptelor noastre politice? Ne-am luminat în sfîrşit. Din acelaş buget, perceput cu greu asupra unei populaţii de bieţi proletari agricoli, din acelaş buget, care înjumătăţeşte pînea săracului şi a copiilor lui, se ia şi răsplata virtuţilor civice?

Nu tăgăduim că România a intrat într-o epocă în adevăr glorioasă. Nu s-a întîmplat încă nicăiri ca un om să fie recompensat pentru că sub auspiciile lui s-au vărsat în deşert sîngele cel mai generos al poporului, pentru că sub a lui auspicii s-au pierdut o provincie.

Dar în România şi aceasta e cu putinţă.

Luminele civilizaţiei bizantine au pătruns atît de adînc în noi încît privim lumea ca ceva supus unei ordine pur me-

canice de lucruri, unde nici inteligență, nici merit, nici caracter nu mai valorează nimic și unde oarba întîmplare domnește, distribuind..., cununi? Nu cununi; bani peșin, reversibili, pentru arta de-a calomnia și de a amăgi.

Ne felicităm pentru epoca nouă în care intră România independentă și... *vivat sequens*!

Mai sînt martiri lucrativi de recompensat.

Ba, la dreptul vorbind, nu trebuie să-i fim încă mulțumitori d-lui C.A. Rosetti? Nu este Camera a sa, nu este ea compusă din oameni cari s-au îmbogățit pe urmele sale prin arenzi, întreprinderi, exploatări în regie, misiuni pentru răscumpărare de drum de fier, păsuieli și o mulțime de alte favori? Nu este bugetul de 110 000 000 al său și nu dispune după libera sa voință de el în favorul oricui voiește? Apoi, în asemenea poziție fiind, e puțin încă ceea ce se acordă d-lui C.A. Rosetti; căci ar fi putut să ceară omul și două milioane de la oamenii cari-i datoresc atît de mult și subsistă prin d-sa și i-ar fi acordat cu amîndouă mîinele, mai ales cînd nu e dintr-al lor, ci din *res nullius*, din averea țării?

Mulțumindu-i dar într-adevăr și cu toată seriozitatea că n-a luat mai mult încă, căci putea, constatăm numai că pretinsul control de jos, reprezentat prin Cameră, a încetat cu totul, și procedarea în votarea atît a bugetelor cît și a acestei recompense ne dovedește că acest control nici măcar *pro forma*, de ochii lumii, nu mai există.

Ce ne mai rămîne de sperat din partea controlului de sus?

[2 aprilie 1880]

[„De cînd datează esportul nostru...“]

De cînd datează esportul nostru de grîne, de atunci importul de fraze. S-ar putea zice că România a preschimbat păturile adînci și binecuvîntate de Dumnezeu ale țarinei sale pe vorbe deșerte, pe teorii de gazetă, pe subțiri apucături advocățești ș.a.m.d., căci spiritele cele bune ce mai sînt în viață le datorim unei epoce cu mult anterioare celei actuale.

Între aceste fraze deșerte, fără nici un corelat real, căreia i-am consacrat atîte critice e și aceea inventată de „Românul“ și afiliații săi, că dreapta conservatoare din România ar fi *reacționară*, frază care s-a repetat de atîtea ori în viața noastră politică încît, conform proverbului latinesc *calumniare audacter semper aliquid haeret*, mulți o repetă fără să-și fi dat vreodinioară seama de înțelesul cuvîntului ce-l întrebuințează, fără a se întreba cel puțin dacă o reacție, în sensul apusean al cuvîntului, singurul adevărat, e măcar cu putință în România.

Cari sînt oare actele reacționare ale dreptei conservatoare?

La unirea țărilor, la alegerea unui Domn, au luat parte cu votul și cu fapta conservatorii actuali, precum se poate constata din discuțiile Adunărilor ad-hoc.

Secularizarea averilor închinate se propune și se obține cu unanimitate de voturi de către un actual conservator.

Oborîrea privilegiilor, egalitatea civilă și instrucțiunea populară se datoresc conservatorilor.

Constituția liberală de astăzi se propune de un guvern în majoritate conservator, se admite de către o Adunare în majoritate conservatoare, prezidată de d. M. K. Epureanu.

În privirea aceasta nu există absolut nici un precedent, care i-ar da cuiva ocazia de-a susține că dreapta a fost cîndva reacționară. Dreapta a voit și a realizat introducerea libertăților publice și a mecanismului constituțional în țară într-o măsură mult mai mare de cum au făcut-o vreodată liberalii. Dar pîn-aci, și nu mai departe.

Republica de la Ploiești într-adevăr n-a proclamat-o dreapta, pe Domn nu l-a amenințat cu asasinarea sau cu detronarea, cu un cuvînt ea s-a mărginit la păstrarea, la conservarea instituțiilor actuale, nu a încercat însă nici a le falsifica, nici a le înlătura, nici în fine a le distruge.

O reacție există în Franța. Toate partidele monarhice de acolo, unele voind dreptul divin, altele apelul napoleonian, toate într-un gînd de-a răsturna Constituția actuală a statului francez și de-a readuce instituțiuni din domeniul trecutului, sînt într-un chip oarecare reacționare.

Dar ce voiește dreapta la noi?

Avem vrun candidat de domnie, voim măcar reintroducerea Reglementului Organic? Pînă și copiii știu că asemenea imputări nu cutează nimeni a ni le face, nici adversarii noștri politici. Știind însă aceștia că termenul „reacționar" e odios în unele părți ale Europei, fac *sport* cu această poreclă, atribuind-o nouă. Dacă noi zicem despre liberali că sînt radicali, avem dovezi la mînă: avem „Republica Română" redijată de însuși Pontifex Maximus al partidului, d. C. A. Rosetti, avem ediția duodez a acelei republice la fericiții Ploiești.

Dar noi, reacționari? De unde și pînă unde?

E vrun Ioan sau Caliman Asan, vreun Bogdan Mușatin, vrun Vladislas Basarab ai cărora crainici și curteni să fim; apărăm privilegii și constituții vechi; voim suprimarea libertăților publice, a egalității cetățenilor? Nimic din toate acestea.

Ceea ce voim azi, precum am voit-o pururea, este *conservarea intactă* a acestei Constituții, însă bineînțeles *intactă*, căci e propusă de un guvern în majoritate conservator, votată de-o Adunare în majoritate conservatoare.

Prin *intact* înțelegem însă ca toți factorii constituționali să-și îndeplinească misiunea ce li se atribuie, pentru a nu se

confunda responsabilitatea lor. Camera să fie Cameră, să nu se amestece în atribuțiunile puterii judecătorești și a celei executive; puterea executivă să nu ocolească responsabilitatea ce-i incumbă prin voturi servile; alegătorul să nu fie stînjinit de a-și exercita dreptul lui printr-un sistem de presiuni morale și materiale, de amenințări și promisiuni de funcții și favori.

Dacă însă, de la alegător începînd, tot constituționalismul se mărginește la păzirea esterioară de formalități goale, pe cînd în fond tot spiritul Constituției e falsificat, toate garanțiile ei înlăturate, atunci nu mai poate fi vorbă de guvern parlamentar. Atunci avem a face c-o societate organizată de esploatație care imitează țara prin manopere machiavellice și în contra ei dreapta constituțională e în apărare. Ea apără instituțiile actuale și libertățile publice.

Dreapta se poate numi cu drept cuvînt *partidul constituțional*, lupta ei e îndreptată contra partidului anticonstituțional, radical, care falsifică și spiritul și litera instituțiilor actuale, ducîndu-le *ad absurdum* și inspirînd națiunii neîncredere în eficacitatea lor.

Singurele analogii ce se pot cita între dreapta noastră și alte drepte apusene e poate cu partidul conservatorilor republicani din Franța și cu cel constituțional din Italia. Față cu tendențele unui Clemenceau și a altora, republicanii conservatori apără Constituția actuală a Franței, instituțiile ei actuale.

Întrebuințarea aceasta de porecle deșarte e îndealtmintrelea o sofismă comună și veche ca lumea și, precum lesne se vede, e ceea ce se numește în logică o *petitio principii*. În loc de a dovedi o teză, în cazul nostru în loc de-a dovedi prin fapte că dreapta voiește trecutul, de unde apoi ar rezulta în adevăr că e reacționară, se aleg în discuție din capul locului numiri, adecă vorbe, cari cuprind în sine deja concluziunea și din a căror analiză lexicală să rezulte aceea ce mai întîi ar fi trebuit, după toată buna-cuviință, să se dovedească. Nepărtinitorul zice „cult" sau „religie", amicul cauzei zice „pietate" sau „beatitudine dumnezeiască", adversarul zice „bigoterie", „superstiție". Nepărtinitorul zice

„preot", d. Sihleanu zice „pochi". Astfel cei ce discută trădează, prin chiar alegerea termenilor, intenția pe care o au.

E într-adevăr trist ca niște apucături sofistice, atît de vechi și atît de cunoscute fiecăruia încît ele la întîia vedere sar în ochi, să poată avea o influență oarecare asupra convingerii oamenilor.

Astfel însă stă și cu dreapta conservatoare. Cei nepărtinitori o vor numi „partid constituțional", adversarii de rea-credință vor continua a ne numi reacționari, ferindu-se însă s-o probeze aceasta.

Am avut speranța — vană poate — că în era nouă ce ni s-a creat prin Tractatul de la Berlin copilăriile și poreclirile din trecut vor înceta.

Deși presa guvernamentală nu încetează nici azi, cu toate că adeseori a ținut seamă de argumentația noastră, de-a întrebuința termeni improprii în discuție, ceea ce noi nu facem oricît de aspri ar fi termenii noștri, ne-a rămas a ne măguli cel puțin cu realitatea lucrurilor, cu numărul dispărînd al foilor oficioase, căci mai puțin decît una nu poate fi.

Afară de „Românul" nu mai e într-adevăr nici un organ radical care să poată fi luat în mînă măcar, necum citit. Specia presei radicale de răspîntii nu mai e reprezentată asemenea decît printr-un singur organ, pe care nu-l mai citește nimenea. Cît despre „Presa" centrului sau centrul „Presei", ne credem dispensați, după probele vesele ce le-am dat despre consecuența cu care este condus acest organ, de-a mai insista asupra lipsei de gravitate a acestei alianțe de ocazie cu d-alde Dimanci, Pătărlăgeni etc., precum se esprimau odinioară confrații noștri.

Astfel, *calomnia* că dreapta e reacționară și-a trăit și ea traiul, și-a avut și ea epoca de înflorire sau mai bine de rodire, căci calomnia e criptogamă și, învechindu-se pe terenul inundat de lumina mare a adevărului, se usucă și dispare ca toate criptogamele ce rodesc la întuneric și în umbră.

Deși nu sperăm din partea confraților de la „Românul" că vor recunoaște pe față eroarea lor, fie voluntară, fie involuntară, dar una știm: că în contra evidenței lupta e absurdă și ridicolă ca și acea a celebrului erou de la Mancha.

Absurzi sînt oamenii adeseori, ridicoli însă nu vor să fie nici cînd, și teama de ridicol, pe care confrații trebuie s-o fi avînd, ne deschide perspectiva de-a vedea dispărînd din dicționarul nostru politic cuvîntul „reacționar", căruia-i lipsește orice temei istoric, precum nu are nici o îndreptățire socială.

[15 mai 1880]

[„Calumniare audacter...“]

Calumniare audacter semper aliquid haeret. De douăzeci şi patru de ani conservatorii n-au dat decît dovezi că sprijină din inimă orice instituţie liberală care ar asigura progresul afară de exploatarea naţiei de către ignoranţi şi perverşi, de douăzeci şi patru de ani pe de altă parte „Românul“, cu toate dovezile de contrariu, îşi atribuie sie şi partidului său introducerea reformelor liberale şi ne taxează de reacţionari. Publicul mare, căruia nu i se definesc exact cuvintele, ajunge astfel a crede că nu are în faţă-i mai mari inamici ai libertăţilor decît pe conservatori şi mai mari amici ai progresului decît pe roşii, pe cînd tocmai contrariul e adevărat.

Conservatorii au comis într-adevar o greşeală. În acest sfert de secol trecut ei au crezut că purtarea lor francă, mărturisirea adevăratelor lor principii în Parlament ar fi de ajuns pentru a invalida calomnia unor adversari cari administrau zilnic prin foaia lor publicului cuvenita doză de minciună, de ignoranţă, de otravă socială. Ei au fost destul de optimişti de-a crede că cel ce-şi primejduieşte mintea şi inima citind organe roşii se simte totodată dator de-a controla zisele foii prin cele ce se rosteau şi se votau în Parlament. Ei nu aveau idee, se vede, că legea fizică a inerţiei îşi are analogia sa în lumea morală, în lenea intelectuală a cititorilor de gazete şi că oamenii se măgulesc a fi gîndit singuri şi a se fi convins cînd ei n-au fost decît amăgiţi pe neştiute de către nişte şarlatani politici.

Am afirmat că instituţiile liberale de azi sînt în cea mai mare parte opera partidului conservator.

„Românul“ o contestă.

Cel ce afirmă cată să probeze.

Deci vom proba.

Se ştie că în Moldova nu există roşii. Liberalii de acolo s-au numit fracţionişti şi au fost aproape totdeuna în opoziţie. Principiile lor politice se-ntemeiază pe doctrinele răposatului Simeon Bărnuţ, iar acestea din urmă au drept izvor o adunare eclectică de principii din dreptul roman şi din doctrinele etice ale filozofiei germane. La dreptul vorbind nu au a face, nici în clin nici în mînecă, cu roşii din Ţara Românească, căci toată seria de principii e atît de deosebită de-a roşilor pre cît e de departe Blajul de Cayenne. Afară de aceea în timpul în care reforma constituţională s-a aşternut pe hîrtie, fracţiunea mai nu exista; ea s-a format cu mult mai tîrziu. Principiile toate însă ale Constituţiei actuale au fost votate *în unanimitate* de Adunarea ad-hoc din Moldova şi au devenit programul întregei dezvoltări a statului român.

Să luăm dar pe rînd voturile acelei Adunări, hotărîtoare pentru întreaga dezvoltare ulterioară.

În şedinţa de la 7 octomvrie se votează:

1. Autonomia Principatelor în cuprinderea vechilor capitulaţii de la 1393, 1460, 1551 şi 1634.

2. Unirea Principatelor într-un singur stat sub nume de România.

3. Prinţ străin cu moştenirea tronului, ales dintr-o dinastie domnitoare a Europei şi ai cărui moştenitori să fie crescuţi în religia ţării.

4. Neutralitatea pămîntului Principatelor.

5. Puterea legiuitoare încredinţată unei Obşteşti Adunări, în care să fie reprezentate *toate* interesele naţiei.

În şedinţa de la 25 octomvrie, acelaşi an, se votează:

6. Religia domnitoare în România este religia ortodoxă a Răsăritului. Exerciţiul celorlalte culturi recunoscute este liber, însă cu restricţia prevăzută în capitulaţii.

În şedinţa de la 29 octomvrie:

7. Privilegiile de clase vor fi desfiinţate în România.

8. Egalitatea tuturor românilor înaintea legii.

9. Aşezarea dreaptă şi generală a contribuţiilor în proporţie cu averea fiecăruia fără deosebire.

10. Impunerea tuturor la conscripția militară.

11. Accesibilitatea pentru toți românii la funcțiile statului.

În ședința de la 31 octomvrie:

12. Respectul domiciliului și al libertății individuale.

13. Supunerea fiecăruia numai la judecătorii prevăzuți prin legi.

14. Comisii sau tribunale escepționale nu se vor înființa în nici un caz.

În ședința din 4 noemvrie:

15. Recunoașterea neatîrnării bisericii ortodoxe a Răsăritului din Principatele Unite de orice chiriarhie, păstrîndu-se însă unitatea credinței cu biserica ecumenică a Răsăritului în privința dogmelor.

16. Înființarea unei autorități sinodale centrale pentru treburile duhovnicești, canonice și disciplinare, unde va fi reprezentată și preoțimea de mir a fiecării eparhii.

17. Nici odinioară și nici într-un chip mitropoliții sau episcopii țării nu vor putea fi aleși dintre străini sau dintre împămînteniți.

În ședința de la 6 noemvrie:

18. Puterea esecutivă și legiuitoare să fie despărțite în România.

19. Străinii petrecători în Principate să fie supuși jurisdicției țării fără intervenția consulatelor.

În ședința de la 9 noemvrie:

20. Puterile garante să recunoască vechiul și neprescriptibilul drept al Principatelor Unite de a-și regula ele singure relațiile lor comerciale cu alte staturi.

În ședința din 18 noemvrie:

21. Deplina neatîrnare a părții judecătorești de puterea curat administrativă.

22. Inamovibilitatea judecătorilor. Modul se va hotărî prin o lege votată de Adunarea legiuitoare viitoare.

În ședința de la 20 noemvrie:

23. Responsabilitatea miniștrilor înaintea Adunării generale.

24. O lege specială, votată de Adunare în cea dentîi sesiune, va statornici tribunalul însărcinat cu judecarea miniștrilor puși în acuzație de Adunare.

25. Miniștrii osîndiți în nici într-un caz nu vor putea fi iertați de șeful statului. Ș. a. m. d.

Și cine erau raportorii Adunării acesteia pentru propunerile votate, cine oratorii și apărătorii reformei constituționale a României?

Vază-se *Buletinul* adunării: Lascar Catargiu, Epureanu, Petru Mavrogheni, Anastasie Panu (n-a fost nicicînd roșu), Dimitrie Ralet, Vasile Sturdza, Constantin Hurmuzache.

Toate hotărîrile acestea se luau, precum am mai spus-o, cu *unanimitate* de voturi căci nu existau partizi în Moldova.

Să vedem acuma din cine se compunea această Adunare? Din Fundești, Pătârlăgeni și Costinești?

Iată-i citați, pe rînd, pe toți mirenii: — *Vornicul* Costache Rolla, *vornicul* Dimitrie Miclescu, clucerul Bădăran, d. Danilă Bălan, *vornicul* Anastasie Panu, *aga* Anast. Fătu, spătarul Cozadini, maior Malinescu, *vornicul* Mihail Kogălniceanu, aga Iancu Docan, pitarul Gheorghe Masian, d. Dumitru Savin, postelnicul Costachi Vârnav, *vornicul* Dimitrie Rallet, spătarul Neculai Cananău, clucerul Ștefan Călin, Simeon a Stancei, *vornicul* Sevastian Cananău, aga Alecu Jian, *vornicul* Alecu Forăscu, Costachi Morțun, Toader sin Pavel, postelnicul Dim. Grigoriu, *vornicul* Grigorie Balș, postelnicul Mihai Jora, comisul Vas. Zaharia, Const. sin Vasile Ostahi, aga Dim. Gheorghiad, logofătul Gheorghieș Sturdza, logofătul Const. Sturdza, *vornicul Cost. Hurmuzache,* d. Ioan Levârdă, aga Grigorie Vârnav, aga Cost. Roset, spătarul Dim. Cracte, d. Ion a Babei, comisul Petre Brăiescu, *vornicul lord.* Pruncu, pitarul Chirilă Ciocîrlie, d. Ioan Roată, d. Gheorghe Ilie, *vornicul* Vasile Sturdza, postelnicul Alecu Tiriachiu, serdarul Ion Hrisanti, Vasile Balaiș, spătarul Const. Iacovachi, *vornicul* Lascar Catargiu, postelnicul Ioan Fotea, postelnicul Gheorghe Vârlan, Răducanu Sava, *vornicul Cost. Negri, maiorul* Alecu Cuza, *vornicul Grigorie Șuțu, vornicul Manolaki Costaki,* medelnicerul Vasilie Nicolau, d. Vasile Stan, aga Manolache Costin, spătarul Nic. Carp, spătarul Sandu Miclescu, nobilul Const. Sturdza, d. Ioniță Olariul,

d. Ioniță Ghidionescu, *vornicul Petre Mavrogheni, vornicul Nicu Cataru,* slugerul Nic. Bosie, Pândele Croitoru, colonelul Nic. Iamandi, Dimitrie Vesiliev Romov, Lazar Galiardi, *vornicul Ioan Cantacuzino,* aga Grigorie Costachi, Constandin Știun, Timofti Sacalov, logofătul Alecu Balș.

Iată o Adunare compusă din privilegiați, din boieri, condusă de vornici, care abroagă privilegiile, proclamă unirea României, egalitatea cetățenească, despărțirea puterilor publice, responsabilitatea ministerială, inviolabilitatea domiciliului și a persoanei, libertatea conștiinței ș.a.m.d., adecă toată zestrea constituțională a Apusului, bineînțelegîndu-se, fără prețiosul concurs al Costineștilor, Fundeștilor, Pătărlagenilor, adică fără tagma patrioților roșii.

Apoi aceștia *reacționari* sînt?

Dar Constituția *actuală* nu s-a votat de o Adunare al cărei prezident, deci reprezentant al majorității, era d. Epureanu?

Ceea ce nu stă însă în acele voturi ale Adunăruii ad-hoc e: ca oameni cu patru clase primare să fie redactori de gazetă și directori de bancă, ca advocați de mîna a doua să fie directori de drum de fier, ca jucători de cărți de profesie să fie deputați, ca *scabroase afaceri* să se facă mușama, ca tejghetari să ia în primire lucrări publice, ca Fundești și Pandravi să fie numiți cavaleri ai Stelei României, ca să se ia împrumut milioane de franci de la un stat vecin fără a-i trece în socoteli, ca să se urce în trei ani cheltuielele statului cu 34 la sută, ca să se treacă Dunărea cu război fără zapis și chezășie ș.a.m.d.

Iată lucruri pe cari nu le-a votat Adunarea ad-hoc și care nu stau nici în Constituția actuală. Lupta, așadar, nu e între principii, ci între pretextarea mincinoasă de principii cu care s-acopăr turpitudinile unei demagogii corupte și între realitatea instituțiilor liber[al]e pe care le cere țara și noi.

Oare o mai cuteza „Românul" a nega conservatorilor paternitatea instituțiilor liberale și după aceste citate? O

---

* Pasajul este transcris conform cu textul eminescian. Autorul este inconsecvent cu sistemul de transcriere a titlurilor și editorii seriei Perpessicius au lăsat necorectate aceste inconsecvențe.

mai cuteza să vie cu povești de la Anadan Babadan, precum că d. C.A. Rosetti ar fi făcut parte din ceata lui Tudor Vladimirescu pe cînd nu era încă pe lume?

Cît *e* de atunci? Douăzeci și trei de ani, adică tot cam atîta e de cînd spune „Românul" zilnic neadevărul c-ar fi existînd reacție în țară.

Există într-adevăr o luptă și n-o tăgăduim. O luptă între ideea unui stat cu instituții liberale și solid organizat și între o demagogie lacomă de cîștig fără muncă care a azurpat numele de partid politic, făr-a fi decît o societate de neomenoasă exploatație a poporului românesc.

[25 iulie 1880]

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

[„Încă de pe cînd ne căutau ceartă...“]

Încă de pe cînd ne căutau ceartă confraţii de la „Steaua României“, fiindcă momentan le venise la-ndemînă de-a ne numi reacţionari, am spus că orice discuţie e zadarnică, e goală logomahie, dacă evită a ne spune ce înţeleg dumnealor prin „reacţie“, ce mîncare e aceea despre care fac atîta vorbă. Tot astfel face şi „Românul“, şi alte foi, cu cari însă nu discutăm niciodată, căci ar fi cu totul de prisos. Ar însemna să intre omul într-o turmă de căţei de florile mărului.

Aşadar, ce este reacţia?

În fizică se numeşte astfel legea, demonstrată de Newton, privitoare la contraacţiunea trezită prin o acţiune; în politică însă s-a numit astfel: 1) contrarevoluţia, proiectată în Franţa în veacul trecut; 2) tendenţa de-a *reintroduce o formă de guvernămînt care-a existat odată.*

Care-i acea formă de guvernămînt care-a existat odată şi pe care conservatorii vor s-o reintroducă?

Tăcere absolută din partea patrioţilor, semn că de cînd sînt nu s-au gîndit măcar în treacăt la înţelesul acestei vorbe pe care o bat mereu ca apa-n piuă.

Am dovedit din fir în păr că toate, dar toate reformele liberale, sînt introduse în ţară de partidul conservator. Ni se răspunde c-am fost siliţi la aceasta.

De cine?

De Europa.

De opinia publică.

De 1848.

Într-adevăr, aceiaşi conservatori cutreieraseră Europa, scriseseră broşuri şi scoseseră gazete prin cari au arătat lu-

mii ceea ce ne trebuie, încît Adunarea ad-hoc a primit un program ale cărui principii membrii ei, unioniștii, conservatorii de astăzi, știuseră a le răspîndi.

De opinia publică? Dar opinia publică consista pe atunci tocmai din ei.

De patruzeci și opt?

Deocamdată relevăm un lucru.

Conservatorii actuali au fost în cea mai mare parte revoluționari la 1848. În Moldova vedem pe d-nii Epureanu, Alecsandri, Cantacuzino și o mulțime de privilegiați, ba chiar *numai* privilegiați amestecați în revoluție; dincoace vedem pe mitropolitul, pe d-nii Christian Tell, pe Eliad, pe Bolliac ș. a., liberali într-adevăr, dar toți respingînd cu indignare onoarea de-a fi porecliți confrați ai d-lui C. A. Rosetti și ai roșiilor. Acestea le zicem nu pentru că revoluția de la 1848 ar fi avut cel mai mic efect asupra poporului românesc, ci pentru ca s-arătăm că, dacă acea revoluție ar fi avut importanța pe care i-o atribuie „Românul", conservatorii actuali au format desigur nouă din zece părți din promotorii ei.

Dar adevărul istoric asupra mișcării de la 1848 e în realitate cu mult mai meschin și mai trist.

Tinerimea de atunci hrănise mari idealuri naționale în inima ei, cari au fost însă reduse la rolul de-a fi o piatră de șah în mînile unei puteri vecine. Rusia avea nevoie de un pretext spre a intra în Principate și de aci în Ardeal și Ungaria. De aceea s-a făcut acea mișcare, subțire pusă la cale, în contra ordinei existente și în contra Rusiei. Pînă astăzi stă bănuiala că d. C. A. Rosetti n-a fost la 1848 decît un agent rusesc care s-a amestecat în revoluție pentru a o trăda. Aceasta a crezut-o Bălcescu, a crezut-o Eliad, o cred încă mulți contimporani.

Așadar, lăsați-o mai bine încurcată cu anul 1848, căci în toate cazurile e o probă mai mult în contra roșiilor, și învățați mai bine carte, citiți hrisoave și cronici, ca să vedeți de cînd a încetat în România pînă și putința unei reacțiuni. Ea a încetat cu dinastiile române, cu drepturile *politice* ale boierimii vechi. Ceea ce-i mai rămăsese acesteia nu erau privilegii adevărat nobilitare, nu era dreptul d-a se acoperi

înaintea capului statului și a-i spune „cu paharul îndeseşte, dar cu birul mai răreşte", ci erau niște biete drepturi private, fără nici o însemnare pentru viața statului. Și dacă onorabilii confrați ar răsfoi și mai mult documentele ar vedea că acele supreme drepturi *politice*, nu scutiri de dări, căci dări plăteau în vremea veche boierii ca oricare altul, acele drepturi depuse în mîna unei aristocrații istorice erau adevărul, erau religia strămbunilor noștri. Atunci vor înțelege cum, alături cu domneasca cetate a Sucevii, înfloreau, înlăuntrul aceluiași stat, republicele Vrancii, Cîmpulungului și Sorocii; atunci vor înțelege cum acea părintească inegalitate, întemeiată pe tradiții, lega om de om c-o vîrtoșie morală atît de mare încît Țările noastre, atît de mici, puteau să pună sute de mii de oaste în cîmpul de bătaie și, bineînțelegîndu-se sute de mii cari mergeau nu recrutați, ci de bunăvoie, de dragul țării și al libertății lor.

Și dacă vor confrații să vază azi încă ce tare e un popor feudal cu totul, oricît de mic ar fi, n-au decît să se uite la Albania și la Muntenegru, unde sistemul a rămas intact. Nu știm zău dacă demagogii noștri de vanilie, cari umplu cafenelele, ar ieși de bunăvoie, ca albanejii, cînd patria ar fi în pericol.

Așadar recunoașteți că nu știți ce e feudalismul și că, fără să voiți, ne faceți cel mai mare compliment cînd ne numiți reacționari, un compliment pe care nu-l primim însă, pentru că nu-l merităm.

Dar ce e mai ciudat în toate răspunsurile confraților de la „Românul" e vecinica confundare a libertății cu egalitatea drepturilor politice. De cîte ori organul nostru va vorbi pentru mănținerea inegalității strict constituționale a drepturilor *politice*, nu private, de atîtea ori sîntem numiți reacționari.

Nici prin gînd nu le trece onorabililor confrați că, cerînd sufrajul universal, sau apropiarea de el, cer despotismul.

Dar cu ce-a venit Napoleon III pe tron? Cu sufrajul universal. Cum își alege d-l de Bismarck Reichstagul, pe care-l strunește cum vrea? Cu sufraj universal. Dar prin ce e

B C.U "M. EMINESCU" IASI

Grecia actuală absolut neputincioasă, înlăuntru și-n afară? Prin sufraj universal.

Noi nu sîntem, bineînțeles, contra sufrajului universal, dar numai acolo unde se potrivește, adecă unde alegătorul are deplină și exactă cunoștință despre interesul public în cestiune. Înțelegem ca o comună rurală să-și voteze cu sufrajul universal un drum ce-i trebuie sau să-și așeze o dare comunală — lucru pe care-l pricepe oricine dintre oameni și care se făcea la noi chiar acum 25 de ani. Dar interese mari, pe cari abia cea mai ageră minte le poate cîntări, să se decidă prin mulțimea voturilor lui Stan și Bran? Nicicînd. Cred într-adevăr confrații că Ștefan Vodă chema pe țăranii republicei din Vrancea ca să se consulte cu ei despre război sau pace, despre tratate de comerț sau altele? Noi înțelegem ca în cizmărie să fie consultați cizmarii, în interese comunale membrii comunei. Dar este și politica generală a unei țări un lucru atît de ușor încît s-o poată judeca orișicine după cum îl taie capul? Destul de rău am ajuns dacă *banul* clasează pe oameni în țara noastră, în loc de-a fi clasați prin moștenire de bunuri imobiliare; vor confrații să ajungem și noi jos?

Dar geaba vorbim cu oameni cari par a nu poseda nici elemente de istorie, nici de drept public, și cari nu știu nici ce-i libertate, nici ce-i egalitate. Libertatea adevărată e un sentiment aproape religios. Dacă nu se-ntîmpla ca, printre căutători de aur, jucători de cărți, bețivi și hoți, să se colonizeze în Statele Unite o ceată de puritani cari emigraseră din patria lor nu de mizerie, ci de sentiment religios, s-alegea praful de Statele Unite, precum s-alege de Mexic și de alte state din sud. Dar cum pricepeau acei oameni libertatea?

S-ascultăm pe judecătorul american Winthrop, care vorbea acum două secole:

> *Să nu ne-nșelăm asupra înțelesului neatîrnării noastre. Există într-adevăr un soi de libertate* coruptă *a cărei întrebuințare e comună oamenilor și animalelor și care consistă în* a face tot ce ne place. *Această libertate e dușmană oricărei autorități; ea urăște fără răbdare toate regulele; cu ea devenim* inferiori nouă înșine; *ea e dușmana adevărului și a păcii; Dumnezeu a crezut însuși de cuviință de-a se ridica contra ei. Dar există o libertate civilă și morală care*

află tărie în unire și a cărei protejare e misiunea puterii; e libertatea de-a face fără teamă tot ce e drept și bun. *Această sfîntă libertate trebuie s-o apărăm contra tuturor întîmplărilor și să espunem, de e necesar, viața noastră pentru ea.*

Tot acest adînc sentiment, aproape religios, a dat naștere statelor române. Se știe că dinastiile, nobilimea istorică și țăranii noștri liberi au venit unii din Ardeal, alții din Maramureș — nu de nevoie materială, ci din cauze religioase. Pentru a mia oară se dovedește că spiritul religios, desigur unul și același cu iubirea nestrămutată de adevăr, e acela care formează împărății și regate și ridică repede popoarele. Cine are însă iubire de adevăr acela nu numai merită, dar și este totdeuna liber, și acela va admite și inegalitatea stabilită de natura organică a statului ca garanția cea mai puternică a chiar libertății sale. Căci, pe cînd iubirea de libertate e cel mai nobil instinct al omului, acela al egalității are rădăcina lui în invidie și în slăbiciune.

Există într-adevăr — zice Tocqueville — o patimă bărbată și legitimă pentru egalitate, care împinge pe oameni de-a voi să fie toți tari și stimați. Această patimă cearcă a ridica pe cei mai mici la rangul celor mari. Dar se găsește asemenea în inima omenească un gust depravat pentru egalitate, *care împinge pe cei slabi de-a voi s-atingă nivelul celor tari și care face pe oameni de-a prefera egalitatea în servitute inegalității în libertate.*

Și aceasta e patima de căpetenie a roșiilor noștri.

Dar a învățat unul numii abecedarul? Egalitate! Și ca din senin e egal cu economiștii și financiarii și devine director de bancă. Dar are picioarele strîmbe, e cocoșat și n-a fost nicicînd soldat? Egalitate! Și deodată e maior în gardă. Dar în viață-i n-a făcut studii tecnice și nu știe a deosebi un vagon de un coteț? Egalitate! Și deodată e de-o samă cu Lesseps și se face director de drum de fier! Dar e un biet licențiat în drept de mîna a doua ori a treia? Egalitate! Și deodată-l vedem, ba ministru de esterne, ba la Finanțe, ba la Justiție, ba guvernator de bancă. Celui care nu înțelege nimic din toate astea lucrurile i se par ușoare; dar cine știe cît de puțină istorie acela vede că toate astea nu pot duce decît la pieire.

Auzi politică făcută de Fundescu și Costinescu? Dar urmărit-au vrodată să vază cum se coc marile acte politice? Știu ei, de ex., de cînd a-nceput a se-nchega războiul din 1870? Din timpul lui Richelieu. Știu ei de cînd s-a zămislit scoaterea Austriei din Imperiul Germanic? Din vremea lui Francisc I, regele Franței. Știu ei de cînd Germania aspiră a anexa Olanda? Din secolul trecut abia, și se vor scurge poate încă o sută de ani pînă ce, deodată cu anexarea acestei țări, germanii să aibă putere maritimă. Dar oare în țările noastre n-avem exemplul unei consecuențe politice ruseşti și austriace de două sute de ani și mai bine? Și toate raporturile astea, toate tendențele urmărite cu încordare de generații întregi ale unor popoare mari le înțelege, le judecă, le pune la cale — cine? D. Pătărlăgeanu atotștiutorul și democrația română. Nici nu sînt în stare să vază că sînt jucării în mîna unor puteri străine și că de spaima uneia cad în ghearele alteia. Totul e să-și facă trebușoarele și — *après eux le déluge*!

[2 august 1880]

BCU IAȘI CENTRAL UNIVERSITARY

[„«Românul», după ce parafrazează...“]

„Românul“, după ce parafrazează pentru a suta oară cu vorbe de clacă rolul ce-l are opoziția în toate țările, ajunge a vorbi și de opoziția din țara noastră.

> Partida liberală voiește a face pe deplin educațiunea politică a țării... Din contra, organele opoziționii de toate nuanțele înfățișează dezgustătoarea priveliște a unei nemaipomenite lipse de urbanitate, a unei lupte îndîrjite, în care espresiunile cele mai triviale se înlănțuiesc unele cu altele etc.

Va să zică: lecții de stil și de urbanitate!

Să fim urbani, dar cu cine?

Cu aceiași oameni cari azi, fiind la putere, ne dau lecții, pe cînd ieri, în opoziție, insultau tot și toate, începînd de la capul statului.

Acum cinci ani, pe cînd patrioții erau în opoziție, ce fel de educațiune politică dădeau dumnealor țării?

Deschidem n-rul „Românului“ de la 12 ianuarie 1874, și aflăm în el următorul prim București:

> Anunțarăm și noi, după denunțările ziarului „Democratul“ din Ploiești, că, mulțămită *tăcerii curtenitoare* a ziarelor, tăcere determinată și *de-o mai bună opiniune decît cea stabilită astăzi asupra aplecărilor unor înalte persoane, s-a suprimat în fine, din averea spitalelor, frumosul și avutul munte Piatra-Arsă...*
>
> Comunicatul (privitor la această afacere) fu nefericit din capul locului; el *suferi* două publicațiuni în „Monitor“; în prima nu figurau subsemnăturile d-lor efori; se vede că aceasta nemulțumi foarte pe *oarecine*, căci a doua zi comunicatul reapăru în „Monitor“ împreună cu subsemnăturile d-lor efori, cari declarau că d-nia lor au rugat pe Domnitor să ia Pia-

tra-Arsă, că d-nealor au făcut totul, fără ca Domnitorul să ceară sau să refuze ceva, că în fine Piatra-Arsă *căzuse numai ca o năpaste în averea Domnitorului.*

Este, negreşit, foarte cavalerească o asemenea urmare, de-a lua astfel răspunderea seniorului său. Că se mai găsesc şi astăzi asemenea cavaleri, aceasta nu este de mirare, exemplele cavalereşti fiind molipsitoare; că se *mai găsesc însă asemenea seniori,* aceasta este ciudat, *exemplul neavînd absolut nici un farmec...*

Şi ce mai rezultă din ultimul comunicat? Rezultă că Eforia a solicitat în mai multe rînduri de la M. Sa Domnitorul să binevoiască a lua sub patronajul său stabilimentul de la Sinaia şi că acel patronaj nu s-a putut dobîndi decît cu preţul a 1 000 pogoane din Piatra-Arsă.

Dezinteresată şi filantropică patronare!

Mai rezultă încă ceva. Rezultă că colonelul Cretzulescu n-a primit, pentru 2270 pogoane, din cari 1233 pădure, decît 46 046 lei, adecă cîte 20 lei pogonul de pădure sau munte.

Iacă... un gheşeft!

Daca Eforia n-a pierdut nimic din această afacere a Pietrei-Arse, în tot cazul rău a fost *ars* răposatul colonel Cretzulescu!

Precum văd şi orbii, Domnul este acuzat, în şirele de mai sus, de-a fi făcut un gheşeft în detrimentul unei fondaţiuni publice sau în detrimentul averii unui om ce murise. Tot Domnul era numit pe atunci agent al d-lui de Bismarck etc. Aceasta în organul principal al opoziţiei de atunci, căci „Nichipercea" şi confratele lui de la „Telegraful" dădeau epitete şi mai graţioase suveranului României. Dar, pe cînd presa roşie făcea educaţia politică a ţării cu atîta urbanitate, cu espresii atît de alese pe cînd vorbea de Domn, ce mai educaţie va fi dat cînd vorbea de alţi muritori de-a doua mînă? Nu-i sfătuim pe cititori să deschiză colecţia „Românului" din 1875 şi 1876. Dar, daca există vrun Toma necredinciosul care să nu-şi poată închipui decît văzînd cu ochii adîncul degradării stilistice şi morale a acestei tagme de demagogi, îi spunem să caute n-rul „Românului" de la 13 august 1875 pag. 3, unde el va vedea că într-adevăr nu există înjurătură cît de scîrboasă în limba românească pe care onorabilii şi urbanii patrioţi să n-o fi trecut în gazeta d-lor. Noi mărturisim că nu putem comite necuviinţa de-a reproduce cele ce stau acolo.

Şi aceşti oameni fac educaţia politică a poporului!
Dar ce mai zice „Românul"?

> Cei din opoziţie să caute a lumina naţiunea asupra datoriilor ei în noua fază în care a intrat, asupra muncii ce trebuie să-şi dea pentru a dobîndi şi independenţa economică pe lîngă cea politică.

Aceste lecţii le dăm noi de mult. Cea dîntîi datorie a naţiunii, daca vrea să se întremeze şi economiceşte şi moraliceşte, e s-arunce pătura de paraziţi de deasupră-i în gunoiul din care a ieşit; să nu aleagă directori de bancă din absolvenţi a patru clase primare, să nu aleagă senator pe autorul mărturisitei scabroase afaceri, să nu facă directori de drum de fier din cărciocari de mîna a treia, c-un cuvînt să nu creeze, prin încurajarea stupidităţii şi-a obrăzniciei, o clasă de consumatori improductivi ai sudorii frunţii ei. Curăţită de pătura de paraziţi, naţia îşi va veni în fire. E drept că bugetul celor două cinstite Academii de la Văcăreşti şi de la Mărcuţa s-ar cam încărca; dar, în orice caz, patrioţii căpătuiţi în aceste două institute nu vor mai costa naţia cîte 24 şi 36 mii de franci de obraz pe an, ci mai ieftior, mai adecuat cu meritele şi capacitatea multora dintre reversibilii şi mucenicii patrioţi.

Cît despre specioasele cercetări economice ale „Românului" ierte-ni-se vorba, dar n-am ajuns în doaga redactorilor acelei gazete, de-a ignora abecedarul economiei politice şi de-a face cu toate astea lecţii de politică comercială d-lui baron de Haymerle.

Abecedarul economicei politici zice însă:

Industrie fără protecţie nu se poate înfiinţa.

Protecţie fără putere politică a statului nu se poate exercita.

Puterea politică nu se poate cîştiga decît prin o dezvoltare normală şi sănătoasă a poporului, deci organizînd statul simplu şi în conformitate cu necesităţile lui simple, ieftin — conform cu munca lui ieftină, solid şi statornic — conform cu natura proprietăţii şi-a muncii lui.

Cu sărituri pseudocivilizatorii, cu crearea de locuri mari în care să intre panglicari mici, cu forme goale în locul

fondului, cu vorbe late în loc de știință și rațiónament, cu Costinești ca surogat pentru Colbert nu se regenerează și nu se-ntărește o nație.

Gestiunea economică la noi nu e numai o cestiune a mișcării bunurilor; ea e mai adîncă; e socială și morală. Pentru rezolvarea ei ar trebui un moment de înălțare a inimelor la care să contribuie clasele în adevăr educative ale societății, preotul, dascălul, legiuitorul penal, ba chiar psihiatrul.

Căci dacă avem nevoie de ceva e înainte de toate de-a urî neadevărul, ignoranța lustruită, cupiditatea demagogilor, suficiența nulităților. Trebuie să se înfrîngă odată conspirația pe care tot ce e mărginit și ambițios, sărac și leneș, stupid și invidios au plăsmuit-o prin instinct contra caracterului drept al poporului nostru, în contra bunului său simț, în contra muncii sale.

Nu ni se zică că și între roșii sînt patrioți și oameni de caracter. Sistemul lor de guvern și maniera lor de-a vedea sînt o crimă în contra țării. Cine, după falimentul deplin al politicei lor interne și esterne, sau nu vede, sau se preface a nu vedea rezultatele e mărginit sau de rea-credință. Cu cel mărginit nu există dispută, pentru că nu e-n stare a te pricepe; cu cel de rea-credință asemenea nu e dispută, pentru că nu voiește să te priceapă: *stat pro ratione voluntas.*

„Românul" deci ar face bine să-și păstreze lecțiile de urbanitate pentru sine, cînd va fi în opoziție, căci va avea mare nevoie de ele, mai ales cînd bine-meritatul Orășanu nu va mai avea slujbă. Atunci nici cenușa morților nu va rămîne neturburată de urbanitatea recunoscută și medaliată a scrierilor așa-zise umoristice ale acestui curios geniu. Cît despre noi îndeosebi și de opoziție în genere, știm foarte bine cu cine avem a fi politicoși și cu cine nu; și, dacă Goleștii și alți amăgiți de felul lor n-au avut a întîmpina din parte-ne nici umbră de bănuială, oricari ar fi fost ideile lor politice, nu vom fi tot astfel față cu tagma pentru care ideile sînt un pretext de spoliare și un mijloc de bun trai, față cu sistemul demagogic care din politică face o speculă, din sufragiul claselor amăgite o scară de înaintare în economia, nu politică, ci privată, a membrilor societății de esploatație!...

[28 septembrie 1880]

[„C-o suficiență...“]

C-o suficiență vrednică de generația atotștiutoare a advocaților din zilele noastre, „Presa“ a publicat un șir de scrisori *de omni re scibili et de quibusdam aliis,* adecă multe și mărunte despre cîte-n cer și pe pămînt, despre Dumnezeu, biserică, școli de meserii, curte de casație, admisibilitate în funcțiuni, linguistică și ortografie, credit agricol, procedură, academie, portărei etc., etc., toate acestea amestecate una cu alta, ca vai de capul lor, încît citindu-le nu mai știai pe ce lume ești.

Ne-am permis a contesta cel puțin lipsa de folos a unei lucrări fără unitate de vederi, fără plan, scrisă se vede mai mult de florile mărului decît pentru vrun rezultat acătării.

Dar ne-am găsit oamenii.

Știți de ce am vorbit atît de *cavalièrement* despre studiile „Presei“? N-ar crede cineva, dar așa e cum zice organul d-lui Boerescu. De invidie am vorbit rău. De spaimă pentru că ne temem ca nu cumva „prin lucrările serioase de cari guvernul a început să se ocupe în privința îmbunătățirilor interioare să ajungă a se perpetua la putere, binemeritînd de la țară, astfel încît să piarză orice speranță cei de la „Timpul“.

Așa e, onorabili confrați, ați ghicit-o. Frică ne e că ne veți apuca pe dinainte, ne veți lua apa de la moară, vorba ceea; și ne supărăm ca Alexandru Machedon pe Filip, că tot biruia și nu-i lăsa nimic de făcut. Dar o fi ori n-o fi așa, păcatele noastre, nu de sentimentele ce ne inspiră e vorba, ci de studiile „Presei“.

Ne-am așteptat să vedem o critică serioasă a lucrării noastre, zice „Presa“.

— Aida de! Ceream mai mult decît ne poate da, aşteptam un lucru cu neputinţă pentru simandicoşii noştri adversari.

Ce modestie, ce modestie!

Dar oare nu găsesc onor. confraţi că întrebarea cea mai naturală ce-ar fi trebuit să şi-o puie e dacă lucrarea d-lor *suportă* o critică serioasă?

Ia să luăm cîteva pasaje numai din acele vestite scrisori, ca să vedem de ce critică sînt susceptibile.

> Eu cred, d-le redactor, că, precum marele moralist şi censor Catone termina discursurile sale din Senatul Romei cu memorabilele cuvinte: *Caelerum censeo* **delenda est Cartago**, tot asemenea oratorii şi publicişti noştri sînt datori a lucra fără pregetare ca să strivească funcţionarismul. (Cf. *Scrisoarea a VIII-a).*

Într-adevăr memorabile cuvinte a rostit Marcus Porcius Cato (Major), pronumit Censorius, în Senatul Romei.

Dar ceea ce-i mai memorabil e că un autor latin care a scris *Origines* şi *De re rustica* să nu ştie latineşte, ba să nu ştie nici măcar cum se scrie numele unui stat de veacuri inamic al Romei.

Apoi bătrînul Marcus Porcius Cato trebuia să ştie că după verbele *sentiendi* şi *declarandi* (din care face parte şi *censeo)* urmează acuzativul cu infinitiv şi că oraşul în cestie se scrie cu *th (Carthago* sau *Karthago).* Fraza deci pe care ar fi trebuit s-o rostească acel bătrîn om de stat, ar fi sunat: *Iterum censeo Carthaginem esse delendam,* sau, mai puţin corect, cu *ut.* Dar, fiindcă onor. confraţi de la „Presa" ne-a dat mai alaltăieri a înţelege c-am trebui să învăţăm istoria, desigur că d-nealor ştiu vorbele autentice ale bătrînului bucher, carele n-ajunsese, cu tot autorlîcul lui, să-şi ştie măcar limba maternă bine.

Dar să mai vedem încă probe de cunoştinţe.

> Românii în genere au chiar azi deprinderile strămbunilor lor de acum două mii de ani: iubesc arma şi toga şi ţăranii se dedau agriculturei (ca acum două mii de ani). (Cf. *Scrisoarea a II-a).*

E destul nu ca cineva să-şi cunoască ţara, ci să fi îmbătrînit în ea pentru a şti că poporul nostru a fost pînă mai alaltăieri un popor păstoresc, că agricultura nu datează,

propriu vorbind, decît de la Regulament încoace. Dar, se-nțelege, de vreme ce romanii sînt strămoșii noștri, cată să fi fost și noi popor agricol.

Dar să lăsăm aceste semne de profundă știință despre lucruri elementare și să citim, după întîmplare, cîteva mari idei de reformă propuse de autorul *Scrisorilor* din „Presa".

> În cîteva orașe mai populate, unul din gimnazii să se schimbe în școală de aplicațiune cu ateliere pentru diverse meserii, în București să se înființeze zece ateliere cari se vor întreține, ca și cele din districte, din *produsul obiectelor fabricate de școlarii de ambe sexe.*

La noi în țară maeștrii cei buni abia pot concura cu manufactura și fabricatele străine introduse grație liber-schimbismului și copiii cari învață abia o meserie și strică zece piei pînă să nimerească o cizmă vor întreținea ateliere cu produsul obiectelor fabricate de ei? Ce ingenioasă idee!

Alta.

> Institutorii școalelor primare de districte vor preda școlarilor săteni *cari se destină la cariera de învățător în comună* noțiuni elementare de agronomie, iar aplicațiunile acestei științe se vor face într-o mică fermă model aproape de capitala districtului.

Înainte de-a se aplica această reformă salutară ar trebui să se înființeze un institut central de zodiași și de prooroci, din care să recrutăm pe institutorii din orașe. Căci aceștia trebuie să știe la ce anume carieră se destină copiii de 5–6 ani ce le vin pe mînă și să-i pună deoparte pe cei ce se destină la cariera de învățător în comună. Onor. confrate uită cu totul că, pentru scopul formării învățătorilor sătești, există școli normale în cari se predau noțiuni de agronomie, dar se predau, se vede, cu același folos cu care vestitul Cato Censorius a-nvățat latinește.

Alta.

> Să se-nființeze la fiecare judecătorie de ocol cîte-o mică casă de împrumutat, avînd *drept capital banii adunații din escedentele bugetare comunale.*

Iată judecătoriile de ocol devenite institute de credit, și încă cu ce? Cu escedentele bugetare comunale.

Apoi nu mai e Ghica bătrînul or Ştirbei Domn în Ţara Românească, onorabili confraţi! În statul care cheltuieşte regulat mai mult decît are, care percepe regulat mai mult decît poate produce poporul, acolo comuna nu numai că n-are escedente bugetare, dar rămîne ani întregi datoare cu rămăşiţe şi-şi echilibrează bugetul cu datorii. Statul în care pot exista escedente bugetare nu e acela în care d-alde Costineşti şi Mihăleşti pot îmbla cu mînile-n solduri, ci cu totul altul, într-un stat cu escedente bugetare, onorabililor, Cato Censorius ştie latineşte, precum fiecare-şi ştie teapa. E drept că un asemenea regim e ceea ce ziceţi dv. în *Scrisoarea [a] VIII-a,* din secolii „mediani" care „nu permitea unui om să exercite un comerciu sau o industrie decît după împlinirea unor condiţiuni grele şi învingerea unor dificultăţi nenumărate", un sistem pe care, după cum mărturisiţi, îl detestaţi. Şi se-nţelege că trebuie să-l detestaţi. Acel sistem asigura înaintarea meritului, dar *numai* a meritului, pe cînd d-v. credeţi că v-ar opri „talentul sau geniul de a se produce şi a-şi lua zborul lor natural". Acest talent sau geniu se exercită apoi în zbor natural asupra tuturor lucrurilor şi îndeosebi asupra acuzativului cu infinitiv şi a lui Cato Censorius.

Dar..., se-nţelege, noi vorbim din invidie astfel. „Presa" are dreptate; studiile ei sînt susceptibile de-o critică serioasă şi numai noi, adversarii simandicoşi, nu sîntem în stare a i-o face.

[11 noiembrie 1880]

BCU IASI/CENTRAL

[„Am discutat ieri cu nepărtinire...“]

Am discutat ieri cu nepărtinire efectele dezastroase pe cari principiile profesate de partidul d-lui Brătianu au trebuit să-l aibă asupra spiritului public; am arătat atmosfera încărcată de electricitate care s-a creat prin demoralizarea conștiințelor, prin necredința în merit, în adevăr, în muncă, pe care sistemul liberalismului roșu a trebuit să-l înrădăcineze în inimi.

Dar numai asupra conștiinței poporului s-a exercitat trista influență a ideilor partidului roșu?

Ce sentiment cată să se fi înrădăcinat în inima Domnitorului față cu acea categorie de oameni cari ieri l-amenințau și-l batjocureau, azi îl lingușesc?

Din cîte am scris noi, adesea a vorbit patima politică, adeseori am discutat cu amărăciune, nu tăgăduim, rolul de regulator pe care ar trebui să-l joace Coroana în luptele noastre politice. Dar în mijlocul acestei discuții sîmburele unei negre îndoieli încolțea în adîncul inimei noastre. Ce respect, ce iubire mai poate avea suveranul nostru pentru un popor unde impunitatea rebeliunii, a libertinajului penelor și gurilor sînt merite, sînt titluri de recomandație, sînt chiar substanța pe care se întemeiază un partid atît de numeros ca cel roșu?

Un grup de oameni cari abia proclamaseră la Ploiești răsturnarea formei de guvernămînt și a dinastiei se recomandă — peste cîțiva ani — Coroanei spre punere în funcțiuni, și condeiul răbdător al suveranului iscălește.

Un ilustru academician descrie, sub pseudonimul Erdman de Hahn, persoana Domnitorului ca pe principala ca-

uză a tuturor nenorocirilor noastre, ba o descrie ca fiind în conivenţă cu gheşeftarul Strousberg şi cu prinţişorii coţcari. La venirea ministerului liberal, Domnul îşi rezervă anume ca pseudonimul de mai sus să nu fie colegul d-lui Brătianu, iar acesta izbuteşte totuşi a-l introduce. Condeiul răbdător iscăleşte decretul de numire. Acelaşi academician scoate din arsenalul istoriei şi a vastelor sale cunoştinţe o armă pe cît se poate de periculoasă, teoria că, în caz de necesitate, uciderea regilor e permisă, ilustrul teoretician nu se sfieşte a fi astăzi ultradinastic.

Un scriitor de pasquiluri, pe cît de nesărate pe atît de meschine şi veninoase, îndreptate însă contra familiei domneşti, e propus să fie recompensat cu singura medalie cu care la noi se recunosc merite literare şi ştiinţifice. Condeiul răbdător recunoaşte că în adevăr acele pasquiluri constituie un merit literar.

Un altul zice că „un abis e între tron şi ţară". Abisul încetează de-ndată ce se umple c-un portofoliu ministerial.

Dar i se mai prezintă şi alte lucruri vederii suveranului.

Un om e implicat într-o mare afacere pe cît se poate de scandaloasă, care se denunţă. Acest om e menţinut în funcţie; dirijează însuşi cercetările făcute în contra sa; partidul ţine morţiş a-l reabilita, alegîndu-l în Senat. Aci el însuşi denunţă că *există* această scabroasă afacere, dar majoritatea roşie a maturului corp trece la ordinea zilei, lăsînd să recază colţul vălului ce se ridicase.

Cînd vedem pe suveran înregistrînd, desigur nu cu nepăsare, toate lucrurile acestea, ne vine a întreba ce soluţiune să dăm problemului psicologic a acestei nesfîrşite îngăduinţi.

Noi am discutat rolul de regulator al vieţii politice pe care-l exercită Coroana pretutindenea şi am ajuns la concluzia că „un suveran nu poate, fără paguba ţării şi fără vidarea spiritului public, să renunţe la prerogativele sale", în orice caz, dacă pentru tăria unui decret de numire, înaintare, decorare, se cere semnătură capului statului, acesta e în drept de-a o refuza, de-a opune legitimul său veto unei propuneri incorecte sau imorale a ministrului său.

Dar aci vine întrebarea dacă, față c-un spirit public adînc viciat, față c-o societate unde rebeliunea, ignoranța, spiritul de gașcă sînt merite, Domnul mai e în stare de-a-și exercita rolul său binefăcător în viața constituțională; dacă maleabilitatea caracterelor roșii nu i-a inspirat sentimentul că acel corectiv al controlului său ar fi o zădărnicie, dacă în fine n-a renunțat de-a spera roade mai bune de la generația actuală. Un principe la poarta memoriei căruia bat atîția muritori e din natură predispus a nu prea crede protestațiile interesate ale oamenilor, dar ce preț va mai pune pe caracterul unui om care, printr-un simplu decret, devine, din antidinastic dinastic, din republican monarhist, din liberal autoritar, din rebel credincios, din pasquilant umilit primitor al medaliei Bene-merenti?

Influența manierei de-a vedea a roșilor s-a reflectat așadar cu aceleași rele urmări și asupra poporului și asupra suveranului.

Dacă ni s-ar cere formula după care se manifestă activitatea suveranului în urma marilor decepțiuni ce i le-a pregătit partidul roșu, am zice că M.S. Regală vizează în adevăr la consolidarea dinastiei și a viitorului țării, însă nu pe aceeași linie cu tendențele actualității, ci pe-o linie paralelă, înmulțirea armatei, asigurarea succesiunii la tron, o sporire continuă a puterii Casei sale proprii și o continuă zădărnicire a tendențelor revoluționare ale partidului roșu, prin faptul că, ajungînd la putere, acest partid se renegă, se dezminte, face contrariul de ceea ce zisese, iată elementele cari ne fac a admite că există o deosebire între viitorul pe care Domnul l-o fi sperînd pentru *țara* menită a fi moștenirea dinastiei sale și între viitorul *poporului* care locuiește în această țară.

[10 decembrie 1880]

[„Nedeprinși a face fraze...“]

Nedeprinși a face fraze, am dat seama despre adunarea ținută de membrii clubului conservator și de delegații din județe cu tonul neted al unei relațiuni obiective, căci importanța lucrului în sine nici nu scade, nici se adaugă prin articole apocaliptice, precum le obișnuiesc confrații de la „Românul“. Dumnealor par a se mira de aceasta; ar fi așteptat toate minuțiozitățile unui reporter, dar asemenea draperie, oricît de interesantă ar fi încolo, ni se pare nouă de puțină însemnătate.

Îndealtmintrelea „Românul“ recunoaște că sincer a procedat partida conservatoare, căci faptele ei ș-ale capului ei fiind bine cunoscute, nici o amăgire nu mai poate fi.

Nu știm cui avem să mulțumim această rară mărturisire a organului guvernamental, pe care s-ar fi cuvenit s-o facă întotdeuna, fiind întotdeuna conformă cu adevărul. Sincer am procedat pururea, am avut sinceritatea calităților și defectelor noastre, ceea ce în genere e o datorie, și numai în generația actuală, în care-a dispărut aproape deosebirea între bine și rău, adevăr și neadevăr, a început a deveni un merit.

Dar daca faptele noastre, după mărturisirea „Românului“, au calitatea de-a fi bine cunoscute, și cele bune și cele rele, încît nici o amăgire nu poate fi, dacă se știe ce-am făcut, am dori să se știe tot atît de bine ceea ce n-am făcut, și acest merit negativ îl pretindem cu atît mai mult pentru noi cu cît, conform teoriei pozitivistului Buckle, meritul unui guvern consistă în mare parte în ceea ce el *nu* face. Din multele ce nu le-am făcut citäm cîteva numai. De pildă nu noi am dat concesia Stroussberg, nu noi am aplicat-o fără

votul Senatului şi fără să fi devenit lege; nu noi am format bande bulgare, nici am călătorit la Livadia, nici am intrat în război fără zapis si chezăşie; nu noi am lăsat să cadă colţul vălului pe scabroasele afaceri a cărăturilor făcute pînă dincolo de Balcani; nu noi am răscumpărat drumurile de fier plătind 60% pe hîrtii ce făceau numai 20%, nu noi ne-am îmbogăţit din afacerea aceasta ca cinstitele Caradale de toată mîna, nici ne-am creat noi vrodată lefuri de 30–40 de mii de franci ca aceleaşi Caradale, Costineşti, Stăteşti ş.a.; nu noi am făcut la Ploieşti cinstita Republică, nici n-am fost puşi în slujbă pentru acest merit, nici am scris poezii asupra „şarlei", nici am luat medalia Bene-merenti, nici n-am scris broşură despre *Spionul prusian*, nici am numit pe M. Sa agent al d-lui de Bismarck, nici am felicitat ca „revoluţionari români" pe Rochefort, nici am scris panegirice lui Blanqui; n-am introdus rubla pe patru franci, n-am propus categorii de împămîntenire, n-am făcut din advocaţi directori de drum de fier, nici din Caradale directori de bancă, n-am numit pe Pietraru funcţionar la Ministerul de Finanţe, nici pe Sihleanu prezident al Comisiei financiare, c-un cuvînt n-am căutat nici cînd a deplasa ilustraţiunile Academiei de la Mărcuţa şi de la Văcăreşti punîndu-le în demnităţi ale statului, n-am ridicat în patru ani bugetul cheltuielilor ordinare cu 34% ş.a.m.d.

Iartă-ne, Dumnezeule, dar toate acestea nu le-am făcut!

Dar ce serios susţine „Românul" că ne-a învăţat să înţelegînăm „cuvintele *de* patrie, *de* libertate" *(le mot* de *patrie)* în orice caz, onorabililor, românește nu ne-aţi învăţat. E adevărat că pe atunci cînd Vasile Voievod Lupul scria că „cel ce-şi va vicleni moşia mai rău decît ucigaşii de părinţi să se certe" patria se chema încă moşie, ca dovadă oarecum c-o avem de la moşi-strămoşi. Poate d-lor C.A. Rosetti, Cariagdi, Giani, Carada le-o fi trebuit un cuvînt nou pentru a însemna cu el ceea ce nu avusese neam de neamul lor şi ceea ce au aflat abia pe pămîntul nostru. Asemenea e cu putinţă ca, asemănînd starea ce-o petrecuseră la Ţarigrad cu starea de libertate în care ne-au găsit pe noi, să fi avut trebuinţă ca din senin şi de noţiunea libertăţii, clar acestea ar fi lucruri foarte supărăcioase pentru părintele demagogiei

pseudoromâne, de aceea nu mai insistăm asupra lor. Iată însă ce ne mai spune „Românul".

S-a făcut rezbelul.
După treisute de ani de dezarmare, de robie şi de ruşine, naţiunea română îşi redobîndi cu arma în mînă gloria străbună.
Acest mare act aduse fireşte independenţa statului român.

Darul proorociei nu-l are la noi decît d. C.A. Rosetti. Dar nu e tot astfel cu cunoştinţa celor trecute, în realitate epoca de dezarmare nu e tocmai atît de veche cum admite „Românul". Matei Basarab avea încă 150000 de oameni armaţi, mai mult adecă decît poate da azi România întreagă, şi de atunci sînt douăsute patruzeci de ani. De la bătălia de la Zărneşti, în care Constantin Basarab Brîncoveanu a bătut oştirea austriacă de sub generalul Haissler, sînt chiar numai 190 de ani. E prea adevărat însă că imediat după Constantin Vodă vine epoca d-lor C.A. Rosetti, Cariagdi, Bosnagi etc. şi aceea în adevăr a fost pentru noi românii o epocă de dezarmare, de robie şi de ruşine şi a ţinut 120 de ani pînă ce i-a pus capăt Domnul Tudor.

Dar ce mai zice „Românul" despre *rezbel!*

Acest mare act aduse fireşte independenţa statului român.

Fireşte, da! Fireşte, aşa ar fi trebuit să fie. Dar onorabilii confraţi uită că, după ce turcii ne declaraseră liberi şi de capul nostru prin Tractatul de la San-Stefano, Europa ne-a pus condiţii pentru a ne recunoaşte independenţa. Onorabilii confraţi par a avea o memorie foarte scurtă cînd uită că cuvîntul de patrie, pe care ne-au învăţat a-l îngîna, a fost rectificat în minus c-o provincie şi că, pe lîngă patrioţii Cariagdi, Giani, Carada, avem azi pe patrioţii Herşcu, Leibu, Şmule şi alţii, a căror origine traco-romană e tot atît de puţin dubie ca şi aceea a d-lui C.A. Rosetti.

Dar ceea ce ni se pare mai ciudat e imputarea ce ni se face că „spunem curat că regele României trebuie să sugrume libertatea".

Această enormitate se spune citîndu-se un pasaj din „Timpul", pe care-l dăm în forma în care l-a reprodus „Românul".

Dacă *ni s-ar cere formula* după care se manifestă activitatea suveranului în urma marilor decepțiuni ce i le-a pregătit partidul roșu am zice că M. S. Regală visează în adevăr la consolidarea dinastiei și a viitorului țării, însă *nu pe aceeași linie cu tendințele actualității, ci pe o linie paralelă (?). Înmulțirea armatei, asigurarea succesiunii la tron, uo sporire continuă a puterii Casei sale proprii* și o continuă zădărnicire a tendințelor revoluționare ale partidului roșu, prin faptul că, ajungînd la putere, acest partid se reneagă, se dezminte, face contrarul de ceea ce zisese, *iacă elementele cari ne fac a admite* că există o deosebire între viitorul pe care Domnul l-o fi sperînd *pentru țara menită a fi moștenirea dinastiei sale și între viitorul poporului care locuește în această țară.*

Ce fini sînteți, hai? Și, zi, ne-ați înțeles pe deplin?

Dacă știam că cititorii noștri sînt tot atît de cuminți ca Costineștii și Caradalele am fi vorbit mult mai limpede, dar poate mai puțin politicos. Dar fiindcă vorbim acum pentru Caradale vom explica formula după care nouă ni se pare a se manifesta activitatea suveranului c-un citat din Machiavelli, după care credem că veți înțelege și d-voastră ce-am voit să zicem.

E de observat, zice profundul scriitor italian, că ura *se poate produce și prin fapte* bune. *Un principe care vrea să se ție pe tron nu trebuie să facă fapte* bune, *căci dacă masa poporului său sau a armatei sale* sau cei de cari are trebuință pentru a se mănținea sînt stricați el trebuie să urmeze înclinările lor și să-i mulțumească, lucru pentru care faptele cele mai onorabile sînt adesea pernicioase.

Cine, pentru a se mănținea, crede a avea nevoie de Caradale, Costinești, Mihălești, ș.a., oricît de corupți ori de ignoranți ar fi ei, trebuie să le facă cheful chiar dac-ar ști că asupra acestui chef piere un popor întreg. Dar cînd e convins că asemenea oameni pot constitui un guvern atunci pierde desigur orice speranță în viitorul poporului său, fără, se-nțelege, de-a pierde perspectiva că urmașii săi vor guverna aceeași *expresie geografică,* populată cu *n'importe* cine.

Prin numiri ca ale d-lui Candiano, prin medalierea d-lui Orășanu, prin punerile în slujbă a republicanilor de la Ploiești se strică un popor și mai mult decum ar fi, iar un

popor stricat piere. Ceea ce am zis noi prin formula de mai sus nu e aşadar un sfat, cum crede „Românul", ci o imputare că Domnul cugetă în adevăr la mănţinerea expresiei geografice a ţării, dar îngăduie coruperea sistematică a fiinţei etnologice a poporului. Cînd nulităţile se distrag de la ocupaţiunile lor pentru a se face demnitari ai statului se naşte în societatea întreagă tendinţa cîştigului fără merit şi fără muncă, a cîştigului prin participarea la conspiraţii de ex., şi astfel, ciocoindu-se mulţimea nenumărată a Costineştilor şi Caradalelor, nu mai are cine munci în ţara asta, se nasc goluri pe care le umplu străinii.

De aci vine că imigraţia, de la cîteva sute de indivizi, precum era sub domniile vechi, au ajuns azi la 20 000 pe an. în fiece an un oraş întreg de străini se colonizează în ţara noastră. Aceste oraşe în migraţiune vor forma pe supuşii fideli ai lui Carol II, pe expresia geografică a României actuale. Şi acei oameni vor fi mai învăţaţi decît Costineştii şi mai cinstiţi decît Mihăleştii, numai una nu vor mai fi... români.

Acum veţi fi înţelegînd şi d-voastră, credem, de ce-am zis că, daca Domnul e convins de corupţiunea oamenilor cu cari se servă, face neapărat o distincţiune între viitorul ţării menit a fi moştenirea dinastiei sale şi viitorul poporului ce locuieşte în această ţară.

Cine crede că un popor e atît de corupt încît să privească cu indiferenţă numirea unui domn Candiano ca adjutant domnesc, medaliarea unui domn Orăşanu, numirea unui Leca la Ministerul de Război, om vinovat o dată c-a trădat pe suveranul său fiind soldat, vinovat de-a doua oară că l-a trădat fiind de strajă, acela nu poate decît să fi pierdut orice speranţă în viitorul acelui popor şi să fi visînd cel mult la mănţinerea expresiei geografice pe harta Europei, nu însă la existenţa unităţii etnologice care-o locuieşte.

Noi nu tăgăduim Domnului dreptul de-a *ierta* trecutul a o seamă din supuşii săi; numai nu trebuie să *uite* acel trecut şi mai cu seamă nu trebuie să-l *recompenseze.*

[30 decembrie 1880]

Cuprins

Prefață: Eminescu și turnantele culturii românești 7

„Conceptul de Eminescu“ 11
„Un nou Eminescu apăru...“ 19
Genul proxim și diferența retorică 52
Poezie și adevăr 90
Recursul la „metod“ 119
În loc de postfață. Despre convergență 186

ANTOLOGIE DE TEXTE

Să facem un congres 199
În unire e tăria 204
Ecuilibrul 209
[„Bătrînii noștri erau practici...“] 220
Influența austriacă asupra românilor din principate ... 221
Icoane vechi și icoane nouă 243
[„Nu de mult un doctor...“] 277
Domnul Holban și Arthur Schopenhauer 279
Bălcescu și urmașii lui 283
Misiunea noastră ca stat 287
Călăi fără de suflet 291
Spirit greșit și fatal 296
Pomelnicul păcatelor „roșii“ 302
La guvern și în opoziție, aceiași 308
Studii asupra situației 312
[„Ziarul «Românul» în revista sa...“] 340
[„N-ar fi greu de polemizat...“] 343

[„Ziarul «Românul», cu o solicitudine paternă...“] . . . 348
[„Unul din argumentele cele mai obicinuite...“] 351
[„Ne pare bine...“] 356
[„E greu pentru o foaie din opoziție...“] 362
[„Adeseori o lege oarecare...“] 366
[„Bătuți pe toată linia...“] 372
Un nou jurnal naționale-liberale 376
[„Există o seamă de spirite...“] 382
[„De cînd datează esportul nostru...“] 386
[„Calumniare audacter...“] 391
[„Încă de pe cînd ne căutau ceartă...“] 397
[„«Românul», după ce parafrazează...“] 403
[„C-o suficiență...“] 407
[„Am discutat ieri cu nepărtinire...“] 411
[„Nedeprinși a face fraze...“] 414

MULTIPRINT

Tipografia MULTIPRINT Iași
Calea Chișinăului 22, et. 6, Iași 6600
tel. 0232-211225, 236388, fax. 0232-211252

Editor: GR. ARSENE

CURTEA VECHE PUBLISHING
str. arh. Ion Mincu 11, București
tel./fax: (021)222.57.26, (021)222.47.65
e-mail: arsene@kappa.ro
web: www.curteaveche.ro

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

B.C.U "M. EMINESCU" IAȘI

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

2003/15969
20,00

Scriitorul Eminescu a avut neșansa ca orizonturile receptoare succesive ale posterității sale să-i supraliciteze literatura, erijînd-o într-un *Discurs fondator*. Consecința palpabilă a unei asemenea stări de fapt a fost quasi-instituționalizarea scriitorului drept *omonimie generică*, de la care pînă astăzi se revendică, în politică, ideologie, morală etc. aproape oricine. Abstras din mediul său amniotic, scrisul eminescian a alimentat opțiuni culturale, ideologice, politice de toate culorile, cînd nu de-a dreptul incompatibile.

Grație unor persistente iluzii retroactive, care au repercutat asupra discursului său standardele valorice și reperele semantice ale contemporaneității, Eminescu a devenit succesiv sau simultan — protocronist și protolegionar, prototracolog, protomarxist, protoceaușist, proto-etc., precursor de serviciu și argument legitimant al celor mai eclectice direcții de gîndire. O asemenea situație paradoxală își are sursa în grave derapaje de nivel ale interpretării, confundînd ideologicul și simbolicul sau, mai precis, reducîndu-l pe cel de-al doilea la primul.

În condițiile date, un viraj decis în direcția re-contextualizării lui Eminescu, pornind de la recuperarea sectoarelor scrisului său — poezia, dramaturgia, jurnalistica, proza — în orizontul integrator al unei opere unice și mai ales al unor serii literare constituite, devine indispensabil.

ISBN 973-8356-81-4
9 789738 356818